

МАШИН-ЖУЕЛ

مشهور روسی

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті
Павлодар облысы мәдениет департаменті
Мәшһүртану ғылыми практикалық орталығы

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы

Шайтанның саудасы
Таңдамалы өлеңдері
1 том

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. Таңдамалы шығармалары. 1 том. -
“ЭКО” ҒӨФ, Павлодар, 2005 ж. - 540 бет

Мәшһүр Жүсіп таңдамалысының алғашқы томында бұған дейін жарық көрген шығармаларының 1-4 томына (Павлодар, ЭКО, 2003 ж.) енген материалдар: Мәшһүр Жүсіптің өлендері топтастырылған. Кітап қазақ поэзиясын және қазақ мәдениетін, тұрмыс-салтын, нанымын, психологиясын т.с.с. зерттеуші ғалымдар мен қалың оқырман үшін бағалы бай материал көзі.

Редакциялық алқа:

Арын Е.М., Қирабаев С., Құсайынов А., Мәшһүр-Жүсіп Қ.П.(жауапты редактор), Қасқабасов С.А., Нұрғалиев Р., Қанафина А.М., Әбусейітова М.Қ., Негимов С., Дәуітов С., Қамзабекұлы Д., Тұрышев А., Жүсіпов Н.Қ., ЖүсіповЕ.Қ.

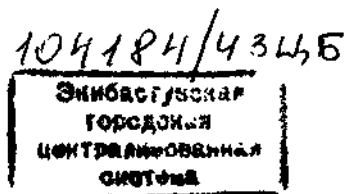
Рецензенттер:

А.С.Еспенбетов-М.Әуезов атындағы Семей университеті ректоры, фил.ғыл.докторы, профессор; Д.Ысқақұлы- фил.ғыл. докторы, профессор

Кітапты көне араб жазуынан аударып, ғылыми түсініктер беріп, құрастырып, баспаға әзірлегендер—Ертай Қуандықұлы Жүсіпов, Гүлназ Қуандыққызы Жүсіпова – фил.ғыл.кандидаттары.

ISBN 9965-625-27-X

10

Аңыз өлеңдер

Құдайым жексенбі күн жер жаратты.

Құдайым жексенбі күн жер жаратты,
Жер-суды әуел бастап- бір жаратты.
Тау мен тас, ағаш пен шөп, көл мен өзен
Түріндей текеметтің түр жаратты.

Жерлерден аға берді бұлақ қайнап,
Гүлденіп бәйшешектер, бұлбұл сайрап.
Жексенбі, дүйсенбі мен, -бұл екі күн
Жер жүзін тегіс қылды түгел сайлап.

Сейсенбі-жер, сәрсенбі күн көкті қылды,
Құдіретпенен қылған ісін неше бөлді.
Көкті жерге пар қылып жарастырып,
Ай мен Күн, жұлдыздан перде құрды (түрді).

Екі күн-Жер, екі күн Көк жаратты,
Бір –біріне екеуін жұп жаратты.
Бір сағатта қылуға құдіреті бар,
“Пендеме ғибрат болсын!”-деп жаратты.

Кітаптан көргенімді айтпан теріс,
Құдіреттің қылған ісі тіпті келіс.
Ырзық, несіп-коректі ішіп-жейтін
Жаратты бейсенбі күн бәрін тегіс.

Аспан-биік, Жер-төмен, тау, тас-қатты,
Аяқты болғанда, құс-қанатты.
Алардан-бал, тікеннен гүл шығарып,
Жұма күні жаратты адамзатты.

Құдіретпен он сегіз мың ғалам болды,
Бәрі-қабық , маңызы адам болды.
Құдайдың құдайлықпен қылған ісі
Жаралып алты күнде тамам болды.

Кім айтар: “Қылған ісім болмасын”, - деп,
“Орынға осы жұмыс тұрмасын”, -деп.
Сабырдан сабақ берген білген жанға:
“Асығыс пенделерім қылмасын ,” -деп.

Жаратып он сегіз мың ғалам мүлкін,
Ешбірін кем қылмай ажар, көркін.
Үстінде Құдірет өзі патша тұрып,
Өзді-өзінің бәріне қойды еркін.

Сонда жарлық түсірді Көк пен Жерге:
-Тауға, қарға ,алдыма кел,- деп,-бірге,
-Ай, Күн, Жұлдыз, ағаш, шөп,-шашбауыңмен
Ажарланып, көркейіп кір,-деп түрге.

Құдіреттің жарлығынан қатты састы,
Алдына құлдық бас, тәубе- қойды басты.
Көк пен жер бірдей шулап қоя берді
-Атына тағфин,-деп, аузын ашты.

Ауыз бар, жоқ болса да бас пен шеке,
Екеуі бірдей айтты, емес жеке.
“Сонда жердің ашылған аузы қай жер?”-
-Десендер, осы күнгі тұрған Мекке!

Мұнымды бекер деген кітап қарар,
Халқыма білгенімді айтсам жарар.
Көк пен Жердің аузы сол болғандықтан,
Құдайға жылаушылар сонда барар.

Құдірет айтты:- Бәріңе мен бердім дем!
Мен бермесем, кәнеки, беруші кім?!
Мүлтіксіз ғып жараттым тепе-тегіс/теп-тегіс/,
Бірінді-артық, бірінді қылмастан кем.

Ешбіріңе сыяпат жоқ тарлығым,
Бұйрықты емес кесімді- бұл жарлығым.
Ортасына бұл көптің тастаған сөз,
Білсін-деп, баршаға өз барлығым.

Ерік, ықтияр өзінде көк пенен жер,
Ай мен Күн , бұл кеңеске сендер де кір.
Тау мен тас, шалқып жатқан дария сулар,
Көремін алаламай бәріңді бір.

Мен қинап ешбірінді зорламаймын,
Тозаққа түсірем деп торламаймын.
Бірінді-артық, бірінді кем көрмеймін,
Бәрі-өз мүлкім, жасытып, қорламаймын.

Қысылып жарлық сөз деп қалма!-дейді,
-Ерік өзінде жақпаса, алма!-дейді.
-Сақтауға бір аманат ие болып,
Ішінде бір талапкер бар ма?!-дейді.

Күрсінді сонда бұлар демін алып:
-Айтып тұр ғой тандауын бізге салып.
“Біз сақтаймыз!”-деп, оны, батырсынсақ,
Жоғалармыз бір іске ұшырап қалып.

-Жарлығына біз мойын сұндық!-дейді,
-Неге арнасаң, сонымен тұрдық!-дейді.
-Сауап, ғазап жағына бастырмай-ақ,
Еркімізбен жай қойсаң, құлдық!-дейді.

- Ауыр ғой бұл аманат Қап тауынан,
Шыр айналған Жер мен Көк жактауынан.
“Аманат” деген аты ауыр екен,
Қарсылық емес, қорықтық сақтауынан.

-Бәрі өз мүлкім осынша ғалам,-дейді,
-Қашып тұр қорыққандықтан тамам,-дейді.
-Көптің бірі болумен кетесің бе,
Сен қайтесің, бейшара адам?!-дейді.

Адам сонда қуанып ұшып тұрды,
Дарғаһына Құдіреттің қол қусырды.
-Аманатынды ап кел де, арқама қой,
Бас-омақа, [міне,] арқам-қара жол-ды!

Сонда көңілі дәуірлеп ұша берді,
Шын ықыласын Құдайға қоса берді.
-Міне, басым-жолыңда құрмалдық!-деп,
Домаланып арқасын тоса берді.

Сонда Құдай не дейді-құдірет өзі,
Жұртқа шашқан жария ғып мынау сөзі:
-Көк пен Жер, Ай менен Күн, тау мен дария
Адамның адамдығын көрді көзі.

Аспан биік болғанда, Жер-аласа,
Таулар зор, дариялар мол-көз қараса.
Ай мен Күн қандай жарық, жұлдыздар көп,
Жаралған бәрі онды боп бір тамаша!

Болындар бұл турада бәрің есті,
Алуға аяқ баспай міндетті істі.
Мынау адам жығылды құшақтай-ақ
Қуаты ешқайсыңнан емес күшті.

Бәріңнің түгел тұрды ғақыл-есің,
Түп-түгел өз бойыңда қуат-күшін.
Қорғанып қала бердің міндетті істен,
Өзіңнің өзіңменен болып ісің.

Мынау Адам өзімен болмай ісі,
Өзінен кетіп қалды ғақыл –есі.
Есі-дерті істе емес, Иеде боп,
Нәрсені мойнына алды жетпес күші.

Бәрі жария қылған іс, жоқ мұнда ұрлық,
Пенде білмес табарын неден қорлық.
Ғақыл-есі кеткеннен Иесіне
Өзіне-өзі қылды әбден зорлық.

Махаббат үміткер боп бір Алладан,
Айтқанмен жұмысы жоқ не мағынадан.

Ойға салмай, ойламай соқтыққаны
Тұрарлық боп айтуға деп: “Бұл надан!”

Құмарланып бұл жолға өзі түсті,
Мұнан аулақ қыламын бұл екі істі.
Не нәрсеге кірсе де , тартпай басын,
Міндетімен беруге қуат-күшті!

Аяп кетіп бұл жерде мейірім түсті,
Мұнан аулақ қыламын бұл екі істі.
Ғылым менен ақылды бердім бұған,
Бәрің бұған боласың құлақ кесті.

Ғылым, ғақыл, мінекей,-бұған лайық.
Бірі кеме болмай ма, бірі- қайық?!
Бір адамға екеуі орнаған соң,
Қалай ақсаң солай ақ, Еділ, Жайық.

Адамзатқа беріліп ғылым, ғақыл,
Соның үшін дүниеге болды накыл.
Білмес, бермес-Құдайда екі-ақ іс бар,
Ніжеллікті (қабылдықты) білмейді бермес ақыл.

Қалай екен Құдайдың сыйлағаны?!
Табылмайтын сый(сын) екен-қинағаны!
Ғақылменен ғылымды болды әшкере
Бір адамнан басқаға қимағаны.

Мен сөйлесем, қалмайды сөзден шартық,
Ар жағында емес мол, көзі тартық.
Адам ата сол күнде жаралғаннан,
Өзге күннен жұманың қадірі артық.

Жан –жануар адамға қойды қолды,
Адамменен көркейіп дүние толды.
Арқасымен Адамның дәреже алып,
Өзге күннен жұма күн абзал болды.

Көркейген не нәрсе бар Адам келмей?!
Немен адам болады –жүрсің білмей!
Болмаса алтын емес, күміс емес,
Жаралған жеті күннің бәрі бірдей.

Құмырсқа қыбырлайды, о да жүрсе,
Жұрт құлағын салады ит те үрсе.
Құстың бәрі бір басты,екі аяқты,
Адам сол-адам болып санға кірсе!

Қисыққа (һыменкыд) тартылмайды біздің қалам,
Кетеді жазған сөзін сөйлеп тамам.
Жан мен сақал, ауызда сөз болғанмен,
Оныменен саналып болмайды адам.

Есектің де байқасаң жаны бар ғой,
Деп айтпайды оны ешкім: “Жануар ғой!”-
Жұрттың көбі “Есектей адам!”-дейді.
“Айдап жүрген,-деуменен-малы бар ғой”.

Қалам-піспек , дәуітім-қара сабам,
Мас қылайын қымызбен келсе шамам.
Текеде де сақал бар, көр, нанбасаң,
Соныменен,кәнеки, болды ма адам?!

Адам емес, мұнымен бұ да тұрсын,
Танытпаған адамды жалған құрсын/құрысын/.
Тоты құс та сөйлейді үйренумен,
Қандырады о дағы құлақ құршын.

Сөз деген-жайылған мал: далаға өрсе,
Кәне, қора табылып, соған кірсе!
Не нәрсе түссе көзге, танылады,
Адам сол: адамдығын жұрты көрсе!

Нашарға жаның ашып, ішін күйсе,
Бейнетпенен мал тауып, пайдаң тисе.
Кем-кетік, жоқ-жітікке қайырылысып,
Аш тойынып, жалаңаш киім кисе!

Өр не қылсаң, ұнатып, тәңірім сүйсе,
Бір жылаған көзіңнің жасын исе!
Адам деуге лайықты болдың сонда,
Бір өзіңнен басқаға пайдаң тисе.

Жан жоқ болса, каласың жерде жатып,
Маңайыңа келе алмас ешкім батып.
Жоқтан бар ғып сол күнде берген Құдай,
Болмаса алып едің кімнен сатып?!

Жанды ма, көрмейсің бе тау мен тасты?!
Жансыздықтан болып тұр аяқ асты.
Жанға ие болғандықтан, құрмет қылып,
Ешкім басып кете алмас титтей басты.

Жарастықты он екі бірдей мүше,
Бергенінің саны жоқ әлденеше.
Күннен-күнге артылтып беріп жатыр,
Тіпті айтпайды: “Алдың,-деп,-күні кеше”.

Бір қылып беріп тұр мал мен басты,
Жер менен су, билетіп тау мен тасты.
“Бергенімнің қызығын көрсін,-деп, -сол”,
Және беріп қойыпты өмір, жасты.

Беріп қойды аямай денсаулықты,
Отырғызып қасына ақ жаулықты.
Саусаң бие,артуға түйе беріп,
Қотаныңнан өргізіп жүз саулықты.

Қой қорада, жылқың жонда болса,
Сиыр, түйе жазды-қыс қолда болса!
Қазақ байдың баласы тарықпайсың,
Бәрібір бес те болса, он да болса!

Кигіз бенен жарасып үйге шиің,
Қалтада ақша, жасаумен толып үйің.
Бір малың екеу болып жылдан шығып,
Қай жеріңнен келмей тұр, айтшы күйің?!

Мұны айтқаным: Құдайдың бергенін біл,
Білсең, жиып есіңді, өзіңе кел.
Кем-кетік, жоқ-жітікке қайырылысып,
Көріп пенен қасерді көзіңе іл!

Кедейлерге қарайсың неге қырын?
Не үшін кедей қылды оны, байқа сырын.
Сынау үшін жаратқан бай-кедейді:
“Бір –біріне салсын,- деп,- көздің қырын!”.

- Жетім көрсең, жексұрын көрме!-дейді,
-Тіленшіні телміртіп жүрме!-дейді.
-Шайтан тұрар: “Берме!”-деп, жағаласып,
Оның айтқан тіліне ерме!-дейді.

- Шұлық пенен бірдей ғып майлығынды,
Жұма сайын үлестіріп айлығынды!
Кәріп пенен қасерге қайыр беріп,
Жұрт көзіне түсір,-деп, -байлығынды!

Бар болғанмен, кей байдың күні жоқтай,
Айтпай жүрдім сол үшін тоқтай , тоқтай.
“Бер!”-деген сөз саранның құлағына,
Шаншу болып қадалар қалақ оқтай.

Бойы алыста бірталай кәріп(ғаріп) жатыр,
Аштық даңқы дүниені жарып жатыр.
Сол аштарға ас пен су болу үшін,
Басқа жұрттан көп қайыр барып жатыр.

Жын емес, шайтан емес-адам-затың,
Жаралған түп-түзу боп қияпатың.
Көп қатары соған пұл жібермесең,
Қор болып жойылмай ма Қазақ атың?!

Кем-кетік, жоқ-жітікті ойына алып,
Почтамен жібер сен де ақша салып!
Бұл тілімді алмасаң, алаш, алаш,
Қатардан қор боласың басың қалып!

Зекеті бар, зекетті шығар былай,
Зекеті жоқ қайыр ғыл әлге қарай.
Орынсызға жұмсалып босқа кеткен,
Ессіздерге қор болған есіл мал-ай!

Бірсыпыра жұрт жатыр болып сорлы,
Тұзағына бір жұрттың түсіп торлы.
Пақыр, міскін, борышқор, аш, жалаңаш,
Құдай қосқан зекеттің дәл сол –орны.

Аямайтын жау тонап алған соны,
Осы күні тоқтылық қалмай құны.
Өзіміздей жаралған о да адамзат,
Жат емес, Құдай құлы, адам ұлы.

Бұған құлақ қоймасаң, тілге нанып,
Тығып қойсаң ақшанды кілтке салып,
Құр алақан қалдырып сені мақрұм,
Оп-оңай қоюына Құдірет алып.

Бергеніне Құдайым қолқа салмақ,
Қолқасына тұрмаса, қайтып алмақ!
Қолқасына Құдайдың тұрмаймын деп,
Алған жоқ па ақшасын өртеп Қалмақ?!

Жаным ашып айтамын қатты-қатты,
Сарандық қып жоқ жерде жоғалтпа атты.
“Құдай үшін аштарға жылу бер!”-деп,
Халқыма айтып жатырмын Қазақ затты.

“Айт!”-деп мені жұмсаған Хақ тағала,
Кел, осыған көмек бер, қатын-бала!
Ең аяғы дүниенің бір тиын ғой,
Со да болса, қатардан қалма жана/және/.

Көбің көпше қайыр бер, азың- аздай,
Бата бермей жалғанға батпак саздай.
Қарғаларша жер шоқып қалып қалмай,
Көп ішінде көзге түс қоңыр қаздай.

Аштар жатыр бір жакта жүдеп, азып,
Жеуге тамақ таба алмай жерді қазып.
Бергеніңше бергеннің аз бен көбін,
Мен қағазға тіркеймін санын жазып.

Көз саламын қанша ақша тастасыңа,
Бермегенің ұшырайсың өз тасыңа!
Бергеніңе атыңды қосып тіркеп,
Ізгі дұға алғыс бар бас-басыңа!

Айтқан сөзге нанбасаң, сендер құлап,
Тұрғаным жоқ алуға өзім сұрап.
Пұлмен бірге жазылып барса аттарың,
Дұға қылар сол аштар көріп, жылап!

Пұлмен бірге аттарың барса жетіп,
Дұға қылар олар да еріп кетіп,
Алыстағы дұғаның қабылдығы
Аспан көктен кетеді зымыра өтіп.

Мұнан да артық дәулетті боласың бай,
Қой, жылқымен толады қолат пен сай.
Мұндай абзал сауаптан мақрұм қалмай,
Ізгі дұға алыңдар, ағайын-ай!

Пайғамбардың нұры

Ғаламнан он сегіз мың әуел бұрын,
Жаратты пайғамбардың асыл нұрын.
“Әуелі мақұлықатта нұрым!”- деген,
Хақында дәлел болды хадис мұның.

Аспан, жер, ғаршы, күрсі, лауһи, калам,
Сыдыра мен жаннат, тозақ,- бәрі тамам.
Сол нұрдың тәпсілінен пайда болды-
Жаралған он сегіз мың күллі ғалам.

Адамды топырақтан қылды және (жана),
“Кіргіл!”-деп, пәрмен етті жанға Құда(Құдай).
-Қараңғы, қорқынышты жай екен!-деп,
Жан қорқып, кірмей тұрды қарап мұңа (бұған).

Расулдің нұр шарпын келді алып,
Адамның маңдайына қойды апарып.
Сонан (анден) соң хазірет Адам ағзаларын
Жан көрді бір мәртебе назар салып.

Тұрады расул нұры жауһар беріп,
Хош ұрды (жушы ұрды) махаббаты оны көріп.
Ағзаға бармақлыққа ғашығы кетіп,
Аузынан рухы, шарпы кірді келіп.

Адамға расул нұры харар алды,
Көпкеше көкірегінде тұрып қалды.
Алланың әуелдегі тағдырымен
Шиш нәби пайғамбарға ол нұр барды.

Сонан һәм перзентіне нақыл етіп,
Мұнан һәм жеті атаға келді өтіп.
Мұхаммед-Мұстафаның нұр шарпы
Ыдырыстың кемеріне тұрды жетіп.

Ыдырыстан мұжыр болып туды бала,
Расулдің нұр шарпы келді аңа (оған).
Ілгергі айтылғандай, үш атамен
Нух нәби пайғамбарға келді және (жана).

Сам атлы Нух нәбиден туды ұғлы (ұлы),
Орнына ол Мұхаммед оны (аны) қылды.
Самнан соң расул нұры үш атамен
Һут нәби кемеріне келіп тұрды.

Һуттың перзентіне болды дахыл,
Сақтар-ды ыхтиятпен болмай ғапіл.
“Расулдің нұр шарпы жеті атамен
Келді,- деп, Ибраһимге, қылды нақыл.”

Ибраһим- Мұхаммедке ұлы баба,
Ат қосқан: “Хал пілім”-деп Алла аңа (оған).
Ұлық ағзам мәртебесін несіп етіп,
Фазылымен сахаба һәм берді және.

Бибі һажар, бибі Сара қатыны ерді,
Сарадан хазірет Ысқақ дүниеге келді.
Смағұл бибі һажардан дүниеге келіп,
Халелден расул нұры оған келді.

Ысқақтан көп пайғамбар туып өтті,
Қауымына баршасы һәм жол көрсетті.
Уақытына әр [не] түрлі жұмыс қылып,
Бәрі һәм бұл дүниеден өтіп кетті.

Жалғыз-ақ Смағұлдан расул келді,
Мүбарак бір аттары (атлары) Ахмет еді.
Екі мың және алпыс жыл екі арасы
Ортада жиырма бес ата өтті де енді.

Айтпаққа мүмкін емес мен аттарын,
Білдірсем, ұзақ болып кетер бәрін.
Смағұл перзентінің әулетінен
Бірінің Ғабділманап қойды атын.

Манаптан екі бала туды бірден,
Жабысып арқалары еді ілінген.
Ажырамай бірігіп тұрар еді,
Тахсын ғып, танданады мұны көрген.

Ажырасып кете алмады, өз[i] бөлініп,
Ойланды халықтың бәрі қанша көріп.
Басқамен ажыратпаққа шара болмай,
Ажыратты қылыш бірлан жүдә келіп.

Сол уақтың ақылы артық даналары,
Ойланып, парасатпен айтты бәрі:
-Бұлардың қылыш түсті арасына,
Жай жүрмес, жақын болып, балалары!

Таласып хүкіметке дұшпан болар,
Уақытында неше түрлі істер болар.
Сап түзеп, бір-бірімен ұрыс қылып,
Хисапсыз екі жақтан адам өлер (олар).

Шын болып даналардың бұл айтқаны,
Дұшпандық, әулетінің, қылды бәрі.
Таласып патшалыққа көп ұрысты,
Уақытында Мағауия, хазірет Ғалы.

Хасенді Жазит қамап Кербалада,
Шаһитлік дәрежесін жеткізді ана.
Имамның һаураждан тәнін жоқтап,
Қаншама Әбумүсілім қырды және.

Бір кітап бұл сөзінің әрбірлері,
Жазғанмен бір нұсқаға, сыймас бәрі.
Әуелгі пайғамбардың уақиғасын,
Айтайын баян қылып, құйып, әні (әне)!

- Манаптан екі ұғлы-дедім-туды,
Олардың Уми, һәшім атын қойды.
Һәшімнің кемерінен Қадір құда
Тудырды Ғабділмұталлап атлы ұлды.

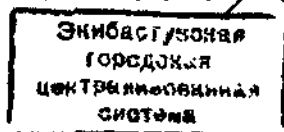
Ғарап атлы ұл туды Үмиядан,
Білсеңіз, оның ұғлы- Әбусәпиан.
Әбусәпианнан- Мағауия, онан- Жазит,
Ахуалын Мұталлаптың айтайын мен.

Мұталлап- парасатты, болды дана,
Тапсырды Байтолланың кілтін аңа.
Алланың беруімен Мұталлаптан
Он ұғлы пайда болып, туды бала.

Синарда баршасының аттары бар:
Зағыфар, Хахіл, Нарсы, Мақым, Зарар.
һәм және Әбутәліп, Әбулаһап,
Хамза, Ғаббас, Ғабдолла- деп айтады-лар.

Ғабдолла сұлу еді, артық түрі,
Бар еді мандайында расул нұры.
“Ақырғы пайғамбардың атасы”-деп,
Жаһитлар атар еді, танып мұны.

Ғабдолла Әмина атты қатын алды,
Ибраһим мәтиімен некеленді (некахланды).
Әуелгі жолыққанда, Ғабдолладан
Расулдің Әминаға нұры барды.

Алты айда Ғабдоллаға ажал жетті,
Пайғамбар тумай тұрып өтіп кетті.
Бір Құдай Мұхаммедтей сүйер досын
Қарнында анасының жетім етті.

Тоғыз ай, он күн және болды тамам,
Тумаққа уақыты жетті, қайырланам.
Зәредей еш меһнат шекпеген соң,
Білмеді хабарланып ешбір адам.

Сол уақта пайда болды көп ғаламат,
Сиарда бәрін бірдей айтады жат.
Екінші рақінсінің әуеліне
Қарасын білер уәлилер- адамзат.

Адам ата мен шайтан

Жаралған ең әуелі Адам ата,
Жайылған жанның бәрі- соған бота.
Һауа ана шайтан малғұн тілін алып,
Жұмақтан шықпады ма біржолата?!

Шын әмір келгенде жалғыз Хақтан,
Адам мен Хауа шықты ол жұмақтан.
Тағы да шайтан келді өш алмақ боп,
Жарандар, мықты болсаң, сонан сақтан!

Шайтанның баласы бар, аты- Ханнас,
Дұшпанға сенген адам қашан да оңбас!
Хауаға шайтан айтты:

-Тұра –тұрсын,
Аз ғана серік болып саған жолдас.

“Тұра тұрсын!”- деуменен торын жайған,
Көп бөгелмей сонан соң кеткен арман.

Бір жақтан Адам ата келе қалса,
Шайтанның баласы жүр болып хайуан.

-Бұл кім-деп- жанындағы?- сұрақ берді,
Мұның малғұн екенін көзі көрді.
-Хайуан- деп,- мойын бұрған бұл араға-
Адамға Хауа ана жауап берді.

Ханнасқа Адам ата қаһарланды:
-Бұл малғұн кімге жолдас болған мәңгі?!
Қасына жетіп барып қылышпенен
Қылады пәре-пәре ол шайтанды.

Бір жаққа кетсіменен пенде адам,
Жылт етіп келе қалды тағы шайтан.
Келген соң, баласы жоқ, көзі көрді,
Демендер: қауіп қайдан, пәле қайдан?!

-Балам жоқ қасындағы, көзім көрді,
-Ол қайда?- деп сұрап, көңіл бөлді.
Хауа айтты:

-Адам ата қаһарланып,
Қылышпен шапқаннан соң, содан өлді.

-Ханнас!- деп, сонда шайтан дыбыс қылды,
-Ләбек!-деп, өлген бала қайта тұрды.
-Хайуан!- деп, тағы мұнда қоймақ болды,
Тағы да ол малғұнды Құдай ұрды.

Хауа ана:
Қалдырма!- деп , зарлық етті,
Тыңдамай зытып алып малғұн кетті.
Дағдарып осылайша тұрғанында,
Бір жақтан Адам ата келіп жетті.

Тағы да ол малғұнды көзі көрді,
Қылышын қолына алып, тағы төнді.
Малғұнның тірілуін қауіп етіп,
Төрт жаққа, өлтірді де, етін бөлді.

Шайтан кеп:

-Менің балам қайда?!-деді,

Хауа оған:

-Істің артын ойла!-деді.

-Қылышпен Адам ата бөлшектеді,
Сендерден бізге болмас пайда!- деді.

-Ханнас!- деп, шайтан қайта дыбыс берді,
-Иа, ата, ләбек!- деп, малғұн тұрып келді.
Тағы да:

-Бала қалсын келгенімше,
-Деді де, шайтан малғұн сырғып берді.

Хауа айтты:

Тілегің бір тынсын!- дейді,
-Бұл кәпір бала болмай құрысын!- дейді.
-Сен шықсан, мен де кеткем ол жұмақтан,-
Деп шайтан малғұндықпен іркілмейді.

Жетіп кеп Адам ата катуланды,
Хауаға қаһарланып қамшы салды.
Білсеңіз, ашуланып қатын ұрмақ
Мирас боп кейінгіге сонан қалды.

Тағы да қылышпенен қатты ұрады,
Қайнатып, қазанға сап, ас қылады.
Хайуанды енді қайта тұрғызбасқа,
Екеулеп оның етін жеп тынады.

Тағы да Адам жоқта шайтан келді,
-Қайда ол қасындағы балам?!- деді.
Хауа айтты:

-Енді қайта тұрмауы үшін,
Еті оның асқазанға барған!-деді.

Тағдырдан ешкім қашып құтыла алмас,
-Ханнас!-деп, шайтан тағы болды қалмас!
Һауаның қарынынан шығып дауыс:
-Әй, ата, мен мұндамын!- деді Ханнас.

Шайтан сонда:

-Жайғастың, балам!-дейді,
-Сен іштен, мен тыстан шалам!- дейді.
Адамды жан-жағынан біз азғырсақ,
Жанбай ма жаһаннамда олар?!-дейді.

-Байқатпай дүние кеңін- тарлығын да,
Қайткенде қамту үшін барлығын да,
Сонан бері шайтандар жайлап алған
Қан секілді адамның тамырында.

Мен айтсам, көзім жеткен шынды айтам,
Қан болып тамырында жүр-ау шайтан!
Тартарсың қияметте сен жазаны,
Малғұнның денедегі тілін алсаң!

Демеңдер: “Мәшһүр мінді таба берер!”
Алғандар шайтан тілін аза берер!
Алдымен арақ ішіп бұзылғанға,
Құдайым айрықша жаза берер!

Және айтқан біздер үшін пайғамбарым:
-Ауырса, арақ ішіп, сұрама халін!
Тәубе қылмай, дүниеден өтер болса,
Оқымандар жаназа намаздарын!

Кімде-кім: “Бұл арақты- десе-халал!”
Тап сол жан діннен шыққан кәпір болар!
“Төрт кітаптың төртеуіне аян!”-дейді,
Алғиза, билләһи, иа Зұлжалал!

Сүлеймен мен Ібіліс

Құдайдың құлшылығы бізге парыз,
Жалғанда құтылмасак болар қарыз.
Пайғамбар тақ Сүлеймен бір күндерде
Аллаға бір сөз айтып қылды арыз:

- Жын-пері, адамзатқа қылдың еркін.
Билеттің арзан қылып дүние-мүлкін.
Ұшқан құс, жүгірген аң жел мен судың,
Жараттың бір жүзікте қылып кілтін!

Жер алыс үйден шығып жүрмегенге!
Бар нәрсе жоқ сықылды көрмегенге!
“Берді”,-деп-патшалықты ойламаймын,
Билігін бір шайтан лағын бермегенге!

- Ежелден жүрген шайтан қисық жолға,
Жақсылық қылған емес ешбір құлға.

- Ол итті билегенмен не қыласың
Ойлайсың болады деп неге тұлға?!

- Сен мені қойдың жұртқа патша сайлап,
Алдыма салып жүрмін бәрін айдап!
Билігін Ібіліс лағын берсең маған,
Тас қылып қойсам деймін мықтап байлап.

-Муафик[1] тақдырыма [2] емес сөзің,
Жетпей тұр бұл араға сенің көзің.
Шайтанды босатпастан қойсаң байлап,
Жүрерсің өле жаздап аштан өзің.

- Жараттың оны неге әуел бастан,
Атамыз адамзатқа қылып қастан.
Сенен бір сұрағаным билігін бер!
Қояйын оны байлап, өлсем де аштан!

- Ұшырып алып келсін: бұйыр желге!
Қоймасын, тығылса да көрден-көрге!
Қапжырап өзің аштан дағдарарсың
Таба алмай ас пен қорек ішіп-жерге.

Бұйырды сонда желге: “Алып кел!”-деп,
Ұйтқыған самал тұрды, жел уілдеп,
Ұшырып ап келген соң, байлап салды:
-Ал, малғұн, тырп етпестен жата бер!-деп.

Шайтанды байлап қойды пентке/винтке/ салып,
Азаппен қинайын деп, өшін алып.
Өртүрлі ерік берген пендесіне
Құданың күдіретіне қайран қалып!

Ақыл малда, көрік-шырай көмейде екен,
Бұл сөзді ешкім бекер демейді екен.
“Еңбексіз халал емес ішкен ас”,-деп,
Тағамды патшалықтан жемейді екен.

Базарға тоқып зәнбіл[3] сатады екен,
Ас қылып сонан қорек татады екен.
Өзінен онан басқа жемей тағам,
Сабыр қып аш та болса, жатады екен.

Бір себет талдан тоқып қолына алды,
Сатып тамақ алуға базар барды.
Базарда қыбырлаған жалғыз жан жоқ,
“Бұл қалай кеп болды?!”-деп қайран қалды.

Бос қалған шаршы базар, көше, сарай,
Келеді жан-жағына қарай-қарай.
Жандыдан жалғыз жүрген қарға да жоқ,
Құданың күдіретін көр, болды қалай?!

Тамаша көз жіберді әрбір жакқа,
Қызығар бір пенде жоқ мал мен баққа:
(Қылып тұр тәңірім оны сынамаққа!)
Жан біткен үй ішінде – мешітте отыр,
Құбылаға қарап, жылап жалғыз хаққа!

Ешкімнің ойында жоқ дүние жалған,
Безіпті үлкен-кіші- бәрі малдан.
Біреуге-біреу үндеп, тіл қатпайды,
Дүниенің жұмысынан бәрі қалған!

Жылаулы бір құдайға жанның бәрі,
Отырған шарт жүгініп жас пен кәрі.
Ешкімнің еш нәрсемен жұмысы жоқ,
Көзінен тақ Сүлеймен көрген, әні!

-Алушы зәнбілімді болмады жан,
Шықпастан алды отырып үйлерінен,
Бұ не сыр, жұртқа түскен не күн болды?!
Құдая, білдірсейші, қалдым ғой таң?!

-Нандың ба, көріп, маған көзіңменен?
Сен жұртты көрме бірдей өзіңменен.
Жұмыстан қалды бүгін соның бәрі,
Өзіңнің еркін айтқан сөзіңменен!

Мәнісін мұның саған айтам енді,
Бұларды өз қалпына қайтар енді!
Әркімге әрбір түрлі іс қылғанда,
Түрткілеп: “Бол-бол!”- дейтін шайтан еді.

Біреуге ол, біреуге бұл жұмыс салып,
Түрткілеп ерікке қоймай тыныш алып.
Шайтанды өзің байлап қойғаннан соң,
Байланды бүгін, істен бәрі қалып.

Шайтанның адамзатқа достығы- қас,
Мұрнына дәрі иіскетіп қылады мас.
Ерікті шайтан құлға бола алмаса,
Алданып бұл дүниеге бұрмайды бас.

Отырған бір орнынан бұлар тұрмас,
Бас қосып бір-бірімен кеңес құрмас.
Бейхықмет[4] ешбір нәрсе жаратпадым,
Шайтансыз, асылы, дүние дүние болмас.

Таң қалып тақ Сүлеймен күлді дейді,
Құдайдың шеберлігін білді дейді:
- Менікі ойлап тұрсам, бекер екен,
Малғұнды босатайын енді!-дейді.

Шайтанды халас қылып қоя берді,
Адамдар топ-топ болып жүреді енді.
Ұмтылды өзді-өзінің шаруасына,
Ду болып кыза берді базар енді.

Қылады біреу шаруа, біреу сауда,
Аң атып мергендікпен біреу тауда.
Дүниеде көп жұмысқа жарайды екен,
Бостан бос қалмайды екен шайтан жау да.

Ғазазіл болып малғұн қалған екен,
Билігін дүние ісінің алған екен.
Дүниеде адамзатты аздырмаққа,
Әркімге әрбір қиял /хиял/ салған екен.

Бәтшағар соның үшін жүрген өлмей,
Шара не басқа түссе, пенде көнбей?!
Жалғанда әрбір түрлі қылған істің,
Адасар: оң-терісін пенде білмей.

Түспесін алдауына пенде не ғып?
Жүрген соң дайым аңдып қойдай бағып.
Құдайым рақым(рахым) айлап фазылына алған,
Пендесін өзі сақтап алар қағып,

Белгілі көрініп тұр көзімізге,
Бек анық болуға аян өзімізге.
Бозбала, бекер ғой деп болма мүнкір-(мәнкір),
Кітаптан көріп айтқан сөзімізге.

Ғибрат ал болып жүрген болыс-биден,
Жалғанда әрбір басқа түскен күйден.
Мал шашсаң, ұлықтыққа партия боп,
Табылар екі жүз сом-елу үйден!

Бір ниет ой ойласаң егер дінге,
Тартам деп хақ жаратқан түзу жөнге.
Беруге хақ жолына қылып һәммәт-
Табылмас елу үйден екі теңге!

-Осылай болып біздің заманымыз,
Құрып тұр бұған хайла амалымыз.
Жалғанда арманда боп біз барамыз,
Бір жерге тұрақтамай табанымыз!

Бұл Мәшһүр Бұхар барған, Қоқан барған,
Ойы бар: кетсем деген онан да арман.
Түлеген акку құстың қанатындай,
Жерінде жүрген-тұрған сөзі қалған.

Ықылас сүресі

Құдайға шексіз шүкір, сана сансыз
Өлім хақ, ол келеді бір күн аңсыз.
Алланың бірлігіне тәсбих айтар
Жаралған күллі ғалам жанды-жансыз.

Баршасы зікір етер есім сәтін,
Әрбірі, әр Лафызда айтар атын.
Құранда сүре “Ықылас” аятында
Білдірген құдіретімен өз сипатын.

Осылайша бұл сүренің фазылы бар
Құранның тәлсірінде айтылар.
Құранда фазыл болған уақиғасын
Имамдар осы түрде қылады ізһәр.

Қырық жасында Пайғамбарға уәхи келді,
Кәпірге дағуат ет деп Хақ бұйырды.
“Аллаһ бір, хақ Рәсүлін таны!”- деп,
Меккенің кәпіріне хабар берді.

Кәпірлер Рәсүлге айтты:

- Иа, Мұхаммед,

Көресің пұттарымыз әр түрлі зат.
Сен-дағы Құдайыңның асыл затын
Біздерге мағлұм етіп әйлә қыл жат.

Өзінің құдіреті мен Жаббар құда
Жіберді бұл сүрені Хабибына.
Пайғамбар кәпірлерге жауап берді,
Дәлелдеп бұл “Ықыласты” барлығына.

“Ықылас” –деп, бұл сүреге қойылған ат,
Оқыса ықыласымен әркім сөзін.

Хақына жаһаннамның оттарынан
Ол құлдың бар денесін қылар азат.

Бағзы мағрифат дүр бұл сүренің
Оқыса ықыласымен әркім сөзін.
Бір Құдай ол пендеге мағрифат ғып,
Махшарда Рәсүл қылар оның жанын.

Сәмат деп бағзы айтты және
Бір кісі оқуды әдет етсе ғана.
Жоламай ол адамнан шайтан қашып,
Жақындай мәғар етпес әркез оған.

Бағзилар: “Нұр сүре”- деп, айтар мұны,
Бір кісі әдет етсе күндіз-түні.
Алланың фазылы бірлән ол пенденің
Көңіліне Раушан болып толғай нұры!

Құранның үшбу сүре нұры дүрлар
Бұл сөзді тәпсирлерде қылған изһәр.
Үш рет ықыласымен айтса оны,
Бір Құран оқып шыққан сауабы бар.

Құрмет қып, кім оқыса аузына алып,
Өлгенде қабірі тұрар раушанданып.
Қараңғы қабірінде осы сүре
Жарқырап тұрар дейді шамша жанып.

Көңілі кәпірліктен қауіп ойласа,
“Иманым аман болсын!”- деп ойласа,
Дүниеден ислам дінмен сапар шегер
Ауызын мұны оқудан бос қоймаса.

Белгілі төрт мүшаррап періште бар,
Әрбірі, әрбір іске дайын тұрар.

Алланың өмірімен бұл сүрені
Әрқайсысы маңдайына жазыпты олар.

Жеткізе алман, жетіліп айтып мұны
Артықша бұл сүренің қасиеттерін.
Мұбарак Лафзымен баян еткен
Расулдің білдірейін хадистерін.

Миғраждан келгеннен соң Расул барып,
Асхабқа сөйлегені аузына алып.
Мұшаррап періштенің зікір еткен
Естідім тәсбихтерін құлақ салып.

Ат қойып “Ықылас” деп бұл сүрені,
Тұрады таспих етіп, айтып оны.
Осыны көп оқыған үмбетіме
Сауабын бағыштайды оның бәрі.

Алла айтты:

-Иа, Мұхаммед, бұл бір хабар
Көресің көп Мұхарраб періште бар.
Әуелден ақырға дейін бәрі тегіс.
Таспих ғып бұл сүрені айтады олар.

Сол үшін тапсырамын мұны оған,
Фазылым түсер, махшарда оған.
Иа, достым, бұл сүрені көп оқыған
Сауабын бағыштаймын үмбетіңе.

Махшарда мойнына алған жаралған жан,
Болғанда әркім өзі қалы бірлән.
Бұл құлым пенделердің Саттары боп,
Асады дәрежесі бар ғаламнан.

Дүниеде фазыл болған төрт кітап бар
Зәбур мен Тәурат, Інжіл, Құран олар.

Сипатын бір Құдайдың зікір еткен-
Олардың баршасында бұл сүре бар.

Бір рет кім оқыса шын ниетпен,
Сол болар тілегіне барып жеткен.
Айтылған Зәбур, Тәурат, Інжіл, Құран
Сауабы жазылады қатым еткен.

Миғражда Расул барған жаннатқа еніп,
Не түрлі тамашаның бәрін көріп.
Расулге сол жәннәттан ұшырасты,
Алдынан Идрис нәби қарсы келіп.

Расулге Идрис айтты:

- Ей, пірәдар,
Өлгенде пенделерге көп тұр қатер.
Жан ашу, қараңғы көр, ғазап қабір
Таразы, қисәп, сүәд, рузи, махшар.

Расул айтты:

-Осының бәрінен өтіп,
Жаннатта сіз жүресіз сайран етіп.
Айтылған қатерлерден құтылдыңыз,
Мәңгілік мұратына кәміл жетіп.

Расулге, Идрис айтты:

-Жаннатта едім,
Айтылған қатерлердің бәрін көрдім.
Сүйтсе де сізге үмбет болмадым деп
Арман ғып талай рет ойлап едім.

Идриска, Расул икрам айтты сонда:

-Сайрандап жұмақ ішін жүрсің мұнда.
Білдірші маған соны мақсатың не
Үмбеті Мұхаммедтің болуында.

Расулге Идрис айтты:

- Болсаң тыңдар,

Жаннатта бос тұр қанша жақсы орындар.

Кірмекке көңлім соғып жақындасам,

Мынадай сөзді маған айтады олар.

Дейді олар:

- Кіреміз,- деп, келмеңіз сіз,

Мұхаммедтің үмбетіне несіп бізбіз.

Келгенше ол Расулдің үмбеттері

Еш адам кіре алмайды бізге әркез.

Мен айттым:

- Мұхаммедтің сіз үмбетін

Көрместен қайдан түсті бар һиммәтің.

Қай түрлі құлшылықпен мұны тапқан

Сіз маған білдір дедім шарапатын.

Айтты олар:

- “Ықылас” атты бір сүре бар,

Кімде-кім көп оқыса салып ихрар,

Солардың кіретұғын орны –осы,

Жұмада және көппен оқығандар.

Олардың таудан үлкен сауаптары,

Айтуға таусылмайды жауаптары.

Махшарда көп халықтар жиналғанда,

Фазылымен кіргізеді біздерге оны.

Және бар Пайғамбардан бір хикаят

Оны да баян етіп айтайын жат.

Бір күні Алла Расулі асхабымен

Мәжілісте отыр еді жасап сұхбат.

Жәбрәйіл Хақ әмірі келді жетіп,
Расулге бұл сөзді айтты хабар етіп.
Иеменде сахибы дәулеті бар жақсы адам
Дүниеден үшбу күнде кетті өтіп.

Төрт жүз мың көктен енген періште бар,
Сап түзеп бәрі тегіс тұр қаз қатар.
Иа, Расул, жылдам барып имамдық ет,
Баршасы бұл мәйітке жаназа оқыр.

Пайғамбар Жәбрәйілге айтты және
Қанша жол екі арамыз айтшы маған.
Жәбрәйіл Рәсүлге айтты жеті жүз тәш
Жол депті шақыр Ямин Мәдинаға.

Пайғамбар: “бісмиллә!” деп атып тұрды,
Жәбрәйіл жер тамырын тартып тұрды.
Пайғамбар періштелерге имам болып,
Барлығы ол мәйітке намаз қылды.

Сүһәл ғып Жәбрәйілдан сұрады Расул:
-Осынша ғиззат тапқан қалайша бұл?!
Аспаннан намазына Мәлік түсті,
Аллаға қай қызметі болып қабыл?!

Жәбрәйіл Расулге айтты:
-Иа, пайғамбар,
Мен сізге мәлім етіп айтайын жар.
Құрметке, міне, осындай ие болад
“Ықыласты” тірлігінде оқығандар.

Сол үшін бұл дәулетті Алла беріп,
Намазын періштелер оқыды келіп
Алланың уағдалы әмірімен
Сауық қып, сайран етер, жаннатқа еніп.

“Ықыласты” күнде оқысаң он мәртебе,
“Аятүл күрсіні” оған қоса және.
Пайғамбар қатарында орын берер,
Махшарда кәләм етіп Алла, эне!

Ол құлға риза болар бір Алламыз.
Шайтан әм мәғәр етпе оған әр кез.
“Кәһф” деген сахаба нәфіл еткен
Дәлелдеп хадиспенен айтылған сөз.

“Ықылас” атты бұл сүрені әркім көріп,
Оқыса ниет қойып көңіл бөліп.
Дүниеде ризығы көп болады,
Фазылы мен берекетін Алла беріп.

Құр қалмас бұл дәулеттен көршісі де
Ол-дағы азап көрмес жоқшылықтан.
Сүрені көп оқыған себебі үшін
Ол құлды жарылғасын Жаббар хақтан.

Хор қыздарының хикаясы

Пейіште тобы (тоуба) ағашы, жапырағы
[иапырағы] зор,
Жарығы (иарығы) күннен раушан, баршасы- нұр!
Болғанда түбі аспанда, басы-төмен,
Иіліп жерге қарай салбырап тұр.

Мысалы күн секілді көрінісі,
Саны жоқ, балдан тәтті (тәтті), көп жемісі.
Салбырап аспан көктен мәуеленіп,
Сонымен сегіз пейіш толған іші.

Үн тартар шулап ағаш түрлі күйін,
Сипатын тамамдауға жетпес зейін.

Түрлі дәм жемісінде бар-ды ләззат,
Пейіштін тамамлаған түгел[1] үйін.

Торғыннан атлас пенен бар-ды төсек,
Оларды мумин құлға[2] қойған төсеп.
Зейнетлі түрлі гауһар алтын тахыт,-
Олардың көптігіне жетпейді есеп.

Хор қызы сол уақытта[3] ғанбар шашы,
Иілген жаңа туған айдай қасы.
Шеберлеп саф алтыннан ұста соққан,
Түймедей домаланған [4] гауһар басы.

Көзінің қаралығы қарақаттай,
Сөзі бар ақ қағазға[5] жазған хаттай.
Көзіндей құралайдың ойнақтатып,
Арман не соны құшқан адамзатта-ай?!

Болғанда тілі інжу, төсі-маржан,
Еті аппақ қара жерге жауған қардан.
Ғұнша ерін, лұлу иек, пісте мұрын[6],
Қалмайды жүзін көрген пендеде арман!

Жарқ етіп шыққан күндей қабақтары,
Мақтадай аялаған тамақтары.
Алмадай екі беті үзіліп тұр,
Үзілген қызыл гүлдей сағақтары.

Гүл жүзді (жүзлі), шырын сөзді, бал сілекей,
Аяғын келер басып некей-некей.
Алмадай беттерінен сүйгенінде
Суырылар тілмен қабат сол көмекей!

Сипаты тура әліфтей, талдай бойлы,
Мінезі бек мүләйім гүзал хойлы.

Сүттен-ак, судан таза, таһаратты,
Сөйлесе, бал тамады, ақыл ойлы.

Ерітер тәттілігі балдай ерні,
Балқытар басқанымен кара жерді.
Наз қылып еркеленіп түрлі жайда,
Құбылар [7] бір сағатта жетпіс түрлі.

Бильярд шашбауына таққан теңге,
Түк болмас қас пен кірпік шаштан өзге.
Сағымдай көтеріліп, сәулеленіп,
Кіреді бір сағатта әртүрлі өнге.

Хор қызын құшқан адам кенелгендей,
Әркім-ақ іздеп соны жөнелгендей.
Келбетін көрген шақта қызыққаннан,
Бір қасық сумен жұтып жібергендей!

Аспайды ай сәулесі қабағынан,
Қызыл гүл ұялады сағағынан.
Ішкені алқымынан[8] белгілі боп,
Көрінер жұтқан[9] асы тамағынан.

Кигені жетпіс қабат холла болар,
Қыз қалпы айнымастан[10] күнде болар.
Болмаса Хақ жаратқан хор қызында,
Бұл сипат онан басқа[11] кімде болар?!

Не кемдік бар болған соң ұжмақта жай,
Жаратқан осылайша Жаббар Құдай.
Холладан жетпіс қабат білінеді,
Жыландай ширатылып жіліктен май.

Мәжіліс көңілді ашар гүлстандай,
Болғанда өзі мұндай, жүріс қандай?!

Сол салып алақанға жүрсен-дағы,
Білінбес ауырлығы бір мысқалдай[12].

Салайық сөйлеп-сөйлеп сөзді шынға,
Қой-дағы өтірікті, ұмтыл шынға!
Бір жерге сөз аяғын әкеп қойған,
Айтайын әңгіме сөз, сізлер тында[13]!

Бір емес, екеу емес, көп айтыпты,
Әңгіме еститұғын кеп айтыпты,
“Ләззаттың жалғандағы тұрған жері
Нәрседе үш-ақ түрлі!”- деп айтыпты[14].

Әуелі жақсы болсын жатар орын,
Түзеп бақ үй-жайыңды күні бұрын!
Хош науа, жақсы тұрар ләззатлы үй,
Адамның арттырады ақыл-нұрын.

Екінші жақсы болсын ішер асың,
Ұмтылып шауып тұрсын ықыласың.
Бір жанды күтпегенде не қыласың,
Бар ма еді өз жаныңа сол өз қасың?!

Естумен қанып мейірің, тойдың-дағы,
Бастадың, неге қайта қойдың-дағы?!
Ләззаттың жалғандағы тұрған жері-
Қатының жақсы болсын қойнындағы.

Жай десең, сегіз ұрмақ бар-ды пейіш,
Тәтті десең, онда бар түрлі жеміс.
Сұлу десең, хор қызы және даяр,
Табылар тамам ләззат бір жерден-үш.

Қара көз ақ жүзіне жарасқаны,
Бірінен керек қылмас ол басқаны.
Бір кісінің басына жүз хор қызы,

Бірінен соң бірінің таласқаны.
Ерінбейсің, жалығып шаршамайсың,
Бір қалыпта тұрасың, болмай кәрі.

Болады сонда жасың отыз үште,
Өзінмен қатын құрдас-қыз он бесте.
Тәрік қып бұ дүниені кетер едің,
Уа, дариға, соның бірі кірсе түске!

Өлең бар, күй тартатын домбыра жоқ,
Басында әр қыздардың алтыннан шоқ.
Хор қызы екеу-екеу әнге салып,
Сайрайды сандуғаш пен бұлбұлдай боп.

Салады әр түрлі әнге қылып сауық,
Осымен жұбансын деп ол бір ауық.
Күй тартып тоқсан екі түрлендіріп,
Қаларсың елтіп сонда естен ауып.

Тартылар тағам болып, даяр пісіп,
Алдына даяр келер құстар ұшып.
Оқиды хор хызлары әңгіме қып,
Көрдіңіз Мәриям ана, сүре Жүсіп.

Болады күнде жас қыз кәрі қатын,
“Пейіш”, - деп сонан қойған оның атын.
Ғайша анам пайғамбардан сұрайды екен:
“Онда да бола ма, -деп, -ауыратын?”

Есітіп Ғайша анамыз күлімдейді,
Айтуға пайғамбарым ерінбейді.
Күнде қыз болғанымен, мұндағыдай,
Ауырып еш нәрсесі білінбейді.

Ғайша анам пайғамбарға наз етіпті,
Бұл сөзді құлағымен есітіпті.

Жас жасап, ғұмыр сүріп бұл дүниеден,
Іспенен, естуменен бұл кетіпті.

Мен өзім өлең іздеп, жүдеп аздым,
Өлең түбін шешмадай күнде қаздым.
Ойланып өз бетіммен жазғаным жоқ,
Кітаптан: “Мұхаммедия” – көріп жаздым.

38
Кеңесі жазушының осылайша,
Жігіттер, бұлқынып өт асау тайша!
Жігітлер, бұ дүниеден желіп өткіл,
Жүрмегіл әр уақытта тіпті жайша!

[Сара]нның сараңы барып тұрған,
Бола ма онан жаман [Құдай] ұрған?!
“[Адамның] жомартлығы- осы депті:
-[Өлі]ге құран оқып дұға қылған!”

Ғалының тағылымы

Азырақ мен сөйлейін Ғалы ерден,
Бата алған пайғамбардан-абзал шерден!
Бір күні серуенге шығып жүріп,
Сайран ғып дүниенің көбін көрген.

Сол беттен тағы жүрді күнбатысқа,
Кетіпті Мединеден тіпті алысқа.
Бір жалғыз ақсақалға кез келіпті,
Тырмысқан қолы жетпей бір талысқа.

Бұйдадан бір өгізді жетелеген,
“Босанса, өгіз қашып кетед!”- деген.
Айдаса, өгіз жүрмес талыс жаққа,
Дүлділмен Ғалы келді секектеген.

Сәлем берді ер Ғалы келіп қалып,
Жалт қарады ақсақал сәлем алып.
-Өгізді ұр!- деп, ақсақал сұраған соң,
Жіберді шаһимардан салып-салып.

Ұрғаны білінбеді титтей шағып,
Елемей өгіз тұрды, құлақ қағып.
-Япырмай, не еткен нашар бала едің?!-деп,
Ақсақал сөз айтады оған налып.

-Мінейін өгізіме өзім барып,
Жіберші ол талысты маған алып!
Арыстан:
Жарайды!-деп, мына сөзге,
Көтермек ат үстінен іліп алып.

Мынау іс болды ғажап арыстанға,
Ала алмай сол арада қалды таңға!
Жаһанда қамал бұзып жүрсе-дағы,
Қалды ғой алақандай талыстан да.

Еш пенде жыға алмаған арыстанды,
Ғалы ер мынау іске намыстанды.
Бар күшімен аямай тартқанында,
Дүлділі жерге кіріп жатып алды.

Ақсақал өгізіне мініп келді,
Жіберді:

-Былай тұр!-деп, Ғалы ерді.
Найзамен іліп алып, ол талысты,
Күнбатысқа бетімен жүріп берді.

Ғалының бұл жұмыстан беті қайтты,
Құдайға сасқанынан, нәзір айтты.
Айтуға бабасына бастан-аяқ,
Сол жерде Мединеге түзу қайтты.

Мынау іс Ғалы ерге жаман батты,
Айтуға бабасына келе жатты.
Аш-арық ақсақалға душар болып,
Тоқтатып дүлділінің басын тартты.

Бейнеттің неше түрлі дәмі батқан,
-Сусын!-деп, зарланумен келе жатқан.
Қараса, оң жағында бір шар аяқ тұр,
Су-тұзды тағам бар толып жатқан.

Аш-арық келе жатыр қадам басып,
Бұралып, өле жаздап, қаны қашып.
Кез келіп өлексеге құрттап кеткен,
Құмартып жей бастады асып-сасып.

Тамақты неше жақсы жемей барып,
Асайды өлексені боқтан сасық.
Мұны да бабасына айтайын деп,
Жөнелді Ғалы арыстан қапаланып.

Артқыға осылайша сөз болыпты,
Қаншық ит көп ұзатпай кез болыпты.
Күшігі ішіндегі тумай үрген,
Бабаныз, міне, осындай іс көріпті.

Тағы да мынау істен пікір алып,
Айтпаққа бабасына тура барып.
Жол үстінен бір жылан көрді-дағы,
Тоқтады, қамшыменен тартып қалып.

Жылан сонда қамшыға ілігеді,
Ер Ғалы түсірем деп сілкіледі.
Сілкісе де, соқса да, өрлей берді,
Ақырында келіп қапты бүлдіргені.

Жыланды қамшыменен лақтырады,
Бойлары тітіркеніп сап тұрады.
Жаһанда сансыз қамал бұзса-дағы,
Жүрегі осы сапар абдырады.

Көреді мұнан кейін қара бура,
Бастырмай арыстанды-ай тұпа-тура.
Тағат қып, заһарына шыдай алмай,
Қашады дүлдүл атын ұра-ұра!

Састырды осылайша Ғалы ерді,
Құтылып, Мединеге келіп кірді.
Сол бетте бабасына келді-дағы,
Көргенін бастан аяқ сөйлей берді.

Пайғамбар мұны естіп, жайланған соң,
Жиналған көп халықтар таң қалған соң.
Шешуін Ғалы ерге былай деді:
-Шырағым, астамшылық ойлағансың!

Ойласаң, менменшілік-Тәңірім қасы:
“Кез келсе маған,-дедің- жер тұтқасы,
Төңкеріп дүниені жіберер ем,
Қаңбақтай болар маған бар нұсқасы!”

Тосқызған мұндай іспен Хак тағалам,
Ақсақал-көк өгізді Хызыр бабаң!
Ол талыс- дүниенің төрттен бірі,
Жетпеді көтеруге сенің шамаң!

Екінші-ол қайыршы-ақсақал шал,
Қолында қанша халал болады мал.
Ішіп-жемей, өзінен қызғаныш қып,
Ұрлыққа қиянат пен ұста болар.

Үмбетім сондай болар- ақыр заман,
Шошқадай боқ асайды, ол жеп харам.
Солардың қайғысынан ұйқым келмес,
Иллаһи, ғасылыңа ал, Хақ тағалам!

Үшінші- ол көрінген бала болар,
Замана жыл-жыл сайын сұм боп солар.
Ақырғы үмбетімнің балалары,
Ананың құрсағынан туа шулар!

Төртінші- заман ақыр қатындары,
Болмайды беттерінде титтей ары.
Жыландай тиген сайын, қарсы өрлеп,
Түнерген бұлтты түндей ашулары.

Бесінші- үйде жатып, ой ойладың,
Ісіне ғазірейілдің таңырқадың!
Күші асып ала ма екен, иа, рұқсатпен,
Дүниеден тегіс жойған барша жанның?!

Күштесе, күші менен асар ма еді,
Тең келсем, ғазірейіл де сасар ма еді?!
Күнәһлы жалғыз Алла қылмас болса,
Соғыссам, батыр-екең қашар ма еді?!

Заһарын бура қылып, жіберген Хақ,
Қандайын ғазірейілдің көрмедің нақ!
Ғибрат үшін Алланың көрсеткені-
Құдай-бір, Құран-шын, пайғамбар-ақ.

Бұл сапар-көп сапардан қайырлы жол,
Ақылды, ойлағанға ғибраты мол.
Адамның баласына үлгі үшін,
Алланың саған-дағы көрсеткені- ол!

Дінді тап, білімді тап, дүниені-тап,
Білгенін айтып жатыр тіл менен жақ!
Бір қалмай, артымызда, бара жатыр,
Болдық қой жайылатын хайуандай-ақ!

Шайхы Ысқақ

Ғибрат ал, ей, ағалар, мына сөзден,
Жастықта(жаслықта) тәубе қылып, иман ізден.
Шайхы Ысқақ кәллә[1] бәди Рахметулла,
Ғалайһи өткен екен бұрын бізден.

Тұрағы Бұхарада болған екен,
Көңіліне ғылым-хикмет[2] толған екен.
Ғауамил[3] тараккиб [4] шархи әлмұфүзежды
Көп оқып, көңіліне жай қылған екен.

Ғылым – “Сарф”[5], ғылым- “Наху”[6]-бәрін білген,
“Фыка таухид”[7] кәламынан[8] інжу терген.
“Ақайд [9] асул”,- хадис тәпсір оқып,
Мантық[10], ташрих[11], хашия[12]- бәрін көрген.

Ғылымына Мұназаирия[13] сондай жетік,
Сөйлемес басқа шәкірт онан өтіп.
Жастыққа бір күн ауырып, басын қойды,
Биопа (биуафа)[14] бұл дүниеден демі бітіп.

Жиылды ауырған соң жаранлары,
Оқыған бір мәжілісте жас пен кәрі.
Бұлбұлдай сайрап жүрген нәуе жуаны,
Қапалы болып жатыр, жүзі сары.

Кешегі жүрген Ысқақ судай тасып,
Ажалдан құтылар ма адам қашып?
Өлерін бұл аурудан білгеннен соң,
Сөз айтқан жаранларға ғарыздасып.

-Өсиет, жаранларым, құлаққа ал!-деп,
-Бұлайша күйге түсті біздің хал!-деп.
Көрсеткен бір кітабын “Ғылым Бахас”[15]:
-Көріме өзім өлсем, бірге сал!-деп.

Жарандар: “Жарайды!” –деп, қабыл тұтты,
Дүниеден тағдыр жетіп, Ысқақ өтті.
Орнына айтқан сөзін келтірісіп,
Шайхы Ысқақ хазіретлерін дәфән[16] етті.

Тілегін көңіліндегі Құдай берді,
Аямай алды дүние сондай ерді.
Қырық қадам көмген жандар кеткеннен соң,
Періште Мүңкір-Нәңкір жетіп келді.

Көп төккен тірілікте көздің жасын,
Шын қойған пендесі екен Хаққа ықыласын.
“Қым!”-деген періштенің даусыменен,
Көтеріп жерден Ысқақ алды басын.

Әуелі көзін ашып өзін көрді,
Білді ойлап ақылменен жатқан жерді .
Келіп тұр бір-екі жан өңі басқа,
Кітабын қолына алып оқи берді.

-Барасың, Ысқақ, қайда кітап жүктеп?
Сен неге қарамайсың бізге беттеп?
Періште Мүңкір-Нәңкір бек һайбатлы
Сұрайды сөз басында:
-Мән раббик![18]-деп.

Сонда Ысқақ жауап берді, тыңда, не деп?
-Болды ма жалғыз кітап сендерге жүк?!
“Аллалер киес айтаууакқуфе ғала аламиғына айткіс”,
Айтшы өзің мағынасын: “Матараккиб!”-деп.

Періште “Айт!”- дегенде, сасып қалды,
Құдайға арыз қыла бұлар барды:
-Иә, Раббы, пендең не дер, біз білмейміз,-
Деп бұлар Хақ әміріне құлақ салды.

Пендеме ғылым-хикмет кеткен дарып,
Келіпті ол “Тараккибін” қолына алып.
Сендерден қымсынбайды, сескенбейді,
Байқандар, нанбасандар, қайта барып.

Тағы да бұлар келді бір айналып,
Не ғып жүр шырматылып, шыр айналып?!
Бихабар еш нәрседен піруай жоқ,
Кітабын оқып отыр өзі ойланып.

Келді де: “Мән раббик ?!”-деп, жауап сүрді(сұрады),
Шайхы Ысқақ келгендерін тағы көрді.
-Тараккибін тап, сонан соң, мен айтайын,-
Деп қысты Нахуменен бұл екі ерді.

Білмейді бұлар Тараккиб, Ғауамилді,
Ашуы Шайхы Ысқақтың қатты келді.
-Періште, түк білмейтін надансың!-деп,
Кітабын қолына ала ұмтылды енді.

Шайхы Ысқақ молдалығы басым шықты,
Бір салған періштеге қысым шықты.
Құдайдан пәрмен болып, періштелер,
Екеуі екі жаққа қашып шықты.

Бұхарда мен шәкірт боп жүргенімде,
Құлақты жақсы сөзге түргенімде.
Ғалымдар бас қосқанда, сөйлеп еді,
Мен ұғып, жаздым мұны көргенім-ді.

-Өзіне берді Құдай несіп! –дейді,
-Періште шықты көрді тесіп,-дейді.
-Нұр шығып күндіз-түні тұрады екен,
Сол жері әлі күнге тесік !-дейді.

Жігіттер(жігітлер), бар ғой ақыр бір өлерін,
Білемін: басқа түсіп, сол көнерін!
Несіне сұм дүниенің мәз боласың,
Осындай қылар сенің бар ма өнерің?

Жаратқан Құдай артық сондай құлын,
Көрсеткен зиһын(зейін) менен ғақыл молын.
Періште Мәңкір-Нәңкір сасқанынан,
Таба алмай адасыпты келген жолын.

Бұл сөзім шын хақиқат, кітапта бар,
Жаз-жаңбыр, қыс болса, көп жаумай ма қар?!
Басқаның бір Құдайдан бәрі де жұп,
Келеді тағы әңгіме құлағың сал!

Туспал өлеңдер

Бір үйге

Бір үйге көп қараймын тамаша етіп,
Ұстаға соны салған көңілім кетіп.
Алыстан анадайдан түсіп көзім,
Қасына шыдай алмай бардым жетіп.

Әйнегі– су шыныдан, зыбыржаттан (зұпаржаттан),
Оқу бар ол әйнекте жазған хаттан.
От саулап әйнегінен көрінген соң,
Бұл дүние ома[1] фиһа шықты жаттан.

Құдайдың қаламымен жазылған нон[2],
Басы-жетпіс, аяқ-елу, ортасы-он.
Нокаты саулап нонның шамшырақтай,
Есіннен шығар, көрсен, ат пенен тон!

Оқысан және болып харысқа[3] хад[4],
Оп-онай даяр оқу алуға иад.
Хырыстың сбады/светі/болып табылған соң,
Біздерде құмарпаздық қалды бір ат.

Тамиғының[5] дәл аумаған ғаниы[6] болып,
Мөлгілдеп қарақаттай тұрса толып.
“Жесем-ау алып соны!”-деумен текке,
Барады бос үмітпен кеудең толып.

Есігі жалған емес, шын жақұттан/иақұттан/,
Оқу бар отыз екі жазған хаттан.
Қызыл лағыл тақтайы екі ашпалы,
Мәнісін білдім түгел оқып иаддан.

Есіктің аузында тұр қызыл лала,
Күйгенін жүрегінің айтып және.
Көрінген әйнегінен алғашқы оттан,
Сұрамай ешбір жаннан білдім мана.

Түтінге талды көзім қарай -қарай,
Құйылған көптігінен жерге қарай.
Мұншама қалың түтін төгілгеннен,
Белгілі ол арада оттың бары-ай!

Қараумен көзім талды түтініне,
Жаратқан түгел құдай бүтініне.
Бейнеттің қазып тауын, әлектенді,
Су беріп Мәшһүр тілдің метініне.

Көрініп терезеден даулаған от ,
Өртеумен ақыл-есті жаулаған от.
Мөл-мөлдір тұнық судың ортасынан,
Есіннен айырмас па саулаған от?!

Ол отқа тиюменен күймес қолың,
Күн болса қолың тиер, болды жолың.
Қызуына бір жылытсаң, өн бойыңды,
Болмайды өзіндікі ат пен тоның.

48

Болды екен Мәшһүр шешен қандайында,
Басылған күдірет мөрі таңдайында.
Бір-екі бу тартпа тұр тартып көзді
Есіктің ол жоғарғы маңдайында.

Біз келдік мұнша жасқа ашып-арып,
Тұрғам жоқ, жалған, саған тіпті жарып.
Бұрқырап бу тартпадан әтір (ғатір)жұпар,
Фарауам озхан мұрын жарып.

Әлиф/алиф/деп, оны Мәшһүр жаттап(жатлап) алған,
Айтқызған емес тәңірім маған жалған.
Нанбасаң оның әлиф екеніне
Үстінде екі мәт тұр қатар салған.

“Әлиф” десем, аспаннан аққан жұлдыз,
Жарықтығы - қылғандай түнді күндіз.
Екі ай тұр қатарымен жаңа туған,
Көріп тұр сол әйнектен күнді бұл көз.

Қамалып өмір бойы қалған түнге,
Қадалып қарай-қарай ай мен күнге.
Не екенін соның бәрін көргенменен,
Білмейді дәнemesін бізден өзге (өңге).

Жаныңа тек түн болса, отты жақты,
Бұлақ боп ғам теңізі көзден ақты.
Өнердің күшін мұнан аясын ба,
Қойған соң беріп құдай тіл мен жақты.

Қалқайған ол үйде бар екі сенек,
Таниды мұндай үйді ақылы зерек.
Сол үйден түгел тегіс табылады
Не нәрсе көңілге алып қылған керек.

Бұлбұлға таңсық емес ұзақ қарға,
Асылса арманы жоқ бір күн дарға.
Көп түтін жатыр бықсып, қарамаймын,
Қараймын ар жағында оты барға.

Мәрмәрдан жұмыр дінгек бар қадасы,
Күдіреттің жіпсіз тізген меруерт тасы.
Сенектің дәл аузында шанышылып тұр
Шыбықсыз телеграмның бағанасы.

Бұл-бір үй: қолыменен пенде қылмас,
Күнінде бір көрмесен, көңіл тынбас.
Қызыл нақұт есікте телефон тұр,
Машинамен орнатқан тозбас, сынбас.

Телефон тек қозғалса, тартады күй,
Қалмайды оны естісең, басында ми.
Құмары құлағыңның бір қанады,
Дүниеде, айт, қайда бар-осындай үй?!

Даусы бар аққу құстай сұңқылдаған,
Шегі емес домбыраның тыңқылдаған.
Аңсатқан көкейінді екі шеге,
Тас емес, темір емес, былқылдаған.

Иа, алма, ол шегелер, яки анар,
Жемей-ақ құр иіскеумен мейірің қанар.
Бұлақтың сүт ағатын су ағары
Көрсем деп құмарланған естен танар.

Тозбайтын, ескірмейтін онда бар ма су,
Әйнектен шып-шып шығып тұрады қу.
Құр көрумен аузыңнан су ағызбай,
Тіл алсаң, көз жасыңмен бетінді жу.

Сүт барын миың болса, айттым жаңа,
Жаратқан түп-түгел ғып Құдай тағала.
Арақ бар мас қылатын тағы сонда,
Есінді жия алмайсың, ішсең, бала.

Дап-даяр тағы онда ләззатты бал,
Төрт өзен таусылмайтын-үйреніп ал.
Бұлардың барын сонда білгендіктен,
Ойлаумен күндіз-түні біз болдық дал.

Молла- өзі, кітап та өзі: алсаң сабақ,
Тоярсың құр көрумен, жемей тамақ.
Қанағат:бір көргенің -мың күн азық,
Ас салып жейін деп пе ең қылып табақ?!

Онда бар Хақ жаратқан екі мәсдар[7],
Маседары наху сарыфтың болмайды астар.
Берсең де, дүние-малын-құны жетпес,
Бармақтай қаралдысы—жамбы тас бар.

Сықылды қаралдысы-кебіс басы,
Оты жоқ, болған күмбез —оның қасы.
Жеріне ойына алған жеткізетін,
Пароход— бір шаһардың машинасы.

Бір нон тұр қосылуға кәфке құмар,
Болған соң күнфикун[8], болар тұмар.
Бол дегенмен болып тұр мұнша нәрсе,
Болу керек болумен ұмар-жұмар.

Қосайық кәф пен нонды, ән салайық,
Үй даяр сырласатын, жүр, барайық.
Шамға шам түсуменен тіл алып тұр,
Қоспайық тұзға сорды, қамданайық.

Мен өзім болдым көмір жана-жана!
Сенде от барын өлеңмен айттым мана.
Екі шамның сәулесі араласты,
Ішінді айтпай-ақ қой маған ,бала!

Бітпеген жергілікті біздерге жал,
Жалы жоқ арық болар құр ауру сал.
Білмейтін қадір пұлын, ешбір құнын,
Кетеді бір ит алып, бердім деп мал.

Қазанға қайнап қанша піспеуменен,
Біз қалдық көңіл құрғыр өспеуменен.
Не екенін танымайтын ит ап кетпек,
Бір сүйектің орнында тістеуменен.

Бұл бір сөз бола қалды көкей кескен,
Қан жұтып талай шаһбаз, заһар ішкен.
Талай алтын мыс болып жерде қалған,
Танитынның қолына қашан түскен?

Гүл қадірін кім білер, бұлбұл білер,
Білдім деген бәрі де дүмбіл білер.
Жаялықтың орнына түсуменен
Қор қылады бұлбұлдан басқа өнгелер.

Көрдiң бе болған бағбан гүлге құмар,
Ол итке гүл мен сабан бiр бас шығар.
Гүлге ғашық бұлбұл көрсем-ау деп,
Соқырлық көрiнгендi орға жығар.

Тұруға мұндай үйде қайда шама,
Көл болды көздiң жасы тама-тама!
Қымыздың, қадiрлi ас қой, көр ыдысын-
Түтiнге көп байланған қара саба.

Қымыздың құнын саба бiлсiн қайдан,
Оған бiр бас- қымыз бен iркiт, айран.
Бiледi шөлдеп, шаңқап iшкен ауыз
Ынтығы құрып соған анадайдан.

Жалғанда кiм ұшыраған керегiне,
Әркiм құмар өзi еккен терегiне.
Қымызға қара саба аңсамайды,
Малманың болған үйiр шелегiне.

Жұмсайды малға алдым деп, мал орнына,
Қыз-кемпiр, жiгiт қалды шал орнына.
Жағады танымаған отын қылып,
Ағашын анар алма тал орнына.

Оны айттым, мұны айттым, үйдi айттым,
“Әлиф” пен жатқа бiлген “бидi” айттым.
Қайда деп би нокаты болып құмар,
Бәрi шын, басқа түскен күйдi айттым.

Орынсыз сөйлеймiн деп ауыз жаппай,
Мен қалдым жапа-жалғыз жанға жақпай.
Шарқ ұрып бұ дүниенi шыр айналдым(айландым),
Сөзiмдi тындайтын бiр құлақ таппай.

Май болып сүйкен маған, жұқпасаң да,
Қағып өт иығыңмен, соқпасаң да.
Жан ғой деп қимылдаған сөйлеп тұрмын,
Естіп кет құдай үшін, ұқпасаң да!

Қайтейін, тауға біткен сен- бір шынар,
Бұл сөзді құлаққа алып жұрт бір сынар.
Басына түскен жанға тура келсе,
Көз жасы көл болумен боздап жылар.

Иншалла, жазған сөзім бір де қалмас.
Бұл өнер тірім түгіл, көрде қалмас.
Болат мәтін қанжармен-тесілген тас,-
“Тесік тас,-деген сөз бар,-жерде қалмас.”

Кез болар бір күндерде керегіне,
Адамның аса білгіш зерегіне.
Құлағына тағуға алмаса да,
Тағам деп алар біреу шелегіне!

1911 ж.

Қанағат туралы жұмбақ өлең.

Бір патша көп қосынды жауға айдады,
Үш жерден ортасына ту байлады.
“Алып жүр, түзу бастап, оң жолға!”- деп,
Біреуін ортасынан хан сайлады.

Патшадан бұйрық алып, сонда ханы,
Жауына соғыс деген бастады, әні.
“Табанды айтқан жолдан біз тайдырсак,
Түбінде жібермес,-деп,- тұз бен наны!”

Қосынмен жер қайысқан шықты түзге,
Жетерлік кісі есебі неше жүзге.

Жетпіс мыңға жетерлік шеру алып,
Толық боп, аудан, аймақ көрер көзге.

Күн ыстық, әуе айналып жерге түскен,
Таңсық боп бір жұтым су көкей кескен.
“Армансыз болар едім,- деп шуласып,-
Бір ұрттам мөлдір тұнық судан ішсем!”

Жаманнан - бөз қалады, жақсыдан- сөз,
Дүниенің келуі оңай, кетуі тез.
Бір өзен сарқыраған, саулап аққан,
Бұларға көлденеңдеп ұшырады кез.

Сонда ханы нөкерге жарлық шашты:
-Бара сала қоймандар суға басты!
Сол судан ішкендерің бізге ере алмай,
Қаларсың жер бауырлап, құшып тасты.

Судан жеңіл өтесің татпағаның,
Жақсы ғой жер бауырлап жатпағаның!
Ішсең судан, өлесің, суға кетіп,
Ішпегенің- ол суға батпағаның!

Ішемін деп, шөміш пен шелек салма!
Шелек түгіл, тостаған, аяқ та алма!
Ішкеніңмен қанбайсың, тоя алмайсың,
Айттым, әні, мейлің нан, мейлің нанба!

Жаланаң қолыңмен ал, бірақ орта,
Қалмайсың соны қылсаң, қаңғып жұртта.
Сөз тамам, айтқанымды берік ұстандар,
Ішпеген іште, ішкен қалмақ сыртта.

Жаманға, жақсыға да айтылды сөз,
Жаманға - қисық ағаш, жақсыға- тез.

Құтылсын қайда қашып, жек көргенмен,
Өзеннен көлденендеп ұшыраған кез.

Күн ыстық: әуе айналып, шөлдеуі асқан,
Жалған ғой: біреу тасып, біреу сасқан.
Ертіс пен Сыр суындай дария тап боп,
Болар ма: “Ішпеймін!”-деп, мұнан қашқан.

Бет қойып келе жатыр суға қарай,
Көп болып деуші суға: “Ай, хай, жан-ай!”
Көпте не жоқ: тоқ мейлі, мелшиген бар,
Татары, татпасы да екі талай.

Бас қойды көбі жұрттың бара сала,
Жөнелді жанталастар шелек ала.
Біреуі аяқ, біреуі құманменен
Алып жатыр бөшкелеп құйып және.

Өркім білген жабдығын етіп жатыр,
Бас қоймаған дін есен өтіп жатыр.
Сүнгіп барып, ішемін дегендері
Су түбіне көрінбей кетіп жатыр.

Ішкендердің еріні қап-қара боп,
Аузы- басы кентііп, көп жара боп,
Сінбіруге келмейді мұршалары.
Аласұрып қана алмай, жүзқара боп.

Қанша ішкенмен, сусыны қанбас болды,
Судан басын көтеріп алмас болды.
Зорланды, ыдыстарын толтыра алмай,
Ұзап судан ешқайда бармас болды.

Күн-түн ішсе тынбастан, қануы жоқ,
Қанбадым деп, тоқталып қалуы жоқ.

Жағасында бұл судың жата бермек,
Былай басып, бір табан баруы жоқ.

Ішкен жатыр- пәлеге әбден қалып,
Іші өртеніп, өзегі от боп жанып.
Ішпегендер тып-тыныш жүр, сау-сәлемет,
Ұрттасыпты қолымен бір-бір алып.

56
Сусындарын қандырып бір алғаны,
Мейірлерін қандырып шын нанғаны.
Ыдыстарын толтырып молайтыпты,
Қаңғанынан артылып ол қалғаны.

Қолмен алып ұрттаған хан болыпты,
Білгендерге бұл сөзім таң болыпты.
Ханның тілін алумен, татып тойған-
Санаса үш жүз он үш жан болыпты.

Ішкендер ішіп жатыр әлі жатып,
Таңдайына жабысып, тілі қатып.
Бұлай судан өтуге бірі ере алмай,
Қарашығы жоғалып, қалды батып.

Жақсының өзі өлсе де , өлмейді аты,
Мәшһүрдің жұртқа таныс- жазған хаты.
Өлен деп қарапайым, қапы қалма,
Құдай сөзі- Құранның переводы(пирауаты).

Шешуі

Ұлығы патшалардың- патша Құдай,
Дүниені бір дария ғып қойған солай!
Бұ жалғанның жүзіне келіп, кеткен-
Өтпекші бұл дариядан шулай-шулай!

- Дарияға аса сүнгіп кетпе!- дейді,
-Тоям,- деп,- үміт мұнан етпе!-дейді.
-Қорек жалғар қарынға байлаулықтан,
Бір табан асып әрі өтпе!-дейді.

“Тоям”,- десең, боласың жаманатты,
Тойған тоқтық бұзады адамзатты.
Дүниеге құмарланба, хырыс болма,
-Бол,- деп айтты,- азына қанағатты.

Құдайдың бізге сайлап қойған ханы-
Жіберген әрбір тұста пайғамбары.
“Жокқа- шүкір, азына- қанағат!”-деп,
Әуел бастан кешіріп, айтқан, әні!

“Дүние ойна,”-деуменен өмірің өтер,
Бұ дүниеге қарық (ғарық) болған суға кетер.
Алас ұрып, жаныңды қинағанмен,
Ажал келіп келіп қалған күн бәрі бітер.

Тоймағандар тоя алмай суда қалған,
Бұ жалғанға сусыны емес қанған.
Бір татқанға қанағат қылған жандар
Тәңірі алдына көркейіп мәз боп барған.

[Аса мә]нді бұл бір сөз толық ұкса,
Жете алмай мағынасына болдым құса.
Пенделерге жіберген Құдай өзі,
Болам десең, бозбала, маған ұкса!

Бұрқыратып соғушы ем баяғымда,
Жеке қара боп жүрген саяғымда.
Ашып көр де, Құранды оқып қара-
Дәл екінші параның аяғында.

Ақымақтықтан сөйлеймін әңгіме айтып,
Кейде танып есімнен, кейде қайтып.
Құдай сөзін өзіндей сөйлей алмай,
Енді артымды қысайын, аяқ тартып.

Қайдан тегіс сөйлейін бір парасын,
“Әне тұр!”-деп, нұсқайын мен қарасын.
Мен Ағыбай емеспін, Бұғыбаймын,
Оқып өзін ұғындар сөз сарасын.

Сөйлеп кеттім көңілімде нақ болған соң,
Өзі қолдап, Құдайым жақ болған соң.
“Тәпсір білдім!”-деп, алас ұрмайын мен,
Тауилына заһыным шақ болған соң.

Қате болса айтқаным, Тәңірім, кешір,
Тілім тілмаш болғанда, қолым- писарь.
“Мұхұлима маша”- дедің өзін,
Періштенің жазғанын Ием (түсір!).

Өлең- жұмбақ: керек-ті оған шешу,
Керсоқырға көп қиын сөзге түсу.
Қазақ байғұс насихат сөзге түспей,
Бар білгені- қалшиып ерегісу.

“Дүниенің жиылғаны жаман!”- дедім,
“Дөңгелегі шыр айналған заман!”-дедім.
“Дүние жиған қорлықпен өмірі өтіп,
Жимағандар болады аман!”-дедім.

“Бұ дүние көп жиылса, шаян?”-дедім,
“Шаяндығы білгенге аян”-дедім.
“Әуел- ахыр болғаннан дүние-дүние
Ешкімге қылмаған бұл баян!”-дедім.

“Бұ дүние жиған жанға жылан!”-дедім.
“Көрмеген ешкім опа мұнан!”-дедім.
“Алысып қараңғыда қаңғып жүрсін,
Көрерсін, бір ашылса тұман!”-дедім.

“Жақсының күйі түсер дуда!”-дедім,
“Тұрақ жоқ ағып жатқан суда!”-дедім.
“Жиған жан бұл дүниені оңбайды ақыр,
Бұл өзі кісі өлтірер у да!”-дедім.

Тимеді құлағына бір де-бірі,
Боп жүрдің өз үйінде өзін ірі.
Тағы да, байғұс-ай, сүй деп еді-ау
Дейді ғой жалғыз-жарым жүрген тірі...

Бұл Мәшһүр бұрыннан-ақ көзін жұмды,
Уыстап жүрді шашып топырақ құм[ды].
Бірін: “жынды”, біреуін: “ақымақ”-дедің,
Жазығы— жимағандық дүние сұмды.

Пайғамбарлар халық жұртқа болғанда бас,
Кедейлерге молайған азық пен ас.
“Құдай әмірін орнына келтірем!”-деп,
Өмір бойы байлармен боп өткен қас.

Саран боп, бермеген сон, байлар қарыз,
Айтқан сөзің ауыз жетіп, Аллаға арыз.
“Соғыспен ал, бермесе, байлардан!”-деп,
Аятпенен соғысты қылған парыз.

Сол заманда бір ашқан кедей көзін,
Пайғамбардың көрумен нұрлы жүзін.
Құлағың естігенді көз бір көрмек,
Бұрын естіп оқығанбыз Құран сөзін.

Көбіңе жеккөріңші менің сөзім,
Өз сөзімнен танбаймын сонда да өзім,
Заманыңда пайғамбар не болғанын
Иншалла, тірі болсам көрер көзім.

Дүниеден сыр жалаңаш Мәшһүр өзі,
Опасызын жалғанның көрген көзі.
“Олкин латжон ална сихың”-
Ұнатпасаң, ұнатпа- Құран сөзі!

Күн шықты, жұлдыз біткен өртке күйді,
Күймесе, қайда кетті, не жау тиді.
Жел қатайды, еңсе бір көтерілді,
Ғайыптан бір қыз келіп, беттен сүйді.

Жоғалды көп көлеңке түн боп басқан,
Жарқ етіп күн шыққан соң, көркейді аспан.
Қамыққан мұңды-шерлі пендесінің
Құдай ғой жарқ еткізіп көңілін ашқан!

Есті адам- қанағатты.
Қанағатты адам тиянақты.
Тиянақты адам көнтерлі.
Көнтерлі адам қайғысыз.
Қайғысыз адам бақытты.
Ендеше есті адам бақытты болады.

Кәф пен Нон.

Дүниенің қарамадым көп-азына,
Ескеріп көз алмадым қыс-жазына.
Шимайды жындылықпен сала бердім,
Шимайлы шайдың қалған қағазына.

Қоймайды жолыққан жан: “Өлең жаз!”-деп,
Батпаққа батырады: “Күнәң аз!”-деп.

“Ертерек ат байланған төбе еді ғой,
Алтынның шыққан жерін белден қаз!”-деп.

Болғанда біреуге алтын, біреуге-мыс,
Табылса киімге астар, жоқ болып тыс.
Қорытып алтын қылып бір ала алмай,
Бейнетпен өтті өмірім (ғұмырым) сол жазы-қыс.

Айтпайды мені ешкім: “Малы бар!”-деп,
“Жүйрік қой бабы түскен, жалы бар!”-деп.
Болсам да арық, жауыр, қоймайды жұрт:
“Қойнында өлген сарттың наны бар!”-деп.

Бірдей боп бұ базарда атлас пен бөз,
Жоқ болып асылыңды танитын көз.
Белгілі бұ да бір дерт ұстамалы:
Жолығып кеткен жанның қолқасы- сөз.

Жалғаннан құр алақан өттік босқа,
Бола алмай бір түгел жан дұшпан-досқа.
“Өлген қыздан дәметкен өмір-тентек”,
- Дегендей жұрт дәметіп, бір-бір нұсқа.

Жас жетіп, дәурен кетіп, елу асқан,
Шайқалып ми су болып, ақыл(ғақыл) қашқан.
Өнердің жастықтағы (жаслықтағы) бәрі көшіп,
Күн еді ұмытшақтық орнын басқан.

Ақыл-ой, зейін(зейін) біткен тарап кетіп,
Жалқаулық, жадағайлық,- түгел жетіп.
Дал болып айран-асыр(хайран-асыр) қалдық тұрып,
Құдайдың шеберлігін тамаша етіп.

Бір Құдай өзі бар да, өзге жоқ-ты,
Бұл қарын бір күн аш та, бір күн тоқ-ты.

Сөйлеумен ақыл-естің жоқтығынан,
Шатпалап әр нәрсеге көңіл соқты.

Ғаламға қылып заһар, шашты нұрын,
Құлақ, көз, беріп бізге ауыз, мұрын.
Бір өзінен басқаның жоқ күнінде,
Жаратты екі жапырақ елден бұрын.

Жапырақтың біреуі-кәф, біреуі- нон,
Көңілді Хаққа қойып, айталық шын.
Сол екі жапырақ болды ерлі-байлы,
Болғанда бірі пышақ, біреуі-қын.

Орнатып кәф жапырағын нонға қойды,
Мас болып бір ноқатпен қарны тойды.
“Күне” деген сөзден тойып мұнша ғалам,
Біле алмай біз шаршаттық ақыл ойды.

Бұ жалған аз күн ермек көңіл бөлмек,
Құдайдың қылғанына пенде көнбек.
Бір Құдай тумайтұғын, тудырмайтын,
Онан өңге не нәрсе туып, өнбек!

Не қылса, өзі қылды Құдірет күшті,
Туумен бір –бірінен мақұлық өсті.
Бір-екі жапырақтан өрбіп мұнша,
Құдайдың құдайлығы көзге түсті.

Ойлашы: болған не бар – кәф пен нонсыз,
Жалғанға кім бар айтшы келген мұнсыз?!
Сөзімде қате(хата) болса, сөкпе, ағалар,
“Ай кірсіз,- демеді ме,- Құдай мінсіз!”

Қалып тұр, жалған, сенен көңіл суып,
Біз саған жете алмадық мұнша қуып.

Отырмыз барды-жоқты сөйлеп-шатып,
Жан болып екі жапырақ еттен туып.

Көрінген көзге жылы бет емес пе,
Құдайға суық жүзді шет емес пе?!
Кісінің кісілігі- тіл мен жүрек,
Екеуі екі жапырақ ет емес пе?!

Кетпен шот қолға ұстайтын кәф емес пе,
Осы сөз анық емей, сол көмес пе?!
Бір салып қалған жерден топырақ алса,
Шұңқыр боп қалған жерін нон демес пе?!

Қалам-кәф, ойлап тұрсаң, дәуіт(дәуід)-нон-ды,
Бірінсіз бірі болған қашан оңды?!
Бас қосып қалам, дәуіт жазу(иазу) жазса,
Кеңеспен онан шыққан дүние толды.

Тілің-кәф, аузың-нон, түкірік-сия,
Қу нәпсің- бір биік шың қызыл қия.
Отырумен шаршадық шаппай, желмей,
Кеңесті ойға келген жия-жия!

Енді бір кәф, басқада тұрған ноны,
Жаратқан осылай қып Құдай мұны.
Кәфті нонға қоспасақ, сөз бола ма,
Жұмсаймыз қай орынға- айтшы мұны!

Болмасын есіл сөзім бояқ пен бөз,
Сен- бір сурет: болғанмен: тіл, құлақ, көз.
“Кәфті нонға қосалық- күн”, -дейді ғой,-
Екеуі қосылумен болсын көп сөз.

“Күн(кін), -дейді Құдай өзі: -бол!”-деп айтты,
“Бірінмен бірің тойып, тол!”-деп айтты.

“Бас қос та, екеу-екеу әңгіме құр,
Суал,-деп,- қашан бізге-сол!-деп айтты.

Қағаз-тән(тін), сия да тән(тін): ақ пен қара,
Төгілсе аққа қара, жүзі қара.
Қаламмен жазылған соң, жанды болды,
Оны алып оқымасқа бар ма шара?!

Сақтаулы әбдіреде қағаз қалды,
Тиген жерін былғауға сия барды.
Құдайдың бұ да ғажап шеберлігі:
Екеуін: дәуіт, қалам қылды жанды.

Қаламды шимайшылар қолына алды,
Сияға дәуіттегі күн-түн малды.
Шеберлеп, келістіріп жазған сөзі,
Нұсқа боп кейінгіге үлгі қалды.

Тіл де -өлік, ауыз да өлік, айтпаса сөз,
Құр сурет- жарқыраған, бақырайған көз.
Басында әр моланың бір сын тас бар,
Тірі деп оны есепке алмаймыз біз.

Тіл-қалам, ауыз-дәуіт, түкірік-сия,
Жан-бұлбұл, дене- қапас, көңіл-ұя.
Көз-қыран: көрінгенге аласұрған,
Сол үшін біле алмадық нәпсі тыя.

Аузымнан шыққан сөзім таңдай атқан,
Сондықтан талай жанды таңырқатқан.
Естімей дәнемені тұрған күнде
Көңілің бір өлік еді жансыз жатқан.

Бұ көңілің болды өлік қыстай, жаздай.
Маңыңа жан жуымай, басың таздай.

Біреуді жақсы көріп, жылы тартсаң,
Кіршіксіз болып көңілің ақ қағаздай.

Білмеді сақтаған сыр ішке сия,
Тақалды нәпсі өлуге тыя-тыя.
Жек көрсен, ол біреуді суық тартып,
Болғаны онда көңілің кара сия.

Басқаға қыс боп тұр күн, маған жаз ба,
Саңырауға сөз айтқаным ақылым аз ба?!
Шыныңды айт, өтірік айтып, құр күйдірме,
Сия ма, маған көңілің, ақ қағаз ба?

Ал, көңілің сия болсын, қағаз болсын,
Қалам боп менің сөзім оған қонсын!
Тіріліп өлген көңілің жанданған сон,
Сен шыдап сабыр қылып, қалай тұрсың?!

Сен илан(инан), ант амансыз, тіліме нан,
Қалмады бұ денемде бір тамшы қан.
Сөзім бар: мағына біліп, ұққандарға,
Көңілге өліп қалған саларлық жан.

Тәтті ұйқы, мамық төсек- жанның тынышы,
Естісең жақсы кеңес- құлақ құршы!
Парсы мен араб емес, қазақ тілі,
Сенің өзін мына сөзге мойның бүршы!

Әрі өлең- бұл жазғаным-әрі ғарыз,
Емес қой үндеместік уәжіп, парыз.
Сөз-несие: сатып тұрмын алмастан пұл,
Күнінде төлемесен, саған қарыз.

Ойна да, ұт, қалмай босқа, болмаса ұтыл,
Алтын болмас сөйлемей, сақтаумен тіл.

Сөзімнің- біреуі алтын, бірі-күміс,
Фальшивый мысын тап та, менен құтыл!

Сөйлесе, білінеді тілдің құны,
Жаратқан “сөйлесін”-деп, Құдай мұны.
Құдайдан, айналайын, шеберлікпен,
Жаратқан бір жапырақ ет қып оны.

Тіл болса, сөйлегендей жұрттың бәрі,
Айнала тұра қалар жас пен кәрі.
Қозғамай сақтағанмен құр қызыл тіл,
Кәнеки, ол неге ем, неге дәрі?!

Сөйледім танытуға сөздің салтын,
Сөзімнің байқап қара сен алды-артын.
Қозғамай сақтағанмен қызыл тілді,
Кәнеки, сақтап қанша бола ма алтын?!

Қызыл тіл сөйлемесе, керек неге?!
Тісінді егеу қыл да, тілінді еге!
Ауызыңды ашпай, қырық жыл сақтағанмен,
Болуға жарамайды бір мыс шеге!

Көңіл- кен, мол қазына, сөз- бір жауһар,
Ауыз- садап, сөз онда- дүр гауһар.
Құлақтың құршы қанған жақсы сөзді
Не зәмзәм, не болмаса дерсің кәусар!

Қызыл тіл неше түрлі сөйлер сөзді,
Қанжардай тас кесетін екі жүзді.
Інжу менен маржанды тіл жасады,
Тізілтіп өлең оны жіпке тізді.

Сең сокқан балықтай боп қалдым жатып,
Көзге бір көріне алмай таңдай атып.

Болмаса көз бен тілім- мал тапқышым,
Аламын мен кінәны кімнен сатып?!

Бермеді ұрлық, ойнас ебін маған,
Бұ жалған жаңылмады кегін маған.
“Болсын,-деп,- кінәсы көп құлдың бірі!”-
Құдайым өлең берді-ау, тегін маған!

Аға бер, тұрмай, бейпіл көздің жасы,
Тіл мен көз бір басыңның өш пен қасы.
Құдайдың есебі жоқ, мол рақметі (рахматы)-
Құнәкар(кінәһкар) ғасылардың сыбағасы.

Аламын кейбіреуді мен жамбасқа,
Серт қылдым- тірілікте бір талмасқа!
Білсем де күнә екенін соқтығамын,
Алланың рақметінен (рахыматынан) құр қалмасқа!

Жалғанда қылған күнәм көңіліме ток,
Құдайым бар: не ғам бар, уайымым жоқ.
“Күнәсызбын жалғанда”, - деп, өткеннің
Орны-азап, аты тозақ: қып-қызыл шок.

Қалады әр қызықтан жаман құр(ы).
Бос өтіп көктем уақыты, жазғұтұры.
Қолынан келмеген соң жай жүреді,
Болмаса тәубесі жоқ, болмасқа ұры.

Қараған көз бекерге қарамайды,
Шикі ішкен ас бойыңа тарамайды.
Батып күнә қыла алмас жүрексіздер
Қорқып, тәубе қылуға жарамайды.

Жақсы өтті, бұ жалғанда жаман қалды,
Қай пенде күнәсыз боп аман қалды.

Күнә қылу қолынан келмейтұғын,
Құр сурет жамандарға заман қалды.

Ойнап күлер қызықты, сауықты ел жоқ,
Ауыз баста болғанмен, сөйлер тіл жоқ.
Жұрттың көңілі жалғанға сондай ауған,
Еркек пен ұрғашыда тегіс бел жоқ.

Дүниені қалтасына бүктеп басып,
Ақтармас әбдіренің кілтін ашып.
Қызғанумен дүниені ұстап қолға,
Тұрады бір-бірінен үркіп қашып.

1910 жыл

Мінілмеген көлік.

Маған десен, дәурен сүр жүз мың хандық,
Қолыңа ұстағаның - пұшайманлық.
Бастан кешкен нәрсені есепке алсақ,
Қай жеріңнен табылар мұсылманлық?!

Ит жиреніп жеместі- біз асадық,
Өрмекшідей ау құрып, тор жасадық.
Он екі хайуан бағып, мазаттанып,
Жылда біреуін жеуменен көп жасадық.

Басы- көті он екі болды харам,
Ала жаулы оның да алтауы- арам.
Ішкен- жеген нәрсені есепке алсам,
Мұныменен боламыз, қайтсек, адам?!

Өткен күнді түсірсек есімізге,
Жылан, тышқан кетіпті ішімізге!
Өңімізде жиренбей қалай жедік,
Шошырлық-ты көргенде түсімізде (түсімізге).

Кей жаман білмейді өткен өмір жасын,
Анықтап біле алмайды дос пен қасын.
Жанылмасам, жегенім рас шығар:
Жолбарыстың төртеуін, мүжіп басын.

Жылан, тышқан, - кім жүрген соны санап,
Кім жүріпті ескеріп, қадағалап.
“Есепсізден, - деген бар, - есек артық”,
Сол себептен ескеріп, білдім санап.

Макал бар: “Табар ешкі егіз, ит сегізді.”
Қатса, бетін кім баспас, көл, теңізді.
Жылан, тышқан аралас жедім бірге,
Екеуінен шын анық мен сегізді.

Құдай білсін болғанын әлденешеу,
Жалғыз емес, анадан тудық үшеу.
Өмір бойы санасам жегенімді,
Адал малдан мен жеппін: қойдан- бесеу.

Артық емес бұл саннан жылқы, сиыр,
Бір соны жоқ, мекенім болды шиыр.
Жаз кетіп, қоңыр салқын күз болғанда,
Жан біткеннен оңаша қондық қиыр.

Жегенім жоқ өмірімде түйе сойып,
Жүргенімді білмеймін немен тойып?!
Он екі айға бір қоян болыпты азық,
Төрт қоянды біржола жеппін қойып.

Өмір бойы жегенім- төрт-ақ балық,
Жемегім бесеу еді, Құдайға анық.
Қожасынан тауықтың- жедім бесеу,
Семіз келді төртеуі, біреуі- арық.

Ести берсен, табылар біздерден кеп,
Жағанды ұстап, шошырсың: “Япыр-ау!”- деп.
Қайда жүріп білмеймін жегенімді,
Май мен нанда: қойыппын бесеуін жеп.

Бір араға топтанып, бас қос, жиыл,
Жан болсайшы: “Бұлардан,- дейтін-тыйыл!”
Шәуілдейтін, үретін жарықтықтан
Төртеуінен - біреуін сойдык биыл.

Мен жиренбей жегенмін соны не ғып?!
Бойға сіңген тамақ боп, қалай жағып?!
Поселкенің қадірлі хайуанын-
Төртеуін жеп, біреуін тұрмын бағып.

Мұныменен оңайын қайда барсам,
Бұл күйменен не болам, өліп қалсам?!
Бар денемде бармақтай адалым жоқ,
Ішкен- жеген нәрсемнен есеп алсам!

Анық өзім білмеймін есеп, санды,
-Іште жаттын,- дейді жұрт,- бес ай жанды.
-Онда мен неден ауқат алдым?- десем,
-Қорек қып жаттың ,- дейді- қызыл қанды.

Тәңірім бізді(бізлі) қадірлеп ,жақсы(иәкшы) күтті,
Қандай жерді біздерге (бізлерге) қоныс етті?!
Жарық дүние- жалғанға- келген шақта,
Ал дегенде, татыппыз ішке сүтті.

Мен өзім өмір бойы тойда жүрмін,
Қырға шыққан жерім жоқ, ойда жүрмін.
Ит (ет) жүрегім түзуге бір айналмай(айланбай),
Ұйтқып соққан борандай ойда жүрмін.

Боталы түйе болды ғой күлігіміз,
Онан басқа бір болмай керігіміз.
Ешқайда жүре алмадық, тұра алмадық,
Болмаған соң жанашыр серігіміз.

Қорадан өлсе шықпас боталы інген,
Бір жанды көре алмадық күлік мінген.
Бет алып екі- үш күндік барсаң жерге,
Бұрылып, ботасына қайта келген.

“Күлігім бар!” –деп, мен жүрмін көңілім тойып,
Өмір бойы бір жемей, оны сойып.
Көзім көріп, қолым бір ұстамайды,
Күні- түні бордаққа байлап қойып.

Қайдан қалдым қызықты мұндай қуға?!
Жаным құмар жасымнан әр түрлі уға!
Доптай басым арқалап таудай жүкті,
Апарамын көтеріп от пен суға.

“Мінсем, арып қалар!”- деп, ер салмаймын,
Міну жағын өмірімде еске алмаймын.
От пен судан ауызын бір айырмай,
Бағып соны күтуден бір талмаймын.

Тәңірім бізге беріпті: “Мін,- деп,- керік!”
Жергілікті жаратып, қылып серік.
Міну түгіл, жүрмеймін жетектеп те,
Соны арқалап жүруге өзім жерік.

Жасымнан мен арқалап қылдым машық,
Болғандықтан боталы түйеге ашық(ғашық).
Есім- дертім бұл итке кетіп қалып,
Қызығынан жалғанның қалдым кашық!

Енді, міне, қартайдым, елу астым,
Енді табан, қырыққа қадам бастым.
Мен- арық та, ол- семіз: күнде өсуде,
Қалжырап, арқалаудан енді қаштым!

“Ауырар!” - деп аяумен, мұрнын теспей,
Бота болған бойымен тұр ма өспей?!
Үлек (лүк) болды, нар болды, бура болды,
Жата ма қыста онда бұл ел көшпей?!

Кәне, арба салмадық, не жүк артып,
Ноктаны быт-шыт қылар бір-ақ тартып.
Басын ұстап, бір нәрсе қылмақ болсаң,
Шап береді өзіңе көз алартып.

Бордақыға, семіртіп, мұнша байлап,
Артасың, атаң басы, сен жүк жайлап.
Жоласақ манайына енді бірақ (жырақ),
Басыңды быт-шыт қылар бір-ақ шайнап.

Ал, енді мұныменен бітеді ғой,
Мінем десең, көрерсің айт пенен той.
Ғауан ұбан заллікке мезгілінде,
Папғау матұғуе амыруын бас сал да сой!

1911 ж.

Сырга сөз

Әл-ғауам, кәл-ғауамда паруанамыз,
Набатта райхансыз біз не аламыз?!
Жамадатта шақпақ тас жерде қалған,
Адам ретте Сафилла диуанамыз.

Құста: байғыз, жапалақ- бастасымыз,
Қаракұс, жарқанат қой- қастасымыз.

Сауысқан, қарғалармен дұшпан болып,
Осылай біздің аяқ тастасымыз.

Дария, көп дүние айналған садап қайда?
Садаптан қанағатсыз не дүр пайда?!
Жатырмыз на[дан]лықта, жан жоқтықта,
Иесіз мақұлық қалар әрбір жайда.

Аспан көк – толған бұлт, жауыны жоқ,
Ақбоз үй есепсіз көп, сауыны жоқ.
Бақша бар: бидай қалып, терек еккен,
Асқабақ, жейтін әрбір қауыны жоқ.

Пайдасы неге керек мың мен санның?
Көп тоғай бос атанып жүрген жанның.
Болар ма, бір сөнген соң, айтшы шоғы-
Оттарын қанша жақсаң, қарағанның?!

Сөнбейтін саулап жанған қайда жарық,
Жал-қонды, жабы- семіз, жүйрік- арық.
Жалт еткен нажағайдың отындай боп,
Көруге – анық, алуға болып асық.

Елуден жасым асты, өзім-бала,
Соқыр мен саңырауға болдым дана.
Тұтанып, қай жерімнен от алады,
Бықсумен қар астында жатқан шала?!

Алды-арты бұл дүниенің - қараңғы түн,
Үміт бар- болар деген бір жарық күн.
Құр босқа текке айғайлап, зорықпайын,
Жаяудан шаң шықпайды, жалғыздан- үн.

Жасымда дүрсілдетті біткен бала,
Барғанда әр молдаға сабақ ала.

Баланың таяғымен шыңым жетіп (жетісіп),
Атандым надан жұртқа енді дана.

Наданға қоспайын деп едім ірге,
Қыстауда бір мысықпен қалдым бірге.
“Қалғанның ұлдан жалғыз сазасы!”-деп,
Жабылды-ау елсіз жерде тамам бүрге.

74
Көз жасым болмасаңшы текке шығын,
Жайым жоқ тоқтататын тығып тығын.
Жабылып күндіз-түні тынышымды алды,
Түнде- бүрге, тал түсте- кара шыбын.

Иманың кәміл боса, тіліме нан,
Емес қой о да уайым жейтұғын нан.
Дағдардым дал болып, [қалып] қайран,
Жанашыр болысарлық таппай бір жан.

Бар еді-ау жанашырым екі жарты,
Бас болып, қосар басты жоқ қой қарты.
Жазуда бұл күн маған жазылмаған,
Сөзімнің тұрған осы алды-арты.

Таусылып гүл, көмір болып кетесің бе,
Бықсумен , қайран күнім, өтесің бе?!
Бақ құсы, айналайын, қонбай басқа,
Табанға тапталып-ақ кетесің бе?!

Еститін есіл сөзім(ді) құлақ қайда?
Суалмас, ішсе, көзі, бұлақ қайда?!
Қалумен жалғыз жұртта күнім өтті,
Топ жарып жазған сөзім әрбір жайда.

Қаламым қолға алған құстай ұшты,
Сөз емес таусылатын, көзі күшті.

Лаухида мақпоздың қаламындай,
Айдындап анадайдан көзге түсті.

Дауысы бар тастан аққан бұлақтың да,
Маңыраса, үні зарлы лақтың да.
Қалайын, қалсам өзім, айдалада,
Болсын да сөзім сырға құлақтыға!

1909 ж.

Ағашсыз жапырақ.

Болып мас татып алып арам астан,
Көріп бас өз жанына болған қастан.
Махаббат, мархабатлы болмаған соң,
Уыз жас қалды көңілім замандастан!

Наданға бұл арнауы келсін қайдан?!
Көп надан іздегенін табар қайдан?!
Қорлықта қазақ халқы қалғандығын
Көремін тән ғалымын сараң байдан!

Жас бауырым, қалма ұтылып жыл мен айдан,
Білімнің артпай ет пен қара шайдан!
Надандар: «Қаңғыған!»-деп, шыдатпайды,
Шәкірттер оқып келсе әр бір жайдан.

Жігітлер, сарандықты қылма кәсіп,
Болмайды сараң жанға жұмақ(ұжмақ) нәсіп.
Болса да өзі тақуа, өзі сопы,
Тозақтан құтылмайды сараң қашып.

Алмасаң өз фазылыңа біздер көріп,
Күн көрер зағип пендең қайда барып?!
Сараңға жарылқау жоқ, қарғауына,
Айтылған пайғамбардан хадис-Шәріф.

Қылыңдар сахилықты жастан машық,
Жомартқа сегіз ұжмақ есігі ашық.
Сахи адам- бір Алланың сүйер құлы,
Болса да бөгеті жоқ қандай пасық!

Аят пен жалған болмас хадис сөзі,
Әр жерде білгендердің көрді көзі.
Өзі істе кедей ессіз жөн білмейді,
Болғандай бұ жалғанда дым-ақ өзі.

Жомарттық қыл, жақсылық орнын тауып,
Таппасан, ысыраптан бар үлкен қауіп.
Көңіл қой болар іске, көзінді сал,
Алаңдап күн өткізбе, босқа шауып!

Күн бұрын істер істің тәртібін біл,
Көзге түс, ауызға ілін, майданға кел!
Дайын-ды, қылған ісің нығыз болсын,
Дүниеде көретін өзің... мың жыл.

Өзгеден ғылым парыз –бұл дүниенің,
Болмайды қайда барсаң мұнсыз қамың.
Ниеттің ақыретінде болса мытлы(мытыр),
Жұмыс қыл шығатындай ертең жаның!

Білгендер соңын ойлап қайғы жеген,
Нәрсе жоқ бір өлетін онда (тиген) неген.
Дүние тап, еңбек қыл да өнерменен,
Мақал бар: «Ойын[да] [озған]шында озар!»-деген.

Жалғанның келер- кетер ісін ойла,
Жарыстыр ақыретін тағы қойма!
“... на қой біріменен боламын!”-деп,
Басыңды (баһыныңды) керексіз ғып өзің жойма!

[Жән]натта ал сыбағанды, дүниеде де ал,
Бірі-мал, бірі амалсыз жүрмейді бал.
Тыныштық керек болса, бір жаныңа,
Өзінді ғылым бірлан (һунарға) өнерге сал!

Өнерсіз, жігері жоқ, қолсыз кісі,
Жарымжан қайдан түгел оның ісі?!
Кем соқпа жақсы біліп үйренуді,
Түбірсіз болған емес тағдыр ісі.

Талапсыз, қайрат қылмай, іс бітпейді,
Ерте ойлап қылмаған іс кеш бітпейді.
Түгел тәпсірлей(тығырлай) бір қарап тұрма,
Деп қойма: “Соң түбіне көз жетпейді”.

Жастарға күшті парыз, жақсы талап,
Отырма жігіт болсаң, босқа қарап.
Сақтайтын бір басыңның есебін біл,
Күш-қуат кетіп қалмай бойдан тарап.

Пайдасыз нәрсені ойлап кепті миым,
Мақсат боп жұтқан, тұтқан, киер киім.
Төреші, өзін іске жарата гөр,
Күн қақты болып қалдым, жетпей нім!

Тұрсам да, озбан үміт, шаршап талып,
Ойым бар: “Бір жетермін,-деген-барып!”
Бірі боп көзге күйік, жүрмей-ақ қой,
Құрбыдан өзін теңді кейін (киөн) қалып.

Қорлық бата өтіп кетті көп күн кешіп,
Кәсіп жоқ үйде отырып, тамақ ішіп.
Мұнымен түсті жастар жұрт алдына,
Бос сөзге бейпіл ауыз желдей есіп.

Халықтың бар жұмысы— қысыр кеңес,
Бұл ісі артқа жасқа пайда емес.
Ағашсыз көк жапырақ шықпағанда,
Әріпсіз қайдан берер ғылым жеміс?!

Соқыр, саңырау және жалаңаш

Жалғанда таппай бір жар жалғыз жүрдім,
Кез болмай мен иеме далаға үрдім.
Айтқанмен көп соқырға кім нанады,
Дегенмен жұрт көрмеген бір іс көрдім.

Болғанмен жүрген жерің мидай тақыр,
Таусылу жүре берсең бар ғой ақыр.
Болғаннан дүние- дүние әуел ақыр,
Бір үшеу жолдас болып келе жатыр.

Дүрбіден біреуінің өткір көзі,
Көрмейді дәнемені сөйтсе де өзі.
Қырағы құмырсқадай нәрселерге,
Онан үлкен зорлардан жоқ боп сөзі.

Мүлтік жоқ құмырсқаны көруінде,
Сұрасаң түгел айтып беруінде.
Онан басқа нәрседен түк көрмейді,
Кемдік жоқ жер-су басып жүруінде.

Құлағы тарс бекіген саңырау бірі,
Өлі емес, дені сап-сау, өзі тірі.
Дауысын дүңгірлеген естімейді,
Құдайдың соқтықса да көк пен жері.

Өзінде өшің болса, саңырауға ұрын,
Ұрынбасаң білмейсің оның сырын.
Сыбырлап жасырып айтқан құпия сөзді,
Естиді құлақтыдан әбден бұрын.

Жаланап киімі жоқ енді бірі,
Ашылып көрініп тұр ұят жері.
Етегі сүйретіліп келе жатыр,
Жаға-жең жоқ болса да, ол өңірі.

Суреті адамға ұқсаған, мінезі аңға,
Бұл үшеуін көрген соң қалдым таңға.
Дүние толды десем де жалған емес,
Тозаң бұрқ-бұрқ, жол үсті толып шаңға.

Үшеуі айрылмастан қосқан басты,
Бір жасап жалғандағы өмір жасты.
Елсізде көріп көзім тоймасын ба,
Соқыр, саңырау, бір тұттай жалаңашты.

Дәнеңе жоқ манайында жалғыз қара,
Бір сайын өздеріне тиген дала.
Елсізде үшеуіне кез болған жан,
Бет-аузы кетеді де болып жара.

Жаланап киіміңе тап береді,
Байқамай онда соқыр шап береді.
Бас салып керең, саңырау сабап-сабап,
Еріксіз-ақ киіміңді ап береді.

Бой бағып мен анадай алыс тұрдым,
Бұлардың не қылғанын көзбен көрдім.
Не қылып, үшеуінің, не қойғанын,
Әр жерде әңгіме ғып, кеңес құрдым.

Соқыр айтты:

- Мен анық тұрмын көріп,
Бір адыр қол келеді сейіл құрып.
Саны сонша өзінің пәлен мың!- деп,
Бүлінді өз-өзінен құдай ұрып.

Онда саңырау дүрілдеп келді жетіп:
- Дауысын тұрмын,- дейді,- мен де естіп.
Ана екеуі айтқан соң жау жетті деп,
Жалаңаш жаман қорықты есі кетіп:

-Бұл жерден біз қашпасақ тұра көшіп,
Бір қуылса, соңымызға бұл жау түсіп,
Менің құрғыр қызығып етегіме,
Ұзынын қоймайды ғой алмай кесіп!

Соқыр тұр:
- Көрдім мен,- деп,- міне,- келді!
Саңырау тұр:
- Құлағым,- деп,- дыбыс берді!
Жалаңаш тұр, жан қоярға жер таба алмай:
-Айрылдым етегімнен мен,- деп,- енді!

Бұлар тұр дауырығып осы сөзде,
Құдайдың құба жоны құла түзде.
Ес көріп, осыларды қара тартқан,
Ойласақ, шайнам ғақыл жоқ қой бізде.

Не көрді, дәнеме жоқ үш албасты,
Жалаңаш “жау” деген соң тұра қашты.
Жөнелді ес жоқ, түс жоқ одағайлап,
Жол берсе, кірер еді жердің асты.

Үшеуі шығып кетті елден безіп,
Қашумен жау жеттілеп тау-тас кезіп.
Қарны ашып, қалжырайтын мезгіл болды,
Түніліп, тіріліктен күдер үзіп.

Елсізге бұл үшеуі шығып кетті,
Арада бірнеше түн, күндер өтті.
Әуре боп бір үш ақымақ қаңғып жүр деп,
Кім бұған даярлайды шай мен етті.

Бірталай таныс болды көріп жерді,
Бұлардың сыбағасын аштық берді.
“Пәлі, біз мұнша неге бүліндік? “,- деп,
Бірінен айдалада бірі көрді.

Саңырау айтты соқырға:
-Қылдың, -дейді,
-Ойлағаның осы еді, тындың!-дейді.
-Көрінбеген нәрсені көрдім деумен,
Айдалаға қанғытып қырдың!- дейді.

Соқыр айтты саңырауға:
-Емес пе ең сен,
Демеп пе едің дауысын естідім мен?!
Көрмесем де көрдім деп жеңіп жүрген,
Емес пе едім белгілі бекбике мен?!

Жалаңаш айтты:
-Екі ит не еттің?-дейді,
-Алып шығып елсізге кеттің!- дейді.
-Бірің көрдім, біреуің естідім- деп,
Зәремді алып түбіме жеттің!- дейді?

Онда екеуі шап берді жалаңашқа:
-Табылса ортақ боласың даяр асқа.
Елден бұрын алақтап тұра қашып,
Нең бар еді сонда артық бізден басқа?!

Жалаңаш екенінді жұрт көріп тұр,
Мені алар деп келсе жау қылдың ғой қор.
“Етек -жеңім ұзын”,- деп мақтанасың,
Киім жоқ, етек-жеңің қай жақта жүр?!

Өңірменен тауып-ақ жаға-жеңді,
Жұртқа айтсайшы сонан соң “етек кеңді”.

Киімін жоқ үстінде тонайтұғын,
Жау алғанда, алады сенің неңді?!

Жақ-жақ болып үшеуі қылды керіс,
Ауыр тиді бұларға енді жүріс.
Басы жұмыр пенде боп жаралған соң,
Білгеннен, білмегеннен өтер бір іс.

Көп сөйлеп қызыл тілім болып тұр ій,
Бардан-жоқтан сөз сөйлеп шертемін күй.
Жолаушы өткен, кеткен паналайтын,
Бұларға кез болыпты кең сарай үй.

Бұл үйге кіріп келсе бұл үш батыр,
Дәнеңе жоқ, бір мүжілген жемтік жатыр,
“Аш атасын танымас”- деген сөз бар,
Аузына не тисе де балдай татыр.

Бір жемтік тақыр тиді болып қалған,
Талай қарға-құзғындар ауыз салған.
Ауыз жарыр еті жоқ бір қу сүйек,
Ұшқан құс, жүгірген аң қорек алған.

Елсізде кез ғып құдай душар еткен,
Болмайды аш, душар боп бұған жеткен.
Құста сұңқар, болмаса аңда арыстан,
Кем шығар бұл жемтіктен татпай кеткен?!

Сатусыз табылған соң бостан-босқа,
Қылуға ортақ қымайды қас пен досқа.
Кететін көрінген ит бір кеміріп,
Бір жатқан ортақ жемтік ит пен құсқа.

“Құс пенен жоқпыз ба,- деп,- бір ит құрлы?!”
Кешкен соң бастан заман қилы-қилы,

Сактаулы сырбазының етіндей-ақ,
Бас салды көрген соң-ақ бұл үш сорлы.

Тұяқты арыстандай серпіп салып,
Жегендей жаңа тоят қолдан жарып.
Кенелді емін-еркін тиіп қолға,
Бас салып бір жемтікті ортаға алып.

Жерге ет жоқ ауыз жарыр, ал кемірді,
Тас, ағаш шайнағандай ол темірді.
“Қарыны қайғысыздың ток”, - деген бар,
Жеуменен емін-еркін құп семірді.

Жарасып енді қалжың-ойындары,
Ашық боп бір-біріне қойындары.
Ыжқылдап тойғандықтан жүре алмайды,
Жуандап бордақы иттей мойындары.

Көрісіп бір жемтікке жұрт пен елдей,
Ойына онан басқа дәнеңе келмей.
Зорайды денелері өсіп әбден,
Жуандап, күжірейісіп, болып пілдей.

Өлгенше жеуден аузын тыймас болды,
Еш досқа, туысқанға қимас болды.
Соншама семіздігі шектен асты,
Отырған үйлеріне сыймас болды.

Бұл дүние бір күн базар, бір күн мазар,
Болам деп әр күн базар, содан жазар.
Өзі бай, өз үйінде өзі батыр,
Үй түгіл, сыйып жүрді жалғанға азар!

Ойда жоқ шығуға үйдің тесігінен,
Жалғанның тырп етпеске бесігінен.

Кеткенін шығып не ғып білмей қалды,
Бір жапсар үйдің титтей тесігінен.

Үшеуі басын қосып келген бірден,
Сөз есті жиһан кезіп жүрген ерден.
“Есіктен сыймаймыз ғой!”- деп жүргенде,
Иненің жасуындай шықты жерден.

Жөнелді бір қайырылып тілге келмей,
Болдырып тұрып қалды шаппай, желмей.
Есіктің бар- жоғын да байқай алмай,
Кеткенін қайдан шығып қалды-ау білмей!

Жолаушы жатқан өтіп, бұл бір- тесік,
Шығады мыңнан біреу тауып есік.
Біле алмай қайсысынан шығарымды,
Болып тұр мұны айтудан тілім кесік.

Келмейді тіпті шыққым, салса өзіме,
Көрініп екеуі де тұр көзіме.
Жүрген соң өз тілімді өзім алмай,
Сүйсініп құлақ салсын кім сөзіме?!

Бұл сөзге түсірейін түстей жорып,
Түсірмесем, шаршайсың дымың құрып.
“Біз үйден кетпейміз”,- деп отырғанмен,
Ажал тұр алдымыздан бізді күтіп.

Десеңіз, бұл қай тесік, өлім жолы,
Тұрсың ба көзің барың көрмей соны?!
“Өлім жолы иненің көзіндей”,- деп,
Аятпенен айтып тұр құранда оны:

“Кім тұрар өзін-өзі тыйып?”- деген,
“Жалғанды кету қиын қиып”- деген.

“Өлім жолы иненің жасуындай,
Түйе болса, кетеді сыйып!”- деген.

Бәрі де келген жанның кетіп жатыр,
Не пайда бұл жалғаннан өтіп жатыр.
Үш ұйықтаса ойда жоқ бір тесіктен,
Қанша керуен шұбырып өтіп жатыр!

Басты бір көтеру жоқ, ұйқы басып,
Оятар еріксіз бір күн ұйқынды ашып.
Бар бол, жоқ бол, айқасып сол тесікпен,
Бір қалыңдық ойнарсың қол ұстасып.

Манағы үшеуі кім еді болған жолдас,
Ондай болып бас қосса ешкім оңбас!
Бірі дүниеқоңыз еді, көзі соқыр,
Болған оңбас соқырмен айлас, мұңдас.

Жалған дүние кеткен соң көзді жауып,
Оңай емес енді алу жолды тауып.
Халықтың ғайыбын көруге бек қырағы,
Бір алуға бетіңнен итше қауып.

Керек істі көрмейді өз басына,
“Соқыр”- деп, салдым соны сөз басына.
Дәнемені өз көзі көрмеген соң,
Жұқтырар соқырлығын жолдасына.

Күн ашылды , көрінер енді бойың,
Асықпасаң әзір тұр, міне, тойың.
“Керең саңырау- дегенім- құлағы жоқ”-
Таусылмайтын ұшы жоқ ұзын ойың.

Бәрін өзім білем деп жүреді сол,
Жан жоқ боп ақыл, ойға өзінен мол.

Өз жанынның пайдасын естімейді,
Естір болса, жүріс бар- бір сапар жол.

Бұл сөзімнің балы бар, уы аралас,
Ойлаймысың бір іске деп жарамас?!
Келіп пе едің жалғанға киім киіп,
Тумап па едің анадан сыр жалаңаш?!

86
Сыбағана тұрған жоқ киім тиіп,
Бәрін тастап кетесің бір жерге үйіп.
Жұрт есіркеп үш қат бөз орамаса,
Киімің жоқ кететін тағы киіп.

Бірталайға санасаң келді жасың,
Шөпке тұрған қырау ма баста шашың?!
“Ұзын- деумен етегім!” - өтті өмірің,
Ойда жоқта тіпті тұттай жалаңашың!

“Менікі!”-деп меңгеріп бұ жалғанды,
Келтірем деп ыңғайға ойға алғанды,
Көрінгеннен қызғанып алып қашып,
Талай көрдің дәнеңе жоқ құр қалғанды!

Дүниеқордың болады екі бауыры,
Саңырау, соқыр, жаңғырыққан күнде даулы.
Күнде үрейі ұшады зәресі жоқ,
Қызылбас пен қалмақтай боп өз ауылы.

Қаламның жарып ішін, ұшын кесіп,
Кигізген қара сөзге киім пішіп.
Заты -Арғын, нәсілі- қазақ, ұраны- алаш,
Көпеев- фамилиясы, Мәшһүр -Жүсіп!

Күндіз бен түннің айырмасы

Жалғанның тозақ пенен бейіші бар,
Бір күн тыныштық, кей бір күн кейісі бар.
Кейісі тозақ болғанда, тыныштық- бейіш,
Міне, осындай муафық келісі бар.

Таң атып, күн шыққан соң, тыныштық қашар,
Бай, жарлы,- бәрі отырмай, тыпырласар.
Жоқ жүрер кешке ішіп-жер ауқат үшін,
Бай да отырмас: “Бар ғой,-деп,- ораза ашар”.

Дені сау жан талпынып қыбырласар,
Білінбей кімнің байы, кімнің нашар.
Біреу өзін бұқтырып жер түбіне,
Біреу өзін әуре ғып аспанға асар.

Ақшалы бай жүреді төмен бұғып,
Қолдан кетсе бір тиын, жаны, жаны шығып.
“Көрінген жан бір нәрсе сұрайды ғой!”-
-Деуменен өзін-өзі інге тығып.

Елден-жұрттан дүниесін қашырғаны:
Өзін-өзі түнекке жасырғаны.
Кедей байдан тіленіп борыш алғаны:
Өз-өзінен дарға асылғаны.

Бұ дүние құтқармайтын тозақ болды,
Бейнеттіге, құрғыр, күн ұзақ болды.
Дамыл, тыныштық бір жанда болмаған соң,
Есебі күндіз өзі тозақ болды.

Түн қандай?

Түн болса, алар тыныштық біраз жатып,
Шаршағаннан сілесі әбден қатып.
Қол-аяғын ұйқы жау жіпсіз буып,
Серейтіп алып соғар табандатып.

Бай, жарлыға,- бәріне бірдей ұйқы,
Жым-жырт болар күндізгі ұйқы-тұйқы.
Жан біткен жерге жамбас (жанбас) жабыстырар,
Жалғызы жоқ күндізгі қиқы-жиқы.

Ұйқыменен болады бәрі де мас,
Мастықпенен жастыққа қояды бас.
Түн-бейіші жалғанның: білген жанға,
Тағы мұнда және бар бір дәурен жас.

Көзтанысың кез болса көш-жөнекей,
Сүйіп алсаң, суырылар тіл-көмекей.
Түсін ашпай қояйын ендігісін,
Ағызбайын аузыңнан құр сілекей.

Мұнан да бар қасыңда жақын тозақ,
Қоймағанмен не керек атын тозақ.
Екі көңіл бір жерден шықпаған соң,
Әр мінезі замабірір, қатын тозақ.

Мақал бар: “Бай жұмақты алар сатып”.
Онан соң көзге түсер, тандай атып.
“Қыздың байы- жылқы”, - деп айтпады ма,
Жылқы жоққа- күлкі жоқ: қалар жатып.

Адамзаттың арқауы мал боп кетті,
Мал біткен соң, желкелер жал боп кетті.
Ойын менен күлкіден жұтап бұл жұрт:
Қыздар-кемпір, бозбала шал боп кетті.

Бұл күнде ойын-күлкі қалды жастан,
Туғанға-той, өлгенге жұрт қалды астан.
Қыз қайсы, кемпір қайсы,- белгісі жоқ,
Шыға ма, ұрсаң дыбыс, қара тастан?!

Қыз деген тұрушы еді көзі күліп,
Сырынды ішіндегі айтпай біліп.
Түйеше құр қаңқиған бойы бар да,
Ойы жоқ шөккен жерде қатады өліп.

Жан біткен құр қақиып қалды ағаштай,
Басында әр моланың тұрған тастай.
Бозарып- тозған ескі шүберектей,
Қуарып, қатып, сынып қалды-ау жастай!

Болады қуыршақтай құр киінген,
Көркі қайда- көруменен көз сүйінген?!
Жан біткен бұл заманда болды терек,
Қайың, тал қайда көрдің басы иілген?!

Кетесің: “Не көрдім?”- деп, ай, өмір жас?!
Жатсаң, ұйқы- жұмысың: оянсаң- ас!
Не керек- болғаныңмен- болат (полат), құрыш,
Оты бар – болмаған соң бір шақпақ тас?!

Жан қайда қайнап тұрған көзінде оты?!
Қант үшін қақсап өткен сайрап тоты.
Тас табылса, қылмас ем қуды керек,
Орыстың тұрса-дағы аңдып соты!

Жүйріктің алу үшін ащы терін,
Тер шыққан соң тарқатар іштің шерін.
Гүл жүзді, шырын сөзді наз ниннан,
Сөз қозғап, кетірейік көңіл кірді.

Қапалық , шығарайын сені қуып,
Болайын мен қыршын жас, қайта туып.
Береді кім тазалап, жуып аппақ,
Алмасам көңілім кірін өзім жуып?!

Белгілі жоқ екені жұртым-елім,
Болып тұр білгіштігім- менің мінім!
Тікенсіз гүл, заһарсыз бал болған ба,
Көңілімді көтерсейші, жақ пен тілім!

Жерде бір жан қылмады мені керек:
“Сен неге боласын,-деп,- мұнша зерек?!”
Ағаштың жеміс берген өзі-ақ едім,
Емесім белгілі еді менің терек.

Жоғары көтере алмай қалдым басты,
Иттікпенен (итлікбенен) өткізіп өмір-жастан.
Жемісіме қызығып бала-шаға,
Алып жеуге –жіберіп тұрды тасты.

Жемісімді түсірді таспен атып,
Өркім ауқат кешірді пұлдап сатып,
Бағар-қағар жанашыр жоқтығынан,
Жаз(иаз) шілдеде сарғайдым мұздап қатып.

Күміс теңге қалтада, қапта-көмір,
Қанжар болмас- төс балға көрмей темір!
Қадірлі иттен құны кем айырбаста
Қос жүген, қос атпенен өткен өмір.

Толып жатыр әртүрлі іште жара,
Табак қайда тартылған саған дара?!
Жан біткен екеу ара, үшеу ара,
Ісіне Тәңірім қылған бар ма шара?!

Жабығып, жабырқама, көңілім, жасып,
Өзінді тұншықтырма өзің басып!
Алсайшы аузың дәмін, сөйлеп біраз,
“Биыл (биғыл) жыл, болакейге- басып-басып “.

Ерігіп үйде отырып, пысады ішім,
Болсайшы тіліме ие отыз тісім!
Сақтауға адамға айтпас сырды ішіме
Барады күші асқаннан, жетпей күшім!

Шерімді тарқата алман айтып сөзбен,
Ай басын қосар екен қай күн бізбен?!
Дыбыс жоқ ләм-мим деген ауыз тілде,
Телеграмма, телефоным көзге-көзбен!

Айда- бас бар, ауыз бен тіл бола ма,
Өз тілің өзіңе жау ел(зіл) бола ма?!
Бейпіл жас ағып көзден жылауменен
Сай-сайдан ағып дария сел бола ма?!

Мен ғашық уыз жаста болдым Күнге,
Күн қашан тілінді алып, жүрген жөнге?!
Нәрсеге пайдасы жоқ болып құмар,
Килігіп неше қабат қалдым түнге.

Бойыма бір сіңбеді асым тарап,
Құрғыр, күн батып кетіп, қалды харап.
Жете алмай Күн артынан қанша қуып,
Қадалып қала қалдым көкке қарап.

Тұрумен көкке қарап көрдім Айды,
Аймен ойнап асықты, алдым пайды.
Телміріп Ай бетіне қарауменен,
Онан басқа нәрседен көзім тайды.

Ай-аспанда, мен жерде болдым құмар,
Құмарлықтан емеспін көзді жұмар.
Түн болса, ұйқым қашқан соң, ұйықтатын -
Кітап қарап, ақтарып, тақтым тұмар.

Анда-санда көрініп қалады Ай,
Ай көрінсе, болады көңілім жай.
Жердегі, не көктегі Айға құмар
Қылып қойған, жаратқан Құдайым-ай!

Қадалумен қарасам мен құмартып,
Аспандағы Ай нұры өседі артып.
Толып жүрген қазақтай жай қарасам,
Жабыланып тұрады кірбің тартып.

Менің көңілім әрқашан Айда болған,
Өзге жұлдыз, кәне, Айдай қайда болған?!
Сүйегіммен кетеді өлсем бірге,
Он бесімде бұл мінез пайда болған.

Жұмысым жоқ аңқиған ауыз, тілде,
Ұстасумен кетеді қолым белде.
Шығармаймын сыртыма, біледі ішім,
Айдың көңілі қалты жоқ анық менде.

Анық байқап қарасаң, Айда жүз бар,
Кәдуілгі адамдай екі көз бар.
Тіл мен ауыз бар-жоғы есеп емес,
Көңілден-көңілдерге (көңіллерге) тілсіз сөз бар.

Екі көңіл арасы- қара жол-ды,
Күндіз-түн қатынасады онды-солды.
Болған үшін басында мұң менен зар,
Бір күн қылдай жіңішке, бір күн толды.

Мұнда отырып мен толсам, Ай солады,
Екі басы иіліп, жай болады.
Салы суға кеткендей, мең-зең болып,
Жай ұшып, баяу тартып, жай қонады.

Ашылса, өз-өзінен ұйқым шайдай,
Бегеліп нашарлансам, тартқан жайдай.
Ай толып аспандағы шараланып,
Көркейер он төртінен толған Айдай.

Басына түспегендер таныс емес,
Жел тұрса, уілдейтін қамыс емес.
Арамыз болғанменен жер мен көктей,
Екі көңіл арасы алыс емес.

Бұлт бар өркеш-өркеш мұнарланған,
Көңіл бар көктегі Айға құмарланған.
Меңдей бұлт, көрінбей, бетін басса,
Түлкідей бүркіт алған, жұмарланған.

Мен- жерде тырп етпейтін темір қазық,
Бір жолғыр қойдым қадам мидай жазық.
Бұлттан бір серпіліп түссең көзге,
Болады бір көргенім- мың жыл азық.

Дәрі емес-ішпек, жемек маған тамақ,
Жемеймін мен ас салып қылып табақ.
Болады айлық азық, жылдық үнем,
Жүзіңнен алып қалсам жалғыз сабақ.

Құмарым менің жастан - ғылым, білім,
Айтпасам да бұл сырды біледі елім!
Су ішсем ауыздықтан, қанар мейірім,
Сол үшін басқа сөзге бармас тілім.

Не түсер көктегі Айды алғанменен,
Шын болмас, айланбан, жалғанменен.
Күдер үзіп, түңілу жоқ қой менде,
Ала алмай оны тағы қалғанменен.

Телмірдім тек күнбатыс Айға қарап,
Мен Айға телмірмеймін жайға қарап.
Асық ойнап, пай салдым Ай болсаң да,
Алатұғын отырмын қайға қарап.

Мен жидым азаптанып асықты елден,
Көп алдым сыбағаны күн мен желден.
Бір пай бермей кетпейсің, әуре болма,
Пайым бар алатұғын ауыз, тілден.

Болмаса, арықтайсың құрып қаның,
Таларсың алшы түссе, қойған “ханың”.
Пайдың құны түбінде жан болатын,
Құтылар пай берумен менен жаның.

Құдайдың мейірі тасып қылған тойын,
Шағтықпен(шадлықпен) өткізейік қылып ойын.
Көңілдің желпінетін бір жұмысы-
Хырарыт ғарызия күшті қойын (құйын).

Отырып өз-өзінен көңілім соқты,
Ішпей-жемей, өзімен өзі тоқ-ты.
Деген соң: “Онда улаз мыһрира”,
Көргім келмес бейіште тіпті жоқты.

Жағадан сап еткен соң қалдым сасып,
Ешқайда жүре алмастан аяқ басып.
Ұзын жас жасауменен боп қалдым кез,
Құтылам мен ақпаннан қайда қашып?!

Арман не кетсе басың мұндай жолда,
Созса қол жетпейтін тас жатса қолда?!
Харап жыр иа менен боп бір атпак,
Саламу сол атсал болсаң сонда.

“Дұшпанға таба болмай, күлкі- досқа”,
Муафық қағидаға болсаң нұсқа.
“Мұсих мұхамул болам деп жүрген жандар,
Тінүйін мен Зафадай қалса босқа.

Аузың тұшыр қызғалдақ басын шалсаң,
Алабота оттама, маған салсаң.
Көгарайға бауырынды төсеуменен
Зарип иғырыптан әмір алсаң”.

Мұндай мақыраб табылса түзеп жүзін,
Онан алып қала алмас ешкім өзін.
Азан төкпір қирадет сәлемі жоқ,
Кірісерсің намазға сәждесі ұзын.

Әлі-ақ жоқ боп қаларсың тіл менен жақ,
Қашан жоқ боп қалғанша қимылдап бақ!
Мейман болып тойыңа келіп тұрмыз,
Көңіліміз бар тоюда, жарым-Хақ!

Болмаған соң жалғанда көңілдер (көңіллер) шат,
Жес жейтұғын шаттықтан (шадлықтан) ариды ат,
“Кім алады өзімнен басқа?!”—дедің,
“Арық болса,- дедің ғой,- өзіме сат!”

Тақатымды тақ қылды- қолда жоқтық,
“Бай-бір жұттық, батыр бар бір-ақ оқтық”.
Хатырымды бір есен (пір ишан) қылмай Алла,
Сатқаным сол- көңіліме берсең тоқтық!

Ішінде әбдіренің садап жатыр,
Гауһар бар ол садапта, алсаң батыр.
Ие боп сол гауһарды сақтай алған-
Бір басы неше мың сан жанға татыр.

Болғанда: садап-жүрек, кеуде-сандық,
Біз қашан ол гауһарды қолдан салдық?!
Кім салып, кім қойғанын- біледі кім?
Ісіне құдіреттің аң-таң қалдық!

Қойдың бір құлағынан жүрек кіші,
Бір уыс қанмен толған оның іші.
Ет[ит] жүрек жаман үйде қалғандықтан,
Бұзылар өз-өзінен сонан кісі.

Құтылса ет[ит] жүректен көңіл аты,
Қандырап құлақ құрышын жазған хаты.
Қолмен жасап аларлық жұмыс емес,
Аспанға шығарсын ба жасап саты?!

Белгілі ат болары құлын-тайдан,
Болмаған құлын-тайда болсын қайдан?!
Аспан түгіл, өтеді ар жағына,
Күш-көмек келе берсе, бір Құдайдан!

Бір үй бар, басып оны адам кірмес,
Ол үйде бір қапас тұр- ешкім көрмес!
Бір құс бар-сайрап тұрған сол қапаста,
Даусы қайдан шыққанын- бір жан білмес!

Адамның- кеудесі үй, қапас-жүрек,
Орнаса ол қапаса, көңіл-зерек!
Бойынан мұның бәрін тапқан жанға
Бұл дүние бары-жоғы неме керек?!

Жұмысым: өлең жазу- менің дайым,
Қылмаймын бұ жалғанды тіпті уайым!
Өзімді өз басыммен алдандырып,
Осындай күйге салған бар Құдайым.

Көзімнен неге ақпасын саулап жасым,
Жатыр ғой арзанға өтіп асыл тасым!
Көк пен жер- дәнемемен жұмысым жоқ,
Таусылмай тамашасы бір өз басым!

Дүниемен болып жүрмін мен екіұдай,
Әурелік, балалығым бұрынғыдай.
Қараумен өз бойыма күнімді өткіз,
Басқаға көз салдырма, патша-Құдай!

Қалады-ау анда-санда көңілім кетіп,
Құдайдың шеберлігін тамаша етіп!
Дағдарып, дал-дал болып отырамын,
Біле алмай бір де бірін зейінім жетіп!

Ішкен астың көңілім жүр жетегінде,
Бір үзе алмай бұйдамы кетемін бе?!
Басқа біткен құйрығы жандардың
Өлі күнге көзіміз етегінде.

Хайуандарға тамаша құйрық бітіп,
Ұят жерін жасырып, көз таса етіп.
Ешкінікі жалғыз-ақ ерсі болды,
Көкке қарай шош[айып] шығып кетіп.

Көре берсең, ғибрат бар, мұнда ерсі,
Құлағына айтайын, бермен келші!
Дәл басында құйрығы- жануар бар,
Ешкіден де бұл ерсі, жүріп көрші.

Күдіретіне Құданың есім кетіп,
Білмеген соң мәнісін, зейінім жетіп.
“Бізді құмар несіне қылды екен?”- деп,
Соның үшін қараймын, тамаша етіп.

Демеңдер: “Неге миы ашымайды,
Миы өсіп, жастағыдай тасымайды?!”
Дағдарып, дәнемеге ойым жетпей,
Атамын дамыл-дамыл насыбайды!

Бұ сағат табылмайды барсам, баршы-ау,
Менікі- өз-өзінен шаңқап аңсау.
Емес пе миы ашыған, алжығандық,
Отырып- өзінен-өзі текке шаршау?!

1905-1908 ж.

Дойбының ойыны

Оттай боп қызыл гүлдің көрінісі,
Бұлбұлдың, шыдай алмай, күйеді іші.
Сайрайды дамыл таппай ауық-ауық,
Дәнеме (дәңке) жоқ оған түсер, Хақтың ісі.

Бір жарық түн басына таң атады,
Мейлің-Ай, мейлің Күн бол,- бір батады.
Дарияның толқынындай дүние жүзі
Толқында тауып тыныштық кім жатады?

Жан біткен әуре боп[болып әуре] жүр салын байлап,
Кім беріп тұр кеме мен қайық сайлап?!

Аман-есен мың саннан біреу өтіп,
Салы суға кеткендер соры қайнап!

Астыңа- жер, үстіңе көкті жайды:
“Күндіз Күнді көр- деумен,- түн болса, Айды!”

Мұның бәрін бекерге жаратқан жоқ,
Білмей қалсан, мойныға бұл бір пай-ды!

Дойбының тақтайындай қылды көкті,
Ай менен Күн, жұлдыздан-тасын тікті.
“Күндіз-түнмен ұтысып, ойнап қал!”- деп,
Күн де бес жылда бір ай артты жүкті.

Өзге ойынның бұл ойын басы болды,
Ойнай мұны білмеген-ғасы[1] болды.
Жыл да- он[2]екі ай болғанда, ай да- он екі,
Жиырма төрт- дойбының тасы болды.

Ал, енді қарап тұрмай, баста ойынды,
Түңілумен күндіз-түн, қой мойынды!
Тас жегізбей, жоқ саған биге шығу
Тартып қалмай бойыңды, аш қойынды[3]!

Тілімді алсаң, қайта түс әлиф, би-ге [4],
Ұпайға (ұпайке) қыл, өзінді тастап иге.
Бер, бер-дағы тасынды аямастан,
Бір отыршы қасқайып, шығып биге!

Аздан кешсең[5], жетеді қолың көпке,
Ешбір ісі жалғанның келмейді епке.
Қорғаладың, ұтылдың, қор болғаның-
Отырумен тасыңды сақтап түпке.

Тартынбай сок, ойынды бұзып-жарып,
Тас бетіне қарама, кетсін алып.
Бірден үшті жегізсең, тасты аямай,
Отырасың оп-оңай биге барып.

Ойын емей бұ жалған, шын деймісін,
Қалсаң биге шыға алмай, үндеймісін.

Биге шығып алмасаң күні бұрын,
Көңілге алған жеріңнен тас жеймісің?!

Қапы қалма, бұл сөзді жалған тұтып,
Жалған болсын, шын болсын, жатыр жұтып.
Ай мен күндей маңдайың жарқырайды
Тәңірі алдына жалғанды барсаң ұтып.

Бұ жалғанмен дойбы ойна, маған нансаң,
Сенен асар ешкім жоқ, ұтып барсаң!
Су түбіне кеткенің, қор болғаның-
Қалың [топтың] көптің көзінше закот қалсаң!

Тас жегізген аянбай, биге барар,
Биге барған қақ төрден орын алар.
Не ұтпай, не ұта алмай, қалтақтаумен,
Аң да жоқ, даң да жоқ [даң да жоқтар босқа] құр
қалар!

Саки [сахи] қайда аяғын кейін салар,
Қашан болса омыраулап, озық барар.
“Тегін бір тас жегізбей, отырам!”-деп,
Сараң сорлы закотте оңдап қалар.

Кең жалғанның жүзінде закот қалған,
Сарандықтан- ол бір шын- өздері алған.
“Бізге Құдай, қайтейік, бермеді!”-деп,
Жамандайды Құдайды сөйлеп жалған.

Надандық пен сарандық-дауасыз жың,
Толып жатыр пендеде[пендеге] әр түрлі сын.
Жомарт патша затында сарандық жоқ,
Құдай неге бермейді [бермесін], сұраса шын!

Оңай жерден кім алған жоқты тауып,
Бұ жалғаннан бос кетер желіп, шауып.

Дүние-ақырет мақсаттан (мақсұддан) құр қалады.
Бұ жалғанға тілеуі кеткен ауып.

Мақсатына жетеді дүние қиған,
Құр қалады мақсаттан, бермей жиған.
Тілегенін әркімнің береді Алла
Екі қылыш бір қынға қашан сыйған?!

Қоңыз болсаң, жылқының тезегін тер,
“Алам-десең-Құдайдан”, аянбай бер!
Өзің кимай, ала алмай, құр(ы) қаласың[қалсаң құры],
“Бермеді!”-деп, Құдайға жұқтырма кір.

Қалтақ-құлтақ жалғанға амалдайды,
Сараңдықпен көсіліп шаба алмайды.
“Бермеді,- деп, болмаса,-жазбады”-деп,
Жұрттың көбі Құдайды жамандайды.

Бір Алланың өз мүлкі- дүние-малы,
Дастарқан қып жайып тұр біздерге (бізлерге),
әне (әні)!

Патша Құдай-патшалық берген тойы,
Татырмай тұр бұл тойдан кімге, кәне (кәні)?!

Қысқа жерден ойлаған қарашы ойын,
“Бұ жалғанды- деп жүр ғой,- қалжың-ойын!”
Төгіп-шашып жалғанды, бұрқыратып,
Өткізелік ойынмен Құдай тойын!

Ең зор [үлкен] тойы-ақырет, татасың соң,
Онан болса үмітін, жалғанда он!
Бұ жалғанның жүзінде оңбай өтсен,
Қайда барсаң, төсегің-мұз бенен тон!

Сұм жалғанда қалған соң өзің оңбай,
Құдай ісін, жүре бер, мінеп, жонбай!

Жұртқа қылған жалғанның жазығы жоқ,
Толып жатыр жүрген жан мұздап, тоңбай.

Кім жасаған дүниені, Хақ жаратқан,
Тіл менен тіс, иек пен жақ жаратқан.
Бір өзінен басқаның бәрі де- жұп,
Нәрсесі жоқ, жалғыз қып, тақ жаратқан!

Қайда барып сөйлеймін сөзімді енді,
Бұл сөзімнен көріндім көпке мінді.
“Берік ұста, берме!”- десем, жақтым жұртқа,
Кім көрінген алатын онда тілді.

Жер қаз да, тышқан болып, жина қорық,
Мұрныннан қан ағызып, күн-түн зорық.
“Орынсыз бір тиыным шығып кетсе,
Қалам-деп-кедей болып!”-аса қорық!

Ін қазып, үйден-үйге жаса тесік,
Тар болсын, кіре алмастай, кедейге есік.
Жалғыз тал шөп көрінсе, тастамай жи,
“Болад-деп,- заман жайы әлде нешік?!”

Кедейге келсін соқыр, көзің қисық,
Жұлынып бала- шағаң тұрсын пысық.
Қалады жер астында жиған дүниен,
Бас салса, бір тесіктен, аңдып мысық.

Жылан бол да, кен жастан, алтын жиып,
Кете алмастай болып жи, көзің қиып.
Дүние деген бір пұлдан жинай берсе,
Тыға берсе қапшыққа, жатар сыйып.

Жер астында жатыр кен, көңіліңе тоқ,
Ішіп-жеуге ол саған бұйрығы жоқ.

Шығып, кіріп жүргенде сен жылтындап,
Абайсызда [андаусызда] жайынды табар бір оқ!

Өзіне-өзін дөп-дөкей ірісің де,
Жаның- өлік, құр сұлден тірісің де.
Азаптанып дүниені жинай берсең,
Тышқан менен жыланның бірісің де.

Адам болсаң, адамдық ісін ойла,
Көз жеткісіз дарияға сүнгіп бойла!
Өзің-жи, артылғанын кісіге бер,
Айтын айттап, Құдайдың тойын тойла!

Тілімді алсаң, әне, алмасаң да,
Бұл сөзді нансаң да, айттым, нанбасаң да!
Баруың Тәңірі алдына Күннен жарық,
Ентелеп өз еркінмен бармасаң да!

Дүние, мен бола алмадым сенімен дос,
Өзіңнің досың тап та, басыңды қос!
Уыстап уысыма тұра алмадым,
Астыңнан ит жүгіртіп, үстіңнен- құс!

1905-1908 ж.

Мәшһүрдің өзін-өзі ертегі қылып сөйлегені

Шықпайды ертегісіз жел оңына
Түсейін жарық алып мен соңына.
Ертесі ерте, ешкісі бөрте күнде
Бір сұңкар түскен екен хан колына.

Хан оның балақ бауын алтындатты,
Күнге жарқ-жұрқ еткізіп жалтылдатты.
Алғанына қызығып, салғанына
Талай атты сабылтып, салпылдатты.

Бұл сұңқар бір құс болды құста бакты (бакытты),
Хан оған саф алтыннан қоңырау тақты.
Қант бүркіп ерте-кеш те жегізген соң,
Мейлінше алғыр болып ұшып бақты.

Әддінен асты дейді, тасты дейді,
Алып жүру қиын ғой басты дейді.
Аса сыйлап күткенді көтере алмай,
Желігіп хан қолынан қашты дейді.

Әуелеп алғыр сұңқар аспанға ұшты,
Туған жер болып оған көкейкесті.
Аспанға шыққан құсқа жер алыс па,
Ұшқан ұя, мекеніне келіп түсті.

Көзіне ыстық көрініп тауы, тасы,
Қуанғаннан домалап көздің жасы.
Балақ бауды: “Жем ғой,-деп,-салақтаған”,
Алып жеуге жиылды ұяласы.

Жем емесін білген соң күдер үзді:
“Құдай сендей қылмасын,-дейді,-бізді!”
Сылдыраған қоңыраудан үрейі ұшып,
Жиреніп, тітіркеніп бәрі безді.

- Міне, жоқ салпылдаған бізде аяқ-бау,
Немене шылдыр-шылдыр сұмдық қоңырау?
Кет қоңырауды байлаған жеріңе!-деп,
Бірі ұрсып, бірі түртіп, көбейтті дау.

Бұл байғұс туған жерден кете алмапты,
Елдесіп туысқанмен біте алмапты.
Балақ бау аяғына байлау болып,
Еркімен жем алып жеп, түте алмапты.

Сазайы- хан қолынан қашып кетіп,
Балақ бау пәле болып, түпке жетіп,
Ортасында ұялас көрген күні:
Иттен қор қып өлтірді жұлып түтіп.

Біледі өз басынан кешкен кісі,
Талай уын жалғанның ішкен кісі.
Жалғыз шала болумен бықсып қалып,
От боп заулап жана алмай өшкен кісі.

Қуғаным бала жастан- ғылым жолы,
Емес пе ғылым жолы- ханның қолы?!
Жазасы хан қолынан қашқандықтың
Ит қорлықпен күнелттің оны-мұны.

Әуре боп алас ұрдық, тыныш жата алмай,
Жалғаннан ауыз тұшып нәр тата алмай!
Өзін-өзі ұрлайтын қаракшымен
Бастас боп, өмір бойы түн қата алмай!

Сылдырлап тұрғаннан соң қоңырау жыры(зері),
Өлсе маған жолар ма ұятты ұры?!
Балақ баудан қорғалып бір ұша алмай,
Қызығынан жалғанның қалдым құры(құр)!

Жалғыз бүртік қалған жоқ көңілім есер,
Көгерте алмас жауғанмен қанша нөсер.
Тапқан пайдам өмірден, алған олжам,
Аймағыма атандым: “Ақымақ, есер!”

1926 ж.

Түн қараңғы

Шаштым жұртқа Алланың берген сыйын,
Ешбіреуден ақы алмай жалғыз тиын.

Туған ұлдың қойғанмен атын: “Иосиф”,
Мәшһүр болып атану болар қиын.

Елім-Күлік, Айдабол, Арғын-затым,
Алты алашқа жайылған Мәшһүр атым.
Қалам ұстап ұл тумас енді мұндай,
Бір мұхежзат басқаға жазған хатым.

Қылып құмар жасынан дүр тасына,
Қойған салып дарияның ортасына.
Фазылына алып бір Алла, ақ жарылқап,
Қанша өнерді сыйғызған бір басына?!

Түн қараңғы, дарияның толқын іші,
Айналмада су жұтып жүрген кісі.
Кімге даусы жетеді айғайлаумен,
Басы аманның мұнымен болмайды ісі.

Әркім солай, өз әлін шақтамаса,
Ол-арам (адам): ата тұзын ақтамаса!
Не болып, не қойғанын білер жан жоқ,
Бір Құдай фазылына алып, сақтамаса!

Қажет емес ешкімнің мақтауына,
Аршыған соктай қылып ақтауына.
Сөзін кірер құлақтың тесігі жоқ,
Патша Құдай өзі алсын сақтауына!

Өмір бойы алысып жалғанменен,
Үйір боп өңшең жұртта қалғанменен,
Көп соқырдың қайсысы көрер дейсін,
Шамша саулап, лапылдап жанғанменен?!

Текке шығын –көзіңнің бейпіл жасы,
Кімге қажет болғаның дүрдің тасы?!

Құлағында тесік жоқ бұл күнгі жан,
Санырауға сәлем берсең: “Атаң басы!”

Неменеге жарайды жұртта қалған?!
Жаксы қоныс алады бұрын барған!
Көп санырауға душар боп, қор болдың ғой,
Есіл сөзім әр топта құлақ жарған!

Сырласу үлгілері

Бес парыз

Жігіттер, “Өнер алды- ғылым-білім” —
Деген жан, құлағың сал Ислам дінін.
Өз еркін өзінде боп тұрған шақта,
Күн өтпей тірлікте сайра, тілім!

Өлімнің, келмес бұрын , көзде жолын,
Құдайым фазылыңа алсын момын құлын.
Бұл күнде зер танитын адам бар ма,
Білетін айтқан сөздің қадір, құнын?

Бес нәрсе бізге бұйрық бір Алладан,
Ықыласпен қылу керек білген адам.
Кетпейді күн туғанда көзі жастан,
Дүниеде бейпіл босқа күлген адам.

Исламның бес парызы: біреуі- иман,
Таппайды бұл бесеуін дүние жиған.
Ықтиқат, шын ниетпен жұмыс қылып,
Ерлерді айт Құдай үшін жанын қиған!

Аузыңда болсын дайым Құдай сөзі,
Таймасын қарарлықтан көңіл көзі.

“Бір!”-деп, “бар!”-деп, илану-бізге парыз,
Ғаламға он сегіз мың патша-өзі!

Екінші, намаз екен-бізге парыз,
Айтпасақ білмегенге бізге қарыз.
Нәпсіні құрбан қылып бауыздасақ,
Құдайға жетеді екен сонда ғарыз.

Бір құдайдан басқаны ойламандар,
Ой түбіне жетем деп, бойламандар.
Жалғыз қылда тұрғандай сол намазда,
Жан-жағыңа көз салып, ойнамандар.

Қайдағы жоқ нәрсені шайтан салар,
Жаңылып бұл намаздың көбі қалар.
Көңілге Ібіліс, Лағын орнаған соң,
Ойда жоқ жамандықты тауып алар.

Айтылды: “Алла-акбар”-екі жерде.
Намаз бен құрбан шалу келді бірге.
Лағын, шайтан қосылып, қабатталып,
Көрсеткен қиыншылық талай ерге.

Үшінші, бізге парыз-Шаһи рамазан
Бұ дағы бір қаруың жетсе қазаң.
Ұмытпай, бір күн қастан қаза болса,
Алпыс күн кіпарат, бар, осы-сазаң.

Төртінші, бізге парыз- зекет малдан.
Бұл пәле тосатұғын әр қамалдан.
Жүрмейді зекетіңе қабыл болып,
Ақсақ, соқыр, тып-типыл кұйрық-жалдан.

Арық, қотыр, қыршаңқы-бәрі де бар.
Дауласып жалғыз басқа шалатын шар.

Алдына даугер болып шығатұғын,
Дәл осы –пәле басы,ей, жарандар!

Берсін деп мен өзіме жатқаным жоқ,
Сөзімді дүние үшін сатқаным жоқ.
Жалғанда Хақ жолына жұмсамасан,
Мал түгіл, қияметте қатқаның жоқ!

Қайырды олай болса, көп беріп қал,
Демейді өлім келсе: жас, кәрі шал.
Пайғамбар хадисінде айтқан екен,
Жігіттер мына сөзге құлағың сал:

“Ұжмақлық- шырын сөзді, жылы жүзді,
Тілінде Хақ зікірі сөйлер сөзді.
Әріпті бір Алладан кішіпейіл,
Күлумен көрінгенге қадап көзді.

Мінезі ұжмақылық-жеті түрлі:
Береген, шыншыл болып келер формы.
Және де қолы ашық, намазы көп,
-Деп айтты –анық ұжмақ оның орны!”

Әркімге жолыққанда мұндай адам,
Үлкен, кіші,– бәріне берер сәлем.
Кем болмай оразасы кәміл болар,
Шын сүйген пендесі осы– Хақ тағалам!

Және айтты: “Тозақтық- жеті түрлі,
Дүниеде ғапылдықтан болған сорлы.
Суық жүз, бұзық сөзді бола қалса,
Міне, тозақ,-деп айтты–оның орны!”

Көңілінде қорқыныш жоқ, болар пасық,
Бой салмай жақсылықтан жүрер қашық.

Беруге қолы жұмық Құдай үшін,
Боғауыз, бейпіл сөзді қылған машық.

Намазын кем оқиды шоқалақтап,
Кем ұстар оразасын және шақтап.
Намазда көп отырған адамдарды:
“Сопы!”-деп, шыдатпайды сол сықақтап.

Жолыкса еш адамға сәлем бермес,
Үйіне қонақ келсе, жақсы көрмес.
Таласар білмеген соң, иланбастан,
Кітаптың, құлағына, сөзі кірмес.

Ойлайды : “Мұнан менің үлкен жасым,
Кем бе екен, не болмаса менің басым?
Бұл неге маған сәлем бермейді?!” –деп ,
Өзінің артық көріп дәрежесін.

Біздерге сәлем беру болды сүннат,
Пайғамбар сүннатын тұт, болсаң үмбет (үммат).
Сәлемнен табылады жиырма сауап,
Наданға білмейтұғын бұ да қымбат.

Біреуі бес парыздың, –қажыға бару.
Бұл жолға мал мен жанды керек салу.
Шакырған бір Алланың ол жеріне ,
Байларға қиын екен –бармай қалу!

Пайғамбар : “Байлар қажыға келсін!”-депті,
“Үмбетім мені келіп көрсін!”-депті.
Шамасы келе тұрып, келмеген жан ,
Қауымында кәпірлердің өлсін!”-депті.

Құдайдың шеберлігін көзіңмен көр,
Тіреусіз тұрған жоқ па көк пенен жер.

Алланың ризалығын шын ойласаң,
Баланы кішкентайдан оқуға бер.

Баланы оқуға бер жас басынан,
Алланың құр қалдырмай олжасынан.
Жұғуы бұл ғылымның: молда, бала, ата-ана,
Төртеуінің бірдей болған ықыласынан.

Бұл күнде толып жатыр надан қажы,
Байлаған білгіштерді малдың азы.
Бозбала, бұл жұмыста болсын басың,
Жомарттар елемеген көпті-азы.

Жеті жетім

Барады ғұмыр өтіп күн-күн санап,
Жолында ғылым-Сарыф еттім талап.
Дегенді: “Жеті жетім”-өлең қылдым,
Құр бекер отырғанша босқа карап.

Бір жерге мешітті қойса салып,
Жамағат оқымаса, оған барып.
Жалғанда сондай ғазиз босқа тұрса,
Дүниеде не болады онан ғаріп?!

Қайсы бір адамдарға дәулет бітсе,
Молайып төрт түлігі санға жетсе,
Не ішпей, не жұмсамай өз орнына,
Болады құр өкінген- қолдан кетсе!

Кездессе жақсы қатын жаман байға,
Жетпей ме өкініші өмір бойға?!
Долы қатын кездессе ақылды ерге,
Құдайым кез қылмасын осындайға!

Ішінде көп ғалымның, болса надан,
Пазлары ғұламалар түрлі адам.
Отырса сөзге түспей, аңырайып,
Жетімдік- не болады мұнан жаман?!

Ішінде көп наданның болса ғалым,
Бәрі де түк білмейтін болса залым.
Қой менен қасқыр жолдас болғанындай,
Не дейміз: “Жетім!”-демей оның халін?!

Бір үйде оқылмаса Құран- кітап,
О дағы жетімдікке болған хисап(есеп).
Жаранлар, сақтаныңдар осындайдан-
Күнәсы ауыр болад үтір-ғисап!

Қажсылық, иман шарттары

Дүниеде сөз қатығы өлең-жыр бар,
Білуге сөз мәнісін неше қыр бар.
Би хикмат Жаббар ием жаратқан жоқ,
Бұлайша болуында бек көп сыр бар.

Диуана болған Әдһам масауалла,
Дүние үшін болған емес шаиналла.
Бір қызға ғашық қылып, мұфтала етіп,
Дерт берген дауасы жоқ оған Алла.

Сол қызға төккендіктен Хақ өз нұрын,
Диуана салған Әдһам көздің қырын.
Болмаса не себептен ғашық болды,
Қайда еді қыз іздесе мұнан бұрын?!

Құдайдың болды ғашық нұрын көріп,
Танумен өзге жұрттан бұрын көріп.
Қудырған елден патша қылып намыс,
Әдһамның бұл мінезін қырын көріп.

Ғашықтық бір ауыр жүк көтермес нар,
Жүк салған сүйген құлға Хақ Сәруар,
Құдайдың құдіретіне не шәгің бар,
Бір қызға диуананы қып қойған зар.

Ол қызды Жаббар Алла қалай тосты?
Жол болмай жолығуға жердің үсті.
Апарып жер астына тығып салып,
Көрсетіп шеберлігін өзі қосты.

Не қылса істейді өзі Хақ тағала,
Ешкімнің таласы жоқ оған жана(және).
Алланың өз нұрынан пайда болып,
Жалғанға Ибраһимдей келді бала.

Әулие өткен екен неше мың сан,
Не қылса, тәңірім өзі, сен бұған нан.
Дәл осындай болғаны кем де кем-ақ,
Жалғанға жеке дара келген бір жан.

Қалайша ашты тәңірім алдынан жол?
Бір ұстасқан айырылмай кетті ғой қол.
Атанған жеті Бүзрік сұлтан болып,
Атақты әулиенің біреуі- сол!

Қош, онан Махмұт сынды бала туды,
Атаның туысымен жолын куды.
Он бесінде бұрылмай оң мен солға,
Аттанды Хақ жолына ұстап туды.

Таяғын атасының он бесте алды,
Әкесі Хақ жолына құрбан шалды.
Мұны да ойлап біраз білу керек,
Құдайдан сонда қандай дәреже алды?!

Әкесі “көк қошқардай” мұны сойды,
Құдайға жақындыққа көңіл тойды.
Далада тәңірім бекер қалдырмады,
Күзетші өз үйіне сақшы қойды.

Дүниеде мәшһүр болып қалды аты,
Құдайға күнде жетіп айтқан даты.
Есікші Байтұллаға, күзетші боп,
Атанды “Сақшы Махмұт зиараты”.

Есіктің қақ алдында -Бап-Әлсіллам,
Зиарат қылса егер барған адам .
Бұл бастап Байтұллаға кіргізеді,
Болса да қандай соқыр, саңырау адам.

Есіктің қақ аузынан берген орын,
Қылсын деп жұрт зиарат бұдан бұрын.
Бұл бастап Байтұллаға кіргізеді,
Құюмен төбесінен құдай нұрын.

Тазалап ішек-қарынын әбден аршып,
Жуумен бастан-аяқ нұрға малшып.
Онан соң ол адамда болмас ашу,
Езсең де табаныңмен жерге шаншып.

Құдайдың құдіретінен оза алмассың,
Қолыңды жетпес жерге соза алмассың.
Сақшы Махмұт тазалап, жуған жанды,
Өзгертіп балталасаң, бұза алмассың.

Наданға мұндайлықты білу-арам,
Бар ма, айтшы, көп қажыда білген адам?
Сұлтан мен сақшы Махмұт жұмысы жоқ,-
“Қағбаны көрдік!”-дейді , болды тамам.

Барғанмен, қажы болмайды ісі бітпей,
Зиарат қылар жерді тауап етпей.
Далақтап жансыз тасты жеті айналып,
Мұнда кеп бұзылады үш күн өтпей.

Қажы — ораза, намаздан қиын жұмыс,
Онда көп шарт етілген әр түрлі іс.
Оқымай Мұқтасарды, қажы кітабын,
Надан ит, қажы барудан к...інді қыс.

Не нәрсе парыз болса, ғылым-парыз,
Ғылым білсең, өтелер қанша қарыз.
Әуелі қылар істің ғылымын біл,
Қанша айт, онша айт онан соң Құдайға арыз.

Қажы барып кеп, көргем жоқ оңған кісі.
Қажы барды — ақ бұзылады өңі-түсі.
Ғылымсыз қылған ғамал-құр қиналу,
Наданның бір жындылық қылған ісі.

Барып өлген құдайға қиды жанын,
Жан қиюмен адамдық тапты санын.
Қайтып келген қақақтап дүние жинап,
Жеп қояды бауыздап малдың қанын.

Наданды әлдеқашан Құдай атқан,
Сол үшін белшесінен күнде батқан.
Тірідей, өлгенім деп, кебін киіп,
Көне: “Өлдім!”- деп, үйінен шықпай жатқан?!

Дін үйрен, ғылым ізден, болмасаң көр,
Қанша айтқанмен, ғылымсыз жоқ саған төр!
Құдай үйін іздеген — қалайша іздер-
Рабиға мен Ибраһим, Әдһамды көр.

Далақтап екі-үш айда барып келіп,
Әкелгенің бар ма, айтшы, бойыңа іліп?
Бәрекелді, Құдайды шын тауыпсың,
Мал десе , діңкең құрып, осынша өліп!

Саған менің бұл сөзім жақпасын да,
Қалмаған соң Байтұлла қақпасында,
Даушы да өзі, топ болса, жаушы да өзі,
Дау болса, қажы жүрер қақ басында.

Оңай болды бұл күнде қажы бару,
Көбіне арам- жан қиып онда қалу.
Саған қайда ,қазағым, қанша айтқанмен,
Қаңтарсыз-қар, қажысыз- дауға жару.

Қалам, тұрмай, жаза бер, арылмайсың,
Құр жаттым деп, қағаз, сен, налымайсың.
Бұрынғылар мақал ғып айтып кеткен:
“Қажы келмей-деп,-дауға жарымайсың!”

“Арафатқа шықтым,”-деп, ол бір тауға,
Жайнамаз, тәспі ап келіп жұртты алдауға.
Қажының жұртқа тиген шарапаты:
Ширатты партия мен жұртты дауға.

Қажы барсаң, Ибраһимдей мал-жаннан кеш.
Бір құдайдан басқаны ойға алма еш!
Болмаса, малың шашып әуре болма,
Үйде жат, мезгіліңмен тамағыңды іш!

Әуре боп, надан болсаң, аяқ баспа,
“Бардым, –деп,- мен сүйттім” ,-деп,аузыңды ашпа.
Көпке ортақ, дүние деген, жұртқа нәсіп,
Апарып көп нәсібін түзге шашпа.

Бай болғаның -бір шыбын жанның қасы,
Жұмсайсың Хақ жолына, атаң басы!
Байлардың қолындағы жиған мүлкі:
Кем-кетік, жоқ-жітіктің сыбағасы.

Бақташы қылып сені қойған Құдай,
Құдайсыз бұл мал саған болмас оңай!
Бір кедей ас таба алмай аштан өлсе,
Төлемек соның құнын қайырсыз бай.

Ас ішпей үздіккен соң, жүрек талар,
Күш кетіп қалғаннан соң, өліп қалар.
Құдайым оның құнын жібермей бос,
Жазасын сараң болған байға салар.

Жігіттер, бұл айтқаным -Құдай сөзі,
Құдайдың- ғалым өзі, кітап сөзі.
“Аннфуку иммат разақанакум,”-деп Құранда,
Айтып тұр әмір етіп тәңірім өзі.

Көңілді шын ниетпен қойсаң аққа,
Тура жол, түзу бастар оңған жаққа:
Біреуді-бай, біреуді жарлы қылған,
Пендесін әр күйменен сынамаққа.

Бізге қоныс болмайды осы мекен,
Түнеп көшкен керуеннің қосы-мекен.
Ойласайшы: болмаса, не үшін берді?
Бай құдайдың есі мен досы ма екен?!

Мал табу өзінің күші ме екен?
“Құлмын”-деуі құр тілдің ұшы ма екен?
Неге мұны миға сап ойламайды?
Кедей- қастас құдайдың өші ме екен?!

Бай, кедей,-бәрі бірдей құдайға құл.
Біреуді кем қып қойған,біреуді-мол.
“Бай кедейге ауыссын, қарассын”- деп,
Шеберлікпен жаратқан құдіреті сол!

Қор болдың, есіл қазақ, надан қалып,
Білгеннің , іс қылмайсын, тілін алып.
Көп несібесі болмаса жиылған мал,
Қай бай кетті бар малын жинап алып?!

Бай өлді, бір өлімтік болып қалды,
Тірі қалған апарып көрге салды.
“Жанға берме, татырма!”- дегендері
Ит пен құсқа жем болып мұнда қалды.

Құлақта тесік болса, мінеки, сөз,
Құлақтан, тесігі жоқ, күдерінді үз.
Толтырсаң дүние жүзін, түк жоқ саған,
Несібен бұл жалғаннан-үш қабат бөз!

Мен құраннан аятты көрдім көзден,
Жаның жанға ашыса, иман ізден.
О дағы бұйырғанға бұйырады,
Бұйырмаған ізденер, өлсе, түзден.

Өлімді ұмытпаған ойға алады,
Өзінікі бұйырса, қуанады.
Біреуден алып келіп қойған кебін
Мақшарда тырдай тонап өзі алады.

Шіркін-ай, құтыласың мұнан қашып,
Өлген күні қаласың боктай сасып.
Өзінікін таныған өзі ап кетіп,
Жұрт алдында келесің бұтыңды ашып.

Қолым [тұрма], айтпа тілім, жазба қалам.
Сен айтқанмен болмайды тегіс тамам.
Білмегенге өкпем жоқ мұнда-онда,
Рақмет айтар сүйсініп білген адам..

Бұл сөзім түссін көптің ортасына,
Сатпаймын қолдан өзім дүр тасына.
Үмітпен құдай үшін жазылған сөз
Жүректің махаббатлу қолқасына.

Жасымнан мен ғылымды қылдым талап,
Жұрт алған бір басымды көпке балап.
“Тұрмайды!”-деген жанға бұлдамаймын,
Қолқаға, тұрад деген алсын қалап.

Кісіге анау-мынау бұрмаймын бас.
Дүние –дос, махаббатсыз, құр қара тас.
Шын жүрек махаббатлығы жан табылса,
Жолына жаным құрбан, құдайға-бас.

Махаббатпен жаратқан адамды өзі,
Махаббатсыз боп кетті дүние жүзі.
“Махаббатсыз жан да жоқ, тіпті, иман,”-деп,
Анық бар пайғамбардың хадис сөзі.

Иа, Алла, мені айырма махаббаттан,
Танырсың, көрмегенің, жазған хаттан.
Ақыреттің Мәшһүрі қылғай Алла,
Жалғанда түк таппадым “Мәшһүр”-аттан.

Жан тапсам махаббатлы, көңілім жай.
Табылмас онан да аулайын... ай.
Жалғанда һәр не қылсаң, разымын.
Қыла көр ақыретте иманға бай!

Адам екі түрлі

Бісмілла- сөздің басы, Хақтың аты,
Молданың ақ қағазда қалар хаты.
Нақылият- қара сөзден- өлең қылып,
Шығарған Мәшһүр-Жүсіп хикаяты.

Сөз қылдым жақсылардың айтқан кебін,
Сұм дүние әуре қылған жұрттың кебін.
Етіме бәйге кердей түскен күнде
Өлеңмен келтіруші ем сөздің ебін.

Мысалы адамзаттың ағаштай-ды,
Қу ағаш мәуесі (миуасы) жоқ, жараспайды.
Терек қанша аспанмен таласқанмен,
Бұлттан биік болып, бойы аспайды.

Қалдырған су түбінде дүрдің тасын,
Түспейді көзге әр нәрсе, болса асыл.
(Бір тамшы көрмейсің садап асын).
Мәуесі (миуасы) басқа ағаштан көп болғаннан,
Көтермес үзім(иүзім) ағашы жерден басын.

Жақсылық, қайыр, ықсан қылған ісі,
Адамның қымбат баһа, сол жұмысы.
Табылмас көзге тотия— ем дәрідей,
Қолынан әр жақсылық келген кісі.

Қайырсыз болсаң(быкыл) бәхил, болдың терек,
Басқаға бір отыннан қылмас керек.
Жақсыдан- жақсының да паркы бөлек,
Даналар біледі ойлап, ақыл зерек(зирек).

Зарарлы болсаң жұртқа, болдың тікен,
Қыларсың жазды жапан шөлді мекен.

“Жерінде- әр не өзінің”–деген рас,
Еккенмен сусыз жерде, шықпас жекен.

Жарасар киім, жаға-жеңімен,
Жар құлар судың соққан сеңіменен.
Жезге- мыс, күміске алтын үйлеседі,
Іс болған әр не өзінің теңіменен.

Ақ марал жайылмайды қабанменен,
Бірге ұшпас бұлбұл- қарға тағанменен.
Түлкі мен шер , мысық пен тышқан бір боп,
Барады әуре сарсаң заманменен.

Хасыл дүние, ақырет, әуел иман,
Руза(ораза), намаз оқыр нәпсі тыйған.
Астан ғұшыр, малынан зекет беріп,
Табады Құдайды іздеп жанын қиған.

Ораза, намаз-пенденің міндетті ісі,
Құтылар қарызынан қылған кісі.
Жалғанда артық сауап қайыр екен,
Қылуға қайыр, ықсан жетсе күші!

Құдайым пендесіне берген малды,
Жаратқан әр түрлі ғып жүрген жанды.
Ғибадат, қанша қылған құлшылықтан
Қайыр қып берген артық жалғыз нанды.

Жақсылық әр орында түсер көзге,
Адамға еш пайда жоқ онан өзге.
Бір қайыр Құдай үшін қылған арнап,
Жеткенше өседі екен жеті жүзге.

Бір теңге берсе біреу Құдай үшін,
Сөзін- тәтті, шырайлы қылып түсін.

Құдайым періштеге айтады— міс:
-Пендемнің,- көріндер,-деп,-қылған ісін!

- Беріп тұр мені ойға алып, малын қиып,
Шайтанның тілін алмай, нәпсі тыйып.
Берумен бір теңгені сатып алды,
Иманның жеті шартын түгел жиып.

122
Беріп тұр нанғаны үшін бірлігіме,
Таянып менің патша кендігіме,
Шайтанның: “Берме!”-деген тілін алмай,
Қараңдар қылған қайрат, ерлігіне.

Екінші, періштелер саған нанып,
“Болар,-деп,- сендер куә”- ойына алып.
Салынсын қиямет күн таразыға,
Қойындар ұмытпастан хатқа салып.

Үшінші, кітап айтқан сөзге(тілге) нанды,
Сөзіне ғалымдардың(ғалымлардың) құлақ салды.
Үміт қып: “Хақтан болар жақсылық!”-деп,
Пендем тұр көзі қиып беріп малды.

Төртінші, пайғамбарлар бәрін білді,
Солардың, өтіп кеткен, соңына ерді.
Көрмегенге көргеннен артық нанған,
Молдалар айтысымен, алған тілді.

Шын нанған қияметтің барлығына,
Құдайдың анық көнген жарлығына.
Беріп тұр бір жанының қамын ойлап,
“Сол күннің салмағай,-деп,- тарлығына!”

Алтыншы, дүние, малға назар салмай:
“Болар,-деп,- ойламаған,- арты қандай?”

Болса да, жақсы-жаман, менен күтіп,
Бар болып, жоқ болуын ойына алмай.

Жетінші, кітап сөзін танып, біліп,
Өлген соң тірілуді анық біліп.
Ұжмақтың нығматынан үміт етіп,
Тозақтың ғазабынан қауіп қылып.

Мал мен жан айтылады болып егіз,
Болуы малсыз адам бекер деңіз.
Болсын деп Құдай риза малын қиған,
Мұнымен иман шарты болсын сегіз.

Мал берсе, арық болмай, семіз болсын,
Аз беріп, көп жалынып, егіз болсын.
Шайтан менен нәпсінің тілін алмай,
Беріп тұр бостан босқа- тоғыз болсын.

Бұл хатты жүргізіндер қолдан-қолға,
Намасын даярлаңдар мұның оңға!
Міндетсіз, мақтанышсыз бергендіктен,
Уақытында қолдан шыққан жетсін – оңға!

Шат (шад) болып қуанады қайыр алған,
Кей қайыр көп орынды жерге барған.
Ауламақ мумин (момын) көңілін артық сауап,
Дүниеде жақсылық жоқ мұнан қалған.

Бұл қайыр бір шыққан соң қолдан кетіп,
Құдайдың хазинесіне барар жетіп.
Бір қылған Құдай үшін жақсылықтың,
Сауабын бітіре алмас ешкім бітіп.

Жарайды, міне, пендем, пәлі ерім!
Жарылқар сені ілгері оңдар жерім.

Өзімнің артық пендем екеніне,
Мінеки, мен Құдайлық бастым мөрім!

Бұл пендем жақсылықтан ойлаған ой,
Соң көрер көп ішінде айт пенен той.
Басқан соң мен мөрімді, не қалады?!
Сендер де, періштелер, қолыңды қой!

Құдайдың шын жарылғар сүйген құлы,
Барғанда таңда мақшар болған жолы.
“Уаллау иүзүғұф үлмез итағұ”-
Аяттың тәпсірінен көрдім мұны.

Дүниеге көңілі қалғандықтан, сөйлеген сөзі

Хат жазар қалам алып, ғылымдылар,
Сөйлемес жаман сөзді білімділер.
Пендеден алып пенде бай болмайды,
Құдайдың бергенімен күніңді көр!

Дос тұтып, бұ дүниеге кім айланды?
Қоймаған Дәуіт ұғлы Сүлейменді.
Бұзылып әсіресе біздің заман,
Көлдей боп тоғытқан, ылайланды.

Бір күні қалар ақыр сөздеріміз,
Өлерміз, жетсе қаза, өздеріміз.
Бұ түн өтіп, ертең күн таң атқанша,
Жетпейді не болуға көздеріміз.

Бұл күнде есек пенен ат та бірдей,
Жарамай нәксі менен затта бірдей.
Барады не, не ерлер құсаменен,
Ай өтіп, отыз алты ғапыт, күндей.

Көріп жүр кезек-кезек абақтыны,
Күн болар жетіп қалса, қабат күні.
Далаға балапанды жорғалатып,
Қапасқа қамап жатыр қанаттыны,

Ақыртып арыстандай шерді жығып,
Үстінен ойнақтап жүр түлкі шығып.
Қабанға, қасқыр менен қалып тоғай,
Жатақта арыстандар қалды бұғып.

Қадірлі ата-баба асыл тектен,
Орыстың малайы озды қосын жеккен.
Қан жеген ауқат үшін сауысқандар
Дәмелі осы күнде қаз бен жиктен (жіліктен).

Сенбеніз атаң байдың байлығына,
Дүниенің көз жетпейді айнуына.
Орынды аталары асыл тектен,
Ақша алған малай озды айлығына.

Сенбеніз жанның бәрі дос еді деп,
Жігіттің жарлы болса, өсегі көп.
Қолыңнан малың кетсе, ешкім күтпес:
“Кешегі бай баласы осы еді”, - деп.

Бұл күнде жақсы бар ма, малмен жақсы,
Жақсы атың бір шықпайды болсаң тапшы.
Ер жігіт шешен болып, малсыз болса,
Топтағы айтқан сөзің не болмақшы?

Кедейлік кетіреді сыныңызды,
Бар болса, мал жабады мініңізді.
Бұл күнде тіл сөйлемей, мал сөйлеген.
Көре бер үйтіп- бүйтіп күніңізді.

Жүргеннің бәйтерексіз басы жекен,
Төбеттер қойға жетпес, шалды бөкен.
“Қарағай басын шортан шалды”- деген,
Осылай ойлап тұрсам, заман екен.

Бұл дүние жолдас емес адамзатқа,
Кетеді қайда тастап жанған отқа.
Дүниенің жамандығын көзіне айтып,
Ғазал(ды) бес-алты ауыз жаздым хатқа.

Бұл дүние заһарына тым-ақ шырын,
Орнасын келтірерсің ердің түрін.
Әуелі Адам жаралды— барша жаннан,
Келесің бәрін тастап бірем-бірем.

Ойласам дүние ісінде жоқ дүр, опа,
Бәрін де жолдасыңның қылдың қапа.
Бәрін де қарайғанның әуре қып налытасың,
Мақұл ма осының да, ей, би опа?!

Ит дүние, қарамайсың Құдайға сен!
Тұрмайсың бір қалыпта бір айға сен.
Көбейер, кетер шақта сонан қастық,
Келмейсің айыптап тарту бұлайға сен!

Ит дүние

Бұ дүние жолдас емес адамзатқа,
Кетеді, қайта тастап жанған отқа.
Дүниенің жамандығын көзіне айтып,
Ғазал қып бес-алты ауыз жаздым хатқа.

Бұ дүние қыларына тимек шырын,
Аунасан, кетіресің ердің түрін.
Аулад адам жаралған барша жанды
Келесің бәрін тастап бірін-бірін.

Ойласам, дүние ісінде жоқ-ты сапа,
Баршасын жолдасыңның қылдың қапа.
Бәрін де қарайғанның налытасың,
Мақұл ма осының да, ей, би опа?!

Ит дүние, қарамайсың Құдайға-ай сен.
Тұрмайсың бір қалыпта орайға-ай сен.
Басынан не ерлердің кештің желдей,
Баяндап кімге тұрдың қуармай сен.

Ит, дүние, сен бір сәурік айғырдайсың,
Ешкімді өз бетінмен бай қылмайсың.
Қуасың әлі оны, әлі мұны,
Тыныштықпен еш қысырақты жайдырмайсың.

Артыңнан иең қуып өкпесі өшер,
Қайта оған қуанасың, қайғырмайсың.
Сенімнен ат –тоңынды ала қашып,
Сараңнан табаныңды тайдырмайсың.

Қуады, дүние, сені, барша халық,
Сен деп жүріп өмірі өтер, ғапыл қалып.
Сен иттің жаның ырза, жолдасың сол.
Ішпей, жемей, шанашқа қойса салып.

[Іш]іп-жеп, не керегің кимеген соң,
Шашып, төгіп жүруді сүймеген соң.
Мәлім ғой ақыретте берер пайдаң,
Жалғанда бір сілемің тимеген соң.

Бір бақса, дүние, сені шаруа бағар,
Бағудың шаруа сорлы бабын табар.
Жеткенге қадіріңе айланасың.
Кейбіреу қадірсіз қып жаудай шабар.

Бабынды, дүние, сенің адам таппас,
Үйінде батпаушылар тыныш та жатпас.
Бас-басы саған пәле дүние жиған,
Мал сойса, сейсенбі күн саған жақпас.

Құдайым алайын деп қаһар қылса,
Деймісің сәрсенбі күн ебін таппас.
Қайда ағаштың басасың қайғы басын.
Сол үшін саған менің көңілім шаппас.

Надан би

Ғалының кәпір қашқан туларынан,
Дарияның бұлт шығады буларынан.
Тағы бір әңгіме бар ғәкіш (қисса) болған,
Қазақтың ести берсең қуларынан.

Бір надан түк білмейтін адам өлген,
Жоқ екен құлдық жөнін бұрын білген.
Биі екен тіршілікте өз ауылына
Апарып өлгеннен соң халқы көмген.

Тепкілеп(тектілеп) терең қазып, халқы көмген,
Жалғанда жаман болсын неге білген?!

Қырық қадам көмген жанлар кеткеннен соң,
Періште Мүңкір, Нәңкір бұған келген.

Қараңғы, сипаласа, айналасың:
-Жау тонап кетті ме, ойбай, сорлы басым!
“Бір келген жүгінгелі адам ғой!”-деп,
Көтеріп жерден биік алды басын.

Періште жауап сұрды (сұрады):-Ман раббик!-деп,
Бейшара шошып кетті: “Бұ не кеп?!”-деп.
-Қазақша айт, орысшанды білмейтұғын

Бұлайша жауап берді:

-Тұршы тек! –деп,

Сұрайды: “Ман раббик!”- деп басқа тілмен.

-Ман раббик, сан раббыңды тіпті білмен!

Бұл қай жер, мені ап кеткен қай жау-шарам,

Бар болса, шақшаларың, ап кел бермен!

- Мә, шақша!-деп,күрзімен салып қалды,

Есі кетіп бейшара талып қалды.

Періште аялына қарағанда,

Көтеріп басын жерден, демін алды!

-Беруге түк нәрсем жоқ жарайтұғын,

Адамды жерлерің бе тонайтұғын?!

Аңызы елдеріңнің қандай жаман,

Кісіні “шақша”-деген-сабайтұғын?!

“Кімді ұр!”-деп, пайғамбардың айтқан жаза(және),

Биі едім төре бермес жемей пара.

Енді шақша демейін, жақтырмасаң,

Балалар, маған айтшы, бұл қай ара?

Күрзімен періште қалды салып,

-Қапыда түстім қолға келіп қалып.

Біздің елден енді келе бермес,

Бүйтіп тыныш алсаңдар, мазаны алып!

Күрзімен періштелер ұрып кетті,

Қара жерге сол басы кіріп кетті.

Әуелде имансыз боп жаралған соң,

Түбіне жаһаннамның жаны жетті.

Тәубесіз өткен надан тәңірім қарғап,

Алладан таупық сұрап жүрмін зарлап.

Алғиаз билла сондай күннен

Ғазапқа шын жаратқан Тәңірім арнап.

Дүниеден жақсы да өткен, жаман да өткен,
Жын, пері, құрт, құмырсқа, адам да өткен.
Өзінің тағатына танданам деп,
Бар сиса (зиса)былхым, бағұр тозақ кеткен.

Алма ақы сен адамнан үзіп-жұлып,
Жүре гөр жатсаң, тұрсаң тәубе қылып.
Қарақшы Ғиязұғлы фазыл пейіш
Өтіпті тәубесінен уәлі болып.

130

Нанайын ба?!

Қараңғы түннің жарық таңы атар ма?!
Күннің қызу сәулесі оятар ма?!
Біз бұған шүкірлік қып қуанамыз,
Залымдар түн бүркенген ұнатар ма?!

Басылған Құдіреттен мөр таңдайымда,
Бармысың бармақтай бақ мандайымда?!
“Таң атты, күн шықты!”-деп жұрт шулайды,
Япырм-ау, нанайын ба, нанбайын ба?!

Нанайын, мен нанайын, демей жалған,
Жалған маған қамшылап дүре салған.
“Мехнат түбі— рақат”- деп, бұрынғы айтқан,
Сол сөз жастан көңіліме ұйып қалған.

Ел бейбіт, туа алмадым, жұрт аманда,
Көңілі -тар, көзі соқыр- сұм заманда.
Тұйғындар торғай құрлы құны жоқтан,
Қор болды-ау уқаланып құр табанда!

Алынса бақ ашылып, аяқтан тор,
Дерсіндер: “Түспей қолға аспанда тұр!”
Заман оңға айналып, ашса бетін,
Өркім болмақ саятшы Жалайыр шор!

Дауасыз дерт

Ағайын барды күндеп көре алмайды,
Жок болса, жомарттық қып бере алмайды.
Кәнеки, бермегенің сол емес пе,
Білмеген-білген тілін неге алмайды?

Екі көз бір-біріне дұшпан болып,
Болса да қандай жақын сене алмайды.
Ұрысса қатын-бала әлдеқандай,
Үйіне бір-бірінің ене алмайды.

Өмірі итжығыспен бара жатыр,
Белгілеп бірін-бірі жеңе алмайды.
Көлденең ағайындар дәлелат қып:
“Бұзылма сендер бүйтіп!” – дей алмайды.

Бастаса пайдалы іске біреу шығып,
Соңына көмек беріп ере алмайды.
Мал беріп жамандықты сатып алып,
Берсе де жақсылықты тек алмайды.

Арада бұзықшылық өрті жанса,
Құйса да топан суын, сөне алмайды.
Әуре боп, бірін-бірі жоғалтам деп,
Татулық, ынтымаққа келе алмайды.

Дау десе, жаны құмар бейшараның,
Онымен ешбір нәрсе өне алмайды.
Аударып ақ пейілін бұзықтыққа (бұзықлыққа),
Жүре алмай түзулікпен, оңалмайды.

Береке кәсібінде болмаған сон,
Түзеліп еш шаруасы оралмайды.
Біреуі біреуінен артық болса,
Бір-бірін ілтипатпен тең алмайды.

Душпаны сырттан болған жесе-дағы,
Онда да тізе қосып келе алмайды,
Жамандап бірін-бірі мұқатса да,
Ешкімнен: “Мұның жөн!” –деп, шен алмайды.

Майда бол, жігіт болсаң, тал жібектей,
Жақсы емес қатты болу тікенектей.
Ғылымын болса-дағы ұшан-теңіз,
Пайда жоқ: өз халқыңа қызмет етпей!

Көрген мен көрмегенде көп парық бар,
Ашылмас(з) жігіт адам сыннан өтпей!
Лайықсыз ерсілікке арандама,
Әр істің мазмұнына көзің жетпей!

Ғибрат ал: жақсыларға жақын жүріп,
Қаша гөр жамандардан аулақ шеттей!
Не нәрсе талаптансаң табылады,
Опа жоқ: ер жігітке жапа шекпей!

Самалы (мысалы) әрекеттің (харекеттің) сол
сықылды,
Алмассың егінді орып, тұқым сеппей!
Пайданды жақсы болсаң көпке тигіз,
Жатырқап еш адамды сыртқа теппей!

Кезінде кезең жерден қосылып қал,
Бәйгеге ұлы дүбір қалма ілікпей!
Мақсаты асыл (хасыл) болып ойындағы,
Алла һәм ер тілегін мақұл еткей!

Түгелі кемесіне мініп шыққан,
Ғылымның тәлиптерге (тәлиблерге) нұрын төккей!
Аз біліп, көпке ғашық болғандардың
Ләззаты таңдайынан жүрер кетпей!

“Қанағат, көп білдім!”- деп, айтпа өнерге,
 Көре бер басқалардың азын көптей.
 Жасында қалсаң мақрұм, сан соғарсын,
 Қуарып қурай болып, қалма көктей!

Шалқайып үйде жатсаң, дәнеме жоқ,
 Сарп етіп жытпа дейін(дыбын) малды төкпей!
 Таппасаң дертке дауа, ғазизларым,
 Надандық дауасы жоқ ауыр дерттей!

Бұлақ көзі

Шығады: “асыл-тастан, өнер-жастан”,
 Тәрбие тәуір болса әуел бастан.
 Мысалы ғылым таппақ сол секілді:
 Бұлақтың бітіп жатқан көзін ашқан.

Жігітке талаптанған жүз мың рахмет,
 Әрқайда сен білгенің ырзық шашқан.
 Жаны ашып нашарларға қызмет етіп,
 Салса егер түзу жолға – болса адасқан.

Халық үшін жанын қиып шыққан болса,
 Қайырлы әр қадамы болсын басқан!
 Көрсетіп тар орында таудай қайрат,
 Құтқарса мұқтаждықтан, болса адасқан!

Қазақ қор болар ма еді, көп болса егер,
 Шаһбаздар осы айтқандай өнер асқан?!
 Немене бұл күнгі хал ойлап тұрсақ,
 Жақсы жоқ өз басынан пайдасы асқан!

Азырақ дәулет біткен кісі болса,
 “Мен баймын, сен кедей!” –деп, мал санасқан.
 Болмаса бірлі-жарым талапкерлер,
 Жігіт жоқ өнерпазбен бір жанасқан!

Үмітсіз (немматсыз) байланамыз, бәрі надан,
Мұхираб сан жәрдемнен аулақ қашқан.
“Анау артып, мен кейін қалам ба?” – деп,
Өзімен-өзі күншілдікпен құр таласқан.

Молдалар пайдалы іске уағыздамай,
Керексіз ұсақ сөзбен бақасласқан.
Құзғындай қызыл көрсе барар жетіп,
Кісіні көрсе билер бір дауласқан.

Бойында әділдігі ұмыт қалып,
Билікке сөз сөйлей ме жаза алмастай?!
Уа, Алла, көзім көрді мұның бәрін
Наныңыз жалған демей, шын растай!

Өнерпаз

Өнерпаз қара жерге салар қайық,
Жаһаннан алар тағылым, қанат жайып.
Әр жердің тамашасын көзбен көріп,
Жастықта сайран етер болып ғайып.

Тұрғанда бойда қуат, жүрген жақсы,
Аяғың бір күн қылдан кетер тайып!
Басынды тауға да соқ, тасқа да соқ,
Отырып қалмай үйде қыңырайып.

Жүргеннен тіпті қарап- пайдалырақ,
Бір әріп (харып) сөз үйренсең, кітап жайып.
Тамшыдан тама берсе, дария болар,
Кетпей ме ақырында бір молайып?!

Қылжақтап екі ауылдың арасында,
Не пайда жүргендеріңнен құр сорайып?!
Бас болып, өнер білсең, тіпті жақсы,
Тамаша болдың жігіт таңғажайып.

...Білгеннің жүрген жері- бәрі жарық,
Жоламас кем-кетіктік оған айып.
Бұларды айту- бізден, ұстау-сізден,
Ыңғайлы, үлгі аларлық тұрсаң лайық.

Көзіне көрінгеннен ғибрат алсаң,
Ғаламға болдың өзің- Еділ-Жайық.
Дариядан көз жеткісіз өткізетін:
Боласың өзің- кеме, өзің қайық.
Қызға айтып келейіндерге байқатамыз,
Түс ашып, сол солай деп не қылайық?!

Көрінбес

Көрінбес өз көзіне, тіпті өз бойыңа:
“Өзімді- өзім білемін!”- деуді қоюыңа.
“Өзімді- өзім білемін!”- деп ойласаң,
Адасқан айдалаға бұл бір диуана.

Көк пен жер айдай ғалам көрген көзі,
Еш уақта көре алған ба өзін-өзі?!
“Қол аясы тұта алмас өз білегін”-
Деген бар бұрынғының мақал сөзі.

Ыңғайшыл дөңгеленіп келсе жолдас,
Алданған оны дос деп, әр кез оңбас.
Малдандың-ақ, алдандың, айтқан сөзін,
Ыңғайыңа көшкеннен күн бұрын қаш!

Анық досың (достың) ғайыбыңды айтқан жүзге
(иүзге),
Жанашырды жоқ деп біл онан өзге.
Қақ маңдайы дұшпанның жалғандағы-
Мақтағышы өзінді көзбе-көзге!

Ақылды(ғақыллы) адам ақымақтан сілкер қолды,
Даярлап өз ғайыбына ашар жолды!
Сырттан айтпай, ерсі ісін көзіңе айтса,
Қайда бар жанашыры онан оңды?!

Ақымақ адам хақлықты теріс көрер,
“Жанның бәрін бірдей”-деп, тегіс көрер.
Ақылсыздар білмейтін өз пайдасын,
Хақлық сөзді зор ауыр сөгіс көрер!..

Жалғыздық

Ер едім талай бұзған қамалыңды,
Құрытқан қулық, айла, амалыңды!
Басыма бір тиындай тимей пайдан,
Зеректік, көрдім сенің залалыңды!

Оқуға қылып ұста тілдің ұшын,
Өмірімде бір іс қылмай Құдай үшін.
“Болсын,-деп,- менен риза нәпсі уағда!”-
Тауыстым жігіттіктің барлық күшін.

Бес жаста ала қағаз ұстап қолға,
Жер ауып жеті жаста жүрдім жолға.
Желкемде өмір бойы болып жауым,
Жан шықпай, барсам қайда, жүрдім зорға.

Бес жаста кәріптікпен (ғариблықпен) бел байласып,
Жоқтықпен үйір-шүйір ыңғайласып.
Көп көрдім құлынымда жетімдікті,
Ата –анам қуып түзге бірге айдасып.

Мен болдым бала күнде тірі жетім,
Болғам жоқ еркеленіп ірі жетім.
Бала боп ата-аналы, сый көргем жоқ,
Қадірсіз,құнсыз, пұлсыз сірі жетім!

Басыма пәле болған қызыл тілім,
Көрмеген қызығымды туған елім.
Қаңғытып, өмір бойы тентіреткен,
Бас қосып, зеректік пен ғылым-білім.

Жасымнан сөз өнерін тудым ойлай,
Сүнгідім көлден –көлге бойлай- бойлай!
Қағып ап естігенді, тұрмаған соң,
Ата-анам айдап берді үйге қоймай!

Кеудеме кішкентайдан кеңес толды,
Жеткенде он бес жасқа өлең қонды.
Тианақ алды-артымда жоқтығынан,
Мен кеттім айыра алмай оң мен солды.

Бойыма күшті болып қонғам дертім,
Есте жоқ Құдайменен қылған сертім!
Не жалған, не ақырет жоқ есімде,
Қызға өлең жазу болып есі-дертім.

Қара тер бостан- босқа боп жүргенбіз,
Харидар өмір бойы бір болмай кез.
Он бесте мен жазғанмын үйіп-төгіп,
Қайда бар өлең танып оқитын қыз?!

Өлеңге қыз көрмедім үйір ойы,
Сол күннен бүгінгеше өмір бойы.
Не қылсын өлеңінді, өнерінді,
Байлардың салпаң құлақ қоңыр қойы?!

Болады тай дегенін – тайлы бие,
Иттің көбі- шөгеріп салған түйе.
Сондайға өлең жазғызып, әуре қылған,
Айналайын, Жасаған, Жаббар, Ие!

Текеге-ешкі, бұқаға болып сиыр,
Сүті жоқ, тұяқ кесті, бәрі шиыр.
Өлеңге үйір құлағы таба алмай жан,
Хайуандардан жастан-ақ жүрдік қиыр.

Зеректігі—Мәшһүрдің болды соры,
Таусылмайтын сабаның болып қоры.
“Өлеңменен жағамын”- деп жүріп-ақ,
Қызығынан жалғанның қалды құр(ы).

Өлеңінді айтумен сарна да отыр,
Қыз қайда сенің жазған сөзіңді оқыр?!
Екі көзді кісі емес— қыз құмары,
Қараңғыда табатын көзсіз соқыр.

Екі көзім бар ғой деп, соған сендің,
“Қызға соқыр зәру!”-деп,-қашан білдің?
Өмір бойы адасып, білмей өттің,
Керексізін қыз итке қызыл тілдің.

Күн өткіздің тіліңнің ұшыменен,
Сыртын көрдің, жұмыс жоқ ішіменен.
Кетпен шот ап, ар қылдың жер қазуға,
Жұмыс қылмай соқырдың күшіменен.

Талай жанның қолына бердің нұсқа,
Тілің ұзын болғанмен, қолың қысқа.
Пайдасыз іспен шатып бір басыңды,
Құр алақан жалғаннан өттің босқа!

Жалғанда жан жолықпай өзіңе сай,
Мал жиып, бола алмадың дәулетті бай.
Үйге-түзге керексіз бір жан қылып,
Қалдырған қалай жалғыз, Құдайым-ай?!

Жасында жұрт қадірлеп, сыйлап күтті,
Ерте сый көргендігің түпке жетті!
Қызықты, дер күнінде көрген жанның
Тұрсын ба саған қарап, бәрі кетті!

Бәйгеден, көзге түстің, озған күнде,
Қолыңды сермемедің созған күнде.
Керек қып кім алады бір тиынға,
Атлас, ақ пұл ескіріп, тозған күнде?!

Қадірлеп әркім сілкіп, тұсына ілді,
Құныңды пұлың менен әбден білді.
Жаялықтан басқаға жарамайсың,
Қадірлі сенен- қой жүн шекпен енді!

Күндіз-түн өртенумен от жанады,
Өрте қалған шаланы кім алады?!
“Баяғыда мен сондай...”- дегеніңмен
Жүз ант іш, құран алып, кім нанады?!

Тұтатып, жас ағашты жандыра алмай,
Сусынды, қор қыласың, қандыра алмай!
Қой енді, тілімді алсаң, ауыз ашпа,
Шаршайсың жалғыз жанды нандыра алмай!

Көргісі келмей сені, көзін жұмар,
Сөзіңді қылар жан жоқ енді тұмар!
Тең теңін олжаламақ, тезек- қабын,
Болмайды саған енді ешкім құмар!

Мезгілсіз ызылдама, болып сона,
Жасынан қартайсын ба саған бола?!
Қайырылып бір мұсылман дуа қылар,
Болғаның артық енді өліп, мола!

Жалғаны жоқ, мен шын сөз айтам онан,
Таусылып бітесің ғой, жұтумен қан.
Бір үйде мың жыл жалғыз отырсаң да,
Қасыңа, аяп сені, келмейді жан!

Үш ағаш, басын қосса, мосы болар,
Көп болса, жылқышының қосы болар!
Талай қыз: “Жалғыз қалғыр!” -деп, айтқан-ды,
“Жалғыз қал!”-деген қарғыс осы болар!

Мен жүкті бала жастан көп алғанмын,
“Жүк емес, бір қазына ғой!”-деп алғанмын.
Құтылған қарызымнан бір жерім жоқ,
Көп борыш кішкентайдан жеп алғанмын.

Аямай, не берсе де, берген Құдай,
Маған қиын болғанмен, Құдайға оңай!
Есеменен, түйдегімен келе берген,
Соңынан біреуінің бірі- жұбай !

Аллаға бала жастан тігіпін қос,
Ойда жоқ: “Өткізе алмай, көрем,- деп –нос!”
Түспейтін жан қолына қанша асылды
Ойлашы: неге берсін, ақшасыз бос !

Алланың аямастан, бергені– мол,
Сүйсінді көз бен құлақ , тіл менен қол.
Құдайға жүн-жабағы, тері қат па,
Қайғы ғам мейхнат пен дерт– ақшасы- сол!

Сұраусыз қаңғып кеткен: мен- зерек құс,
Кісідей емін-еркін, сол– басы бос.
Ғындаба, шидидаға салғаны– сол:
“Болсын,- деп,- қайта айналып өзіме дос!”

Қолыма қағаз, қалам алайын да,
Лапылдап тал отындай жанайын да.
Естіген, көргенімді әңгіме ғып,
Дүниенің базарына салайын да.

Бұлбұл құс гүлстанда гүлге ғашық
Көбелек, сірә, жүрмес оттан қашық.
Көлеңке денесінен қайда кетсін,
Өлең-жыр бізге сондай болған машық.

Ойласаң, бұ жалғаннан кетпеймісің,
Мезгілсіз, келсе мейман, күтпеймісің.
Хан-кара, бай-жарлының бәрі де өткен,
Жалғаннан сен де бір күн өтпеймісің?!

Әркім –ақ өліп жатыр боқ басында,
Біткен соң санаулы дем, тоқтасын ба?
Бұл тойға бұрын барып, орын алмай,
Отырып қаласың ба от басында?!

Шабыт қыл қыран құстай шарыққа ұшып,
Шақырсын саятшылар жемін тосып,
Біреуі көп қарақұс болып жүрме,
Көрінсе қайда жемтік;соған түсіп.

Бұл жалған қанша қусаң, ақыр-өлім,
Аларсың бір сыбаға онан тыйым.
Дүниеде өзің өлсең, сөзің қалсын,
Сөйлеп қал осындайда, қызыл тілім!

Туған күн ертеңменен кешке батар,
Саудырап он саусағың көрде жатар.
Бұл дүние тынымы жоқ ескен желдей,
Қанбақтай бір күн еріксіз домалатар.

Кетесің бұ жалғаннан еріксіз өзін,
Құйылған құмға толар екі көзің.
Жылқыдай жау айдаған кетсең жытып,
Қазылған жолдай болып қалсын ізің.

Сұм жалған, қызығына жүрмін тоймай,
Мінезді жастықтағы әлі қоймай,
Ап кетсе абайсызда ажал бір күн,
Жүргенде біз далақтап күліп- ойнай.

Боламын кейде жүйрік, кейде жорға,
Бұл дүние көп қуғанмен түспес қолға.
Байланып арқан жіпсіз аяқ пен қол,
Кете алмай жүргенім ғой ұзақ жолға.

Басыма қыла алмадым пайдалы істі,
Жұмыс пен ылғи залал өмірім кешті.
Пенденің ойлағаны болған бар ма,
Алланың әр не қылса, әмірі күшті.

Дүние-ай, талмай қуып жете алмадым,
Нәпсімен болдым даулы, біте алмадым.
Мойыныма үзілмейтін арқан түсті,
Қайрат қып, үзіп тастап кете алмадым.

Табылды өз бойымнан екі дұшпан,
Біреуі іштен болғанда, бірі-тыстан.
Есте жоқ алтын, күміс тілін білген:
Қорытып айырып алар бізді мыстан.

Салымыз болған біздің лай балшықтан,
Бар қылып жаратқан Хак бізді жоқтан.
Біз жүрміз тазаланып, арыла алмай,
Нажасат үстімізге жұққан боқтан.

Қалыпқа, ұста қойса, кірпіш болдық,
Қаланып қой қораға тас боп тұрдық.
Ен іске жарағанда болдық қора,
Мұнымен бұ жалғанда қалайша оңдық?!

Лай болып, басылмадық қырық күн ұдай,
Сылдырлап шығар едік ақ шыныдай.
Базарда қымбат пұлға өтер едік,
Қайтейік жазбаған соң патша құдай?!

Кен болып, бола алмадық мыстың тасы,
Хайуанның болып жүрміз бергі қасы.
Мыстан-күміс, күмістен алтын айырып,
Табылса, алар еді-ау ол ұстасы!

Түспес ек, алтын болсақ, қолдан-қолға,
Керек қып алар еді әркім пұлға.
Дәнемеге жарамай қалғаннан соң,
Қосып, шатып жүрміз ғой тұзды сорға.

Темір болсақ, дүкенге түспес пе едік,
Көркейіп бұрынғыдай өспес пе едік?!
Пышак, балта, қанжардың бірі болып,
Болаттай кез келгенді кеспес пе едік?!

Болмадық тым болмаса қара темір,
Ерітіп ағызбай ма қызған көмір?!
Қолында көрінгеннің қайрақ болып,
Таусылып қоршылықпен өттің өмір.

Біз жүрміз үкі құстай, күзетіп бок,
Алады кім көрінген бір-бір тал шок.
Қызығып жүнімізге қылады әуес,
Ол жүннің өзімізге пайдасы жоқ.

Көреміз үйтіп-бүйтіп күнімізді,
Шығармай жұрт естір деп үнімізді.
Күндіз ұшып жүруден бой сақтадық,
Алған соң әркім жұлып жүнімізді.

Сықылды менің сөзім қызыл түлкі,
Қызықты түлкіден де ажар көркі.
Үстіннен -құс, астыннан ит жүгіртіп,
Тамаша көрген жандар қылар күлкі.

Пайда жоқ бір тиындай басымызға,
Сауысқан, қарға үймелеп қасымызға.
Жүзінде жалған дүние түк бітірмей,
Өткіздік өткен өмір— жасымызға.

Жалғаннан қыла алмадық біздер пайда,
Ойлаған жанның қамын сабаз қайда?
Түні өтіп, бұ жалғанның таңы атқан соң,
Белгісіз боларымыз қандай жайда?!

Бұ дүние-айсыз бұлт, қараңғы түн,
Жалған сөз-ер жігіттің бойына мін!
Жалғанға жетемін деп қуа берсең,
Таң атып, жарық сәуле, шықпайды күн!

Жаяудың канша жүрсе, шықпас шаңы,
Асырауға көнбес мал боп түздің аңы.
Көрерсің өз бойыңды өзің сонда,
Жарқ етіп ақыреттің атса таңы.

Біраз күн бұ жалғанға алданарсың,
Дүниені өтпес біліп малданарсың.
Күн болса құдай алдын бір көретін,
Біле алмай қайтерінді сандаларсың.

Кыл көпір кияметтін қылдан тайғақ,
Періште төрт мұқарраб барар айдап,
Қол-аяк куә болып қылмысыңа
Шығады өз денеңнен сегіз айғақ.

Жүргейсің бір құдайды ойыңа алып,
Алдына мәлиерсің еріксіз барып.
Жан беріп мұндағыдай жалған сөйлеп,
Шараң жоқ құтылатын онан танып.

Өлген соң тірілу жоқ, әркім білер,
Дүниеде не қылғанын сонда көрер.
Құдайым фазылына алып ондамаса,
Қылық жоқ бізде орынды жөнге келер.

Сарғайдық, көп ойласақ, санаменен,
Күйдірмес бізді өтірік жаламенен.
“Тар жол, тайғақ жерлерге” қыстырылмай,
Жүрейік жазы жапан даламенен.

Алланың қаһарынан рахматы көп,
Күн бұрын таусылмайық біз уайым жеп.
Жалғанды қызықпенен өткізейік,
Құрайық әрбір түрлі әңгіме кеп.

Біз үшін жаратыпты бұ жалғанды,
Демейді онша жақсы құр қалғанды.
Жаратқан пендесіне тәңірім қорған,
Қылып өт, бозбалалар, ойға алғанды.

Шәйт қыл, қыран құстай аспанға ұшып,
Жалғанды басып, жаншып, судай кешіп.
Мылтық ат, тазы жүгірт, қаршыға сал,
Жүйрік пен, келсе шамаң, сұлу құшып.

Кетпендер ішке сақтап арманыңды,
Істеп өт жалғанда ойға алғаныңды.
Өлген соң, болсаң қанша, кім біледі
Басында қай төбенің қалғаныңды?!

Бозбала, тірілікте ойнап-күлсін,
Көзге түс, әр іс қылып, халқың көрсін.
Ат шығар әр нәрсенің басын шатып,
Аузында дос-дұшпанның атың жүрсін.

Дүниенің базарында арзан нарқым,
Болса да нарқым арзан, қымбат-даңқым!
Қадірім жоқ тірілікте ағайынға
Өлген соң: “Атың нендей”-дерсің халқым!

Қадірім жоқ күнде көрген ағайынға
Ағайын сатып, алтын алайын ба?
Бәйгеге бабым тауып қосар жан жоқ,
Лағып айдалаға шабайын ба?!

Қадірден қалдың ашына, танысымнан,
Жасымнан шыққан жұртқа, дабысымнан,
Тұғыры айырбастың сықылдандым.
Айырылып жас шақтағы шабысымнан.

Тұрады топты көрсем, бүйірім қызып,
Делебем айғай шықса, кетер қозып.
Алдыма ұзап, түсіп бәйге алған жоқ,
Бір басты, екі аяқты менен озып.

Бозбала, жүрген жерім күнде жиын,
Тауыстым ойлай-ойлай бастың миын.
Қатыннан енді мендей ұл туғанмен,
Шығуы Мәшһүр болып болар қиын.

Біздерге бұл өнерді берген құдай,
Бола алмас кейінгі жан бұрынғыдай.
Сегіз қиыр шар тарап түгел келіп,
Өркімге Мәшһүр болу болмас оңай.

Жұрт айтар: “Біздерге ондай болу қайда
Өңгіме болып жүрген әрбір жайда?!

Қоңыраудай құр сылдырлап, іште дән жоқ,
Жерім жоқ Мәшһүрліктен көрген пайда!”

Сыртым сау, өртенемін ішім күйіп,
Жасымнан еркелеткен халқым сүйіп.
Зарарлы адамзатқа тікендеймін,
Соктығып көрінгенге сөзбен тиіп.

Болмадым көлеңкелі, миуалы ағаш,
Сүйсінген дабысыма тамам алаш.
Барады басым жерге иілместен,
Сықылды қаттылығы емен ағаш.

Ағашы бола алмадым өрік, мейіз,
Бал мен қант ләззатындай сөйледім сөз.
Жарқырап топтан озып бәйге алғанмен;
Ағалар,шықпайды екен екі мүйіз.

Бұлбұлдай заманымда жүрдім сайрап,
Барады өнер ,шіркін, іште қайнап.
Дүниеде қанша дәурен сүргенменен,
Жатармыз бір төбенің басын жайлап.

Қызыл гүл, не пайдаң бар толғаныңмен,
Күз болса, жұмысың жоқ солғаныңмен.
Мәшһүрі ақыреттің бола алмасаң,
Не пайда бұл жалғанда болғаныңмен.

Алашқа болған таныс жазған хатым,
Ұрғыным Сүйіндік пен, қазақ затым,
Болмаса ақыретте бір пайдасы,
Құрысын елден бұрын Мәшһүр атым.

Білмедім мен залалын ол басынан,
Сөйледім әрбір сөздің жобасынан.
Көпке ортақ қызыл тілді аямадым,
Үміт қып дін қарындас дұғасынан.

Сөз білген соң сөйлемей қалу айып,
Қорқамын кете ме деп аяқ тайып.
Белгісіз не боларым мұнан былай,
Тілеймін көптен дұға қолым жайып.

Не болар мұнан былай бұл кәріп бас,
Әркімге бола бермес екі елу жас.
“Халықтың тілі, құдайдың қаламы!”- деп,
Қылындар жақсы лепес, дін-қарындас.

Елек қойып болмайды ел аузына,
Өлеңім, бірте-бірте кел аузыма.
Иншалла, жүрсем аман, болман жаман,
Ілінсем жақсылықпен ел аузына.

Әрқашан үмітім бар жақсылықтан,
Жас едім, қариялардан кеңес ұққан.
Аузыма қызыр бабам сөз салған соң,
Сөз кылып жаза бердім бардан-жоқтан.

Өнерім, сөз сөйлесем, судай тасқан.
Сөзім бар тасқандардың көңілін басқан,
Мүбәрак ғазизлардың көрдім жүзін,
Жерінен жүрген-тұрған шайтан қашқан.

Әркімнің, айтқан сөзім, көңілін ашқан,
Кітапқа жанасалап жақындасқан.
Аяғым, кете көрме жаман жолға,
Қыдырдың қыдырғанда ізін басқан.

Сөзімде, кешіріңдер болса хата (кәте),
Біздерге дарып кеткен өлеңші ата.
Болсам да мұнан былай өлі-тірі
Үмітім-баршаңыздан жақсы бата!

Қылсам деп үмітім жоқ дүние пайда,
Біздерге өткен дәурен енді қайда?!
Қылсын,-деп құдай рахмет өтіңіздер,
Белгілі жұрт білетін қалсам жайда.

Жүргенмен не бітірдім тірі болып,
Көңілдің тазармаған кірі болып.
Қоршылық мұнан артық болсын қандай,
Қалған соң көп моланың бірі болып.

Сайраған көңіл ашып қызыл тілім,
Көтерген еркелігім қайран елім!
Қыламын бұ жалғанда нені арман,
Тіріден болса артық өлген күнім?!

Түзелсе әуреліктен ақыр соңым,
Бұл күнде бірдей боп жүр бары-жоғым.
Болам деп мұнан былай әлдеқандай,
Қанша айтып жатқанымның бәрі-өз мұңым!

Оянбас сұм жүрегім ұйықтап жатқан,
Күнәға мұңлық басым күнде батқан.
Өткіздім ұзын түнді ұйқыменен,
Малдай боп бауыздалмай арам қатқан.

Құдайға жыламадым ерте тұрып,
Қақпалап, мініп лағын, мойынға ұрып.
Пайдасыз лағу сөзбен күн өткіздік,
Беталды үрген иттей түзді қорып.

Аллаға біз қылмадық жағар істі,
Қап-қара күйеден де қылдық ішті.
Он бес пен жиырма бес-ол-денсаулық,
Бадырайып жас жеткен соң көзге түсті.

Өткіздік екеуін де қадірін білмей,
Енді жұрт кімге күлсін, бізге күлмей!
Бәрі де туған жанның өліп жатыр,
Тұрсын ба енді нәубет бізге келмей?!

Білеміз өлуді анық, жабдығы жоқ,
“Әлі көп жасаймыз!”-деп, көңіліміз тоқ.
Қоңыздай кетсек бір күн домаланып,
Бейнетпен, қалар тегіс, жиылған бөк.

Құдай-ау, алдандырдың бізді жоққа,
Мұнша құмар қып қойдың дүние бөкқа.
Есі енбеген баладай ұмтыламыз
Жан үзіп жанып тұрған қызыл шоққа.

Өткіздік ойынменен балалықты,
“Мұртқа өкпелеп жүргенде сақал” шықты.
Бір дұшпан иегімнің қақ астында,
Соңымнан қайда барсам қалмас тіпті!

Адамға үлкен дұшпан-жұтқын тамақ,
Үлкен жау, ұйықтамасаң, болар қабақ,
Тығынын бір тесіктің толтырам деп,
Күнәны үсті-үстіне жүрміз жамап.

Адамға күнә қайдан?

-Көз бен тілден!

Қаңғырып әуре болдық іздеп елден.
Көрген көз, сөйлеген сөз,-бәрі күнә,
Іздеуге қажет емес бөтен жерден.

Қайтпадық тәубе қылып жасымыздан,
Ақымақтық талай кешті басымыздан.
Бір жақта күнә деген жүр ғой десек,
Табылды өзіміздің қасымыздан.

Күлуші ек бала күнде сақалы акқа,
Аяндап біз де келдік өлер шаққа.
Баяғы бала күнгі ойда жүрміз,
Жіберіп көңілімізді әр тарапқа.

Жас жетіп ер ортасы болдым өзім,
Тәубені, өтіп кетті , қылар кезім.
Бала-шаға, көр-жермен айтысамын,
Астына негімнің түспей көзім.

Жас күнім өтіп кетті ақ алмастай,
Күн болды іздесек те, таба алмастай.
Кеткен жас, ағарған шаш,-есепке алмай,
Ойнаймыз жастарменен замандастай.

Мінезді бозбалалық қайта бастап,
Былғадық адамдықты мұнша ластап.
Әмір, Мағрұб орнына өсек айтып,
Әр жерге төрт-бес ауыз өлең тастап.

Құдай сөзі-құранды қойдық жауып,
Келін-кепшік, көр-жерге көңіл ауып,
Азан үшін шайтанның жаратылған,
Бір итті өлең деген алдық тауып.

Дүниеден озамыз деп, көп жарыстық,
Жетпесті мұнша қуып арпалыстық.
Шақыртып әр жерде азан шайтан үшін,
Біз-дағы пособлять қып ат салыстық.

Жері жоқ бізден жастық мінез қалған,
Жетеді іздегенге шын ойға алған.
Жүгіртіп көз соңынан көңілімізді,
Біз жүрміз көрмей дамыл, қуып жалған.

Шындыққа баса алмаймыз жұма алмай көз,
Токтармыз болған күні көлігім-бөз.
Алсын деп бізден ғибрат естіген жан
Жатырмын сөйлеп жұртқа әр түрлі сөз.

Өңгіме кімнен шықсын, менен шықпай?
Айтқанмен, құр қаласың көбің ұқпай.
Сөз қылып барды-жоқты жаза бердім,
Ықыласты қарындастың көңілін жықпай.

Болмағың жақсы-жаман әуел бастан,
Белгілі ат болары құлын жастан.
Өң беріп, жылтыратып ысқанменен,
Болғанын, көрдің бе айна, қара тастан?!

Қара тас ең болғанда қайрақ болар,
Балта, шот, пышақтарды қайрап болар.
Дөңгелек диірменге шарық болып,
Ұндай қып көрінгенді шайнап болар.

Ай орнын аспандағы бұлт алып,
Орнында дүр гауһар су тас қалып.
Құр тікен, қызыл гүлсіз, қоға түсіп,
Ауызға қант орнына заһар салып.

Береке, мейір, шапқат болды ұмыт,
Күн бұрын күдер үзіп, көңілің суыт.
Жаксылар ай сықылды –бәрі кетті,
Аспандап жүрген жанның бәрі-бұлт.

Есекті сасқаныңнан дейсің тұлпар,
Бәйге аты боламын деп өгіз іңкар.
Аспандап ұзақ қарға ұшқанменен,
Бола ма қыран болып, лашын, сұңқар?!

Келмейді өткен өмір жоқтағанмен,
Түк өнбес ұрып, соғып боқтағанмен.
Жолаушы жол үстінде көрмес хызыр,
Далаға отсыз, сусыз тоқтағанмен.

Дүниеден, шапқан аттай, өткен өмір,
Қарақшы- көрдің басы- бәйгелі жер.
Кім озып, кім қалады-мағұлым емес,
Бәйге алсаң сол жерде озып, болдың ғой жыр!

Өмірді қымбатқа алған-арзан саттық,
Жастықтың қадірін білмей босқа жаттық.
Күнәны -арзан, сауапты қымбатсынып,
Обалға белшемізден күнде баттық.

Біле-көре білместің қылдық ісін,
Қайта-қайта айтамыз оның несін?!

Бір онай сөз айтуға тауып алдық:
“Құдай өзі әйтеуір құлым десін!”

Тұқым салмай, алар ма егін орып,
Кім балалы болыпты бойдақ жүріп?!

“Еккен орар,- деген сөз,- берген алар”,
Көрдің бе бәйге алғанды қарап тұрып.

Түн болса, белгілі тұр бір жатуы,
Үміті барша жанның- таң атуы!
Түсіне сәтенсіздің бөз ереді,
Әркімнің жақсы көрер бір татуы.

Ит сүйекті түсінде кеміреді,
Шөлдеп жатқан айнымай су көреді.
Түсіне саудагердің ақша кіріп,
Ояна сап базарға жүгіреді.

Ішпек, жемек, ұйықтамақ, қатын құшпақ,
Біреу тері уқалап, біреу-пұшпақ.
Мал, бала, мәртебе!- деп, алас ұрып,
“Алдымда, -ойламайды- бар- деп -қыспақ!”

Біреу –жылқы, алданып біреу-қойға,
Теке сеніп сақалға, түйе –бойға!
Әркім сеніп өзінің сүйгеніне,
Бұл күнде алмай кетті құдайды ойға.

Өнерге ұмтылмайды-ғылым, білім,
Сол үшін басқа жұртқа болдың тілім.
Кеңірдек талай-талай келіп еді,
Қайтейін: “Бөтені жоқ, бәрі,-өз елім!”

Аралас әр түрлісі адамзаттың,
Көп жүрдік біз ішінде бөтен-жаттың.
Төбеңе көтерерсің қазақ сорлы,
Әрине, бірі болсам, ноғай, сарттың.

Айыбым: мен де өзіндей болдым қазақ,
Көп болмай, бола қойсын ақылым аз-ақ!
Аласың кімнен бәйге мұнша аптығып,
Өлеңмен қылғаныңмен мұнша мазақ?!

Қара жол әркім жүрген қалар жатып,
Көшпейді күні жетсе, кім түн қатып?!
Құдайдың өзі берген бір нәубеті,
Ешкімнен алғаным жоқ өлең сатып.

Мергендер түздегі аңды алар атып,
Сілесі, қолға түсер, әбден қатып.
Саф жауһар, асыл болат, өткір қылыш,
Тот басар суырылмастан қында жатып.

Ерімес қалған көңіл мұздап ,қатып,
Жасытып тастаған соң жабырқатып.
Бір делдал қолына алып, қыдыртпаса,
Сандықтан шықпаған пұл қалар жатып.

Қымбатқа жолай алмас әркім батып,
Білерсің бал екенін көрсең татып,
Қиын-ды жеткізуің бағасына
Өзінді базар салып, өзің сатып.

Бейнетің қанша қылған жанбаған соң,
Кім көреді базарға салмаған соң.
Жез де бір, алтын да бір жерде қалса,
Қадірлеп ешкім қолға алмаған соң.

Мүйіз жүр насыбайға шақша болып,
Көркейер қорғанды жер бақша болып,
Қадірлеп жұрт қолына алғандықтан,
Қағаз жүр алақандай ақша болып.

Тастады жазып құдай жолдарыңа,
Қарайсың оңды қойып, солдарыңа.
Бірі де көп нәрсенің жерде жатқан,
Керек қып алмаған соң қолдарыңа.

Қызығы жаңа жұрттың бір-екі-үш күн,
Жеңсігін жеріген соң, келер көшкін.
Пайдасын сыртындағы керек қылмай,
Суынан ішіндегі келеді ішкін.

Сөзімді тыңдай берсең, тарқар шерін,
Кетеді тазаланып ішкі кірін.
Ішіне осынша су сыйған ыдыс
Керек деп ойламайсың бір де бірің.

Бұлбұлды танымайсың тұрған сайрап,
Атасың торғай ғой деп, таспен байлап.
Таусылмас бұл не қылғанға су демеісің.
Бұлақтай ағып жатқан көзі қайнап.

Аман жоқ, арық та жоқ оң айналған.
Бәрі де қиын істің оңайланған.
Бұзылып, әсіресе, біздің заман,
Көлдей боп қой тоғытқан ылайланған.

Қылғалы шамға білте мақтаны алар,
Алғанмен майсыз мақта қалай жанар?
Жауын мен жел тиетін жерге қойсаң,
Саулап жанып тұрғанмен, сөніп қалар.

Дүкеннен жаңа шыққан,-мен,- бір мақта,
Бозбала, жағып қара, майым тап та.
Түніңді күндіз қылып жіберейін,
Жаңбыр мен жел тимейтін жерге сақта.

Көбінде бас болғанмен, ақыл бар ма,
Ісінде ойлап тұрсам, мақұл бар ма?
Жіп қылып, ұршыққа иіріп, зырылдатып,
Кез болдым уқаланып қатындарға.

Қолынан қатындардың алмайсың ба,
Лайы жоқ, тұнық суға салмайсың ба?
Майымды көп қыл-дағы, жағып қара,
Тамаша жарығыма қалмайсың ба?

Жатырмын айтып мұны қауым көпке
Жаманға – жоқ, жақсыға – біздің өкпе.
Ұялмай не бетіңмен сөйле дейсің,
Ұршықта келеп болып жүрген жіпке?!

Келеді жаңа ашылып сөздің жігі,
Шаршап жүр ауыр болып артқан жүгі,
Несін тауып таққан соң қарағайға
Сөйлейді қандай оңды қойдың шегі?!

Сөйлетер бір кісім жоқ бабым тауып,
Бағатын желпіп күтіп, кежім (кемім) жауып.
“Шауып ал аяғыңды, ақса!”-дейді,-
Бәйгеге қара қарын тоқтай шауып.

Бермен қайт, шырқап, көңілім, аспандамай,
Іше бер адал болса, ас таңдамай.
Аяғым, қара жерді ойғандай бас,
Жабырқап, сүйретіліп, ақсаңдамай.

Ер ме едім қажитұғын қара сөзден,
Ұшқары ендігі үміт-біздің бөзден.
Тадам деп жұпар иісін, әуре болма,
Малманың шелегінде жатқан бізден.

Өмірімде ұйықтап өттім, болмай ояу,
Көп артық жаман аттан – жүрген жаяу.
Кісіге күтіп кимес киім болып,
Өң берген неше түрлі кетгі бояу.

Ғибрат көп жазған біздің хатымызда,
Бір лақап қосақталған атымызда.
Дәнене жоқ бойымызда іске жарар,
Асылдық болмаған соң затымызда.

Мәз болып, езу тартып күле алмаймын,
Ажалсыз асыққанмен өле алмаймын.
Білмеймін: өлі екенім, тірі екенім,
Өзімді-өзім айырып біле алмаймын.

Жүремін есептемей, аманмын деп,
Айта ма есек өзін “наданмын”- деп.
Жұрт көзіне түсуден бой сақтаймын,
Ешкімге керегі жоқ жаманмын деп.

Биікке, бой өсе ме, асылғанмен,
Жан сақтап, бойды аулаққа қашырғанмен,
Түсерсің, жақсы болсаң, жұрт көзіне,
Жоғалмай, қанша өзінді жасырғанмен.

“Мен сондай жақсымын!”-деу жарамайды,
Бойыңа кісі ақысы тарамайды.
Аспандап ұзақ қарға ұшқанменен,
Оған жұрт керек қылып қарамайды.

Тұрағы биік шында болған сұңқар,
“Шығады жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар”.
Түсуі ел көзіне кем болған соң,
Солардың естіген жұрт атына іңкәр.

1899ж. және 1922 ж.

Ақ қағаз, қалам, сия келді бізге

Ақ қағаз, қалам, сия келді бізге,
Жабырқап жабы малдай жүрген кезде.

Қолына қалам, қағаз алғаннан соң,
Толғанып кірді Мәшһүр сөйлер сөзге.

Жөнелді ұйытқып соққан қардай борап,
Нәрсе емес, өлшеп, сатып, алған сұрап.
Әр жерде бұрыннан-ақ босатпайтын,
Ақ қағаз, қалам, сия алдымды орап.

Алдыма өлең жаз деп қағаз келген,
Сөзімді сөйлеп бақтым мен де білген.
Кеудеме Құдай кеңес берген шақта,
Қағазға он саусағым атша желген.

Кез келіп бояу, сия, қалам-қамыс,
Болмады бұрынғыдай мына шабыс.
Жасынан жер таныған жүйрік аяқ,
Сонда да шашылмайды[1] аяқ алыс.

Қосылдым ат бәйгеге құлын-тайдан,
Білмеймін кез болғанын маған қайдан?!

Кеше мен бүгін болған Мәшһүр емес,
Келеді ат атанып бірталайдан.

Қызыл тіл сөйлеуші еді желдей есіп,
Жастықта жүрген күнде көңіл өсіп.
Жарыстан талай топта озып жүрген,
Жүргенде бәйге кердей күйге түсіп.

Жастықта қылдық күнә желіп, жортып,
Керек қой қылсақ тәубе Хақтан қорқып.
Қызығын жігітліктің көріп өттік,
Киіктей оқыралаған орғып-орғып.

Барады өтіп ғұмыр аттай шауып,
Жаңбырдай себелеген сөзім жауып.

Бозбала, тірілікте қимылдап қал,
Өрмектің асты-үстіне кетпей ауып.

Бес жастың не екенін білмей кеттік,
Доп ойнап, асық пенен онға жеттік.
Он бесте баламыз ғой деген оймен,
Ісінен бұ жалғанның ғапыл кеттік.

Жиырма- түзей алмай жүрісіміз,
Еш болмай жиырма беспен бір ісіміз.
Отызда ойлы-қырлы болып жүрдік,
Дүниемен болмай онша келісіміз.

Отыз бес- ойға кірдік, қолға алған жоқ,
Жүруге қырықта бізге жол қалған жоқ.
Қолыңды жеткен күнде сермемесең,
Артынан қанша қусаң, бұл жалған жоқ.

Ырыссыз жоқ нәрсеге ерінеді
Талайлыға мол несіп беріледі.
Он бес пен жиырма бесті кім біліпті,
Енді артында бадырайып көрінбеді.

Күн сайын өзіңе-өзің жас боласың,
Жаспын ғой деп, әр істен жасқанасың.
Піскен астан ішпейсің мезгілінде,
Мезгілі өтіп кеткен соң, аш қаласың.

Құнан, дөнен- құлын мен тайдан өсті,
Ат болады толған соң, болып бесті.
Отыз-қырықтан асқан соң ойланамыз,
Он бес пен жиырма бесте қылар істі.

Өнерге, шыдай алмай, біз шабамыз,
Қанша шапсақ, бұрынғы жоқ бағамыз.

Өлі орынды бітірген бір жұмыс жоқ,
Мұнан былай ойлашы: не табамыз?!

Балалық өтті-кетті басымыздан,
Көп шығар көрген дәурен шашымыздан.
Түлкідей, таудан қашқан, бұлаң етіп,
Жалған-ай, өте шықтың қасымыздан!

Мен де қыршын жас болып өсіп едім,
Жарқырап топта көзге түсіп едім.
Қызыл тілім бұлбұлдай сайрағанда,
Талай жанның көкейін кесіп едім.

Көрген пенде ұнатқан шабысымды,
Жібермедім қолымнан намысымды.
Жұрт аузына ілінген Мәшһүр едім,
Алты алаш түгел білген дабысымды.

Сонда біз асып-тасып қатден(ходтан) астық.
Өнермен ілгергіге тайталастық.
Қызыл тілді қылыштай сермеп жайқап,
Неше “Мен!” “Мен!” дегеннің көңілін бастық.

Бұ күнде кетіп қалды бізден жастық,
Бір күдір, ойлап тұрсақ, белден астық.
Тірілік қызығынан бой алыс боп,
Ауылына өлгендердің жақындастық.

Екен ғой өткен күннің бәрі мастық,
Кеткен соң мастық бастан, жаман састық.
Қызығы фәни жалған жоқ болған соң,
Өлімге мұндай күнде саудаластық.

Ұғып ал құлағың бар, замандастар,
Талап қыл, біздей болма, өңшен жастар.

Бұзылған замананың уақытысында,
Шын сөзің өтірікке болмайды астар.

Адам жоқ туралыққа жұртты бастар,
Бір жан жоқ шындық айтқан сөзді қостар.
Туралық, хақтықпенен жүрем десең,
Өзінді керексіз қып әркім тастар.

162
Айырылды бір-бірінен жақын достар,
Бере алмай желге төтеп түбі бостар.
Бір шын сөзге он өтірік қосып айтсаң,
“Пәлі!”-деп, естіген жан соны қостар.

Келіспес, біле тұрып арам жесек[2],
Жаман ғой арамнан да өтірік-өсек.
Бұл заманның адамы сондай болар:
Келер менен кетерді қылмайды есеп.

Өсекті қожа менен молда айтады,
Қожа, молда өзгеден оңды айтады.
Араз ғып балдай тату ағайынды,
Өстіріп дау-жанжалды зорайтады.

Ғайып істі балгер мен бақсы айтады,
Құмалақпен, тамырмен[3] тапса айтады.
“Сөзімді жалған айтты,- деп,- ойламас”,-деп,
Ишандар мен қажылар жақсы айтады.

Шариғат кітап сөзі қалды тозып,
Бәйге алды талай өтірік шыннан озып.
Қожа, молда, қажылар көп болған соң,
Барады быт-шыт қылып [4] жұртты бұзып.

Айтады әмір мәғруф насихатын,
Ұлғайтып өсек сөздің түпкі затын.

Құрметлеп қожа, молда ап келген соң [5],
Қол жуып бұл өнерден қалды қатын.

Бой [6] тоқтатып өз аузын баға алмайды,
Онан басқа айтар сөз таба алмайды.
Екі үйге кезек-кезек күнде кіріп,
Біреуіне біреуін жамандайды.

Табынар пайдасы жоқ тасқа қалмақ,
Бұл қазақ үлгі жолды сонан алмақ.
Есіл малды орынсыз жерге шашып,
Іс көрер қиямет күн ауыр салмақ.

Қазақ тіпті жақсы еді аман күнде,
Дәнеме оқу білмейтін надан күнде.
Өсек сөзді осылай түзеп айтып,
Үйрете ме бір адам саған күнде?!

Қазақтың пайдалы еді надандығы,
Қоян мен қойдай еді адалдығы.
Қожа, молда көбейіп кеткеннен соң,
Құлық, сұмдық көбейді арамдығы.

Білмеген, ойлап тұрсам, надан озды,
Әбден біліп алған соң әркім қызды.
“Қисық арба жол бұзар”, - дегендейін,
Дүмше молда, қожалар жұртты бұзды.

Ішер ас пен, сатылып, мінер атқа,
Біле тұрып кірісіп қиянатқа.
Басқа жактан қанғып кеп, әулиесіп,
Бұл қазақты қалдырды жаманатқа.

Қазақ байғұс береді ет пен шайын,
Бар әлінше аямай аппақ майын.

Және тағы нияз деп даярлайды,
Үйден кұр жібермеске қой мен тайын.

Жалғыз түндік қалдырмай кезіп жүріп,
Бұйырғанын Құдайдың алар теріп.
“Бұрынғыдай емес жұрт, бұзылыпты”, -
Деген сөзді айтады шыға беріп.

Ұстасамын қожамен елде тұрған,
Неге десен, бұзықшы көбі антұрған.
Сыр мен Түркстаннан келіп қайтқан,
Ишандардың ісіне жаным қ[ұрбан!]

...Қой мен жылқы аласың бұл қазақтан,
Бір ауыз сөз айтпайсың шындық жақтан.
Бұл жұрт тату болса екен деп ойласаң,
Дұға қыл: жұртқа тауық сұрап Хақтан!

Тегін мал, бұл қазақта жоқ-ты сату,
Кетті ғой тыныштықпен үйде жату.
“Сартты-боза, қазақты қожа бұзар” -
Дегендей: қожалы жер-жүрмес тату.

Шұқанақ жиғаныңмен [7], көл болмайды,
Айтпаса өсек екі үйге, тіл болмайды.
Жер жүзін, күннің көзін қаптағанмен,
“Қожа елі” - деген рулы ел болмайды.

Өзді-өзі, басын қосса, салады дау,
Бір-бірін андып тұрған көреді жау.
Мүйіздеп өзін-өзі жүргеннен соң,
Қазақты[8] не ғып қойсын жайына сау?!

Ел ішінде жүргеннің бір ісі өткен,
Қарыны тойған жеріне сіңіп кеткен.

Ата жұртын аралап, нәзірін [9] алып,
Жұмысым жоқ қожамен келген, кеткен.

Өнерге шыдай алмай ішім қайнап,
Жарк етіп шықан күндей гүл-гүл жайнап!
Қасқырдай қақпандағы ызаланып,
Жатырмын өз аяғым өзім шайнап.

Көңілім дария болғанда, қолым-қайық,
Өз-өзімнен боламын Еділ-Жайық.
Айдын шалқар көл қайда қылар шабыт [шабқа],
Құла түзде қу ілген мен- бидайық.

Ағалар, жүрген жерім күнде сауық,
Бәйгеден келе алмадым, бапсыз шауып.
Қырықты ілген қысқа күнде қыран едім,
Кісім жоқ қазға сілтер бағым тауып.

Жер жоқ па, бозбалалар, гүл ашылған?
Алашта менен сөзін кім асырған?!
Бозбала, бабым тап та, қазға сілте,
Қайыра [тәйірі] алсын- бір кем болсам лашыннан!

Егер де [һибарде] гүл ашылса, бұлбұлымын,
Дананың сөзге жүйрік дүлділімін.
Басқаға қаз бен қудан шабытым жоқ,
Қыраны, қаршығаның тұйғыны[мын]!

Бұл сөзім бәрі де шын, емес мақтан,
Әлхәри мақтан болмай, болсын ақтан!
Атақты Сарыарқаның Мәшһүрі едім,
Құдайым өнер берген тіл мен жақтан.

Шығардым қанша кеңес бәрін жаттан,
Танырсың, көрмесең де жазған хат[тан].

Ауызының оқығандар дәмін алсын,
Жазайын бес-алты сөз насихаттан.

Жасымнан өнер іздеп көңіл бөлдім,
Мән-жайын қожалардың көріп келдім.
Өгізтаулық сарттарды қожа дейсің,
Қазақ-ай, мен өлгенде, сенен өлдім!

Жел сөзге қызыл тілім ділмар еді,
Өнерім қожалармен тең бар еді.
Өзіңнен қожа шығып тұрғанында,
Сарт-сауан, Қызылбаста нең бар еді?!

Құдайдың бергеніне көп-көп шүкір,
Шүкірлікпен қыламын пікір-зікір.
Түрікстанға апарып сал базарға,
Жүз қожаға өтпесем, бетке түкір!

Айналайын құдайдан берген ғылым,
Арқасымен ғылымның сөйлер тілім.
Қуандық пен Сүйіндік, Қаракесек,
Бес Мейрамның баласы, бәрі- өз елім.

Біз жүрміз ауыр жүкті мойынға артып,
Пайданы арман итеріп, залал тартып.
Үсті-үстіне күнәны көбейтуге,
Көрінгенге кетеміз бір сөз айтып.

Бойымда, шықпай ащы, тер қалмады,
Көңілімде айтылмаған кір қалмады.
Бұл күнде қожа, молда көбейгеннен,
Мал басып жайылуға жер қалмады.

Жайылды қожа, молда мал орнына,
Отын боп, қуыс қурай, тал орнына.

Қол сандықтан айдаһар жылан шықты,
Сыйғызып енді өзінің, сал, орнына.

Бас-басына мінгізсе бір-бір атты,
Айтар емес: “Мұнымыз-қой, ұят-ты!”
Несие жиған кісідей жұртты жиып,
Былыр қандай кездеме, мата сатты?!

Бас-аяғы еліктеп қылып машық,
Қанғырғанға қазақтың есігі ашық.
Қанша ғылымды қор қылып жеңіл тартып,
Есіл болат жауһарды қылды жасық.

Күлкі болдық мұнымен жуық-жатқа,
Жазылған сөз нұсқа боп қалар хатқа.
Ит мойнына гауһарды таққанменен,
Айналдырып жібермес басқа затқа.

Әңгіме боп мұнымен бұл сөз тұрсын,
Жақсы (неше) кеңес қандырар құлақ құршын!
“Төрт- бес қағаз, әріптен [ғаріптен] оқыдым!”-деп,
Иттің көбі кетірді құлақ тынышын [тыншын].

Сөзіме ойнап айтқан шын деп нанар,
Жаман үшін жақсының көңілі қалар.
Бұл сөзімді жалғанға шығармайтын[10],
Қожа мен, ел ішінде бар, молдалар.

Іс қылған халыққа ұнамды, Хакқа жакқан,
Жан жоқ осы күнде ауызын баққан.
Жыланша жылтыратып сыртын ғана,
Табылса бір қапы жер, жаман шаққан.

Барады жеңілдікпен бір сөз қалып,
Сөйледім күйгендіктен, от боп жанып.

Жаксылар бар да болса, жок сыкылды,
Кайтеримиз оны коптен белип алып?!

Кетейин бул сазимнен бермей хабар,
Мен олмей, киси емеспин, ауыз жабар.
Торт мағзұм, еки қожа, үш молда бар,
Жұрт өзи ким екенин ойлап табар.

Жок деп қаксап отырып, тоғыз таптым,
Сегизин де жүлдыздай ағып шаптым.
Біреуін жаяу- жалға[11] көтермелеп,
Рухын сыйлап өлінің[ұлының] атып[айтып] бақтым.

Өсектен қожа, молда ауызынды жап,
Сор артам жаппағанға дәл он бес қап.
Құдай берген өнерді ешкім алмас,
Азар болса, дерсіндер: “Қыдырдан тап!”

Кетеді кейде сазим ерлігіне,
Киси ырқына жүрмейтін өрлігіне.
Қожа, молда, қылмайсың неге дуа,
Бул жұрттың азбас, тозбас бірлігіне?!

(1915-1920 жылдар шамасы)

Табылар мергенге де- бұқтырушы

Пендесі бір Құдайды білмей ме екен?!
Мінезін Құдай оның көрмей ме екен?!
Шайтандай, ең болғанда, көп жасайсың,
Жок болып, ақыр бір күн өлмей ме екен?!

Пендесі бір Құдайды танымай ма,
Күнәға ғафу сұрап, налымай ма?!
Пендеден пенде алғанмен, не болады,
Жарылқап берсе Құдай, жарымай ма?!

Түгел боп, берсе Құдай, табылмай ма?!
 Періште қызметіңе жабылмай ма?!
 Аллаға қызмет қыл да, жабыса бер,
 Қызметсіз құр тілінді қабылдай ма?!

Береді ардан безсең, жалғаныңды,
 Жалғаннан, опа білме алғаныңды.
 Дүниеде жасарғаның қажет емес,
 Көп ойла ақыретте арманыңды.

Аллаға аманат қыл мал- жаныңды,
 Фазылымен қымбат қылар арзаныңды.
 “Жай тас”, - деп, надан адам күйдіреді,
 Жібекке тізіп қойған мал- жаныңды.

Белсенген талап болса білегінде,
 Ижабат шын жыласаң, тілегінде.
 Ағартып, ауыр жұмыс, аршу қиын,
 Мекені бір Құдайдың жүрегінде.

Жауса да рахымет жаңбыр, көңілім-тас,
 Айтқанға: “Әмір Мағрұб” болдық қой қас.
 Бес парыз- бұйрық болған-орнын таппай,
 Имамға ұйығанның бәрі- есек бас.

Бұл сөзді оймен айтпай, айтам рас,
 Сөз- үлкен, біздер- жігіт болсақ та жас.
 “Үмбетпін” - дегендерге пайдаң тисін,
 Адамның қайырлысы ныфых алнас.

Мақсат бар: біреуді алдап, артық жеген,
 Нақақ бар: жаламенен күйген неген.
 Жұмысы: зорлық, сұмдық дәуірлеген,
 Заң болды бұл халыққа бұл не деген?!

Жүректі шайтан кернеп аумалаған,
Жақсылар мұнан басын сауғалаған.
Езуін қиғаштаған дүмшелер бар,
Құранды бір тенгеге саудалаған.

Аз ғана сауаты бар- біліп тұр ғой,
Білсе де, дүние шіркін, бұзып тұр ғой.
Болса да бір Алланың өзіне аян,
Ықтияр пендесіне беріп тұр ғой.

Ықтияр бермесе егер, қағар еді,
Малдай ғып таяқпенен бағар еді.
Болмаса, пендеде ерік, күнәсының
Жаласын бір Құдайға жабар еді.

Көтерген мұрнын көкке кейбір залым,
Болмайды-ақ Иесіне онда наным.
Қосылып тақаппарға, үйлеспейді,
Забани бас кетсе де, болған ғалым.

“Ғайыпты,- кейбір надан- болжа!”- деген,
Залымды кейбір жаман: “мырза”- деген.
Басқаны бір Құдайдан мақтауыңа,
Рауаят бар ма: “Құдай ырза!”- деген.

Байларды баяны[шяны] жоқ, бай деменіз,
Не мұқтаж, онда түгел, сай деменіз!
Бас сұқсаң қошаметке, қиын болар,
Байларға, сірә, барып, май жеменіз!

Байларға көзің сатпа, харакат қыл,
Харакат пайда болса, баракат қыл!
Дүниенің керек жері, орны да бар,
Деген жоқ: “Өзінді- өзің halaкaт қыл!”

Жаксыға сырынды айтсаң, толғанар шер,
Көркейіп, жаңбыр жауса, нұрланар жер.
Халық- жұрттан раушан болып дұға тисе,
Түзеліп мандай беті оңдалар ер!

Жігіт көп: сырты жақсы, көркі- сұлу,
Пұшпақтан, барқыт жаға, бөркі- сұлу.
Ішінді көркем қылып түзетті ме,
Өркімнің өз ойлаған еркі- сұлу!

Наданды кім салады жөндеп жолға,
Жөндесен, қарайды екен- “оң”- деп, солға.
Жемтікке адам түгіл, құс та ұмтылар,
Шақырсаң, қаршығаны: “Кел!-деп,- қолға”.

Бұл күнде тіл сөйлемес, ақша- шешен,
Жүгірер бай жұмсаса, не мен, не сен.
Дүниеге дінін сатқан адамдардан
Алыс жүр, бой суытып аман-есен.

Алтын боп бізге дүние жарқылдайды,
Көп тойған өгіз көті тарқылдайды.
Көрініп көң төбеде жемтік жатса,
Жиылып қарға, таған қарқылдайды.

Еңбекпен табылған нан, ол-бір шекер,
Кәсіп қыл, халал ниет, жүрме бекер.
“Бекерден- деген сөз бар,-Тәңірім безер!”
Екінші, саламат (маламат) қып әркім кекер.

Адалға арам тамған нәсіп (кәсіп) емес,
Мехнатсыз саған рахат ашық (ғашық) емес.
Жалбандап кешке дейін тышқан іздеп,
Ұшқаны бөктергінің кәсіп емес.

Ер жігіт адам болар ақыл-оймен,
Көрінер кімге тәуір сұлу боймен.
Әдеті мырзалардың: “Ай!”- деген сөз,
Жақсы адам болған бар ма “һай- һойменен?!”

“Мырза!”- деп, айтып салдым тілімменен,
Ол өзі– боктағаным дінімменен.
Ғауамлық мәртебесі хайуанатлық,
Түзелер әдеп әр кен (арқан) ғылымменен.

Жақсыға майда мінез әдеп болар,
Ол әдеп дін иманға себеп болар.
Жүзінде екі дүние кемдік көрмей,
Құдайы қайда барса, медет болар.

Қарайған жылқышының қосы ма екен,
Құдайдың ұрлық, өтірік досы ма екен?
“Мыңнан бір- үмбетімнің жұмағы!”-деп,
Айтқаны пайғамбардың осы ма екен?

Бір үйде қоссақ басты, ғайбат, өсек,
Кеңестік: қожа үйде жоқ- өгіз, есек,
Мақұлықты Хақ жаратқан мінегенше,
Онан да тәуір еді көп май жесек.

Түскенге бұл сөзімнің бәрі- жұмбақ,
Сөз айтып көңілімде жоқ ақынсынбақ.
Наданға түсірем деп шаршағаннан,
Сол абзал: сабыр қылып, іштен тынбақ.

Мысалды нұсқап айтқан ғалым білсін,
Атарын (Әсерін) кулық, сұмдық залым білсін.
Шаһынша екеу емес, біреу бар ғой,
Өзімнің рухым білсін, жаным білсін!

Дүниеге кейбіреулер болған тапшы,
Қажетін сол тәңірден сұрамақшы.
Егерде сұрағанын бере қалса,
Құдайды сонда бұлар көрген жақсы.

Көңілі қуанған жан желдей есер,
Аптығып әр мінезі, елдей көшер.
Малына зиян келсе, күйіп- пісіп,
Екінші қажетінен үміт кесер!

Қылады шүкір, сабыр білген адам,
Ашылып жүрек көзі, көрген адам.
Ең алды үлкен байлық- аз күн өмір,
Жатады төрт құлақта өлген адам.

Денсаулық, ол өмірдің жолдасы екен,
Қайғылы бір- біріне мұндас екен.
Нығыматын бір Құдайдың білмеген жан-
Оқытқан оның шайтан молдасы екен.

Күйіндің бір нәрсеге, күйгенің кім?
Күйініп, көп сөз айтып тигенің кім?
Әркімнің опасыздан сүйгені бар,
Ұнатып онан тәуір сүйгені кім?!

Күйгенің шығынданған мал бола ма ,
Наданда Алла сөккен ар бола ма?!
Сүйгенің: ақша менен яки бала,
Иа болмаса, бір сұлу жар бола ма?!

Уа, дүние, әуреленіп, өте тыққан,
Нажасат батпағына бізді тыққан.
Таудағы біз әншейін қоян болдық,-
Мергеннен: “Ата ма?!”-деп, қашып бұққан.

Табылар мергенге де бұқтырушы,
Гүл шираз, жөні (сепсе, иір жығын) жоқ- білгіші.
Айтқанмен қанша кітап, ұға алмадык,
Болмаса Құдай өзі ұқтырушы!

Жақсы ішіп, жақсы киіп, көңіл өсті,
Қолменен жасадым ба әрбір істі?!
Ал енді ақша мен мал, мені алып қал,
Бір жұмыс бір күндерде басқа түсті.

-Аманат бер!-деп, біреу мені қысты,
Ұрпип қатын-бала зәресі ұшты.
Күштімін деп, көп зорлық қылған басым-
Бар екен ебедейсіз менен күшті!

Бермеске аманатын қолдан келмес,
Айлаңа амалдаған болды көнбес.
Көрсетпей ұрлап алып кете берді,
Қасында халық, ағайын, о да білмес.

Өлімнен күллі нәпсі шәрбат татар,
Бір атса, ажал оғын, табандатар!
Денеңнен жан кеткен соң ықтиярсыз,
Оң жақта ұзын түсіп, сұлап жатар.

Пенденің қадірі жоқ өлгендері,
Тірінің тілге бар ма көнгендері?!
Баяғы тәуір көріп сүйгендердің-
Арық ат, қатпа түйе- бергендері.

Жәдігөйдің жыры

Жылау жоқ бір түн,сірә, көзді жастап,
Бейішке апармақ боп жұртты бастап.
Басымды бір шұлғытып, бір мүлгітіп,
Тәспіні жыбыр-жыбыр серпіп тастап.

Мөр басқан ұзын ұзақ қағазым бар,
Оқитын мезгіл-мезгіл намазым бар.
Ақыретті ойлаған бір қайғым жоқ,
Дүние үшін арызым жоқ, ашуым бар.

Басыма перне бұзған ақ домалақ,
Қолымда есеп алар бар құмалақ.
Келінше жаңа түскен, сыбырлаймын,
Қожа деп, келе берсе, сол жұмалап.

Таһаратсыз өмірімде жер баспаймын,
Арамды жұрт көзінше бір ішпеймін.
Сопылық, тақуалығым жұрт көзінше,
Арактан оңашада мен қашпаймын.

Ерте-кеш есіл-дертім жылқы, қойда,
Алдауыш таяғым бар түгел бойда.
Отырамын қайда барсам алаң болып:
“Не берер осы маған?!”-деген ойда.

Айналайын, жайнамаз -ұзын желім!
Ақ тасымды көргенде шұлғыды елім.
Бөтен-бастақ, несие сөз айтпаймын,
Баладай: зорға шыққан, жаңа тілім.

Бір шынға он өтірік қосып жамап,
Алды-артын ақыма[қ]лардын орап, қамап.
“Пәлен,-дейді,- тәпсірде сөйлепті” –деп,
Нандырдым өтірікпен жүндей сабап.

Өзім оқу білмеймін жалғыз парық (парақ),
Білсем, бүйтіп жүрмес ем болып ғаріп.
Қой, қошқарды алуға ептейлімін:
“Осылай деп айтты,- деп- машкат-шәріп”.

Бір-екі ауыз араптан айтамын тіл,
“Білмейтіні жоқ қой!”-деп айтады ел.
Кейде хазірет, кейде ишан болып,
Көп тамаша, боламын, бір ескен жел.

Қой-қошқарды алуға бұздық түрді,
Біз де талай қыдырып көрдік елді.
Ала қағаз ишаннан алып келіп,
Былш еткізіп бастырып қара мөрді.

Ишан деп біледі ел-жұрт танып,
Пір де болып қоямыз Құран алып.
Ақша берсе батаны көп қыламыз,
Жымың етіп қалтаға бүктеп салып.

Кірерміз күні-түні көп намазға,
Орамамыз таусылмайтын ұлан жазға.
Қажы екен деп, жұрт ықылас қылу үшін,
Қажы парыз болмаса да, бардық қажыға.

Бай болсақ, күнелтпес пе едік онда жатып?
Қылмаған ісім жоқ басты шатып.
Қыс-жазы несие жинап жүрміз,
Намаз бенен оразаны жұртқа сатып.

Кім көрінсе, “Бұл,- дейміз,-маған бала”.
Екендігім ойда жоқ өзім шала.
Малсыз кісі шақырса, бір баспаймыз.
“Ғұздам бар,-деп,- жүре алмас бір аз ғана.”

Мен барсам, мал береді бір қара сый,
Керемет, мен білер деп, боларға сый.
Күні бұрын мол қылып бермесе де,
Өлсе басы байлаулы бір қара сый.

Таспа сүйреп, жем жеген қотыр тайлақ,
Ер-тоқымы жоқ бір атты, берер, жайдақ.
Көбінің бергені кошқар болар,
У...ын салпылдатып кетем айдап.

Жұт

Пайғамбар бізден бұрын Мұса болған,
Оларда неше түрлі қисса болған.
Қиссадан қисса ала алмай, еңбек жанбай,
Қайғы ойлап, талай жандар құса болған.

Мұсаны бірге сөйлеп Арынменен,
Қалмаған Перғауын да Қарынменен.
Айтылмақ жақсы, жаман қосақталып,
Әуелден келе жатқан сарынменен.

Әуелде айтылса да ермек үшін,
Әңгіме көп бас қосқан дүрмек үшін.
Қиссадан өлең қылған акын, шайыр,
Азық қып кейінгіге бермек үшін.

Ұстадан-тат, молдадан хат қалады,
Жаманнан-бөз, жақсыдан ат қалады.
Ақ қағаздың жүзіне бір жазылса,
Талапкер ер табылса, жатқа алады.

Мұны жазған-алпыста – Мәшһүр-Жүсіп,
Қалам алса, кетеді жосып-жосып.
Бұ сабазға кез болса, жаттап алып,
Домбырамен айтады әнге қосып.

Домбырамен айтқанда, қосылса әні,
Өлең сөздің кіреді сонда сәні.
Өлген сөзді тірілтіп, сөйлегенде,
Құлақ салған сүйсініп, дейді: “Пәлі!”

Қыс өтіп, жаздың күні тақалғанда,
Жауғанына, қар жұрттан, ақы алғанда,
Ішпей, жемей мал жиған сараң байлар,
Қар мен мұзға шашалып қақалғанда.

Жылқыдан жиырма бір күн қалғанда,
Сағат он бір болуға түн қалғанда,
Қойда- құйрық, жылқыда жал мен қоң аз,
Мал үстінде үрпиген жүн қалғанда.

Біреуге шөп таңсық боп, біреуге- отын,
Баспа-бас қойға ала алмай ұнның пұтын.
Жанның бәрі телміріп көк жүзіне:
“Құдай жерден берсе, -деп,-адал отын!”

Дәметкен қар кетуін марттан бұрын,
Қыс ыңғайы шаруаға келіп қырын.
Февральдың он алтысы деген күні,
Құдайдың мол төгілген көрдік нұрын.

Қуандық көз кенеліп, нұрға тойып,
Құдайдың құдіретіне мойын қойып.
Шөбі жоқтар кенеліп, мәз боп жатыр,
Емін-еркін арық пен тұрық сойып.

Арық өліп, семіздер арып жатыр,
Күні жеткен күнінде барып жатыр.
Семізінде союға қимағандар
Арығында жайратып жарып жатыр.

Не салғанын Құдайдың көріп жатыр,
Бүгін жауған қар ертең еріп жатыр.
Құдай үшін қимаған- желжетпесін
Ит пен құсқа саудасыз беріп жатыр.

Кедей байғұс Құдайға налып жатыр,
Аштан көбі калжырап талып жатыр.
“Сат!”-дегенде, кедейге бұлдаушы еді,
Қардан санап, қанша ақша алып жатыр?!

Талай бай бізден бұрын өткен екен,
Ойласақ, кезек бізге жеткен екен.
Шортанбай кожа әуелі болып өткен,
Байларды, о да зарлап, кеткен екен.

Айтыпты: “Байды Құдай атқаны!”-деп,
“Ақшаға жабағы жүн сатқаны”,-деп.
“Кедей боп, ақырында қаңғып қалып,
Сатуға таба алмай мал жатқаны!”-деп.

Бұ күнде байлар малдың боғын сатты,
Кедейге тас темірдей болды қатты.
Малының ауырып өлген етін сатып,
Борышка белшесінен кедей батты.

Жок болып нан беруші жалғыз тілім,
Деуіңе тұрмай қалды: “Халқым, елім!”
Өзін кімге өткізер сатуменен
Сол үшін арылмай тұр ауыр өлім!

Әркімнің өз қылғаны- өз алдына,
Байды бастап сөйлейміз сөз алдына.

Тәубе ойлап, тауфиқ қылып, тоқтамайды,
Көрсетіп тұрса-дағы көз алдына

1918 ж.

Жақсы өтіп , бұл күндерде жаман қалды,
Кім мұнан басын құрттап, аман қалды?!
“Жүк-тайлаққа,- дегендей,- ел- бойдаққа”,
Құлға теңдік бір тиген заман қалды.

Жұлмалап қазды қарға жемеді ме,
Біреуді біреу сүйеп, демеді ме?
“Лак маңырай су ішер,”-деген қайда?
“Ұлан жылай күн кешер”,- демеді ме?!

Кеп айтқан Асан қайғы ұзын-сонар,
Деп айтқан: “Қилы- қилы заман болар!”
Қарағайдың бастарын шортан шалып,
Бақ-құсы шыбын болып(бокқа)... қонар!

Сұм дүние бүйтеді екен тастарында,
Іше алмай тыныштықпенен астарын да.
Шортан түгіл, шабақ жүр шыпырласып,
Бұл күнде қарағайдың бастарында.

Әркімді-ақ мына заман билеп тұр ғой!
Талайды тапыр қылып илеп тұр ғой!
“Теке-буға,- дегендей,- жаман- дуға!”
Түсінбеген көпіріп, күйлеп тұр ғой!

Қарап тұрып, көрсем-ау, сезген күнде,
Килігіп қап дамылсыз кезген күнде.
Күйлеп жүрген заманы күл-талқан ғып,
Басын жаншып, тып-типыл езген күнде.

Басы- аяқ та , аяқ-бас – айдан жарық,
Жабы- семіз, қазан ат– жүйрік, арық.
Бір-бір мылтық мойнына асып алып,
Жарымес, жалпылдап жүр, өншең шалық.

Тарыкпа: “Қайтемін,- деп,- бұл жайымнан?”
Түк өңбес шаршағанмен, уайымнан.
“Қараңғы түнге жарық таң бар ғой!”-деп.
“Бір сәуле болар,- дей бер,-Құдайымнан!”

Жаксылар өтіп кетті бұрын бізден,
Біз адастық жаксылар салған ізден.
Ешкімге өкпе қылу дұрыс емес,
Не берсе, берді Құдай, пейілімізден!

Өкпе боп су бетінде қалқығаным,
Қорғасындай текке еріп балқығаным.
Кімге пайда береді лебі тиіп,
Жакқан оттай далаға шалқығаным!

Ойыма келіп қалды мына бір сөз:
Жаз түгіл, басымыздан өтті ғой күз!
Қызық дәурен- өмірді қалай сүрсен,
Қантар менен ақпанға боп тұрған кез!

Тұстасым- бәрі кетті бірі қалмай,
Қанша жүрсен, қоя ма ажал алмай?!
Үш жұртты өткізіпсің, ойлап тұрсаң,
Төртінші жұртта тұрсың жағың талмай!

Қаршыға алған- көп жүрген қамалында,
Талай ақын тапталған табанымда.
Жұрт аузына ілінген Мәшһүр еді-
Мұса мен Секербайдың заманында.

Әр моланың басында оқып Иасин,
Кемпір менен , көп мүжіп, шалдың басын.
Секербай, Мұса болып тұрған күнде
Керейде: Сағынайдың көрдік асын.

Алладан тағдыр жетіп, олар да өтті,
Замандас, тұстасының бәрі кетті.
Кейінгі қалғандарға өкпеледік:
“Болсайшы,- деп,- болған жан солар ретті!”

Жаңа шыққан кезі еді сақалдардың,
Бәрі жат боп ескі сөз, мақалдардың.
Заманын біз жақтырмай өлең қылдық:
Хұсайын, Тәнті, Әкімбек, Мақандардың.

Хош, онан соң олар да кете барды,
Өңшең көкжал білмейтін ықты, жарды.
Тайшық, Білэл, Жұпар мен Омар, Ақтай,-
Бірсыпыра күн бұлар да ойран салды.

Өзалдына бұлар да дәуір сүрді,
Шәлкем- шалыс әр түрлі болып жүрді.
Бірінен-бірі төмен, бәсендеген,
Біз көрдік тірілікте әрбір түрді.

Үш түрлі жұрт боп өтті ұдайымен,
Бірінен соң бірі өтіп жұбайымен.
Орыс пенен болысқа иек сүйеп,
Ешкім үйір болмады Құдайымен.

“Құдаймын!”-деп зорайды,-жакты, жанды.
Кішігірім Құдай боп- болған малды.
Байлар шығын тартпастан, сау отырып,
Нашарларды жылатып, алым салды.

Байдан шықты сұмдықтың қара басы,
Түске жетпей құритын болып асы.
Сұмдық шықты әр жерден естілмеген,
Мылтықсызға бермейтін қонағасы.

Қонақ десе, үрпиді байлар шошып,
Талай қонақ қона алмай жүрген жосып.
Күн бұрыннан қуырылып, пейілі кетіп,
Барады екен арқасын аяз қысып.

Байлар көп тіпті қонақ қондырмаған,
Қондырғаны- жарытып ондырмаған.
Қонақ кетіп, құт қашып, құп-қу болып,
Кім бар дейсің зорығып болдырмаған?!

Сөз көбейтіп, айтайын қайсыбірін,
Бар биесін саудырмай, кептірді ерін.
Сүйіндікте: мен өзім көре алмадым-
Қонаққа шын пейілді, мырза жерін!

Бұрыннан-ақ бұл пейіл оналмаған,
Шын сөзімді надандар ұға алмаған.
Мәлік пен Мәукейлерге жылан жылы
Жалғыз атты қожалар қона алмаған.

Есіл сөзім немене ұқпағанға!
Мен көндім: ұрып, сөгіп, боқтағанға.
Мұны айтқаным, қазағым, түсіндіріп,
Ас бермейтін болдындар- қорықпағанға!

Неден мұндай қазақты қара басты,
Күннің болды-ау боп жүрген қас албасты!
Мылтық салған мойнына жетіп келсе,
Жылпылдайсың, даярлап әртүрлі асты.

Бір шаншуды қадалтып бүйіріңнен,
Быт-шыт қылып айырып үйіріңнен.
Еріксіз Құдай бергізді қимасыңды,
Тауып тұрсың, не тапсаң, пейіліңнен!

Дос азайып, өңшен жау, қасы қалды,
Таудың бозы таусылып, тасы қалды.
Құранда: “мын алжынте уалнасының”
Бұл күнде “иа айһа алнас”-қалды.

Шалқарбайдың Жүнісін ажал алды,
Ахметтей де -қоймады- жарымжанды.
Ишан Қари баласы- Закар менен
Бейсақайдың Біләлі бізге қалды.

Оқыған ұстаттары- Күйеу молда,
Жасында жүруші еді оқып сонда.
“Ағуызны”- қиғаштап аузын созып,
Әйтеуір болып шықты молда- солда.

Екеуі құда болды: “Құдай!”- десіп,
Биылғы жыл құйрық пен бауыр жесіп.
“Достық түбін- десумен қыз- бекітер”,
Баяғы сабақтастық еске түсіп.

Адақтап Ерейменді келген бала,
Саудасы- көп мал емес, жеті қара.
Бір қарасын: “Олжа”, - деп, Хамит алып,
Томпандатып жөнелген айдап және (жана).

“Бердім!-деп мазаттанып,- жеті қара!”
Барады көп кідірмей келін ала.
Ол қызды бір Тамаға бұлдап сатып,
Закарекен боп қапты жүзі қара.

Малданып барған Біләл уағда сөзін,
Біреуге жөнелтіпті беріп қызын.
-Декретте мал қайтару закон жоқ!-деп,
Бірталай әуре қылған мұның өзін.

Берілген мал жармысы онда қалып,
Көпке топырақ шашсын ба, шаршап талып.
“Әке, жәке, құлдық бас!”- деп жалынып,
Жартысын мал -сілекей қайтқан алып.

Бәрекелді, ісіне молдалардың,
“Мирасқоры- деп жүрген- пайғамбардың”.
Сарт-сауанды молда деп, басың шұлғып,
Пәлеге, қазақ сорлы, сүйтіп қалдың!

Молдаларды шын Құдай атқан екен,
Бүгін емес, бұрын-ақ батқан екен.
Бір жерге беріп қойған қызын пұлдап,
Біләл молда анау күн сатқан екен.

Қылмысы, жақпаған құл- жатады отта,
Көбінің өкпесі жүр өткен жұтта.
Байтуғанның баласы арыз беріп,
Шатылып жүр молдакең, басы -сотта.

Декрет сөзі: “Қалың мал,- дейді,- қалды!”
Жарайды, қазақ оған қашан нанды?!
Он бес қара , он пұт ұн, он қадақ қант,-
Баянтауда бағалы қыздың алды.

Мұны тегіс біледі дүние жүзі,
Саудасының басында- соттар өзі!
Бұл бағаға жетілген пұлды болып,
Ақбеттаудың указы хазірет қызы.

Ақбеттау әрбір түрлі атак алды,
Ел-ақ еді топ- толық, жақты-жанды.
“Сасыған кеңірдек”- деп, ат атанып,
Бір хазіреті күлкі боп, сүйтіп қалды.

Мәшһүрді: “Тірі екен!”- деп, есіне алсын!
Андамаған аяғын қия салсын!
Жасында қожа кесіп, сүндеттеген,
Жақтырмаған қалғанын кесіп алсын!

Белгісіз не боларым мұнан былай,
Жел сөзге үйір қылған жастан Кұдай!
Жерлерге шын ықыласты басам аяқ,
Болмаса жүргенім жоқ қайыр сұрай!

Таусылып өтірігім, қалды шыным,
Қызыл тіл, сен барда жоқ маған тыным!
Болғанда қалам-қобыз, қағаз-жауырын,
Қозғадың ерікке қоймай, сөйле жыным!

1921ж.

Сын иргілері

Жаман әйел туралы

Жұмағы бұл дүниенің- жақсы қатын,
Шығарса ағайынға жақсы атын.
Гүл жүзді(жүзлі), шырын сөзді (сөзлі), нәзік болса,
Түзетсе үй-мүлкінің салтанатын.

Бай күтпек бәрінде де – артық ғылым,
Хош құлық (құлқат), жұмсақ тілі болса хылым.
Шия мен, әдеп, ынсап бірдей келсе,
Не болар мұнан артық ғақыл, білім?

Нәзік келер лебі лағыл, тісі-інжу,
Махбоп(мақ боп) жар(иар) бұл дүниеде артық ганжу.
Сурет(шурат) , қасірет,-екеуі бірдей келсе,
Жарандар, мұнан(онан) артық неғмет бар ма –ау!

Махбоб жары талап қылмақ ерге міндет,
Көреді нәсіп болса, түрлі ләззат.
Есіктегі бастарын төрге сүйреп,
Егер де қолға түссе, мұндай ғиззат.

Бұл күнде мұндай қатын болған хадір(надор),
Қош құлық, жұмсақтық іс болмас садыр.
Ана мен мынаменен де алыстырып,
Басында қалдырмайды құрмет, қадір.

Жақсы болса, көбейтер досты жарың.
Жаман болса, қас қылар халықтың бәрін.
Айтақтар иттей, айтып көрінгенге,
Өркіммен шырылдасып, кетер арың.

Жаман болса, дүниенің ол тозағы.
Басыңнан арылмайтын сол зор азабы.
Жыланша заһарымен шағып алса,
Жүрегіннің басынан кетпес дағы.
Қоя бер тіпті қолыңнан келе алмаса,
Бас алып кету керек онан-дағы.

Дүниенің ол тозағы- жаман қатын,
Жаман қатын шығармас ердің атын.
Он екіде бір нұсқан келмеген соң,
Дүниенің көре алмайсың аз рақатын.

Бұралып бір өзінді күте алмаса,
Шаруанды орыны- орынымен тұта алмаса,
Ұрға[шы]сыз шаруаның сәні келмес,
Қайтесің, өзін істе, тіл алмаса.

Ұрғашының міндеті- үй шаруасы,
Ұқыптаса көп болар біс асы.
Үй-түзіне бір өзі қараған соң,
Миката боп кетпей ме ердің басы?!

Ұялмай отырады тілін безеп,
Әдеппен сөйлемейді тілін тежеп.
Бүйтіп өткен өмірде не қызық бар
Ұрғашы, еркек жұмысын бір өзі істеп?!

Ойлағаны- жақынмен қылмақ араз,
Не екенін білмейсің мақсат ғараз.
Белгілі науқас емес, ем істейтін,
Сүйегімен кететін бұл бір мерез.

Жақсы әйел

Ақынның шек келтірме тіл-жағына,
Ілінсең сау қалмайсың тырнағына.
Жұрт күлгендей сөйлейді жамбасқа (жанбасқа) алып
Келтіріп қиын сөзді ырғағына.

Сөз оңай, сөйлеп кетсе, ақындарға,
Әркім даяр тұрады мақұлдарға,
Саңлауы, құлағының тесігі бар,
Айтамын: “Ұғып ал!”- деп, қатындарға.

Ұқпасан, айтар сөзім тағы даяр,
Жайым жоқ жалтақ көз боп, ешкімді аяр.
Күн бұрын күтініп тұр кір жуытпай,
Өсекші, өлең шіркін, жұртқа жаяр.

Жалғанның жарастығы- жақсы ұрғашы,
Қиылып маңдайында көз бен қасы.
Бір талы нама харамға көрінбес пе,
Астында жаулығының тұрса шашы.

Сүмбіл(сүнбіл) шаш- күнде жуып, талдап өрген.
Еріне шын махаббат (мұхаббат) көңіл берген,
Қолында Құдай берген ырзық(ризык) мол боп,
Мейманның қошеметін тәуір көрген.

Киімін шаң мен топырақ, қылмайды кір,
Болады қызыл алма, жүзінде нұр.
Ерінің сүйген досын дос көрумен,
Жүзінен әр шаруаның береді сыр.

Биязы сөзі жатық, майда болар,
Кеудесі- көңлі зерек-айна болар.
Асылдың асыл затын тануменен,
Өзінде жақсы құлық пайда болар.

Ыдысы таза болар, кіршік тұтпай,
Сілкеді төсек орнын шаң жуытпай.
Ұрғашы бұл сияқты жоба білсе,
Шаруаны реттеп ұстар, тіпті ұмытпай.

Орамал, аяқ-табақ жерде жатпас,
Жүн-жұрка, көлденең шөп төрде жатпас.
Кімде-кім Құдайына жуық болса,
Денесі азап тартып, көрде жатпас.

Асына жалғыз қылшық түспейді екен,
Ас ұрттап, бісмілласыз ішпейді екен.
Әр тамақ сүп-сүйкімді, тап- таза боп,
Реттеп орны-орнымен, істейді екен.

Малайды үйде жүрген жұмсар алдап,
Балаға қызмет берген нанға жалдап.
“Тыраңдап, тайып , жығылып қалам ба?”-деп,
Аяғын қоңыр қаздай басар аңдап.

Алады туысқан ғып елдің бәрін,
Төкпейді жаман сөйлеп, ұят-арын.
“Қарағым”, “шырағым”- деп, кіші болса,
Құрытар тәтті тілмен ынтызарын.

Баласын жаман сөзбен қарғамайды,
Жібекті жүнге ап келіп жалғамайды.
Қолынан үлестірсе, сусын -шарап,
Бөлектеп, бай, кедей деп, талғамайды.

Адамды мінезінен білер танып,
Өсекке салмас құлақ, сірә, нанып.
Жолаушы құдайы адам кетеді екен,
Ас берсе, қасын керіп, мейірі қанып.

Мейманға көркем ұстап қабақ-қасын,
Тәтті сөз, жылы жүзбен ол берсе асын.
Мейманы шын ырза(риза) боп, рақмет айтып,
Тиеді бір Құдайдан жарылқасын!

Жоқ болса, жоқтығының айтар жайын,
Бар болса, қалтарыс жоқ, бәрі дайын.
Дүкеннен жаңа шыққан мысалды боп,
Ләззатпен пак шыныаяқ берер шайын.

Мысалы халуа, шекер -ұстар майын,
Бұзбайды әр не десе, ердің райын.
Кемеңгер ақылы асқан, жақсы ұрғашы,
Түзейді ықтиярсыз жаман байын.

Сыбанып алжапқышпен сауады мал,
Қаймақ пен ірімшіктен жасайды бал.
“Ата!”-деп, қарияларды құрмет қылып,
Ат қояр: “Келінжан!”-деп, көп ақсақал.

Көлденең кісі алдынан кесіп өтпес,
Басқадан басқа нәрсе үміт етпес.
Мағынасын халал, харам жақсы білсе,
Теңеліп бұған, сірә, әйел жетпес.

Жетімді Құдай үшін көрер тәуір,
Елжіреп жетім көрсе, жүрек, бауыр.
Байынан кәріп-қасер ренжу тартса,
Зор жұмыс, міндет көрер үлкен ауыр.

Уатар байы жоқта алдамалап,
Қасына жетіп барар жақын жанап.
“Елеме оның сөзін,шырағым!” -деп,
Жылы жүз, ашық көзбен күліп қарап.

Кісіден бұрып жүзін, дәрет алып,
Құдайдың қызметіне талаптанып.
Намазын бір онаша жерге оқиды,
Басына иба қылып, бүркеу салып.

Бүркеніп бір қолына құман алар,
Жерді іздер адам көрмес, бой тасалар.
Мысықтай жалтаң іздеп, жасырын боп,
Аяндап бір өзектеу сайға барар.

Құманға жолдас болмай, қатын оңбас,
Ісіне нас ұрғашы көңлің толмас.
Дәретке әдеттенсе жынысы әйел,
Ыдыста іші қуыс кіршік болмас.

Табылса мұндай әйел, нұр болады,
Баскадан дәрежесі зор болады.
Осындай кей уақытта көп перизат,
Надан боп алған байы,қор болады.

Әйелдер туралы

Шопанның ұшырамандар таяғына,
Мұны ерте сөйлегенмін баяғыда.
Бас жағынан шығуға тырысыңдар,
Жүрмендер сырғып кетіп аяғына.

Ақыл- шам, керек оған май мен білте,
Сасарсың кеш боп қалса, ескер ерте.
Түн болмай күн барында жабдық ойлап,
Қолыңа түсіре бер бірте-бірте.

Кім мінер көңілдегі тауып атын,
Сыншы жоқ танитұғын жылқы затын.
Дүниенің тұрақтайтын тұрағы екен,
Гүл жүзлі, шырын сөзді жақсы қатын.

Белгілі ұрғашының бізге жайы,
Жылқы екен, ойлап тұрсам, қыздың байы.
Кәне, құлан қарауыл түссе қолға,
Қатынның барып тұрған қақ маңдайы.

Бұлттан шыққан күндей, көрсең жүзін,
Келтірер неше түрлі күймен сөзін.
Толғанып оқ жыландай толықсыса,
Білдірмей еш адамға басқан ізін.

Өзінде түгел болар ажар көрік,
Ажарына мінезі болып серік.
Алыстан магниттей лебі тартып,
Кім көрінген боп кетер соған жерік.

Өң түгіл, көре алмадық түсте де біз,
Соның үшін боп жүрміз әңгіме сөз.
Бірден соңғы фабригі ұрғашының
Кез боп қалса, ал, қара қиғаштан кез.

Ішпей- жемей тойғызып нұрыменен,
Көрінгенді бастас қып өзіменен.
Шығып кете жаздаса денеден жан,
Қарап қойса көзінің қырыменен.

Есіл уақытым сықылды— жазғытұрым,
Күз боп қалса, ашылар менің сырым.
Міне, үшінші нөмірі жаңа шықты,
Үлпілдеген ақ мамық, бота форым.

Басқа түссе, іс екен, бұл бір сарсаң,
Мұнан қашып құтылдың қайда барсаң?!
Төртінші номер-көңілді шайдай ашар,
Алқызылдан, ақселеу келсе ашаң.

Түспесе осы айтылған төрттің бірі,
Бозбаланың қор болып өлген жері
Көп өліктің есебі бірісің де
Құр көрініп жүргенмен көзге тірі.

Әуел бастан бір кетсе аяқ теріс,
Табылады онан соң ұзын өріс.
Қашты, қуды: боласың барымташы,
Ғұмырың өтер жанжалмен ұрыс, керіс.

Сермегенмен қол жетпес көктегі айға,
Бірдей келген бұл бір дерт жарлы, байға.
Шамаң келсе, жолама бесіншіге,
Жайма төсек, фа[бр]икті (жапырақты) жадағайға!

Көп жылқы көк алалы көлге жусар,
Қолыңа түсе бермес түлкі, сусар.
Боз қасқанды айтсан да, дауа болмас,
Томырлықты тұнжырға болсаң душар.

Жоғынды іздей берме жар басынан,
Көрінгеннің көз салып арбасынан.
Нөміріне алтыншы сырғып кетсен,
Жатып ішкер кез болар жамбасынан.

Әркім барып жабысар бір желімге,
Мен сүйкімді болмаспын көп келінге.
Жетіншіден аулақ қаш анадайдан,
Көбік ауыз, көк айыл, түрме ерінге!

Қанша иірсе сыяды, жіп ұршыққа,
Шығу қиын ілінсең бір қырсыққа.
Сегізінші номерге жолай көрме:
Сартылдаған сары аяз, тымырсыққа.

Табылады ойға алса әр нәрсе қолы ұзынға,
Түсіп қалып жүрмендер алқызылға!
Бозқасқанды айтсаң да, дауа болмас,
Шаш етектен ілінсең, айт бозымға.

Жерде шіріп қаларсың тіл менен жақ,
Ерік өзінде, бар болса қимылдап бақ.
Жеті тиын боз қасқа айтыңызлар
Кез боп қалып жүрмесін бедірей- бетпақ.

Иманынды шошытар кейбір жауыз,
Дәні жоқ, құр қабығы қалған қауыз.
Досың түгіл, дұшпаның, кез болмасын,
Ит сықылды қабатын ырсық ауыз.

Дүние кең ғой іздесе табылар бұл,
Табылмаса кетейік ұстасып қол.
Көрінгенге далбаса бола бермей,
Өз көңіліңді дауалат айтқаным сол!

Кедейліктің арқаны

Балалар, жалқау болма, шабан тартып,
Ілгері ұмтыла бас, күн-күн артып.
Арқаны кедейліктің- еріншектік,
Желкеңнен жібермейді мықтап тартып.

Қайрат қыл, жалқаулықтың жібін үзіп,
Көрген жан түңілмесін күдер үзіп.
Бойына жалқаулықты үйір қылсаң,
Жүресің көрінгенге көзің сүзіп.

Мал көзде, ертеңді-кеш ұйқынды бөл,
Кім жұмсаса ұшып жүр, қайтарма тіл.
Басы білгіш, елгезекке кедейлік жоқ,
Кежірлік- кедейліктің ордасы, біл.

Мал көзде: ертеңді-кеш ұйқынды ашып,
Ой бөлінсе, кетеді ұйқы қашып.
Ілгері баспайтынды ертеңді-кеш
Орнынан тұрғызбайды ұйқы басып.

Кер кеткенге болады кедейлік өш,
Бір еңсеріп әкетсе, бермейді күш.
Аяғың мен қолыңды жіпсіз байлап,
Ұйқы үстіңнен басады ертеңді-кеш.

Пайда болар бір мінез сасық бектік,
Ар жағында жоқтықтан асыл тектік.
Қояншықтай бір ауру ұстамалы
Кернеп кетер өн бойын еріншектік.

Шын жақсының ойында болмас кегі,
Тіпті ойында болмайды зат пен тегі.
Ішіп-жейтін асынан құр қалдырар,
Қырық кантару-кедейдің еріншегі.

Жұмсағанда, тіл алып, ұшып жүрсең!
Аз ішіп, аз ғана жеп, ұйқы бөлсең!
Көздей тесік болады саған көлдей,
Сүп-сүйкімді боласың, шықсаң, кірсең.

Бок ұстасаң, қолыңа жұғып қалмас,
Сыйлы қылар басыңды іске тармас(тырмыс).
Жігітлікте іс қылсаң жаннан кешіп,
Төр алдында отырып, жерсің жамбас.

Өш боларсың ұйқымен, болса санаң,
Кедейлікпен жағалас, келсе шамаң!
Ұйқы мен жалқаулықты үйден кусаң,
Ешкімге көз сүзбейді қатын, балаң.

Безерленер кедейлік белдеу ұстап,
Бас салар еріншекті ұйқы қостап.
“Құдай салды, мен көндім”- дегеннен соң,
Сенен қолын үзбейді, жайлап, қыстап.

Күн бұрын бекітіп бақ келер жолын,
Үйіңнің белдеуінен ажырат қолын.
Үйіңе кедейлікті бір түнетсен,
Бермейді ел көшкенде жұрттың соңын.

Қашаған, ұстатпайтын, қылады атын,
Жек көрінішті қылады жуық, жатын.
Кедейлік кет десең де, кете қалмас,
Кез болса, маңдайыңа жаман қатын.

Кедей болар кер кеткен, ұйқысы мол,
Сайрап келіп тұрады үш қара жол.
Кедейліктің бір үлкен жерік асы-
Жаман қатын бар үйден үзбейді қол!

Ергенексіз, жақтаусыз болады есік,
Ортақ ішер тамағын ит пен күшік.
Қазанының қақпағы жыртық келіп,
Құманының (Шайнегінің) қақпағы болар тесік.

Аурудай сыпырылмас үйдің іші,
Бітпей жатар қысы-жаз пішулі ісі.
Шашылған бөк есіктен төрге барар,
Орын таппас отырар келген кісі.

Төсек-орнын жинамас, ұстар шашып,
Алды-алдына әр нәрсе жатар қашып.
Есік-төрі үйінің бірдей болып,
Жалғыз-жарым көрпесі (келер) сасық.

Күнде-күнде айран боп сауылған сүт,
Бір күнгі ұйытқан айраны болып іркіт.
Төгіп, шашып, бояйды босағасын (керегесін),
Отырғандай қысы-жаз асырап бүркіт.

Жалғыз-жарым терісін күйе тесіп,
“Қайтейін, құдай салды!”- деп, жіп шуда есіп.
Қысқы қызыл, жазғы ағын тез тауысып,
Өзінен де иттері артық ішіп.

Жақсы қатын бойынан табылмас мін,
Түтіндей боп[1] бықсыған өтеді күн.
Орны-орнымен ұқсатып ұстай алмай,
Түте-түте әр жерде жатады жүн.

Ас-суын ұстай алмас басын құрап,
Долданып өз-өзінен, жыламсырап!
Бар да болса, күні боп жоқтан жаман,
Көрінгеннен бажылдап жіп, су сұрап.

Жанға ұрттатпай, тауысып үйдегі асын,
Көп сөйлеумен қатырар байдың басын.
Кіршіксіз қып ұстайтын қатын қайда,
Байы түгіл, баласының үсті-басын[2]?!

Қаңғырып әрбір үйде қылар кеңес,
Таусылмайды ұзақ күн мылжың егес.
Десе де: “Қайда жүрсін?”, үндемейді,
Байының айтқан сөзі дәнеме емес.

От жақса, бу мен түгін тұмандатқан,
Ас қылса, жалындатар, құдай атқан!
Қи, тезек ыдысымен араласып,
Домалап от басында құман жатқан.

Орамал кір боп жатар он бес батпан,
Быркырап[3] түске дейін ұйықтап жатқан.
Асының бар дәмдісін өзі ішіп,
Семіртіп әр мүшесін жуандатқан.

Кір болып өне бойы сегіз батпан,
Ұйқысы хайуанға ұксап арам қатқан.
Шуылдап козы, бұзау корада тұр,
Ертеден кешке дейін ұлып жатқан[4].

Кірін жумай қолының, асқа тығып,
Майлы күйе бетіне таңба жұғып.
Қоқым, қоқыр, шөп-шар жоқ құр(ы) қалған,
Жабағыны қарынға май деп тығып.

Сөз айтса, дәл қолсырнай, тақылдайды,
Өз сөзін, құрғұр, өзі мақұлдайды.
Кеңеске қалжың, мылжың тым-ақ ұста,
Суырдың айғырындай шақылдайды.

Жөн сөзді айта білмес, ақылдасып,
Ыржаң- қылжаң өнері сықақ, машық.
Сыр-сымбат, өн бойында, өнеге жоқ,
Әдеп, ар кем, ұятсыз, надан, пасық.

Өкшесі етігінің мыжырайып,
Сүйреткен шанадай ғып сүйреп басып.
Дастарқан, ыдыс-аяқ,- күйе-күйе,
Кір мен шаң, қоқыр, қоқым,- түгел басып.

Ләззат жоқ, бабы да жоқ, дәмі де жоқ,
Құрысын істегені төгіп, шашып.
Көңілім тамақ ішіп тоймақ түгіл,
Сол үйден әрең шықтым қадам басып.

Жырақ жүр мұндайлардан алыс қашып,
Маңына жақын барма қадам басып[5].
Иіс, қоңыс, бу, түгін толып үйге
Отырсаң, шыдай алмай мұрның басып.
Жаманға жаман лайық бола берер,
Құдай-ау, ер жігітке қылма несіп!

Деген күнің солқылдақ, көк шыбық жас,
Жаңғырыға келесің көтеріп бас.
Қор болмайын жалғанда деп ойласаң,
Кедейліктен сақтанып күн бұрын қаш.

Не болсаң да, боларың әуел баста,
Кежірлікті керексіз қылып таста.
Жауқаулықпен жағалас, шамаң келсе,
Үйір болмай ұйқы мен ішер асқа.

1885 жыл.

Нәпсіңді атқа мінгізбе

Қалмады ойлай-ойлай басымда ми,
Оянып, көзінді ашып, есінді жи.
Ағыздым мен бір бұлақ көзін тауып,
Мес қылып құлағынды толғанша құй.

Ойлайды: “Өлмей, көп жас жасайын!”-деп,
Залалдан ойламайды қашайын деп.
Әркім жеткен жерінде сенделіп жүр,
Ілгері ойламайды басайын деп.

Базарға келіп едің ат терлетіп,
Бос жүрсің әр нәрсені тамаша етіп.
Сен бүйтіп далбаса боп босқа жүрсен,
Жұрт тарқап, сауда бітіп, қалар кетіп.

Жаслықта ұмтылып бақ ілгері өтіп,
Жұмысың жабдыктансын ерте бітіп.
Қолыңа қармағанмен түк түспейді,
Қалған соң жастық қуат бойдан кетіп.

Ұғып ал құлағыңа айтқан сөзді,
Басқа (сыра), сірә[1], жіберме келген кезді.
Кісің тауып жолдас бол аз өмірге,
Ойлама кісі екен деп өнерсізді (һөнерсізді)!

Ғибрат ал атқан таң мен батқан түннен,
Шықпассың, адам болсаң, айтқан жөннен.
Басыңа қайғы келсе, қапа болма,
Тарылып, назаланып шықпа діннен!

Болмайды түн күндізсіз, күндіз- түнсіз,
“Ай кірсіз”, - деген сөз бар, - Құдай-мінсіз!”
Шаттық пенен қапалық кезек нәрсе,
Бірінен соң бірі бар артық- кемсіз.

Түзу бас, тура жолдан теріс те аспа,
Өнерсіз надандармен араласпа!
Бір істен пайда көрмей, залал тартсаң,
Бой бағып екіншілей аяқ баспа!

Жатады су түбінде шын асыл тас,
Тұрмайды дәнемеге зор қара тас.
Түк білмей өзін-өзі: “Білімдімін!”-
Деп жүрген ақымақтардан лағып қаш.

Өзінді, есің болса, өзің ая,
Іске ұрын болатұғын жанға сая.
Қолыңнан келмес іске әуре болсан,
Еңбегің қанша қылған кетер зая.

Пайдасыз керек қылма құр “сіз-бізді”,
Артық біл: “Мың сіз-бізден бір шыж- мыжды!”
Туралық әркімге ащы тиер, тынышсыз,
Сонда да болып үйрен тура сөзді.

Тіл алсаң, қол қысқартып, тіл ұзартпа,
Ауыр жүк асқар таудай мойныңа артпа!
Дұшпан біліп қоймасын сырды десең,
Жан күйер досыңа да сырынды айтпа!

Үлкенді-үлкен, кішіні кіші біліп,
Жүргейсің мүсәпірді көзіңе іліп!
Өзіңнен дәрежесі артық жанмен,
Орынсыз тайталаспа, сөзге келіп.

Ғылым біл, жұмыс істе,- оған серік,
Жарлыға мал, бұл ғылым- байға[2]көрік!
Ғылым,білім, өнерсіз, қадірсізді,
Өлік біл, оны жан деп білме тірік!

Кендікпен өтсін десең, ерте-кешің,
Бір іске жұртқа ұнайтын сарып қыл күшің!
Өнермен жұрт аузына ілініп бак,
Ұнамды охотникке[3] болсын ісің.

Жүрерсің жайлы болсан, жұртпен тату,
Жұмсақ боп, жұғымды бол, болма қату!
Өзіңді өзін қайғысыз қылам десен,
Пайдасыз қылмағайсың алу-сату.

Жаманның міндеті көп дәмін татып,
Шатылып жүрмегейсің басың қатып.
Һәмматсыз, намірд асын жеп тойғаннан,
Бетімен өлген жақсы аштан қатып!

Орынсыз жындылық қып, күлмегейсің,
Көңілінді, дүние көріп, бөлмегейсің.
Мың түрлі жақсы мінез көрсең-дағы,
Кісіге сыналмаған сенбегейсің!

Кетірме тілемсек боп бастың сыйын,
Дүниені олжа көріп бірер тиын.
Өзіңнен төменгіге мұқтаж болсан,
Нәрсе жоқ бұл жалғанда онан қиын!

Кеңесін сөз білгендер ұзатыпты,
Қамқадан бедері жоқ- бөз артық-ты!
Болғанмен, пасық болса, кішіпейіл,
Сопыдан менменсіген көп артық-ты!

Орынсыз өршеленбе, адырайып,
Орынға, қолың жетпес, құлаш жайып.
“Білем!”-деп, айтып қалып, біле алмасаң,
Зор ұят, бойыңа мін, өзіңе айып.

Не пайда, күш жоқ болса, нарлығыңнан,
Пайда жоқ, кең болмасаң, тарлығыңнан!
Көрінбеген нәрсені аламын деп,
Айырылма қолыңдағы барлығыңнан!

Біреудің бір адамға түссе ісі,
Келерлік сол жұмысқа болса күші.
Қолынан келер іске болыспаса,
Болмайды онан асар жаман кісі!

Сөйлессе бетпе-бетке ойнап-күліп,
Өсектеп кетсе сырттан бір сөзге іліп.
“Құле кіріп, күнірене шыққан!” - жаман,
Тұрғайсың мұнафиқ [4] деп әбден біліп.

Бостан бос бір іс қылмай бекер тұрма,
Біліп қыл, бір іс[5] кылсаң: теріс пе, он ба?
Біреуді дүние әдепке үйретпесе,
Оны үйретіп түзеуге әуре болма!

Ойланып бұ жалғанға көз салмаса,
Жаксы (иакшы) менен жаманнан үлгі алмаса.
Оны үйретіп оң жолға салу қиын,
Құдай өзі түзетіп, оңғарамаса!

Түзелер қисық ағаш құрған тезбен,
Жара оңалар, тастаса орап бөзбен.
Ақымақты түзету қиын болар,
Насиқат, көркем айтқан жақсы сөзбен.

Көп жаман, қорған болмас, жинауменен,
Түзелмес ақылсыз жан сыйлауменен.
Сый-құрметпен түзелмей кеткен жаман,
Түзелер қорлықпенен, қинауменен!

Үлгі үйрен жолдас болып нұсқалыға,
Көзің сал сөзді сөзге қосқанына.
Наданның өз басына қылған ісін
Қылмайды ақылды адам дұшпанына!

Адалдың айырмасың адалдығын,
Көрмесен бір жаманның арамдығын.
Мақтаулы жұрт алдында болам десең,
Біреудің ауызға алма жамандығын!

Дос, жолдас қылам десең қауым, көпті,
Бойына үйір қылма өкпе, кекті!
Жамандыққа жақсылық мінез қылып,
Бола бер бәріне де ыңғайлы, епті.

Бір қадам аяғыңды теріс баспа,
Керек қып өтірік сөзді, құлаққа аспа!
Бейнетін бұ жалғанның іздесемен,
Ісіне басқалардың араласпа!

Жастықта біздің бастан бәрі кешті,
Ақыл-ой түс ауған соң жаңа түсті.
Жынды деп жұрт айтпасын мені десең,
Көп кума бекер шаршап болмас істі!

Қарайла, шамаң келсе, жолдасыңа,
Жолдасың еріп жүрсе өз қасыңа.
“Абыройым төгілмесін!” - деп ойласаң,
Ұяттан қолшатыр қып ал басыңа!

Мол болса жақсы ашиды қымыз қоры,
Көгорай көк майсада жазғытұры.
Сыналмаған сырғалаң бозға бола,
Айырылып қалма атыңнан сырлас торы!

Зор ұрма бір ісіңе қыла алмаған,
Түзелмес әуел бастан оңалмаған.
Жалғанда алданбайын деп ойласаң,
Жұмыспен әуре болма сыналмаған.

Бір сөзді шығарады бір сөз түртіп,
Ағыздым алтын қылып, мен мысты ертіп.
Өз пердем жыртылмасын деп ойласаң,
Әрқайда сөз сөйлеме перде жыртып.

Әр түрлі қылып пікір, ойла сана,
Ғылым, білім іздесең, болдың дана[6].
“Жұрт артымнан күлмесін!”-деп ойласаң,
Аяғыңның астына жақсы қара!

Шайтанның, шамаң келсе, сындыр белін,
Ол иттің керек қылма:жауын, елін.
Бір іске өкінбейін деп ойласаң,
Нәпсіңнің достық айтқан алма тілін.

Жаяу қыл, нәпсінді атқа мінгізбей бақ,
Міне қалса, жортқызып, желгізбей бақ.
Өзін-өзі бағуға көп әл керек,
Көз соңынан көңілді жүргізбей бақ!

Нәпсінің кім құтылар хайласынан?
Залалы асып кетер пайдасынан.
“Білімді, зерек адам болам!”- десек,
Қара өзінді басқаның айнасынан!

Көзің сал басқаларға: жақсы, жаман,
Ұнай ма қылып жүрген ісі саған?
Көңілге ұнамаса қылған ісі,
Бір қадам сен де соған баспа табан.

Егер де ісі жақсы, болса ұнамды,
Талап қып зор жаһатпен бас қадамды!
Айна қыл өзінді-өзің түзетуге,
Бұ жүрген жақсы, жаман көп адамды.

Не пайда маңдайдағы екі көзден,
Салмақта, ақылынды қылып безбен.
Айтыпты Лұқпан әкім өсиет қып:
“Мен білім үйрендім,-деп,- білімсізден!”

Өнерге өзінді-өзің ерте баулы,
Жастықтың бір күн көшіп кетер ауылы.
Қауіп-қатерсіз, қайғысыз болам десең,
Араз боп еш адаммен болма даулы!

Кетпесін жақсы әңгіме тіл мен жақта,
Алтын сырға боп жүрсін әр құлақта.
Қадірлі, халыққа сыйлы болам десең,
Қадірлеп жан біткенді жақсы сақта!

Қалмасын жерде десең айтқан сөзің,
Өзіңнің өз бойыңда болсын көзің!
Сөзіммен халқым амал (ғамал) қылсын десең,
Амал қыл өз сөзіңмен әуел өзін!

Байғыздай өзінді-өзің жұрттан қашыр,
Ішінді аш қып, үніңді таудан асыр.
Түгел адам болуға талап қылсаң,
Шала-шарпы жандардан сырың жасыр!

Ойласаң боламын деп халқыңа бас,
Қарасын аузыма деп кәрі мен жас.
Қойың сой, қымыз сапыр, қайнат шайды,
Жай-дағы дастарқанды, қазаныңды ас!

Жиылар маса, шыбын бал мен қантқа,
Ас, тамақ болады арқау адамзатқа.
Дастарқан мен қазанға мырза болсаң,
Тегіс жақсы сен болдың, жуық-жатқа!

Қадірлі болам десең қарындасқа,
Дуа жоқ бас айналар мұнан басқа.
Сүйкімді біткен[7], жұртқа, болам десең,
Ешкімнен дүние сұрап аузыңды ашпа!

Біреуден, соң берем деп, борыш алма,
Басыңды байлауда қып, кілтке салма.
Кісіден дүние алғаның- құл болғаның,
Кіріптар өз-өзіңнен болып қалма!

Жұртқа бер өз көңіліңе жарағанды,
Ас деп біл бойға сіңіп, тарағанды.
Аймағым көп болсын деп талап етсең,
Ренжітпе қол астыңа қарағанды!

Ас ішпе өз үйінде ұрлап қана,
Жұмсама біреуді еріксіз зорлап қана.
Қойшыдай қорғандық қып қойды баққан,
Айырып ал залалдыдан қорғап қана!

Көзіңнің бір қарап қой ұшыменен,
Сырты түгіл үйірілсін ішіменен.
Кісілігі жоқ жанмен үйір болма,
Жолдас болсаң, жолдас бол кісіменен!

Пайдасы көпке тисе, әне, кісі,
Ұлғаяр өрге басып оның ісі.
Бір құлқын тамағынан құны аспайтын,
Жаман көп әлдеқандай көрінісі!

Төрт асыл, бес береке

Ақыл-ақ: кіршігі жоқ, ашу-күйе,
Сақтауға күйелемей, керек ие.
Аққа күйе жұққан соң, оңбағаны,
Онан соң таусылмайды күйе-күйе.

Ғылым-білім сықылды күннің көзі,
Жап-жарық қып дүниені тұр ғой өзі.
Мендей бұлт сол күннің басса бетін,
Қараңғы боп тұрады дүние жүзі.

Махаббаты (мұхаббаты) дүниенің бұлт болып,
Бір көңілге, орнығып қалса қонып.
Ғылым менен білімнен еш пайда жоқ,
Көрген- білген кетеді ұмыт болып.

Бұ дүниеге қадалтып тұрған көзді,
Айта алмайды туралық, хақлық сөзді.
Есіл-дерті дүние боп тұрғаннан соң,
Басшысынан әркім-ақ күдер үзді.

Бұ сөзіме құлақ сал үлкен-кіші,
Сөйлемесе Мәшһүрдің пысады іші.
Төрт асыл, бес береке- бір бойынан
Табылса, түгел болып, әне, кісі!

Адамға зәру керек төрт асыл-ды,
Білуге тырысындар бұл пәсілді.
Менгеріп, жиып -теріп ала алмайды,
Төртеуден өсіп-өнген көп хасылды.

Бірі-төрт, бірі-бесеу,- болсын тоғыз,
Ат тезегін әуре боп жинар қоңыз.
Тоғызды түгендемей ұстағанды
Обалсыз, адам демей, деуге- доңыз.

Тоғызы- бойда адамның, өзімен-он,
Үш жүз алпыс үш күнде- бір келіп қон.
Таратып орны-орнымен шешкен жанға,
Ер өлтірмей, еңбексіз беремін құн!

Ойлағанға-сөзім бар таңғажайып,
Бұл сөзімді шешкенің- қалдың байып.
Қарасы бар ішінде, кожасы бар,
Бір айтылған таңсық сөз көпке жайып.

Былғары болар тері, жетілсе иі,
Сөз сөйлесе, ақынның түсер күйі.
Адаммын деп кеудесін көтергеннің
Байқалады бар-жоғы баста миы.

Бірі-тілде, біреуі- көңіл-ойда,
Енді бірі- теп-тегіс түгел бойда.
Бұл үшеуін жүргізсе, кара жолмен,
Бәйге алады жарқырап үлкен тойда.

“Құдай- бір, жоқ,- деп-басқа!”- айтса тілің,
Шын білсе, тіліндегін-жан-ділің.
Дініңмен (денеңмен) аянбастан қылып ғамал,
Пайғамбар сүннетімен өтсе күнің!

Төрт асыл- анық осы бойындағы,
Орнына келе берсе ойындағы.
Түгелдеп бұл төртеуін қыла алмасаң,
Жүре бер тамағыңа тойын-дағы.

Береке- өз қарақан басың-дағы,
Әдетің (ғадетің)- ұзын өмір жасың-дағы.
Оқылған уақытымен бес намазың-
Болатын көрде жолдас қасың-дағы!

Бұл басты әр нәрсеге бастайтын-көз,
Оңбаймыз көзден, тілден тыйылмай біз.
Бойыңа келер мұнан бір береке,
Аузыңнан шығармасаң несие сөз.

...Кем емес кейбір сөзім халуа балдан,
Ләззатлы- қазы-қарта, жая-жалдан!
Бұ да адамның басының берекесі,
Берілсе- қайыр, ықсан, зекет- малдан!

Сөзінді кім тыңдамас жүйе болса,
Кім термес балбыраған шиіе болса!
Адамға келер мұнан мол мереке,
Екі аяқ арасына ие болса!

Қиянат, аманатқа, қастық етпей,
Карантин қылған жерден, тоқталса, өтпей,
Уағда айтқан жерден сөз табылып,
Ұстаған жерден қолы тұрса кетпей!

Береке мұныменен болады бес,
Түсерсің енді сөзге, болмасаң кес!
Дап-даяр бұлар ойда болмағаны-
Хабарың болмағаны Құраннан еш!

Күліктің атқамінерлеріне

Бұл Күлік ежелден ел-ақ едің,
Айтуға ауыз толарлық бел-ақ едің!
Атаның атыменен аруакты боп,
Емгендей екі енені тел-ақ едің!

Тілеуімбет, Наурыз боп, Ақыл, Сексен,
Ұстасқанды қылушы ең жермен-жексен!
Бұрынғы өтіп кеткен аруакты ерлер
Бүгін енді шығар ма, қолдан ексең?!

Жалпағынан басып ең жалғаныңды,
Қылып өттің ойыңа алғаныңды.
Жаксы өліп, жаман біткен қала берді,
Біле алмай тұрмын тірі қалғаныңды!

Құдайкүл, Қарасордың Соры қалды,
Ақ ниет, адал кетіп, ұры қалды.
[П]артия, кулық-сұмдық сабасының
Әр жерде мол ашыған қоры қалды.

Ел болып, ойында жоқ, бір қыр асу,
Бас қосылса, гулесіп, бұрқырасу.
Ісінен бұл күнгеше үзілген жоқ
Баяғы сөз ұрласып, сыбырласу.

Әкімбек шын ер еді дуа тиген,
Көз жасын жалғыздықта Құдай иген.
Дуаның ерге тиген арқасымен,
Қабылбек бесті-алтылы күшік сүйген.

Кісі жоқ түк бітірген онан басқа,
Келгенмен жасап өмір, мұнша жасқа.
Солар басып жастарға тоқтау айтса,
Немене елтек-селтек тоқтамасқа?!

Онан соң бір ақсақал- Қарақылыш,
Ал жақсы үйде отырып дамыл, тыныс.
Жан жоқтан: тура тартар, түзу айтар-
Қашып тұр әр орыннан бақ пен ырыс.

Белгілі және бар ғой талмас Қара,
Сөз сөйлеп көрген емес алмай пара.
Көрілер үйде неге тыныш жатпайды,
Болған соң атқамінер, сөйлер бала?!

Жасында ат атанған: “Ұры,жынды”,
Елімде ақсақал бар солар сынды.
Күнелткен өтірікпен жанын жалдап,
Түзулік табады енді қайдан шынды?!

Ку ауыз, ұзын мойын, сүйір тілді,
Жұрт оны әжептәуір білгіш білді.
Жасынан аруақ сатып, әдет алған,
Ол қалайша: “Түзелсін!- дер сол елді!”

Жақсы өліп, дәл бүгінде жаман қапты,
Тәңір ісі, таң қалғандай, қалай бапты?!
Көп бейіттің түбінде, ел ішінде
Жұрт үмітті байталға айғыр шапты.

Қанша құнды болмақшы талыс баспақ?!
Етікшіден басқа онан алыс қашпақ.
“Ұйытқы, қаймақ болар!”- деп, ойламаймын,
Болса болар аштықта өнез қаспақ!

Шын басшысы оңған ел кер кете ме,
Құлан көде ас болмас, [кер бетеге]?!
Анық қойдың сақасы бар болғанмен,
Ат үстінен [ұрғанмен дәл] жете ме?!

[Суан]мен Қуанның кім дейін бір бетіне,
Шыға жайлап, шет қонған ел шетіне.
Ортасына халқының барған жылы
Ертең не деп қарамақ ел бетіне?!

“Адамы бар – деседі- әрбір таптың”,
Деме мұны: “Ойланып, қайдан таптың?!
Жұрт білмейтін айтайын қайсы бірін,
Тулақ, сабау, тарсылдақ шанап қаптың?!”

Бір күнде кеткен асып мал шарадан,
Құт қашты етек сілкіп әр арадан.
Заманың ұйқы- тұйқы солай болмақ,
Дуагөйің болған соң таз-қарадан!

Намыстансан, түзу бол, қыл елдікті,
Салыстырма, бұрынғы қой, белдікті.
Ат құйрығын шолақ қып жүлатұғын,
Тастандар кара бүрген шеңгелдікті.

Қандыкөз, жалмауызға кара жүрек,
Берілген соларға шын қабыл тілек.
Қолдан соғып түзетер ұста кетті,
Айттың не, айтпадың не- неме керек?!

Жоктықтан адам дерлік түзу кісі,
Оңға титтей баспай тұр адал ісі.
Жыландай құр сыртымен жылтырайды,
Уменен кісі өлтірер толған іші!

Долданып сыймай кеттім мен шарама,
Демендер: “Сөйлемесе, іш жара ма?!”
Ілініп жұрт аузына бір бала жүр,
Тартайын жалғыз оны қай жарама?!

Келгенде: “Көремін,- деп- жұрт пен елін”,
Ортаңа жаңа түскен болды келін.
“Жүрсін,- деп- жүзі жарқын, тілеулес боп”,
Алдыңдар айтқан үгіт, қайсың тілін?!

Келді ғой жарқыраған таңдай атып,
“Бұзыл-жарыл!”- демейді, шетте жатып.
“Мынау біліп айтады, жаны ашып!”-деп,
Сүттей ұйып, қатқандай қалдың қатып.

Өнерімен әр жұрттан сый алып жүр,
Тезек теріп, қапқан ол қи алып жүр?!

“Қандай жерден шыққан зат?!“- деушілерден
“Елім-Күлік!” – деуден сол ұялып жүр.

Естимін: “Жас бар-деп-бірге туған”,
Іні қайда ағаның жолын қуған?!

Ақын Тоғжан Сақауды жеңе алды ма
“Шырайымды дегенмен- өлең жуған!”

Таң қалғандай болмас па баста пішін,
Жалғаны жоқ сөзімнің, бәрі де шын.
Қолмен жасап біреуді бас етеді,
Бас не керек- қылған соң көттің ісін?!

Мен емес- әрі жаншы, әрі даушы,
Сүт бермеген: өгіз бен теке саушы!
Сөйлеп жатқан бұл сөзді көлденеңнен,
Аз тоқтап, көп сынаған бір жолаушы.

1922, 1- февраль.

Ағайын

Аманыңда елжіреп, мақтайтын да ағайын,
Алыстамай, айналып, жақтайтын да ағайын.
Ауырыңды жеңіл ғып, жоқтайтын да ағайын,
Еркелетіп бетіңнен, қақпайтын да ағайын.

Жаман атак бойыңа тақпайтын да ағайын,
Тарыққанда [1] рақым ғып, сақтайтын да ағайын.
Сабыры қалмай сағынып, жүретін де ағайын,
Есіне алып, елжірей білетін де ағайын.

Мақтағанда мамыққа бөлейтін де ағайын,
Алаңсыз сұрап алыстан жөнейтін де ағайын.
Сылдыр сөзбен сыбырлап, ерітетін де ағайын,
Ұйықтап жатқан жыланды түртетін де ағайын.

Айтқаныңа қалтқысыз сенетін де ағайын,
Аяқ тайса, алдымен көретін де ағайын.

Мандайдағы күнінді жоқтайтын да ағайын,
Басындағы бағыңа тоқтайтын да ағайын.

Жаяу жүріп аттыға ұқсайтын да ағайын,
Адал айтқан ақылды ұқпайтын да ағайын.
Адасканда аттарын беретін де ағайын,
Кем-кетікті көл қылып теретін де ағайын[2].

Туысқансып түрлі істі білетін де ағайын[3],
Қылға тізіп қимылды, күлетін де ағайын.
Жолы болып жортқанда, еретін де ағайын,
Еріксіз ұстап қолыңнан, беретін де ағайын.

Жан қысылса, жатырқап, үркетін де ағайын,
Көлгірсініп көз жасын сүртетін де ағайын.
Толып жатыр түрлі сөз, қайсы бірін жазайын [4]?!
Әуел баста аңдамай ,тартып жүрме сазайын!

Түсінсе түйткіл сөзімді, улы тілмен шағайын,
Өскен ордам жамандап, жақсыны қайдан табайын?!
Өкпелерге орын жоқ, қараңғы еді маңайым,
Өлмеген құл көреді-ау өзгерістің талайын[5]!

1929 ж.

Өмірбаян тағылымы

Мәшһүрдің қырық алты жасында сөйлегені

Мәшһүрден келе жатыр өнер қайнап,
Бұлбұлдай қапастағы тұрған сайрап.
Самарқан, Бұқар, Ташкент- бәрін кезген,
Жасында бір кем отыз Тәңірім айдап.

Жасында қойылған ат- Адам-Жүсіп,
Жұрт кеткен сүйгенінен: “Мәшһүр”- десіп.

Қолына қағаз, қалам алған шақта,
Кетеді қара сөзге желдей есіп.

Мереке- жүрген жері болған жиын,
Көп көрген жақсылардың құрмет сыйын.
Аққан су арнасынан асып кетіп,
Тұруы туған жерде болды қиын.

Сөйлеген қара сөзді жүндей түтіп,
Жібектен құны артылып, кеткен өтіп.
Дүниені биықтияр төгіп-шашып,
Біресе олай, біресе былай кетіп.

“Ешкімге жүрмейін- деп, көзім сүзіп”,
Бір Құдайдан басқадан күдер үзіп.
Құстай боп қапастағы қалғаннан соң,
Шарыққа бір-ақ шығып, кеткен кезіп.

Белгісіз не болары ақыр соңы,
Осы боп ендігі арман, қайғы- мұңы.
Ағарып атқан таңдай түсер көзге,
Кез болса маңдайына жұлдыз оңы.

Алатау, Қаратау мен кездім Шуды,
Өз өнерім өзімді үйден қуды.
“Үйінде сабыр қылып отырмастай,
Басыңа дейсіздер ғой,- не күн туды?!”

Өзіме көрінемін өзім мінді,
Кісендеп, бекітпедім неге тілді?!
Жасырмай өз ойыма келген сөзді,
Айтайын әңгіме қып сіздерге енді.

Әңгіме естісеңіз, міне, бізден,
Адамға пәле-тілден, бейнет- көзден!

Адамның адамшылық, артықтығы-
Көрінер, түсіп көзге, сөйлер сөзден!

Кем де емес кейбір сөзім- жанған шоқтан,
Өркімге ауыр тиер қалақ оқтан!
Ұшқан құс, жүгірген аң, жануарлар,-
Атанды бәрі “хайуан”- тілі жоқтан.

Сөз осал бола қалды не қылғанда,
Шақпақтай от шығады шағылғанда!
Көңілдің дариясында- сөз- бір гауһар,
Кісісі танып алар табылғанда!

Болмайды сөз болғанмен, бәрі тегіс,
Келтірер несіне кей сөз сөгіс!
Бас қосқан мерекеде жақсы-жаман,
Шешендер- мәуелі ағаш, сөз- бір жеміс!

Қылмасын бұған талас ешкім бізбен,
Өркім-ақ байқап тұр ғой, көріп көзбен!
Дүниенің дүние болып тұрғандығы-
Өр нәрсе тауып орнын сөйлер сөзден!

Құдайдан сөздің асылы- келген-аят,
Әуелден-ақырғаша бар хикаят:
“Бұ дүние- бір қараңғы тұман!”- дейді,
Сонда сөз тірілтетін абхиат.

Бұ сөзде ойламаңыз: “Бар-деп- жалған!”
Аузыма сөздің шынын Аллаһ салған!
Дегендей: “Жан семірер- жақсы сөзге!”-
Көңілді – тірілтер сөз- өліп қалған!

Сөйлесен, шығанақтан топты жарып,
Түсерсің көзге шамдай тұрған жанып!

Қанғандай құлақ құршы, сөз сөйлесен,
Сүйсінер тыңдағандар мейірі қанып.

“Меруерт, маржан- бәрі тас- сөйлер сөзге-
Оның бар не керегі?!” – дейсің бізге.
Жай жатса, бір домалақ тас есепті,
Тізілсе қолға алынып, түсер көзге!

218

Қарайсың жақсы сөзге көзді сүзіп,
Кейбір сөз елжіретіп кетеді езіп!
Әр жерде бөлек-бөлек жүрген сөзді
Түсірер жұрт көзіне, өлең тізіп!

Болғанмен орнасы(урнасы) жоқ- кей сөз-жалған,
Ақындар өлең қылып, тіркеп алған.
Бірден кеп төрт аяғы үйлескен [сөз болған] соң,
Жақсылар жалған демей, құлақ салған.

Өлеңге мен жасымнан болдым ұста,
Аузымнан шыға қалды-ау асығыста!
Әркімдер әрбір түрлі өлең жазған:
“Мәшһүрден мен астым,- деп,-осы тұста!”

Базарға жақсы-жаман жатыр барып,
Ешкім жоқ- мәз-мейрам боп, жүрген жарып!
Жыр болған-жылқышыға, қойшыға-қор,
Бұл күнде кім бар дейсің бізден кәріп (ғаріб)?!

Ешкімнен артық емен- менің өзім!
Аяқ-қол- жұртпен бірдей құлақ- көзім.
Қыдырдың қыдырғанда, басқанындай,
Шашылып жұрт көзіне түскен сөзім !

Жалғанда жеке қара озған жаман,
Екі ұшты, бәйге алуы, оның аман!
“Мен сонымен таласа шаптым!”-дейді-
Жете алмай жер түбінде қалған шабан.

Жүйрік ат мақтанады: “Бәйге алдым!” –деп,
“Алдымен қарақшыға мен бардым!”- деп.
Ел тарқап, ертең зорға келсе-дағы,
Есек айтпас: “Шаба алмай, мен қалдым!” –деп.

Аралап жүрген білер дүние жүзін,
“Жаман,- деп,- есептемес ешкім өзін!”
Күміс теңге- қалтада, көмір- қапта,
Біреудің- токтата алмас біреу сөзін!

Бір тамшы жаңбыр еді- әуел басы,
Садафтың дариядағы болды асы.
Көрінбей су түбінде жатуменен,
Басқадан құны артылған дүрдің тасы!

Құйынмен- жерде жатқан шөп-шар ұшты,
Әуелеп, аспанға ұшып, көзге түсті!
Желмен ұшып жүргені- есінде жоқ,
О да ойлар: “Ешкім жоқ,- деп,- менен күшті!”

Өзімді- артық, өңгені кем көрмейін,
 Бір ат мініп, бір атты өңгермейін!
 “Менен асқан кім бар? [жан жоқ!]”-деп, лағу сөйлеп,
 Ақымақтықты семіртіп, жем бермейін!

XXX

Мен жүрмін дүние қуып, әлі жетпей,
 Жас жетсе де, балалық ойдан кетпей!
 Зер танитын зергердің жоқтығынан,
 Алтын басым тот шалып, қалдым өтпей[1]!

XXX

Алдандық: ататұғын аң жоқ, шаңға,
 Кез болмай бір ағарып атқан таңға!
 Бұрынғыдан ырымға дәнеңе жоқ,
 Көз салсаң осы күнгі жүрген жанға!

Бірталай келіп қалдық біз де жасқа,
 Өр түрлі күлкі болып замандасқа!
 Ай мен күн, күндіз бен түн қалыбында,
 Болғанмен бұрынғыдан заман басқа [2]!

XXX

Жамандық- жақсылықтан- жоғары асып,
 Сөз болып, шынға өтірік араласып.
 “Уағдаға опа!” –деген бұл заманда
 Ел-жұрттың ортасынан кеткен қашып!

Уағдаға опа жоқ боп, түгел бітті,
 “Бүгінгі жан- деменіз- уәде етті!”
 Ол өзі кеткенімен, жалғыз кетпей,
 Мүрууат, сахилықты ала кетті.

Үшеуі мүлде кетті басын қосып,
Ие боп тоқтата алмай, ешкім тосып.
Жан біткен құр алақан бос қалған соң:
“Болад-деп- заман қандай?!” –тұрмын шошып.

Бұл күнде лаңке сиса- болды торғын,
Аз болды танитын жан сөздің формын!
Сарандық, мұнафиқтық, күншілдік пен –
Бұлардың иеленді қалған орнын.

xxx

Қарқылдап қаз орнына қонды қарға,
Жүйрік-жорға орнына- тақтақ арба.
Ай мен күннің орнына- бұлт жүрді,
Замана солай болды, шараң бар ма?!

xxx

Бетеге мен көделер сүнбіл болды,
Қарға- бұлбұл, есектер- дүлдүл болды.
Басты қанша қосқанмен, піскен сөз жоқ,
Бір қайнауы ішінде дүмбұл болды.

xxx

“Жұрт жақсысы”- атанды зорлықпенен,
“Ер”-атанды-жамандар-ұрлықпенен!
Қалған-құтқан өтірікке ие болып,
Есіл өмір, өттің ғой қорлықпенен!

Не жақсымын дегендер арын сатып,
“Мал табам!”- деп, жамандар жарын сатып.
Бірін-бірі: “Жеймін- деп-қалайша алдап?”
Жақсы-жаман теп-тегіс жанын сатып.

Тірінің түгін қоймай, тегіс тонап,
Өліктен ұялмастан кебін сұрап[3].
Жанның бәрі өнерлі болып кетті,
Теп-тегіс қолға тұрмас болып сынап!

Шебер- қолын, шешендер сатып сөзін,
Ата-ана- құлын жастай сатып қызын[4],
Бардан-жоқтан қанағат тегіс қашып,
Тірілей жеп тауысып әркім өзін!

Риза[ырза] болған бір жан жоқ Иесіне,
Кіретұғын келмейді үй есіне!
Ишандығын ишандар айырбастап,
Ғауам халықтың ат пенен түйесіне!

Ғалымдар білген ғылымын пұлға сатып,
Оқу бар, ұғушы жоқ, Құдай атып!
Бұрқыраған тозаң-шаң- жүрген аң-таң,
Жас-кәрі- бәрі мен-зең басы қатып.

xxx

Былғарының орнына- көн мен сірі,
Теріс қарасар, ұнатпай бірін-бірі.
“Ал!”, “бер!”- деген сөз еді – екі ағайын,
“Ал!”- өліп, “бер!”-деген сөз қалды тірі!

xxx

Екі сөз: бірі айтылды, бірі-қалды,
Уақ [ұсак] ақша таусылды, ірі қалды.
“Бар!”- деген сөз аты өшіп, тып-типыл боп,
Бұл күнде: “Жоқ!” – деген сөз тірі қалды.

Жұрт жайылып, ұйлыққан қойдай болып,
 Иесіз (ессіз) жүрсе, күні айт пен тойдай болып
 Ел билеуші қасқырдай күнде талап [5],
 Жүрген жері у мен шу, ойбай болып.

Екі даугер бір-бірін сөзбен ұрып,
 Шарылдаған бақадай дымы құрып.
 Етін шайнап, сүйегін күл-күл қылар,
 Зәрін төгіп жыландай, билер сорып.

Айрылып жоқ-жанынан, бар-малынан,
 Көре алмай ешкім хұзыр алғанынан.
 Қан жұтып қайғыменен не шаһбаздар
 Барады құтыла алмай ақ арманнан [арманынан]!

Шұбыртып күнде малды санап жатыр,
 Ұайылтпай өрістетіп, қанап жатыр.
 Қасқырдай кейбіреулер арсалақтап,
 Жан-жағын бермей дамыл, талап жатыр.

Өтірік өрттей даулап жанып жатыр,
 Ессіз жұрт көбелектей барып жатыр.
 Бірін-торғай, біреуін бөдене қып,
 Өзімен-өзін жаулап алып жатыр.

Дүние үшін бірін-бірі көрмей безіп,
 Ағайын - татулықтың жібін үзіп.
 Арсалаң тазыға ұқсап [ұсап] жүрген жан көп,
 Қанағат қашқандықтан, көзін сүзіп.

Көз жетті мына жұрттың оңбасына,
Не болды қожа менен молдасына [6]!
Түлкідей тышқан аулап кейбіреу жүр
Қастық қып құдай дескен жолдасына!

Таусылмас жұрт мінезі сызуменен,
Іс бітпес [айғайлап құр] айғай-ұйғай қызуменен!
Маймылдай [маймұндай] кейбіреулер құбылады
Әуре боп өзін-өзі [бұруменен] бұзуменен!

Жыландай кейбіреудің сырты шұбар,
Көрген жан анадайдан оған [болып] құмар!
Бойына жуықтатып алғаннан [бір алған] соң,
Аямай құйрығымен бір-ақ соғар!

Жел сөзді сөйлеуші едім мен тарықпай,
Табылса тындайтұғын ер жалықпай.
Жылпылдап кейбіреулер қолға тұрмас
Жылмағай, қабыршағы жоқ балықтай.

Сақал шықты, өкпелеп жүрсек мұртқа,
Жатқан зардап іштегі шықты сыртқа!
Қызыл көрсе, шабады айлық жерден,
Үймелеген қарғадай көшкен жұртқа.

Өсек сөзге гулесіп, желдей есіп,
Кісі ақысын, адал ас, біліп несіп.
Сауысқанша шықтылықтап жүрген жан көп,
Сау жылқының арқасын еріксіз тесіп.

Шыға боқтап есіктен, кіре күліп,
Түндік қоймай аспаған, тегіс еніп.
Күйкентайдың орнында кейбіреу жүр,
Алары жоқ бір тышқан, текке төніп.

Бұ заманда көп қалды- аз орнында,
Қырық күн шілде, қыс қалды, жаз орнында.
Қоразының тауықтың қызылы бар,
Әркімдердің басында тәж орнында.

Қику дауыс- қораздың өңешінде [7],
Аят, хадис- саулаған кеңесінде.
Жұрттың тынышын алады: “Тұршы, тұр!”- деп,
Жейтін боғы өзінің жоқ есінде.

Бара жатыр айтылмай тау іс қалып,
Сөз аяғын ұзартпай, тауыспалық!
Иненің жасуындай қасиет жоқ,
Өзін-өзі көтеріп топқа салып.

XXX

Қарай қойшы- тырнаның сасқанына,
Ми қалмастан басынан, қашқанына!
Таудан, тастан- өз басын ауыр біліп:
“Жер ойылып кетер!”- деп, басқанына!

XXX

Жаза берсе, жоқ ғайып болады сөз,
Мұндайларды көп көрдік адамнан біз.
Ін түбіне тығады кей жан өзін,
Оқпақтай: “Күндіз ұшсам, тиед-деп-көз!”

XXX

Сұмырай құс су іше алмас дария көлден[8],
Көл көрінсе, қызғанып тамам елден!
“Көл таусылып қалад!”- деп, су тата алмай[9],
Өз-өзінен отырып, өлер шөлден!

Жаза берсем қағазға, кетер сыймай,
 Өрнек болсын соңғыға- бұл бір шимай!
 Ішпей-жемей дүниені текке жиып,
 Көйбіреулер кетеді көзі қимай!

Көк кептер ұшып кетсе, қайда жетпес,
 Ұшқыр боп қанатты құс онан өтпес.
 Тамақ үшін құл болып көрінгенге
 Таяқпенен үркітіп қуса, кетпес.

XXX

Бұл дүние қанша ойласаң, келмейді епке,
 Жакпайсың- жалбақтаумен қауым көпке!
 Сиырға қант пен тоқаш қанша төксең,
 Жүгіріп кетіп қалар сабан шөпке!

XXX

Дүниенің көз салмандар бар-жоғына,
 Бірдей бол, шамаң келсе, аш-тоғына!
 Шыбынды, қазір көрсен, қантқа қонған,
 Кетеді жерік асы- ат боғына!

XXX

Жылы жаздың соңында- бір қысы бар,
 Өз басында әркімнің жұмысы бар.
 “Жаз болса, үйрек-қазды қоймаймыз!” –деп,
 Сақтап жүрген әркімнің бір құсы бар.

Деп айтады: “Иа, сұңқар, яки лашын,
 Ауаланып ешкімге бұрмас басын!”
 Алған, салған, көз көрген дәнеме жоқ,
 Осыменен өткізер өмір жасын.

Токтай алмай көргенде жерік асын,
 Жорғалар қайқандатып қарға басын.
 Жұрт күлер алақанын шапалақтап:
 “Не ғып көрмей жүрген- деп- аяқ басын?!”

Басында бар әркімнің дәулет құсы,
 Дауа(дәуе) жоқ, киет болып қалған заман -осы!
 Жапалақ боп жалп етер тышқан көрсе,
 Боямас, тозған соң, шығып мысы.

XXX

Үрген қуық- бүгінгі жұрттың басы,
 Бас болса, болар еді көзде жасы[10].
 Такка мініп, басына тәж қойғанмен,
 Иттің кетпес ойынан жерік асы.

XXX

Ешкіден туғанменен, лақ емес,
 Сарқырап саулағанмен, бұлақ емес.
 Екі ашпалы есіктің тұтқасы да
 Қалқайып қарайғанмен, құлақ емес.

XXX

Қаңтар мен ақпан болды күз орнына,
 Сылдырлап сырнай шықты- сөз орнына.
 Жылтыраған екі тас орнатылды-
 Бұрынғы қайран сәуле көз орнына!

XXX

Сенгір-сенгір таулар бар- бұлағы жоқ,
 Қопалы көл- жекен менен құрағы жоқ .
 Өншен үрген қарынға душар болдық,
 Зарлап тұрсаң, еститін құлағы жоқ!

Көрінгеннің бәрі-жау: ел жоқ болды,
Айнала-сор: мал қонар көл жоқ болды.
Үңгіріндей аюдың- ауыз біткен,
Ауыз баста болғанмен, тіл жоқ болды.

Үй басына қаптаған өлең-жыршы,
Не дейді екен, тындайық, тұра тұршы!
Дыңғыр-дыңғыр құр дауыс, айқай-ұйқай,
Қанбаған соң не керек құлақ құршы?!

Әр төбеде оба боп үйілген тас,
Не баспана болмайды, не ішер ас!
Бұл заманда көп болып, бас қосқанмен,
Жан сүйсінер бір сөз жоқ, бәрі бір бас.

Екі көзі қатынның балтасында,
Қожа, енді қол балтадан тартасың да [11].
Жұртқа көзін салатын жақсы қайда,
Есі-дерті әркімнің қалтасында!

Қуанады- болғанға қарыны тоқ [12],
Жайнап тұрған- ол өзі - қып-қызыл шоқ!
Ай мен күндей- ғаламға бірдей болған-
Айтуға бар-жақсылар- көруге жоқ!

Болдық малай-қарынға- бір парамыз,
Жан пайдасын білмеген жүзқарамыз.
Он шынжырмен бір итгі байлай алмай,
Өмір бойы әуре боп, біз барамыз!

Ақылсыз, болдым ақымақ, мен жасымда,
Ескі жолдас айырылмай жүр қасымда.
Жұрттың қандай екенін біле алмаймын,
Бастан-аяқ айтылған сөз басымда!

Үстін оқып әліфтің, астын білмей,
Үтіріне барады тілім келмей.
Нокат деген немене, айыра алмай,
Қарап тұрып зорықтым шаппай-желмей!

Ой түбіне жете алмай, миым қатып,
Зорыққаннан, жүре алмай қалдым жатып.
Надандықтың мастығы- айыға алмай [13],
Жатырмын жоқты-барды сөйлеп шатып!

Бір төрт жылда- болады қак жарты жүз [14],
Мәлімі [мағлұмы] жоқ: көре ме, көрмей ме көз?!
Дарбаза [даруаза]- ауыз, сөз-самал:тоқтау бар ма,
Көрінгенді көзіме- қыламын сөз!

Піскен егін сықылды- аспан-жасыл,
Қыс пен шілде, жаз боп күз- бар төрт фәсіл.
Ай- орағы егінді оратұғын,
Әбден білсе, сөз бар ма мұнан асыл?!

Жазғытұрым- емес біз, болдық кой-күз,
“Қыс боп қалдық!”- дегенше, күдерді үз!
Жаландатып орағын, алып тұрған,
Оратұғын сондағы егіні- біз!

Бізді бір күн кетеді еріксіз орып,
Қала алмаспыз қисайып, мойын бұрып!

Тәңірі алдына апарар түк таба алмай,
Ойлап тұрсаң, аңқиып, қалдық тұрып[15]!

Естуге құлақ болса, мінеки, сөз,
Көрсейші, байқап көкті, бар болса көз?!
“Дүние-ақырет егіні- білгенге!” – деп,
Пайғамбар айтқан екен, білмейміз біз.

Жер жыртып жазғытұрым, тұқым шашпай,
Күз болса, қаптың аузын қалдық ашпай!
Кім орғанын білмейміз, аңқиямыз,
Көрмеген ойын шығып, бір көз баспай.

xxx

Таң атса, жатамысың ұйықтап, бақытым?!
Менің де таянғанды жүрер уақытым!
Қолымда аттанарда жоқ нәрсені
Барғанда тәңірі алдына, қайдан таптым?!

Не болды, бақытым, мұнша ұйықтап қалып,
Жалғанның азабына мені салып?!
Оянып, бір басынды көтерсейші,
Шырадай бір ашылсын, көзім жанып!

Жер кезіп, салдым ғой шар мен қояндай,
Жанымды бір араға тыныш қоя алмай!
Басына жастады ма дию тақтайын [16],
Не болды саған, бақытым, мұнша оянбай?!

Бақытымның ұйқысы –ауыр, болдым кезбе,
Қайғы-ғам, ескі жолдас, менен безбе!
Құдайдың пендесіне рахматы мол,
Болғанмен қанша құр қол, күдер үзбе!

Қайғы-ғам: болдың үйір бала жастан,
Кешірдік- айтылған сөз, бәрін бастан!
Аспанға қанатсыз-ақ ұшқың келсе,
Дүниеден- өлмей тұрып- жалаңаштан!

Есі жоқ, есалаң бол, дүние жимай,
Қолға ұстаған дәнеңе жоқ, қалсын шимай!
Ішер ас, киер киім-ойға алмасаң,
Балқиды жер дүниеге нұрын сыймай!

Қызығын бұл жалғанның- білме- дәурен,
Аз емес, өлшеуге алсаң, бұрынғы әурен!
Ұйқы мен ең аяғы астан безсең,
Түседі аспандағы Күнге сәулең!

Аспанда: Күн күректеп, Ай айырлап,
Алмастан ешбір дамыл ол байырлап.
Бидайдай [бұйдадай] желге ұшырып өміріңді,
Екеуі тауысуды, біл байымдап!

Ойласам, осы бір сөз дұрыс екен,
Деп айтпас миы бар жан: “Бұрыс екен!”
Бірі-күндіз, біреуі- түнде жорытқан,
Ай менен күн- өмірдің ұрысы екен.

Біреудің -кеш, біреудің- ерте бақытын,
Талай жанның басынан алған бақытын.
Ұрлап жүрген осы екен өмірімізді,
Патшалардың ұрлаған тәж бен тахтын (тағын).

Сықылды қашқан қоян- күнім зырлап,
Болмайды, қанша айтсам да: “Тұра-тұр”-лаң,
“Кеткен-күн, өткен-өмір қайда?!”- десем,
Жүр екен білдірместен, бұлар ұрлап!

Кешегі кетіп қалды-ау күнім өтіп,
Айырып алып қала алман, қуып жетіп.
Күні кеше алғаны есінде жоқ,
Ертең тағы келеді жылтың етіп!

Жылым-қой, тауық жылы мен үш жаста

Жылым-қой, тауық жылы мен үш жаста,
Кәріптік [Ғаріптік] бұл жалғанда біздің баста.
Айырылып ел-жұртынан көшіп әкем,
Қыстаған Қызылағаш, Бұзаутасқа.

Баянтау қаласына болып жатақ,
Емес қой “жатақ”- деген- сол жақсы атақ?
Атасы басқа румен ауылдас боп,
Әр түрлі кішкентайдан, көрдік шатақ.

Бала жоқ ата-анада менен өңге,
Жерім жоқ шыққан титтей бір күн дөңге.
“Бері кел, шырағым!”- деп, беттен иіскер,
Өмірімде жоқ боп маған аға, жеңге.

Жұрт білді оқуға үйір-шүйірімді,
Таяндым бала күннен бүйірімді.
Адасып құлынымда туған жұрттан,
Сонан соң таба алмадым үйірімді.

Ішінде орыс-орман, көп шатақтың,
Қызығын көп көргенмін бұл атақтың.
Елсіз, жұртсыз кісінің құны қанша,
Өстік те баласы боп бір жатақтың.

Кісі еді бек мүсәпір, әкем кәріп (ғаріп),
Мешітте күн өткізді жатып алып.
Дегендей: “Отындықтан оқтық мүсін”[1],
Әр жерде түстім көзге майсыз жанып.

Бар еді үш кітабы жазба түркі,
Белгілі жұртқа мағлұм дінге беркі [берігі].
Екеуін шала-шарпы білуші еді,
Жоқ еді біреуіне анық еркі.

Үйренген онан-мұнан басын құрап,
Сәлдені, білмеуші еді, түзу орап.
Күндіз-түн жалықтастан оқушы еді,
Зұбатіл Масаилыны бізден сұрап.

Болмаған қолы толық дүние, малға,
Жасында ноғайларға жүрген жалға.
Кітабы бізге әперген “Мұхаммедия”-
Өзі ескі және жыртық далба-далба.

Болар ма мұнан артық қара қасқа?
Кісі еді болған үйір көзі жасқа.
Әперді үш теңгеге бір “Мұқтасар”,
Кітап жоқ енді бізде онан басқа!

Жалғыз-ақ көк құран бар ат басындай,
Біз-бала жаңаөспірім, жауқазындай (жауқасындай).
Ол күнде “Сопыалдияр”- шарқы бізге,
Көрінді қолға түспес[2] дүр тасындай.

Бізге дерт бала жастан болды пайда,
Жүрдік те телміріп көз әр бір жайда.
“Қиссасу-Әнбияны” бізге алуға,
Шарық қайда, шіркін дүние, шама қайда?

Баспаның ең алғашқы шыққан кезі,
Он бес қой, иа толық ат- құран өзі.
Әптиек [һаптиек] қозылы қойдан сатылады,
Оқуды көргені сол қазақ көзі.

Абыз деп, бес құранды білсе жатқа,
Жазбасын зорға алады бір-бір атқа.
Бас-басы бес құранның- бір бойдақ қой,
Қазақ [3] үйір күні емес қағаз, хатқа.

Білмейді хат жазуды қазақ қолы,
Шатпалап қожа жазар оны-мұны.
Баспасы Қазымбектің “Сопыалдияр”,
Баспа бас бойдақ қойға алар соны.

Баспа жоқ Қазымбектен басқа басқан,
Бала едік жеті-сегіз жасқа басқан.
Көргенім мен білгенім жасымдағы,
Таңбадай жойылмайтын тасқа басқан.

Құлаққа естілген сөз,- бәрі жатқа,
Таңылды дәл он бесте “Мәшһүр” атқа.
Аузынан ұстаздардың шыққан сөзді,
Жалғыз-ақ ала бердік жазып хатқа.

Әкімбек он алтымда алып кетті,
Жалғызы Қабылбекке ұстаз етті.
Басында Ақшакөлдің жаз жайлауда
Әкемді он жылқымен бір жөнелтті.

Боз жорға ат қызыл ауыз, өзі шұбар,
Көп мінген сақ ермен тағып тұмар.
Ең аяғы жылқының- бір торы тай,
Жөнелді он жылқымен ұмар-жұмар.

Бергені келер жылы онан басқа,
Ақ түйе, көзі шағыр ат торы қасқа.
Екі жыл Әкімбекте бала оқытып,
Он сегіз, тұрып сонда, жеттім жасқа.

Кәні, енді Әкімбектей кісі кәне (кәні)?
Жұмсап тұр беру (біреу) үшін[4]Тәнірім, әні!
Ауыр айғыр үйірлі жылқы болды,
Төпелеп екі жылдай берген малы.

Бие[ге] көк каскадан айғыр салды,
Екі-үш жылда отыз-қырық болып қалды.
Көшпелі қазақ болып қырға шықты,
Үш-төрт үйден басқаның болып алды.

Әкімбек жақсы күтті құрмет етіп,
Әкеме беріп дүние, сыйлап күтіп.
Айғыр үйірлі жылқыны көтере алмай,
“Болдым-деп-бай баласы!”- кеттім жытып.

Үш бесті атқа- мінуге[5], бір ат алдым,
Мал табатын жігіттің бірі атандым.
Құдай беріп тұрғанда, көр қимылды,
Бір тұмарға сеп-семіз құр ат алдым.

Қисса мен өлең болды-ау жаттағаным,
Қалтаға қағаз салып қаттағаным.
Мал, шіркін, жер тезектей қала берді,
Басқаным- қой, ат болып аттағаным.

Мен-жүрген сылқылдаған бір сері сал,
Өзімнен-өзім жүріп боламын дал (дәл).
Бір жылқы көрінгенге жетектетем,
Жимадым өмір бойы керек деп мал.

Жалғыз-ақ маған керек ажар, көрік,
Әр жерде өнеріме тілім серік.
Ат алмай мырзалардан, тымақ алып,
Аламын, құнан алмай, пұшпақ бөрік.

Дүниеге бір кетпеген біздің ынтық,
Жерім жоқ кем-кетік боп, болған тыртық.
Алдыма бар дүниесін салған жерден,
Аламын, дәнеме алмай, бір-ақ мылтық.

Ат пенен түйе алмай ма менен өңге?
Жерім жоқ өмірімде шыққан дөңге.
Ат-түйе алмай, айтайын, алған мылтық,
Азар болса, құны бар сегіз теңге.

Кетеді оны тағы біреу алып,
Қалтаға көрген емен ақша салып.
Дүниеден осыменен өтті өмір,
Бүгінгі алған бір жерде ертең қалып.

Көп алдым, атасы өлсе, атамасын,
Көз қиып қалың малға матамасын.
Атымды Мәшһүр деген үш жүз білді,
Дүниеде мұнан артық не табасың?!

Келген-ді: талай сүтті, талай құтты,
Жалғанды қанша ойнаса, Мәшһүр ұтты!
Мал жиып, бай болайын демегеннен,
Өмірімде көрмей өттім қыс пен жұтты.

Нәпсімді өмір бойы тыйғаным жоқ,
Тығылып тар тесікке сыйғаным жоқ.
Қоян болсын, қой болсын, ақ қар болсын,
Өле ме [ештеңені] жиғаным жоқ.

Иншалла, бұл сөзімде жалғаным жоқ,
Ешкімге бай деп назар салғаным жоқ.
Бір Құдайдың өзінен басқа жаннан,
Бір тиын қылып үміт барғаным жоқ!

Бір белгі бұл жалғанға қалдыра алмай,
Отырмын енді ешкімді нандыра алмай.
Талай байлар мұңайып қала берген,
Беріп тұрған дүниесін алдыра алмай.

Бірталай мұныменен жеттім жасқа,
Мандайым болуменен айдай қасқа.
Замандас өзімменен әм ғасырдан,
Қайда жүрсем, жүруші ем бөлек, басқа.

Жалғаннан әуре-сарсаң болып өттім,
Максатқа, ойыма алған, қашан жеттім?!
Бұхар, Ташкент Самарқан, Түркістанды
Бір түгіл үш-төрт барып тамаша еттім.

Нұра жайлап, Есілді қыстау еттім,
Әрлі-берлі Шу менен Сырдан өттім.
Мейрам сынды сабаздың бергенін де,
“Маған дүние не шот?!”- деп, алмай кеттім.

Бір ұстаған әдеттен кеттім танбай,
Сыр білмеген күйдірер тілге нанбай.
Садуақас пен Малатай, бұл Заркештен,
Үшеуінен бір қайттым бір тай алмай.

Бір Құдайдан, күш-қуат, тиген соң дем,
Арыстанның ауызынан асадым жем!
Керек қылмай дүниені жүргенменен,
Сонда-дағы болмадым ешкімнен кем!

Не болса да, дүниеде қалсын бір ат,
“Байлық-мұрат емес қой, жоқтық-ұят! [6]”
Тауық жылы жұтығып жұрт тұрғанда,
Жнырма бес тайыншаға алдым бір ат.

“Жеті өгіз”-деп, Найманға аты барып,
 Мәшһүр данқы дүниені кеткен жарып.
 Байнабайдың баласы,- ол-Қопабай,
 Қолқа қылып астымнан қалап алып.

Дүние, саған мен кеттім көзді салмай,
 Бар-ау, жоқ-ау деп тіпті ойыма алмай.
 Бір ат бердім дегендей болмайын деп,
 Шу бойында: аулына кеттім бармай.

Бай көрінсе, қарайтын көз алартып,
 Бір нәрсе бар желкемде[7] тұрған тартып.
 Қайда жүрсем, кем-кетік, кедейге өшпін,
 Ынтам құрып, асына, сол құмартып.

Бармайын деп байларға көзім сатып,
 Өлсе іші ерімейтін мұздап қатып.
 Зекеті жоқ, кез келсе, кедей үйлер,
 Аз асына ортақ боп қалам жатып.

“Мәшһүр” атты қалай алғандығы туралы

Жалғанда бір еңбегім жанбаған жан,
 Тілімді жан деп адам алмаған жан.
 Тапталып надандардың табанында,
 Сәулесі, болмас мендей, қалмаған жан[1].

Атамыз берген екен әуел баста,
 Мектепке доңыз жылы дәл бес жаста.
 “Ысмайыл қызыл ағашы”- деген жерде
 Бес шақырым жерде ауыл: Бұзаутаста.

Медресе Баянаула қаласында,
 Амалсыз, атаң қайтса, қаласың да.
 Ойлайсың:” “Кім болды,-деп,-бізден кәріп,
 Жиылған көп шәкірттің арасында?!”

Сонда молда Нәжмеддин хазірет екен,
Дәл сол қыс Баянтауды қылған мекен.
Қалаға бір қыс қыстап, пәтер алып[2],
Сәтқожа екен, молда ұстап, қылған дүкен.

Бес жаста несіп болып бізге дүкен,
Бикисап көрдік тағы қанша тікен?!

Нәжмеддин хазірет сүйіп шын көңілісен:
“Бұхарлығым!”- деп лепес қылған екен.

Бел босанбай өмірде бүгілуден,
Көз жасы бір тыйылмай төгілуден.
Себебі: “Бұхарлығым” деп айтқаны,
Қаққан қазық сияқты жүгінуден.

Артына мінгестіріп алып келді,
Бес жаста бес шақырым жерге берді.
Ал, әкесі қайтқанда енді үйіне,
Соңынан жүгірмей ме жас бала енді?!

Атамыз дін жолына белін буды,
Бұл Мәшһүр сол секілді ерден туды.
Көшенің қақ басынан қуғанынан,
Жеткенше медресеге атпен қуды.

Басқа қамшы тиген соң, жаман састым,
Қорғаларға жер таппай, әбден қаштым!
Медресеге қуып кеп, бір-ақ тықты,
Қайтып әкем деместей, амандастым.

Байжан хазірет көшесі- қуған көше,
Қамшымен шықпыртқандай әлденеше.
Енесінен түңілген жас қозыдай,
Кім ойлапты: “Бар ғой,- деп- әке-шеше!”

Ұмытпаймын: торы ат бар сонда астында,
Атамыз шын ниеті дін қасында.
“Кел, түйебас қылайық!”- деп балалар,
Біз жатамыз бәрінің ең астында.

Ауыл әлі баяғы Бұзаутаста,
Балалардың таяғы біздің баста.
Шөкелдұғлы Дүржанбай халфе болды-
Келер жылы, онда біз алты жаста.

“Жеті жаста,-деп сұра- болдың қайда?”
Дүние-жастан келген жоқ бізге майда.
Төртуыл-халфе тұрған Қызылтауда,
Орманшы- “Қожан сопы”- деген жайда.

Туғаннан кәріпшікті тудық ұстай,
Адасқан, бау-бақшадан, бұлбұл құстай.
Халфенің Бибісінен сабақ алып,
Өткіздік өмір сонда ала қыстай.

“Болам-деп-тірі жетім!”-кім ойлаған?!
Бізді үйге-ата-анамыз бір қоймаған.
Жерден майда, біз жұмсақ болдық сол күн,
Балалар үстімізде көп ойнаған.

“Шар кітап”- алты жаста ұстағаным,
Сол күнде өлең жаттап қостағаным.
Екі жыл-Баян, бір жыл Қызылтауда,
Үш жылдай түнеп түзге қыстағаным.

Үйреніп бала жастан білдім тілді,
Сабадым шар кітапты мен жатқа енді.
Үш жастан соң орнығып көре алмадым,
Туған жер мен ағайын, бауыр елді.

Қой жылы бала екенмін жерге түскен,
Кіндігім Қызылтауда Тоқтық кескен.
Тауықта жұтап қалып малдан таза,
Жаз шыға Баянаула тауға көшкен.

“Мәні”-оқыған жоқ менен басқа бала,
Араб, парсы өлеңді жатқа және (жана).
Самардай қақсағаным-бар жазығым,
Үш жылдай жер аударды ата-ана.

Бір жерде жын бар десе, “оқу”-атты,
Жалма-жан даярлайды әкем атты.
“Тимеші, үйде отырсын!”-деп, айтпайды,
Шешем қандай, мінезі тастан қатты?!

Көзім жасын Құдайым иген емес,
Жастан маған жақсы орын тиген емес.
Бір жыл жатып бір жерде, келсем үйге,
Шешем иіскеп, бетімнен сүйген емес.

Жас та болып көргем жоқ құнды, пұлды,
Бала біткен бәрі де менен оңды.
Талай елдің баласы тулақ қылған,
Қыс болса үстімдегі қатқан тонды.

Ауызы ашықтар аямай көп сабайды,
Пейіліме өзімнің деп сабайды.
“Сен сабақты аласың жылдам-жылдам,
Бізге молда ұрсады!”- деп, сабайды.

Жазығым сол: зерекпін, неген емен,
Несие сөз жасымнан деген емен.
Сабақ білмей, болмаса ойын ойнап,
Мен таяқты молдадан жеген емен.

Ас келмейді алдыма толық аяқ,
Бес пен алты, жетіде жүрдім саяқ.
Қайда басы құралған көп баладан,
Тойып жүрдім жеуменен күнде таяқ.

Бейнет беру жағына Құдай мырза,
Құдай өзі берген соң, ни как нельзя!
Ойнағаны- қылады актүйебас,
Шындағаны-шынғырған даусыма риза.

Алды-артымда серік жоқ, жалғыз өстім,
Бес жаста кәріплікке тұтқын түстім.
Жаға кір, шыбын-маса бізде қонақ,
Жең дал-дал, түте-түте болып өстім.

Бір үш жыл ұдайымен солайша өтті,
Өлмей тірі жүрумен сегіз жетті.
Құдіреті Құдайымның еріксіз айдап,
Келтірді Баянтауға хазіретті.

Атамыз үй салуға талап етті,
Бала үшін күзетем деп бір мешітті.
Тауық жылы салам деп бастаған үй,
Кемдікпен шатырсыз боп, сол жыл бітті.

Қыстады мешіт түбін, салған үйін,
Көңілінде бізді оқыту болып түйін.
Молдасы, Дүржанбай, халфе-салпе,
Олардың біз тауыстық гөй-гөй күйін.

Тұрмай ма Баянтауда хазірет енді,
Мерген Жакып үйіне пәтерге енді.
Гөй-гөйді тауыстым ғой деп тұрғанда,
Өмірге таусылмайтын дей-дей келді.

Елудің тоғызына келген жасы,
Он тоғызда, жалғыз ұл, бар баласы.
Бір қызы бар тоғыз жасар Бибісінен,
Төрт-ақ жан бір үйлі болған басы.

Қалаға, Баянаула, бүгін келді,
Апарып ертеңіне мені берді.
Менен басқа оқыған бір бала жоқ,
Жарыдым мен әке мен шешеге енді.

“Биданнан бек біл!”- деумен сабақ берді,
Мен екі айтқызбаймын бір сөзді енді.
Ағузы, бисмилланы мәнісімен,
Қызығып үйрететін жөні келді.

Ғылымды он екі пән өзі білді,
Кісі еді: сөзге ұста, шешен тілді.
Айтқанын доптай қағып түсірмейтін,
Алдына дәл өзіндей бала келді.

Еңбегін жандыруға Құдай берді,
Кезсе де, көре алмаған талай жерді.
Сөзі жерде қалмасын білгеннен соң,
Үйретті күн-түн демей төгіп енді.

Баласын серік қылып бірге қосты,
Берген соң Құдай қолға қыран құсты.
Құлболды- ишан баласы: Фазыл, Мағзұм [3],
Өткіздік осы үшеуіміз бір жыл қысты.

Көз, көңіл құлын жастан нұрға тойған,
Таусылмас көл, теңіз қып Құдай қойған.
Хазіреттен сабақ алып, оқысын!”-деп,
Күттіріп [көшіріп] Мұса мырза бір қыс қойған.

Сойдырып ту бие мен семіз тайды,
Үйдіріп жан-жағына қант пен шайды.
“Алдында тіке тұрып, [қызмет қыл] күтіп тұр!”-деп,
Сатылған, жалдап берген, Баянайды.

Жарасып екі Мағзұм қатар жүрген,
Сауық пен, ойнап-күліп, дәурен сүрген.
Біз жүрдік екеуінің ортасында,
Итіндей Асқап, Кәһап соңына ерген.

Не керек енді бізге: ұйқы, тамақ?
Ет жеусіз тұрумен[ен] қалды табақ.
Үш-ақ жанбыз ең алғаш келген жылы,
Хазіреттен ала қыстай алған сабақ.

Сол қыста көзі ауырып, хазірет жатты,
Қиналып өз жанына жаман батты.
Немене “Бидан”- деген сөз бе оларға,
Жатқа айтып, жүндей сабап тарсылдатты.

Жазады үйренгенін Мәшһүр хатқа,
Өленді жүре берді соғып жатқа.
“Бір бала іштен қаксай туыпты!”- деп,
Ілінді жұрт аузына сол күнде атқа.

Ал, енді аға бердік болып бұлақ,
Бермедік тындаушыға тыныс, қонақ.
“Сарып, нақу”- деген оқу бар екенін,
Қазақта естімеген бұрын құлақ.

Нұр болғыр жатқан жайың, қайран, Мұса!
Балалар, шамаң келсе, маған ұқса!
Жазылған хат жүзіне қаламменен,
Қазақта еш болмаған өлең, қисса.

“Тарғын” мен “Қозы Көрпеш” шықпай ма енді?!

Кім білген оқып бұрын мұндай тілді.
Өлені “Төрт жігіттің”- қосақталып,
Хазіреттің үйіменен бірге келді.

Көргеннен оны Мәшһүр жазып алды,
Соқтырып жұрт алдына жатқа салды.
Ауызынан сілекейі шұбырумен,
Тамаша, естіген жан (жұрт) аң-таң қалды.

“Сөйле!”- деп, ұмтылып тұр біздің өңеш,
Тілім тағы тақылдақ, көмес емес.
“Көпейдің бір баласы қақсап тұр”- деп,
Сол күнде жұрт аузында болдым кеңес.

Күні еді аға сұлтан сол күнде енді,
Баянтау қаласына Мұса келді.
Алдына көремін деп алдырғанда,
Тынбастан жазған Мәшһүр қақсай берді.

Парасат нұрыменен әбден білді:
-Қаққай,-деп,-Құдай мұнан көз бен тілді!
-Мынау Мәшһүр болатын бала екен!-деп,
Ер назары тиюмен нәфіс қылды[4].

-Ей, сопы, бұл баланды жақсы бақ!-деп,
-Не болсын мұнан артық тіл мен жақ?!- деп.
Аяумен мейірі түсіп, бұлайша айтты:
-Балаңа мұнан былай үкі тақ!-деп.

Жалғанда аз күн тірі тұрсын!-дейді,
-Қандырар талай құлақ құршын!-дейді.
-Мынау не ғып тұр деп сілтемеді,
Бақыр-ай, көп жасағыр, болсын!-дейді [5].

Сол күнде айтқан сөзім жұртқа жақты,
Ерлер, назар қылған соң сондай бақты.
Қызының басындағы бір тал шоғын,
Қолымен Бибі Мәриям өзі тақты.

Табылды маған қамқор ата-ана,
Туысқан бауырдай боп Мағзұм және (жана).
Көз ашылды, жүзіме нұр шашылды,
Сүйкімді, көрінгенге, болдым бала.

Бетімді бір жан енді қаққан емес,
Ұстазға ешкім мендей жакқан емес,
Ұстаздың жамағаты қойнындағы,
Қызынан бір елі кем баққан емес.

Көңілімде сайрап тұрған бәрі дайын,
Менен аяп көрген жоқ көздің майын.
Ғабдолла, халфе қызы- Бибі Мәриям,
Аты аузымнан қалмайды жұма сайын.

Солардың сонда түскен махаббаты,
Сүйсінген, артылумен жан ләззаты.
Ерден, пірден ілтипат, назар болып,
Мәшһүрдің жұрт аузында қалған аты.

Қыс өтті, жер жібіді, жердің үсті,
Қаладан хазірет үйі елге көшті.
Мұстафа- болыс, Мұса-дуанбасы
Шорманның ордасына барып түсті.

Дүниеде табылған соң мұндай молда,
Атамыз не сақтасын бізді қолда?!
Бір көк қасқа құнанға мінгізді де,
Апарып тастап кетті тағы сонда.

Мұстафа Шорманұлы, өзі- болыс,
Ұстаған молдасы бар, молда Жүніс.
Күтуге хазірет үйін міндеттеніп,
Бір жазша іргесінен берген қоныс.

Хазіреттен оқымайды ұсақ бала,
Бала жоқ менен басқа тағы және.
Мұқтасар, Шарық Ғабдолла қоса оқумен,
Оны есе тұтпаймын, деп: “Аз ғана!”

Хазіреттің он жас үлкен ұлы менен,
Және артық қадір, пұлы, құны менен.
Шорманның көп тобына кіргеннен соң,
Мен қалай бір жүре алам оныменен?!

Мәшһүрдің жас шамасы тоғыз кезі,
Менімен түйдей құрдас жалғыз қызы.
Ұл мен қыз бірге жүріп көрген бар ма,
Қаңғыды тағы Мәшһүр жалғыз өзі.

Үй тола бала оқытқан молда Жүніс,
Барады қаңғып Мәшһүр қылып жүріс.
Барғанмен үндемей жай отыра ма,
Шықпай ма айтысумен жанжал, керіс?!

Ауызын “ә” дегізіп, аштырмаймын,
Айтысуға келгенде, бас бұрмаймын.
Хазіреттен естіп, білген жат сөзбенен,
Бала түгіл молдасын бастырмаймын.

“Ей, сені ме?!”-десумен кіжінеді,
Мәшһүрдің өзі не еді, сөзі не еді?!
Тамам бала оқудан шығып алса,
Жазған Мәшһүр тапталып езіледі.

“Ал, қылайық,- деседі,- ақтүйебас!”
Мәшһүрдің бір шықпайды көзінен жас.
Ең аяған-астынан тұрғызып ап,
Бар болған болысқаны: “Ал,-дейді -қаш!”

Маған сонда жоқ шығар тимеген қол,
Мұстафада бықыған ұл мен қыз мол.
Бір Ақбура: хазіреттің жалшысы бар,
Адамзатта аяйтын жалғыз-ақ сол!

Аяғанмен жете ме әлі көпке,
Бір өшіксе, көп бала көне ме епке?!
Балалықта басымнан өткен күнді,
Қалай тізіп сөйлейін бәрін жіпке[6]?!

Аямастан Құдайдың бергенін біл,
Қыздар қалды тірідей әр жерде тұл.
Сонда аямай-ашымай ұрған жандар,
Тіке тұрды алдыма қусырып қол.

Айналайын Құдайдан қылған мұндай,
Сол кезде жүргем жоқ болып жымдай.
Кім кетіпті үндемей сырт айналып,
Тиген жанды қып-қызыл шие қылмай?!

Бала жастан емдедік талай тазды,
Саған, Мәшһүр, обал жоқ өзіңе аз-ды!
Хазіреттің үйі сонда жүруменен[7],
Сол ауылда өткіздік екі-үш жазды.

Өсумен Баянтаудың қаласында,
Құдайдың жан сактаумен панасында.
Не берсе де Құдайдың берген бағы,
Сегіз бенен он бестің арасында.

Кеудеге он бес жаста ғылым толды,
Толумен тасып кетіп өлең қонды.
Әш-шәһрият апатқа татбиқ келіп,
Апат сол жұрт аузында Мәшһүр болды.

Кеудені кеткеннен соң өлең кернеп,
Ой кетті бет алдына сай-сайды өрлеп.
Бас жоқ, көз жоқ, бет алды шаба бердік,
Кім болдырып көріпті көзі терлеп?!

Біледі мұны тегіс бұл Орта жүз,
Жаз өтсе, тақау тұр ғой соңында күз.
Қыздарға тұмар қылып тақтыруға,
Өлеңменен ғашықтықтан қозғадық сөз.

Құдайдың, міне, шебер құдіретін көр,
Білемеді қайда екенін есік пен төр.
Өлеңін ғашықтықтың сезіп қалып,
Атамыз он алтыда аударды жер.

Бұлбұлдай қақсаған соң күн-түн сайрап,
Бекітіп тұра алмадық тілді байлап.
“Бала оқыт, мал тауып бер, тұрма үйде!”- деп,
Жіберді жер сібір қып еріксіз айдап.

Ғашықлық, нем бар еді қыспай көтті?!

Өз тілім, өз басыма көп пәле етті.
Атаның қылған ісі мирас болып,
Сонымен жер сібір боп өмір етті.

Жиырма тоғыз жаста Бұхар бардым,
Басымнан арылмастай сыбаға алдым.
Дамолда, Хамза қожа кездей ұшырап,
Тоғыз ай сонда алдында тұрып қалдым.

Бес жаста бисмилла айтып, жаздым хатты,
Бұл дүние тастай маған келді қатты[8].
Сегізден тоғызға аяқ басқан күнде,
Мұса еді қосақтаған “Мәшһүр” атты.

Ілтипат көп жақсылар етіп еді,
Шарапат ұстаз пірден жетіп еді.
Ұстазым Қамар хазірет сүйгендікпен:
“Уай, құзғын-ай!”- деуменен кетіп еді.

Таппады жаным сая күйгенінен,
Мандайға, тоқталмадым, тигенінен.
Дамолда хазірет күліп әр сөзіме:
“Уай, әулие!”- деуші еді, сүйгенінен.

Қолдаған әр орында ғайып пірім,
Тарқаған сөз сөйлеумен іште шерім.
Қайда барсам жоқ болған бұл жаһанда
Ұстазға жеккөрінішті болған жерім.

Деп кеткен біреуі “жынды”, біреуі “баксы”,
Бір кісі көпке қалай ұнамақшы?!
Ташкенттегі ұстазым осы күнгі
Ықыласымды қош алып, көрген жақсы.

Келеді шығып жаңа ащы терім,
Шабуга бүктетіліп жетпей жерім.
Күндіз-түнде басыма пана болған,
Қожай- баһауалдин кәміл пірім.

Жүрген, тұрған жерімнен пәле қашқан,
Тас басып, қанша қиын таудан асқан[9]?!
Жанкешті: “қыр қыдырған, су сыдырған”,
Қыдырдың қыдырғанда, ізін басқан!

Қаңғырып жүргендіктен, жүрген саяқ,
Жерім көп әр орында жеген таяқ.
Құдайға шүкір, Хақтың пендесімін
Мейірбан төккен лұтын аямай-ақ.

Иншалла, сөзімде жоқ титтей жалған,
Аузыма сөздің шынын Тәңірім салған.
Лұтхихи қандай есепсіз көп болса да,
Тағы өзі қаһарына сондай алған.

Жалғанда күйіп текке жасаған жас,
Бойыма өмір бойы бір сіңбей ас.
Ризамын қылған бәрін Ием өзі,
Қысқаны, жадыратқаны- бәрі бір бас.

Мен өленді өмірімше өттім қоймай,
Жібермес семіртумен және соймай.
Қайғы ғам-бала жастан құмар ісім,
Беруші өзі болған соң тіпті тоймай.

Ей, Алла, айналайын бергеніңе,
Ғибратпен, шын ықыласпен көргеніңе!
Керексіз бұл жалғанға қылдың бір жан,
Жүдемес, қажып ешкім өлгеніңе[10]!

Өлсең, саған, айтшы кім, қамығады?!
Түсінбеген сөзіңе, шала ұғады[11].
Тұра берсең жалғанда бұл қалыппен,
Қаты, бала күтуден жалығады.

Бұл сөзімнің бәрі шын, жалғаным жоқ,
Жалығумен тіпті өзім қалғаным жоқ.
Бұл жалғанда көңіліме алған істі
Қолым жетіп ешбірін алғаным жоқ.

Болмай кетті өмірімше маған тойым,
Хат, қаламым, өлеңім-жылқы, қойым.
Мен дегенде, жан біткен теріс айналып,
Орнына кеп көрген жоқ ешбір ойым.

Бұхар бардым, еңбегім онда қалды,
Ташкенттегі, жолдағы ел ұрлап алды.
Қыдырсаң да дүниені, таба алмассың:
Бір еңбегі жанбаған біздей жанды.

Кім-кімменен бас қоссам, ойы басқа,
Үйде отырып жаримын өш пен қасқа.
Үйде, түзде күн кештім жалғыздықпен,
Жари алмай өмірімде бір жолдасқа!

Деп ойлап: “Алданбайын болмашыға”,
Білмедім бала күннен қырға шыға.
Кеудеге қуат біткен кетіп қалып,
Жерім жоқ хош көрінген ұрғашыға!

Жоғары қарай беріп, төмен бақпай,
Өзімді-өзім жасқаншақ, қылып қақпай,
Қара құлдың жұмысын қылмаған соң,
Қатын деген халық, жұртқа кеттім (қалдым) жақпай

Берген өнер құдайым тіл мен жақтан,
Бұл-шын сөз, біледі жұрт, емес мақтан.
Тіл мен жақтың қатынға керегі не,
Құлды артық көретін жұрт мал мен бақтан.

Наданнан бойынды алыс қылып, сақтан!
Берілген ғылым, хикмет маған хақтан[12].
Ақ жағыннан көретін көзді жоқ боп,
Өңшең соқыр қарайды қара жақтан!

Жүсіпті ақ жағынан Жақып көрді,
Қырық жыл жылап, көзі ағып, өмір сүрді.
Қара жағын көрумен ағалары
Жойылтып, жоқ қылуға аңдып жүрді.

Керуенге бақыртумен құл деп сатты,
Мысыр барып, зынданда нақақ жатты.
Зылиқа ақ жағынан көріп қалып,
Өрт болып өз-өзінен күйді қатты.

Бір жағың ақ болғанда, бір жақ- кара,
Тәңірін солай жаратқан, бар ма шара?!
Қара жақтан қараушы ортасында,
Жалғыз қалдың сопайып, ей, бейшара!

Білгенге болды тамам, енді сөз жоқ,
Елуден астың анық, саған жүз жоқ.
Тұр мейлін, бұл жалғанда, жөнел мейлін,
Ақ жағыңнан көретін бір де көз жоқ!

Жаудың басы өз нәпсің бермейді ерік,
Қосақталып лағын тұр оған серік.
Қанша айналсаң құдайдан, аз-ды саған,
Дұшпаныңа осынша қылған жерік!

Білмей жүрсің жүгінді мойнындағы,
Өмір бойы қанбаған ойың-дағы.
Қара жақтан, қақ басы, қараушының
Өмір-жолдас қатының қойнындағы.

Қартаюмен жастарға болдың суық,
Бас орнында бұл күнде- үрген қуық.
Емен болсын, көтерсін, қалайша үйді,
Іске жарап жалғанда жалғыз уық [13].

Жүрегіңнің басында қалды дағың,
Күннен-күнге жуықтап өлер шағың.
Ақ жағыңнан көруші жан жоқ болып,
Аймағыңа айқын боп қара жағың!

Бұл жалғанның жүзінде көңілің өспей,
Көрінгеннің жұртында қалдың көшпей.
Қашан көзге көрінген асыл нәрсе
Асылдықтан қор болдың, көзге түспей!

Бала күнде толумен кеуден нұрға,
Мастыкпен түсіп кеттің талай сорға.
Шарк ұрып ұшып жүрген дер күнінде,
Зерек құстай жаңылып, түстің торға!

Еске түсті-ау басымнан кешкен күндер,
Талай уын жалғанның ішкен күндер!
Бопаламдап ішінде кетіп жатыр,
Неше түрлі көкейді кескен күндер.

Тіршілік көрсетті бәрін мұның,
Сен қазбалап сұрайсың несін оның?!
Тілің сөйлеп, жүрегің оянғанмен,
Қайда жеткен созғанмен қысқа қолың?!

Текке шаршап, зарықпа, қызыл тілім!
Салған мені бейнетке ғылым-білім.
Зеректіктің сазайын көп тартумен [14],
Қақсауменен дамылсыз өтті күнім.

Жарық сәуле көре алмай, бір таң атып,
Кеткен күнді, айтасың, қашан батып!
Сату, сою жағына жарамсыз боп,
Қойға ере алмай қотанда қалдық жатып.

Арам болды жалғанда бізге базар,
Тірілей көрге түсіп, болдық мазар.
Міне, осындай мән-жайы кәріптердің (ғаріптардың),
Шарапатты ерлерден тиген назар.

29. III.1911 ж.

Әмен қазасына

Қан түсті алпыс үште аяғыма,
Ок тиіп түзде жүрген саяғыма.
Көп сөйлеп ғақыл-естің жоқтығынан,
Кетіппін тағы түсіп баяғыма.

Келмеген қайдан білсін бастарына?!
Әркім өзі ұшырамақ тастарына.
Шағайын мен мұңымды бір аз ғана
Арғынның алаш білген жастарына.

“Бозінген, бозайғырдай”- түстік күйге,
Келе алмай бір кеткеннен, қайтып үйге.
“Атадан алтау болып туғанменен,
Бір жалғыздық бар!”-деген ұшырап күйге.

Толық боп көзге түсіп тұрған төлім,
Жұрт қолына алынған аққан сөлім.
Турашыл, түзушілдік сыбағасы-
Кесімді әуел ақыр нақақ өлім.

Жасымнан бұрылмаған бетім ыққа,
Ұл еді қарсы туған атқан оққа.
Құдайға көп ризамын (ырзамын) қат-қат шүкір,
Толық боп жарап кеткен құрбандыққа!

Құдайдың бір зор сыйы маған берген,
Толық қып бергендігін алаш көрген.

Жаманға ат айтқанмен жоқ сыбаға,
Мал арам: пышақ тимей, бітеу өлген.

Жазған соң жер қазылып, қойылуға,
Жем болған жаман-жәутік тойынуға.
Құдайға шүкір мұндай қылған семіз,
Жараған арық қашан сойылуға?!

Таңбасы ғарасатта қып-қызыл қан:
“Шаһит боп өткеніне-деп-бұған нан!”
Демейді: “Жаман өлім”- тіпті мұны,
Шаһитті кәрбаланы естіген жан.

Түскен жоқ олжа болып шабындыдан,
Жарамсақ, шықпайды өнер жағымдыдан.
Ұлт үшін жаннан кешіп, өлді шаһид,
Өлмей ме жаман да үйде қағындыдан?!

Өзімді, жыным бар ма өзім жойып?!
Отырмын Хақ ісіне мен ден қойып.
Жемісім ақыретлік толық болып,
Есірдім: ішпей мас боп, жемей тойып.

Құдайым бала берген махаббатлы,
Татымды жеміс қылып, бек ләззатты.
Сүйгенін: “Шұнағым!”-деп, у ішкізді,
Аузыма сүп-сүйкімді балдан тәтті.

Тәңір ісі бәрі оп-оңай, емес қиын,
Той болды естілгені- ұлы жиын.
Көтеріп ала алмадым, шамам жетіп,
Иемнің мейірімандық (мыһырбанлық) берген сыйын!

Ешкімнен кем болған жоқ көріністе,
Жаманға өңі түгіл, жоқ қой түсте.

Кінәсыз жас жиының (хыбының) орнын берді,
Түсіріп жұрт көзіне отыз үште.

1921 ж.

“Той”- деген соң

Жылым-қой, алпыс алты- тұрған жасым,
Ағарған көп сөйлеумен сақал-шашым.
Жүруден аяқ-қолым жалықса да,
Кез екен домаланып жатпай басым.

Кереку бара қалдым қаласына,
Көп бас қосқан жанталас арасына.
Паромның душарластым тап өзінде,
Ол Нажмалдин хазіреттің баласына.

Жан екен өзіне де Құдай берген,
“Құтылмас- деген сөз бар,- иман ерден!”
Ұшырастық Үркер айдың тоғысындай,
Танысып, шұркырасып көрген жерден.

- Жігіттер, бір шабыстан танба!- дейді,
- Бұл кісі келсе, бөгеп қалма!- дейді.
- Күнінде олай-бұлай қырық өтсе де,
Бір тиын мұнан былай алма!- дейді.

Біліскен жан емеспіз бұрын көріп,
Елжіреп іші-бауырым кеттім еріп.
Аруағы атасының желеп-жебеп,
Тұр екен өзіне де Құдай беріп.

Атандым жұртқа Мәшһүр құлын жастан,
Сөзім бар алты алашқа болған дастан.
Беретұғын құлына Ием Жаббар
Үйіп-төгіп береді әуел бастан.

Дүние-базар: құрылған ісі-сауда,
Құс торда күн кешкен, балық-ауда.
Бұл хазірет Бұхардан келіп әуел,
Бірір жыл тұрақ қылған Баянтауда,

Сонда біз бала екенбіз табан бесте,
Алдына алып, жүгінтіп ерте-кеш те.
Ағузы бісмілланы үйретіпті,
Дүр тасы бұл қалған сол біздің [есте].

Сонда мен Шар кітаптан алдым сабақ,
“Бітта микуанем” –деп, бекем шығыс қа[лап].
Садапка дүр төгіліп, орнын тауып,
Өмір-азық, таусылмас, болды тамақ.

Сонан соң мен көркейдім қандай болып,
Ағарып аппақ атқан таңдай болып.
Аузыма ағузы бал боп жұғып,
Күні өтіп үймелеумен шыбын қонып.

Бұл сөзді әшкерелеп халқыма айттым,
Әр жерде қосып атын қалам тарттым.
Бұрынғы (мұрнағы) жыл-айында марапазан
(жарапазан),
Басына бір жұма (жұмға) күн барып қайттым:

-Атаңның шәкіртімін, атым-Мәшһүр,
Сен жақсы боп туған соң ашыл[сын] сыр!
Тәңірі берген айрылма бір қалпыңнан,
Осы жақсы аталған қалпың[да] жүр.

Естідім: жазғытұрым қылыпсың той,
Екі өгіз бен сойыпсың жетімек қой.
Қолы ұзындық белгісі- той-тамаша,
О да бір Құдай берген абырой ғой!

Кетесің кезендессең бір шалдырмай,
Анау-мынау жаманға сыр алдырмай!
Тойыңа шақырыпсың атын атап,
Қаржау менен Күшіктен жан қалдырмай!

Жұрттың басын қосыпсың жиын-тоймен,
Талаптанып зорайып үміт оймен:
“Қалай маған бостан-бос құр келеді,
Біреу жетек, келер-деп,- біреу қоймен”.

... “Той”- деген соң, келіскен желе-шаба,
Тайлы-таяқ, қалмастан бала-шаға.
Өлшеп қолдан қойғандай- үш шелектен
Қымызы бар ішінде бір-бір саба.

Жілік салдың сабаға үш кез ақтық,
Сырттан санап тиынды біз де шақтық.
Қалай жүйрік саудаға өткерілген,
Тиын артық жібермей қылған сақтық,

Түбі Қаржас- Қазықбай шығарды үнін:
-Үйден ал,-деп, балаға арнап құлын.
Ішіп-тышып жөнелді Қаржау, Күшік,
Бірде-бірі шығармай бұзау тілін.

Үйректей жүзіп, қалқып қаздай ғана,
Өз қылығы өзіне аздай[ғана].
Тағы онымен қоймайды еркелікті:
-Түк алмастан өткіз-деп, жаздай ғана!

Кім біліпті мұндайын мұнан бұрын,
Қаржау менен Күшіктің білдік сырын.
Енді менің- білгенге айып емес,-
Теріс айналып кетуім, қарап қырын!

Түзелер қашан жұрт боп мына қазақ,
Қылмаған кім бар дейсің бізді мазақ?!
Кешегі өткен дәуірде тұншығумен,
Өлуге, өлмесек те, қалдық аз-ақ!

Аяқты бір баса алмай емін-еркін,
Өтті ғой ит қорлықпен өмір шіркін!
Жүргенбіз өліп қалмай, не ғып шыдап,
Қарашы күдерідей жанның беркін/берігін/!

Өшпейді өсіп зорайған өтірік, ұрлық!
Қалған жоқ әлімжеттік, әлі озбырлық!
Өткіздік өмір жасты жылауменен,
Жалғаннан таяқ жеу мен көріп қорлық.

Жыландай ысқырумен төгіп зарын,
Тыныштықпен тата алмады ешкім нәрін!
Көз-соқыр, құлақ саңырау болғандықтан,
Біз білдік қызық дәурен соның бәрін!

Ат шауып айнала алмас біздің міннен,
Тышқанша жан сақтадық шықпай іннен!
Замана баса көктеп билеп кетіп,
Кетіппіз болып кәпір, шығып діннен!

Алай-түлей ұйтқыған боран соғып,
Ақыл, сезім жылқыдай кеткен ығып.
Кеткен нәрсе орнына бір келмеді,
Күн қанша жадырағанмен, шуақ шығып!

Келуі жоқ, қанша қақса, кеткен қайтып!
Жараны жаңғыртпайын текке ұлғайтып!
Дей бергіштік қылмайын босқа шаршап,
Көріп тұрған нәрсені сөйлеп, айтып.

Бұ жалғаннан біз көрдік дұшпандықты,
Емен талқы ағашпен қысқандықты.
Жас ұлан мен жынысы әйел- кедей тобы,
Алып тұрсың еркіндік, бостандықты!

Жүрдік-ау тіріміз деп біз де ұялмай,
Өздігіннен өлуге жан қия алмай.
Өнер, білім, талапқа жол жоқтықтан,
Хайуанша қаңғып қалдық оқи алмай.

Мен жастан болдым ақын, өлең дарып,
Кететін сөйлемесем, ішім жарып.
Ауызға ерте ілініп, түстім көзге,
Қылған титтей пайдам жоқ мұнан жарып.

Бұ жалғаннан өтеді кім басы аман?!
Бізді билеп иледі өткен заман!
Жеңсікшіл елдің жетпей мақтағанын
Желөкпелік ұқтырды шын деп маған!

Жағдайсыз сұм заманмен өмірім өтті,
Ғашықлық, нем бар еді қыспай к... ті?!
Ерік, ықтияр өзінде жоқтығынан,
Не жаудыр көз құса боп, қыршын кетті?!

Бай кедейге көрді ме мойын бұрып,
Өмір бойы жем қылды қанын сорып.
Бұл күнде есіктегі жалшылары
Төре айтты өздеріне төрде отырып.

Ездігімнен мен жүрмін тіпті әлі өлмей,
Ер болсам, кетер едім тілге келмей.
Мұның бәрін кім қылды, Құдай қылды,
Қазақ жүр мұның бір де бірін білмей.

Біздің қазақ саяғы кер кеткеннің,
Түк пайдасын көргем жоқ ер жеткеннің.
Алқымынан алған жау босатпайды,
Онан күші аса алмас жан біткеннің!

Көл құрып, аққан дария- су тартылған,
Ұртты ауыртқан құр бос сөз көп айтылған!
Азаматта айтарлық таппадым жан,
Бой жеткенмен, күндіктен күні артылған.

Не боларлық сабаздар жүр ғой өспей,
Өмір бойы желкеден жауы түспей!
Мен көрмесем, кейінгі заман көрер,
Дәметейін түңіліп, үміт кеспей!

Жегеніне мәз болып тауып нанды,
Алас ұрып бәрі жүр қинап жанды.
Шарқ ұрсаң да дүниені таба алмайсың,
Басқаға пайдам тисін деген жанды.

Кедейдің шықпайды өнер саяғынан,
Байлардың запыс болған таяғынан.
Бірі шаба жөнелсе ілгері озып,
Шап етіп бірі алады аяғынан.

Жұмысы замананың сауда- сату,
Арам боп ылғи түнге таң боп ату.
Дүние- дос, малға құмар жанын жалдап,
Табылмас, емге іздесең, екі тату!

Пайдалы оқу үйренбей жалғыз әріп/харіп/,
Шатпалақтап үйрендім наху, сарыф.
Пайғамбар айтқан екен, білмеппіз біз:
“Алшаһарыт апату,- деп,- Хадіс, Шәріп!”

Ауызға ерте ілініп, атақ алдық,
Үйір-үйір қысырақ матап алдық.
Белімізді сындырып кете жаздап,
Шөккен нардай бақ етіп, жата қалдық.

Аспандағы бұлтпен араластық,
Кейде жаңбыр, кейде қар, бұршақ шаштық.
Тапқан олжам, атақтан алған сыйым,
Бір өзінен іс көрдім үш-төрт қастық.

Токтамадым мен мұнан аузым тыйып,
Бергім келмес ешкімге көзім қиып.
Жүрген күнім көп болды-ау әрі- Айдай,
Жер мен көктің ортасына зорға сыйып.

Тұрарлық бір сөз әбден айтарлыққа,
Мұрша болмай бұл беттен қайтарлыққа,
Ақша шашам, шар салып сайлайтын кім,
Таласпасам мен сөйтіп шайтандыққа.

Пәлі, олжаңа болайын алған саған!
Атақ қайда дүниені даңқы жарған?!
Міне, атақтың пайдасы маған берген,
Сыбағасын шайтанның тартып алған.

Қылық емес көрінер Құдайға қош,
Ұқтыңдар ма: қай жерден тігілді қос?!
Мырза Құдай, кең Құдай кешірімді,
Қалай еркін қаңғытып, жіберген бос?!

Тен құрбымнан жүрмекпін бойым асып,
Кез келгендей бетіме жердей басып.
Шыбын құрлы қауқар жоқ, жоқ есім де,
Өмірі өткен Құдаймен қарсыласып.

Мен не болсам, обал жоқ өзіме деп,
Бак күндесім, байқасам, шашымнан көп.
Алас ұрдым әуре боп, тұстасымның,
Бет қаратпай бәрін де жеңемін деп.

Айналыстым жынменен мен бесімде,
Кетпестей боп орнады он бесімде.
Әуреленіп шарқ ұрдым, жетілдім деп,
Арты қандай болары жоқ есімде.

“Жазған сөзім әркімге тұмар!” – дедім,
“Аузын ашып, ол көзін жұмар”, – дедім.
Мылтық алып, атам деп көздегенді
Ақымақтықтан: “Маған сол құмар!” – дедім.

Мәшһүрдің құр бос сөзбен толған ұрты,
Ойында жоқ ағарған сақал-мұрты.
“Түлкінің қызылдығы өзіне сор”, –
Сол сықылды болыппын көздің құрты.

Ішпей мас боп жүріппін, жемей- тойып,
Өзімді- өзім мұқатып күнде жойып.
Құмар болып қолына түсіргендер,
Түлкіше сыдырып алды бір-ақ сойып.

Болғанда сен не болдың, түлкі болдың,
Қу медиен, құба жонның көркі болдың.
Қолға түспей жүргенде онды-ақ едің,
Тұтылдың, қолға түстің, күлкі болдың.

Дүние тегіс біледі жұпар даңқын,
Құнды, пұлды танып жұрт, қымбат нарқын.
Жұпар өзі немене, айтыңдаршы,
Бір киіктің кіндігі, білсең жарқын.

Анадайдан мұрынды исі жарып,
Жүрген- тұрған жерінде жұғын қалып.
Оған құмар болмаған кім бар дейсін,
Қолға қайдан түсер деп азаптанып.

“Жұрт біткен екен ғой,- деп,- маған құмар,”
Елтіп мас боп, бас шайқап, көзін жұмар.
Құмар емей немене, қолға түссе,
Кенедейін сақтайды, кылып тұмар.

Ол мүсәпір мастанар жазғытұры,
Оны андыған дүниеде көп боп ұры.
Бар деймісің ойында титтей оның,
Екендігі кіндігі бостың соры.

Қолға түспес бір асыл піл сүйегі,
Мұрыны зор, ол-бір хайуан: жоқ иегі.
Сөзді сөз түртіп айдап шығарады,
Шідердей ағытылса сөз тиегі.

Алла адамды жаратқан артық зирек,
Басқадан артықтығы оқшау бөлек.
Оған-дағы, жұрт құмар күн-түн аңдып,
Сүйегін алу үшін кылып керек.

Сорды азсынып, кейде біз тұз да қостық,
Желді азсынып, құйынның жолын тостық.
Пайда ойласан басыңа, жап етекті,
Жұрттың жақсы көргенін білме достық.

“Жап етекті!- дегенім- есінді жи!”
Есті жисан, көресің сонда артық сый.
Ақшаға ешкім алмайды, шаш далаға,
Атак, абырой, ар, намыс,-бәрін де қи!

Бой бермеймін дегендер ар- намысқа,
Ұзап шырқап кетеді тіпті алысқа.
Кеткенімен алысқа құтылмайды,
Қайда барса, килігіп ну қамысқа.

“Бай болады,- деп айтқан,-к...ті қысқан”,
Қыспағанға дос аз да, көп қой дұшпан.
Көп қамыстан қоянға не пайда бар,
Жел тұрса, сыбдырынан үрейі ұшқан.

Білмейсің өзін қалай ұшқаныңды,
Жығылып жерді қауып, құшқаныңды!
Саған атақ әперген қызыл тілің
Өзіңе көбейтеді дұшпаныңды.

Жаз- алмасаң сыбаға, қыс-аласың,
Астары жоқ киімге тыс аласың.
Алған пайдан мақтанға, тапқан олжан,
Дұшпандардың оғына нысанасың!

Оқу жын- есалаңға, өлең де- жын,
Өнерін- өткір пышақ, сен- оған қын.
Өзіңді тілім- тілім, дал-дал қылды,
Өзгесі өтірік болса да, бұл сөзім-шын.

Досы емес, өз жаныңның қасы болдың,
Артық сөйлеп Аллаға асы болдың.
Жұрт қолына алды деп, елеурейсің,
Қолға алғанда дойбының тасы болдың.

Әлдеқандай боласың бұрылмай бет,
Мастанасың шай ішіп, жегенге-ет.
Бірде биге шығасың, бірде-закот,
Бар болғаның осы ма, ту, пәлекет!

Шайнам ақыл жоқ титтей, не еткен бассың?!
Жеп етің жоқ, ит тиген арам ассың!
Жұрт ойнаса тақтайдың бетіндесің,
Ойнамаса, қалтада қалған тассың!

Тасы болмай дойбының, болсаң қалам,
Қолына алып жаза алмас ешбір адам.
Жерге қиып тастамай көрген кісі,
Өбдіреде жансыздай жатып қалам.

Мұныменен таусылсын Мәшһүр сөзі,
Өз сөзіне сүйсінсін құлақ, көзі!
Керексізді бір алар- жаратпаған,
Неге керек боларын біледі өзі.

Күнелттім бір үй толған соқыр бағып,
Оған мен жаранамын қалай жағып?!
Түрінің қандай екенін қайдан білсін,
Самаладай қойсаң да мың шам жағып.

Айтқан сөзім құлақтан кетеді ағып,
Құлақ қайда мақтанар гауһар тағып.
Құлағы тарс бекіген саңырауларға
Шаршама сылдыр- сылдыр қоңырау тағып.

1926 ж.

Мәшһүр- Жүсіптің өлер шағындағы сөзі

Жылым-қой, биыл жасым- жетпіс үште,
Өң түгіл, маған жалған жоқ қой түсте.
Өткіздім мен өмірді босқа шаршап,
Салумен ақ қағазға шимай кесте.

Жабысты он бесімде өлең маған,
Түстеніп Өлеңші ата, қона алмаған.

Бөктергідей босқа ұшып, болдым арық,
Бау ашпай көр балапан түк алмаған.

Көрінгенге- мен қызыл болдым түлкі,
Талайдың жаңаланған тымақ, бөркі.
Баяғыда болдың не, болмадың не,
Отырмыз көрген жанға болып күлкі.

Қыран боп іле алмадым аққу, қазды,
Өмірімде көрмей өттім жылы жазды.
Көздің суын ішумен, соған мәз боп,
Белшеден кешіп жүрдік батпақ сазды.

Көзтаныспен жауласқан жаттай болдық,
Апрель, май болмадық, марттай болдық.
Өзен, көлден бір жүзіп су іше алмай,
Ауыздықпен су ішкен аттай болдық.

Бақ құсы маңайласпай басымызға,
Шаршадық жатқыза алмай қасымызға.
Қанша талап, бос шаршау далақ-далақ,
Ұшырадық өзіміздің тасымызға.

Өмір бойы ұшырамай бізге молдық,
Табысымыз, көп болса, ат пен тондық.
Әкемізді өлтірген жаудай болды:
Кедейлік, кемтаршылық, қысқа қолдық.

Құдайым бұла өсірді өзі бағып,
Жалғанның қызығынан шетке қағып.
“Өнер алды-қызыл тіл”-дегенменен,
Беталды шаба бердім текке лағып (ұлағып).

Ерте азиат болғанмен алымсызбын,
Әйел болсам, құн, пұл жоқ, қалыңсызбын.

Қоға тартып көлден көп көргенім жоқ,
Ол жағынан жағдайсыз салымсызбын.

Құлақ естігенді көз бір көрмек: “Баяғы Нух Пай-
ғамбардың заманында дүние жүзін топан су қаптады.
Тау-таудан қырық кез асты”, - деуші еді. Былтыр
өткен 1928 жылы январьдан бастап “Науқан”-де-
ген шығып, байлар жиған-терген мал-мүлкімен суға
кетіп, толқын жұтып, мал да құрып таусылып, бай
да құрып таусылып, тып-типыл болды. “Бір там-
шыдан жиыла-жиыла дария болмақ, //Бір пұлдан
жиыла-жиыла дүние болмақ”. Байлардың ешкімге
беруге көзі қимай жинаған мал-мүлкі дария болып,
өздерін ғарық қылды. Бір пұлдан жиылып, үйілген
дүние өздерін тұншықтырды. Кедейлер сусыз шұ-
қанақ еді. Тасыған дария бөлініп-бөлініп бытырап,
әр шұқанақта қалды.

Күн жайлатып, жаудырған қызыл туы,
Өткен жыл төгілген кез малдың шуы.
Тау-таудан қырық кез асып биіктігі,
Қаптады дүние жүзін топан суы.

Кеме қайда, жұрт мінді салын байлап,
Ағызды қоймай ерікке толқын айдап.
Су жұтты, қатты толқын тұншықтырды,
“Салы суға кеткен” көп: сору қайнап.

Алай-түлей ұйтқыған боран соғып,
Көп жылқы науыт болды боранға ығып.
Талай жұтқа болмаған жарықтықтар
Шыбын-шіркей, быт-шыт боп, кетті шығып.

Қалмады іске татыр ірі кісі,
Осылай болады екен тағдыр ісі.

Құдайдың Құдайлықпен қылған ісін
Көзімен көреді екен тірі кісі.

Кедейге үлес болды құнан мен тай,
Теп-тегіс болып типыл құрыды бай.
“Дүние-кезек” – деген сөз аққа шығып,
Бәрін қылған өзіңсің, Құдайым-ай!

Құдай ұрып, бай біткен кері кетті ғой,
Жиған дүние түбіне бір жетті ғой!
Құлақ бұрын шықса да құр салбырап,
Соң шыққан мүйіз өсіп ер жетті ғой!

Істің бәрі Аллаға аян болды,
Сөйлеушіге әңгіме баян болды.
Көзі қимай жинаған бай дүниесі
Өзіне жылан менен шаян болды.

Бір тамшыдан су жинап дария етті,
Түзу қарап ешкімге бұрмай бетті.
Жел тұрып, толқын қатты тулап соғып,
Жиған бай өзі ғарық болып суға кетті.

Шұқанақта су қалды болса-бөлек,
Маңызы жоқ: береді кімге түнек?!
Ну орманды өрт алып, тып-типыл боп,
Бұтақсыздан сопайып қалды терек.

Ей, Мәшһүр, туа қастас болдың баймен,
Бай көрінсе, қашушы ең қолат саймен.
Байдың түбі боларын біліп мұндай,
Сөйлесіп қойғансың ба бір Құдаймен?!

Онан соңғы бір қасың- қожа, молда,
Олармен елдеспедің бұрын-соң да.

Жамандап бас-басына өлен жазып,
Жазған сөзің әр жерде жүрді қолда.

Қажы мен ишандарды түйрей шаныштын,
Бәрінен бойыңды аулақ салып қаштын,
Аза бойың тік тұрып осылардан,
Арапшы жек көрсетер бар ма албастың?!

“Осымен бәр[і] бірге-деп- қатын бала”,
Үйір-шүйір болмадың оған және (жана).
Бұ жалғанда үйлеспей ешкімменен
Жұртқа: “жынды” –дегізген Хақ-тағала.

Ерігіп қаламыңды қолға аласың,
Сүңгіп, жүзіп кетуге қорғанасың.
“Өгіз өлер, болмаса арба сынар”, -
Деуменен айран-асыр таң қаласың.

Мың тоғыз жүз, міне, отыз бірінші жыл,
Жылқы кетті, қой келді, мұны ырым қыл!
Қойдан қоңыр заманды бір көрмексің!
“Қой анасы-бестен”, -деп, - бусайшы бел!

Жылан- жылыс, өткіздік жазды, қысты
Жылқы жыл сапырылысып жұрт жүрісті.
“Құлағың естігенді көз бір көрмек!”
Көресің- өлмегенің, қой -дұрысты.

Өлмегенге- бір дәурен кезек тимек,
Пенде асығып, аптығып, пісіп, күймек.
Ұрған Құдай пендесін қан қақсатып,
Құшырланып, құшақтап, аяп сүймек.

Мәңгі-баки бұ дүние тұрмақ емес,
Қалжыратып шаршатты күнде-”Кеңес”.

Өлмеген күл көреді, асықпандар,
Бұл “Кеңес” те таусылып, болар көмес!

Адыра тұл, қалды қурап қара шаңырақ,
Кетті ғой әлде қайда иесі аңырап!
Тірі кісі табыспақ бір-біріне:
Қойдай маңырап, қозыдай шулап, жамырап.

Жұрт көрді-Құдай ісі оңайлығын,
Қысы-жазы тығын жоқ, күнде шығын.
Пенде асығып, жеткенше тарығады,
Құдай өзі көрсетпек-Құдайлығын!

Шайтанмен-ел, Құдаймен жат болды ғой,
Сол себепті жұрт біткен ғад болды ғой!
Көк пен жердің- не пайда- кеңдігінен,
Жақсылық, тынышлық деген қат болды ғой!

Кедейшілік- болар ма мұнша қиын,
Ойын-күлкі, ас пен той, қалды жиын.
Естігенің: жаман сөз, суық хабар,
Жұмыртқадай шайқалар күнде миың!

Ертегі емес, шын сөз ғой, Құдай-қаулы,
Қайда барсан, жұрт болған ғаддың аулы.
Құдай жұп қып жаратқан екі түрлі,
Ішінара табылмақ худтың қауымы.

Бас таласты Құдаймен- басты, малды,
Соларға боп пәленің қақ қарсы алды.
Кейінгіге қисса қып сөйлеу үшін,
Аман-есен қалдырған абұйыр (абур) қалды.

Бұл құлақ естігенді- көз бір көрмек,
Не нәрсе әуел бастан егіз келмек.

Кейінгіге мылжындап, былшылдауға
Табылды заманада бізге де ермек.

Естіген бір сөз еді құлын жастан,
Таңбадай, жоғалмайтын, тасқа басқан.
“Қошқардың ені үзіліп түседі”, - деп,
“Өліпті, - деген сөзді- қасқыр аштан”.

Естіген тегіс мұны жас пен кәрі,
Жүре бер нанбағаның әрмен ары!
“Қошқардың ені қай күн үзіледі?”
-Деп жүр ғой аққан, танған жұрттың бәрі.

Деп жүрміз: “Құдай бар!- деп, бір,-деп,-күшті!”
Сол сөз де болып кетті-ау дәл екіұшты!
Анық көңіл бекиді қарарланып,
Құдайлық, таң қалғандай, көрсетсе істі!

Сапар өлеңдері

Ышқышбап сапары

Медірессе жата алмадым ішім пысып,
Көңіліме әр бір түрлі қиял түсіп.
Мәшһүрде бала жастан бар емес пе,
Кететін диуаналық мінез қысып.

Қоржынға кітап, Құран салдым жинап,
Не таптым бала жастан нәпсі сыйлап?!
Ойландым бекер қарап жатпайын деп,
Біраз күн жүрейін деп жанды қинап.

Жастықта жүріп, тұрып қалайын деп,
Әр нәрсе көрсем, ғибрат алайын деп.

Қадамжай әулиені зиарат қып,
Хазіреті Ыдырыс, Ышқыш (Шықыш) бапқа
барайын деп.

Мен жүрдім тілеп жәрдем бір Құдайдан,
Жарысқа қосылып ем құлын-тайдан.
Айында рабиғұл, әуел дүйсенбі күн,
Аттандық Қыбырай- Дұрман деген жайдан.

Байназар ақсақал мен Мыңбас, Ақпан,
Шықпайды жақсы кісі ынтымақтан.
Арғыннан бесеу, бізбен алтау болдық,
Жүсіпбай- жолдасымыз: Найман- Тоқпан.

Түбінде Баркөз төбе Нұрбек қондық,
Жанлармен Құдай сүйген жолдас болдық.
Тірілік, денсаулықтың арқасында
Әр жерден біз осылай кеңес құрдық.

Жол жүрдік дін жолында жанды қинап,
Демедім бай болайын, дүние жинап.
Өзі үйінде жоқ екен, Ташкент кетіп,
Үй- іші, қатын-бала күтті сыйлап.

Самауыр, қайта- қайта қойды, шайды,
Жей алмай азыққа алдық аппақ майды.
Құданың аз күн берген наубатында
Аралап тамаша еттік әр бір жайды.

Біз көрдік Ескендірдің мұнарасын,
Жол қылған кесіп жардың екі арасын.
Қаздырып тыңнан арық, су ағызып,
Княздің қылған абад бау ағашын.

Екі кент қатын айлық, қатар сайлық,
Денсаулық- тірі адамға үлкен байлық.
Тауға кіреберісте жол үстінде
Атанған Жанжалкент деп, ол- шын байлық.

Қазакент қалды ар жақта көрдік, әні!
Әр түрлі екен жолдың екі жаны.
Жаяу түсіп, зиарат қылып өттік,
Сахаба болған имам Ғаксыраманы.

Сарт- сауан жол үстінде Қожакенттік,
Түс болмай аяңменен соған жеттік.
Шыршыққа көпір салам деп жинаған,
Тастарын хазірет Ғалы тамаша еттік.

Екі тау: Қоңыр, Бұқа қалды жолда,
Баруда- қамшылар жақ болды оңда.
Бесінде Шарбақтағы Жүсіпханға
Барған соң мейман болып жаттық сонда.

Самауырын- қайта- қайта қойды шайын,
Атқа жем неше мезгіл берді дайын.
Сойды да бір сырбазды асып берді,
Жолшыбай үлестірдік аппақ майын.

Бар екен Ишан деген бір ағасы,
Көрінді ақпейілді сол шамасы.
Атасы нағыз әулет тұқымы екен,
Кісі екен табылмайтын, жоқ бағасы.

Атгандық онан ертең ерте тұрып,
Әңгіме түні бойы мәжіліс құрып.
Қадамжай қарауылшы көпірінен
Түнде өтіп, тауға қарай кеттік жүріп.

Сол жақта Бұрыш молда қала берді,
Бар Құдай баршамызға пана берді.
Әңгіме- әркімдерге ғибрат үшін,
Көргенін жазып Мәшһүр ала берді.

Сарқырып ағып жатқан Шыршық қайнап,
Біз көрдік барып басын Құдай айдап.
Қадамжай әулиенің ағашына
Отырдық біраз тоқтап, атты байлап.

Кетіппіз Құдайдаттан сол түн өтіп,
Байқамай қараңғыда өтіп кетіп.
Таң атып, намаз оқып, күн шыққан соң,
Имамхан көпіріне бардық жетіп.

Шыршықтың таң қаларсын тасқанына,
Сарқырап таудан, тастан асқанына.
Астында тіреуі жоқ ағаш көпір,
Солқылдар жалғыз аттың басқанына.

Жағалай жол үстінде тұрған мазар,
Бұл Мәшһүр көргенінің бәрін жазар.
Астың-су, үстің- аспан, ортасынан,
Жетектеп бір- бір атты өттік азар.

Тау қалды жолда оң қолда Абылқасқа,
Таулар көп толып жатыр онан басқа.
Құдайдың құдіретіне таң қаларсың,
Қатарлап жиған жүктей тұрған тасқа!

Жер екен Шиман деген таудың басы,
Шілмахыраб Абылқасқа хан ортасы.
Ауызында Бұрыш молда көпірінің
Бар екен тас боп қалған адам басы.

Шыршықтың Алатаудан шыққан басы,
Таусылмас айта берсем тамашасы.
Бар екен Хазірет Ғалы дүлділінің
Жем жеген екі жерде ахыр тасы.

Бір өзен Қожакенттен Өкем құйған,
Суына көрген адам ішпей тойған.
Тастар бар жол үстінде бек тамаша,
Ойларсың- біреу әкеп қолмен қойған.

Қожакент көпірінен өтіп жүрдік,
Көтерген Хазірет Ғалы тасын көрдік.
Бір емес, көпірінен және де өтіп,
Аяндап тауға қарай жортып желдік.

Шыршыққа құяды екен Пішкәм келіп,
Һаммасын жаза бердім хатқа теріп.
Басында Шайхы Ғұмар баба жатқан,
Сыртынан көрмесек те, өттік біліп.

Қасында екі кент бар: Шежек, Нанай,
Қыстақтар адам білмес қалған талай.
Көксудың құйған жері- Бұрыш молда,
Жаратқан құп тамаша Тәңірім қалай?!

-Алатау- басы толған қар,- деп айтты,
-Пішкәмнің (Біскемнің) жолы қиын, тар,- деп айтты.
-Сахабауыл Ғабдолла ансары мен
Әулие “Күміс кептер” бар! – деп айтты.

Көрерсің көп тамаша ол Шарбақтан,
Аққан су тарау-тарау әрбір жақтан.
Баршасын жүріп тамам көруіне
Шықпайтын жолдас керек ынтымақтан.

Ат керек сымдай берік мұндай жолға,
Және де өзі аяңшыл болсын жорға.
Болғанда түс мезгілі зорға жеттік,
Атанған: “Нұр тауы,”- деп, сенгі нұрға!

Шай іштік ат шалдырып шоқ қамысқа,
Ел- жұрттан ұзап кеттік біз алысқа.
Жер екен жүйрік озар асып күші,
Жасынан талай түскен көп жарысқа.

Бұрылып оңға шиыр із жол кетті,
Жалғаннан әурелікпен әркім өтті.
Қоңыратбай, Жакып пенен – Көктебелік,
Сол жерде артымыздан қуып жетті.

Алатау: жері- шүйгін, малы семіз,
Қызығын жатыр екен көріп Қырғыз.
Ойдағы- қырдағы Арғын бас қосқанда,
Түп- түгел бас- аяғы болдық сегіз.

уылынан өтіп кеттік Атай- Қырғыз,
Бір жерде және түсіп, шай іштік біз.
Көк пен жер ортасындай жермен жүрдік,
Бір жағын тау болғанда, бір жағың- құз.

Бірі-әрі, бірі- бері жүрген адам,
Айта алман көргенімнің бәрін тамам.
Шай ішіп, намаз оқып, жайланып ап,
Өріне Найзақызыл бастық қадам.

Таулар көп: өркеш-өркеш, түйе мойнақ,
Құлын, тай, болатұғын бота, тайлақ.
Ер кетіп, сыпырылып ат көтіне,
Секіріп иығына міндік жайдақ.

Білмедім қалды қайсы жақтан келіп,
Қарамай ерге жайдақ алдым мініп.
Түсірмей ерді жерге шапшандықпен,
Қолымен алды қағып Ақпан келіп.

Ойладым: түссем жерге, мәнім болмас,
Жығылсаң, ондырар ма қып- қызыл тас.
Тар жер, тайғақ кешуде қайырылысқан,
Деп соны айт: “ кияметтік жақсы жолдас”.

Басында Найзақызыл қауын сойып,
Қызықпен ішпей- жемей жүрдік тойып.
Атты ондап ерттеп алып, қайта мініп,
Жөнелдік енді төмен бетті қойып.

Жол емес жүрер адам жолын тауып,
Жер емес жүретұғын желіп, шауып.
Бәрінен біткен жұрттың басып озып,
Өзенге барап қондық- “Бақырауық.”

Жалайыр, Арғын, Қыпшақ тобыменен ,
Құлан сай таудан түскен қобыменен.
Көпірден теріс құйған жерден өтіп,
Ат салған Қайқышқорған жолыменен.

Бұл жолда денсаулық пен керек жастық,
Шонқайып ат көтіне таудан астық.
Құданың о да болса, жеткізгені:
Бұлт пенен аспандағы араластық.

Алатау, кешіп өттік Құлат сайын,
Біз көрдік әулиенің Қадамжайын.
Екі өзен қатар ағып Шыршық құйған,
Дейді екен: “Сасыққайын”, “Боктықайын.”

Шыршықтан әрлі- берлі өткеніміз,
Талайды тастап жолда кеткеніміз.
Шатқалда- Хазіреті Ыдырыс тауларына,
Аяндап шаршы түсте жеткеніміз

Жылқының мінсең жүйрік пырағына,
Жеткізер, желсең жердің жырағына.
Тазалап күнә, кірін жуғанымыз-
Ол сопы Даштияның бұлағына.

Жігіттер, бұл замана ақыр екен,
Нанбаған айтқан тілге кәпір екен.
Ишандар тыстан келген қырық-елу жан,
Басында сол бұлақтың жатыр екен.

Жер екен Ышқышбапқа жақын таяу,
Түседі айтқан сөзге көңілі ояу.
Шынымен ықылас қойған— әулиеге
Сол жерден барады екен болып жаяу.

Ол күні олар онда қалды жатып,
Халық, жұртты жүрісіне таңырқатып.
Бұрынғы қазақшылық қалпымызбен,
Атпенен барып түстік тасырлатып.

Аң- таңбыз бұрын, сірә, көрмеген соң,
Жол білер даналармен жүрмеген соң.
Бірі боп барған көптің кете бардық,
Мән-жайын бұрын естіп білмеген соң.

Бесінде Қадамжайға барып түстік,
Шырақшы қазақ Шайхымен жүз көрістік.
Өлі аруак, тірі аруақты зиарат қып,
Пейіштен шыққан көзі судан іштік.

Қанарсың әңгімеге менен жарып,
Солардың бәрін жүріп көрген ғаріп.
Қырғыздан бір басшы алып молда Ақпан мен
Арасан бұлағына қайттық барып.

Бұлаққа түнде бардық жолмен айдап,
Жарықтай қараңғыда гүл- гүл жайнап.
Жып-жылы қолың салсаң, жылытқан судай,
Қазандай шымыр- шымыр жатқан қайнап.

Жол жүріп ғаріптікпен күн-түн қаттық,
Әр жердің Құдай айдап тұзын таттық.
Жете ме ойға алғанға адам, сірә,
Қылмаса жаннан кешіп азаматтық?!

Таусылмас көзбен көрген тілмен айтып,
Қинадық аз күн жанды бейнет тартып.
Дәнеме ұйықтап жатқан бітірген жоқ,
Таң атпай орнымызға келдік қайтып.

Нұсқа боп жазылған сөз қалар хатқа ,
Татқыздық талай жердің суын атқа.
Аяндап молда Ақпанмен тағы шықтық,
Жұма күн ертең ерте зиаратқа.

Шомылдық абрахымат суға түсіп,
Шарбатқа хурағанан қандық ішіп.
Үміт қып жаһитлардан ыстығанат
Ортасын көп мазардың өттік кешіп.

Көп шаттық (шатлық) көңілімізге болды пайда,
Мазар боп қалсаң дүние сондай жайда-ай!.
Балқыған қорғасындай болып кеттік,
Айырған тортасынан сары майдай.

Қарайды базар барған қалтасына,
Сүйсінер тоғай барған балтасына.
Отырдық біраз кіріп, пайыз алып,
Жар салған ишанлардың алқасына.

Көп барған хисабы жоқ ноғай, сарттын,
Қаншама ортасында жас пен қарттын.
Жұманың парызын ада қылғанымыз
Бес жүздей ортасында жамиғаттын.

Көп шығар бәлки мұнан, айттым шақтап,
Не түрлі маңғаздары барған ақтап.
Қасиет әулиенің кереметін,
Айтсам да жарасады қалай мақтап.

-Құдай-ау, өзің бізді қолда!- дедім,
-Қалдырмай жер ортасы жолда!- дедім.
-Қырық шілтен, ғайып ерен- бірқатарын
Барсың ғой Хызыр Ілияс мұнда!- дедім.

Қайтқанда Кішібурыл астық таудан,
Жер екен боз бетеге, қалың қаудан.
Жүсіп жүр шыр айналып құтыла алмай,
Андықан бала жастан нәпсі жаудан.

Аулынан Атайқырғыз қымыз ішіп,
Тізілген тырнадай боп, құстай ұшып.
Қымызға мас болғанын білмей қалып,
Жығылып Оразымбет тасты құшып.

-Байқамай айран ғой деп іше беріп,
Алды ғой,- дейді,- алған соң атқа мініп.
Ала алмай судан дәрет буыны босап,
Бірталай қызықшылық қылдық күліп.

Көп болды жолдасынан сонда адасқан,
Алма мен жаңғақ тердік жолда ағаштан.
Дүлділдің ахырының астындағы
Қайтарда өтіп шықтық тесік тастан.

Сөз таппас Өлеңші ата дарымаған,
Сөзім бар ескірмеген, қарымаған.
Бұл жолда есі бүтін деген жандар,
Таяғын қалпағы мен танымаған.

Ауырып жолда бір ат өлмей қалған,
Сонда да емес еді жүрмей қалған.
Тықылдақ, пысық қана жас балалар
Екенін күннің қай күн білмей қалған.

Көп болмай қалған емес ойға алғаным,
Айтарлық болды әңгіме бұл барғаным.
Қасымда жан жолдастың жоқтығынан,
Дариға-ай, іште кетті көп арманым!

Ой ойлап, ми тауыстым ертенді- кеш,
Рудан жалғыз болдым еңбегім еш!
Жете алмай ой түбіне шаршағаннан,
Баста ми, көңілде ғақыл, қалмаған ес.

Қара атты семіртпедім жаздай шауып,
Мінбедім жемге байлап, кежім жауып.
Білімге-жат, ғақылға алаш болып,
Кетемін өз-өзімнен есім ауып.

Жеткізген ұшқан құстай қанатым-ай!
Күн жауса, су болмайтын манатым-ай!
Асырған Алатаудан жаяулатпай,
Жолдасым елден ерген, Қара атым-ай!

Жануар, салдым сені тауға, тасқа,
Байлаулы тұрып қалдың әр ағашқа!
Көзіме рулы елдей көрінесің,
Жылқыға мінгім келмес сенен басқа!

Дер кезің: он-он бірге келді жасың,
Балшықтай илеп бастың таудың тасын.
Жегізіп Сарыарқаның жауылшасын,
Жануар, босатармын арқа-басың!

Иншалла, оған дейін жүрсем тірі,
Қылармын сені есепті малдың бірі.
Иттен озық, кісіден кейін болып,
Жүре бер бүкең-бүкең онан бері.

Барады іште кетіп арманымыз,
Бар еді әр түрлі ойға алғанымыз.
Сөз болды бес-алты ауыз бозбалаға,
Бір сапар Хазірет Ыдырысқа барғанымыз.

Жабылар арғымақтан бұл күнде озды,
Ат арып, азаматтың тоны тозды.
Көңілін есіл ердің жабырқатып,
Имансыз бір мұнафиқ надан бұзды.

Бұл Мәшһүр Бұхар барған, Қоқан барған,
Ойы бар: барсам деген онан да арман.
Дегенге ер: “Жетемін!”-мал жеткізбей,
Барады-ау іште кетіп әрбір арман!

Бұл Мәшһүр Бұхар барған, Қоқан барған,
Ойы бар: барсам деген онан да арман.
Түлеген аққу құстың қанатындай,
Жерінде жүрген-тұрған сөзі қалған.

Жалғанды жалғыз кезген басым еді,
Бір асыл қолға түспес тасым еді.
Зиарат Ышқышбапқа бұл барғаным-
Жылым-қой, отыз жеті жасым еді.

Ташкентке қырық тоғызда тағы бардым,
Сау көріп ұстаз пірді мәз боп қалдым.
Молда Ақпан сау-саламат аман екен,
Бір кітап жетпіс сомдық память алдым.

Құдай-ау, ризамын бергеніңе!
“Көздемей тұра- тұр!”- де мергеніңе!
Былқылдақ бір домалақ мес сықылды
Ғибрат пен назар көзбен көргеніңе!

1896 жс.

Ереймен сапары

Бастаймын бісмілладан сөздің басын,
Екі елу, он бес дейді ердің жасын.
Имансыз ғылымдыға қас болады,
Айтайын соның біраз хикаясын.

Жүреді имандысы ғылым тартып,
Дүниеге бір өлмес жан келмес қайтып.
Тақаппар мұнафықтың ғаламатын,
Білдірген Алла тағала Құранда айтып.

Дін күткен— ғылымдыға болған жақын,
Біреудің борыш қылып, алма қақын.
Жасынан жүрген-тұрған әңгімесін
Қиссамен сөйлей берген Мәшһүр ақын.

Ақындық келе жатыр шыр айналып,
Айтуға бір әңгіме ыңғайланып.

Кеңестен Мәшһүр-Жүсіп тоқтай қалмас,
Қалмаса жақ қарысып, тіл байланып.

Бәйгеден күнде келген қырғын көкпін,
Сұрасаң ұрығымды, Сүйіндікпін.
Болаттан ағып түскен құрыштай-ақ,
Баласы Құлболдының нағыз текпін.

Ұстазым- Молда Қамар- сабақ алған,
Көңілім : әлһам (елһам) нұрын тәңірім салған.
Жиырма тоғызымда ғылым іздеп,
Мен едім мехнат шегіп Бұқар барған.

Жасымда баһар алдым ғылым- қалдан,
Ерлерден шарапатты пайдаланған.
Дуасы ұстаз пірдің қабыл болып,
Күннен- зарра, теңіз(ден)қатыра тамған.

Барып ем әулиелер мазарына,
Түркістан: Мазар Шарип базарына.
Көрінген пақыр- қакыр адам едім,
Ерлердің қасиетті назарына.

Сөйлеткен жастан тәңірім қалыбымды ашып,
Аралап Орта жүзге үлгі шашып.
Мақтану надандарға дұрыс екен,
Сонымен біраз ғана кеттім тасып.

Жоқ болған қанша айтсақ та бізден білім,
Жасымнан Алла берген біраз ғылым.
Ғылымның аз да болса арқасымен
Сөйлеген еркеленіп қызыл тілім.

Сүйіндік, Қаракесек- жүрген жерім,
Көп шығар бір басымда менің мінім.

Ойда – орыс, кырда- казак,- бәрін кездім,
Айыптап еш сөккен жоқ жүрген жерім.

Жасымнан таныс болдым хан, караға,
Самарканд, Қокан, Ташкент, Бұхараға!
Баласы дін мұсылман қабыл алған,
Барсам да ойға, кырға - қай араға!

Өлеңті - қоныс қылдым, бір жыл қыстап,
Жасымнан қағаз жаздым, қалам ұстап.
Жүргенім қайдан- қайда жұрт білсін деп,
Қағазбен кетуші едім сол бір із тастап.

Күн жылы, заман жақсы, жер кара-ды,
Бауыры Ерейменнің айдала еді.
Бөгенбай, Қамажапар барайын деп,
Ал, енді Мәшһүр- Жүсіп ойланады.

Өлеңті айналасы мидай дала,
Өленге ақын Мәшһүр болған дана.
Ереймен ту сыртымда тұрғаннан соң,
Сол жерді тау екен деп, көрдім пана.

Шықтым да жұма күні Тұзға қондым,
Есіркеп, Сәрсенбайды бір күн қондым.
-Бір жылқы жолыңызға дуа!-деді,
Риза болып ықыласына, онан жүрдім.

Қажы деп, барып түстім Өтебайға,
Отырдым зорға тоқтап ет пен шайға.
Ауылынан аттандырып шығарып сап,
Демеді пәлен-түген қалды жайға.

Қазымбет боктай орынға қондырмады,
Тұманбай махик сөзге болдырмады.

Бес кезден: бақан аттар, ит ырылдар,
Ералы қондырғанмен ондырмады.

Ереймен тау екен деп бара көрме,
Қарата Бөгенбайға енді жүрме.
Шайтанның ұя салған белгісі бар,
Бойын, жерден қаш, жүзін көрме.

Үйінде Саққұлақтың отыр қожа,
Басы бар қалтақтаған соқыр қожа.
Арба салған сиырдай соқтығады,
Сірә, дені сау емес, қотыр қожа.

Қол беріп амандаспай тартты бойын,
Бермеді жылы ұшырап, ашып қойын.
Бақасты емтиқанмен қылғалы отыр,
Қалтақтаған басынан білдім ойын.

Арамза аңқау молда- елге заман,
Әкелді бір молдасын ертіп маған.
Бірі жүр елу теңге борыш басып,
Жүр екен зекет жиып менен жаман.

Молдасы бейшаралау жуас екен,
Әр жерге бала оқытып, қылған мекен.
Соқыр қожа дегенім- көзі қисық,
Іздеп барған мырзамның дәл өзі екен.

Танимын қайдан оны, көргенім жоқ,
Келмеген жаксыларға келбеті көп.
Хұсайынның үйінде жүретұғын,
Ойладым: “ Сол баяғы дөкей ғой!” – деп.

Жұпардың үстіндегі ескі тоны,
Киіп жүр әлдеқандай көріп соны.

Астынан ат- тұрманын ұрлатыпты,
Көрінді тым-ақ жайсыз пішін түрі.

Ағасы Нұралы еді кешегі өткен,
Анадан сәтті күні туып біткен.
Саққұлақ, Нұралы мен қабат өліп,
Аруағы Бөгенбайдың бірге кеткен.

Байлаусыз тым-ақ пысық құрғақ сөзге,
Сықылды естуменен бір түн бізге.
“Мяу!”-деп мысық тумапты, “Шәу!”-деп күшік,
Туыпты есіл ерден боқтан өзге.

Кешегі ескі орын деп, іздеп шықтым,
Талайдың албастысын көріп соқтым.
Ырылдап сол, бетіңнен қабатұғын,
Кісіге бұл сапарда мен жолықтым.

Ауылында Төкен бай үш күн жаттым,
Бұйрықты әрбір жердің дәмін таттым.
Жылқыбайдың баласы бәрі мырза,
Қиқымы, қанша айтса да, асыл заттың.

Жақсысы Бөгенбайдың майданда екен.
Қойылтқан қойдың сүтін айран ба екен?!
Біз көрдік- Саққұлақтың Ералысын,
Шайқалған миы су боп айналма екен.

Тұңғиық түбі жоқ су, үйірім жардай,
Дәуші едік көрмеген соң әлдеқандай.
Көргенде әр молданы, әдеті екен,
Бұрыннан кісі өлтірген кегі бардай.

Ол бұрын Токмұхаммед барған екен,
Оған да шапошотты салған екен.

Үйінде Тұманбайдың кәрі-жасы
Ортаға кеу-кеулесіп алған екен.

Бас қосып кәрі- жасы құтырыпты,
Үндемей қайтсін жалғыз отырыпты.
“Жауабы наданлардың сүку тур!”- деп,
Үндемей жан сауғалап құтылыпты.

Бірі- бай Ерейменнің , бірі- мырза,
Сый қылды естуменен, болдық ырза.
Ат-тұрманын ұрлатып жүрген елден
Ат-көлік, аман қайтсаң, о дағы олжа.

Еш білгіш өздерінен өтпейді екен,
Қадіріне асыл сөздің жетпейді екен.
Кітап: “Құран” түспеген ел сияқты,
Қожаны, молда менен күтпейді екен.

Жер екен дуасы жоқ- Ерейментау,
Жігіті болады екен молдамен жау.
Өзінің сол біреуі болмаған соң,
Жоқ жерден табады екен қиуасыз дау.

Ауыртар адам басын жоқты сұрап,
Бір көзін ашып, бір көзін қысыңқырап.
Дуадан өзі мақрұм қала берер,
Барады өзге жанның несі қурап?!

Біз көрдік: Қамажапар, Бөгенбайды,
Қылмаған беріп әдет қой мен тайды.
Онысымен және қоймай дауласады,
Жарандар(жаранлар), көріп пе едің осындайды?!

Бастаған мені солай: Құдай ма, адам?
Бұйрықты тататұғын болған тағам.

Қоржынкөл, Майкөл деген жер көрінсе,
Иншалла, тірі болсам, баспан қадам.

Баянаула қойсайшы жердің атын,
Құлболды, Қаржас қойсайшы елдің атын.
Таудың атын: Қызылтау, Далба қойып,
Шыбындыбатпақ қойсайшы көлдің атын.

Өленті, Шідертіні елім жайлар,
Қоғарай шалғынына бие байлар.
Қыдырып зекет үшін жүрген болсам,
Халқымда неше түрлі құтпан байлар!

Әкімбек- өз табымда – Молдабайым,
Жылында беріп тұрар сол бір тайын.
Ақылбек бір жылқыдан бас бұрмайды,
Және бар: Тайшық пенен ол Ноғайым.

Қозғанда: Бекқұл менен Қабыл орны,
Дүйсекей, сол Күреңбай ескі қорлы.
Бәрінің ортасында жүргенімде
Болады енді Мәшһүр кімнен сорлы?!

Хұсайын, Темірболат- Айдаболда,
Неше жыл бала оқытып, тұрдым сонда.
Бір жылқым алатұғын дайын еді,
Жылында Хұсайынның мойынында.

Қаржаста теп-тегіс ол Шорман орны,
Жігіті ылғи мырза өңкей нұрлы.
Баршасы құрметтеумен тұрғанында,
Жүргенім басқа жаққа келмейді орны.

Мақан бай – сол баласы Ордабайдың,
Қызығын көрдім талай қой мен тайдың.

Мырзаға қандай десен, қосылады,
Баласы- Ақтай, Болсын- Барлыбайдың.

Елімде сондай-сондай мырзаларым,
Гүл екен бозбалаға менің барым.
Шет қонып, қиыр жайлап жүргендігім,-
Азырақ болғаннан соң көңілім жарым.

1910 ж.

292

Бұхара сапары

Бұхара- таң қаламын барғаным,
Өкіндім оқи алмай қалғаным!
Дүниеден құр алақан мен барамын,
Жете алмай бұ жалғанда арманым!

Барған соң жатсам не етті сонан шықпай,
Мен жүрмін әуре болып ғылым жұқпай!
Ғылымның апатына кез болдым ба,
Жастықпен[жаслықпен] жақсылардың сөзін ұқпай!

Бардырған әулиелер қоймай тартып,
Жасымда серт қылып ем, нәзір айтып.
Арқаны көрмей, білмей кетіп едім,
Несіне құр алақан келдім қайтып?!

Ойға алған жақсыларға ұшырасам кез,
Сөйлессем шер тарқатып, сол жүзбе-жүз!
Басынан кешкен білер, көрген білер,
Қанша айтсаң көрмегенге, нанбастай сөз!

Замандас қайда кетті жаста көрген,
Тигізген ақтан оғын болдық мерген!
Аяғым, айтшы сенде арман бар ма
Көшесін Бұхараның таптап жүрген?!

Алланың ақ жаратқан панасында,
Қазақтың туып, өсіп даласында.
Самарқанд, Бұхар, Ташкент- кездік бәрін,
Жиырма мен отыздың арасында.

Бүгін де келіп қалдық алпыс беске,
Сәске түс, бесін кетіп, қалдық кешке!
Қолыма қағаз бенен қалам алдым,
Кеткен күн, өткен өмір түсіп еске!

Бұйрықты тұз несібе адамды айдар,
Барады күн-күн өтіп, жыл мен айлар.
Табылар барсаң қайда іздегенмен,
Фиіз абад, фітіх абадтай шәриф жайлар?!

Жастықта сіз де, біз де көрдік, әне (әні),
Дариға, сондай жайлар енді, кәне (кәні)?!
Сасре саледе наурыздама той-тамаша,
Ғажап жай Бұхараның рикстаны.

Кәпір мен мұсылманның шекарасы,
Әдептік (адаптік) барша пақыр бұқарасы.
Көрінер көз ұшынан сағымданып,
Әрік пен Масхыд каллан мұнарасы.

Дүние-ақырет қызығы Бұхарада,
Ондай жай саған қайда бұл арада?!
Бір өзінде он бес жан азан айтқан,
Жұма (жымға) күн әлгі айтқан мұнарада.

Әкірді (кішірі) Бұхараның- аһыл сәлік,
Күндізгі күннен жарық-шабтарик.
Хан алдына екі гід, жұмада имам,
Мерекенде хазіреті Мианмәлік.

Күмбезі Мерғарабтың тұрған қатар,
Періште сипатлы жан сонда жатар!
Көкалдаш- айналасы толған базар,
Адамы көптігінен, басың қатар.

Көкалдашта ахон тұр Хитнархан,
Жеке қара медресе ол- Тұрсынжан.
Көзінді, қарағанда, талдырады,
Зейнетлі қош медресе-Ғабдоллахан.

Тамаша көрген жанды таң қалдырған,
Танданып қарағанда, көз талдырған.
Шаршы базар шахардың ортасынан
Атақты Ғабдолла хан там салдырған.

Басынды ойлай берсең, қатырады,
Түн ұйқысын көрмей таң атырады.
“Тым” деген бір мағазин, толық дүкен
Шаһи дүриа патшайы сатылады.

Көзінде арманда етіп пұлдың жоғы,
Ешбірін жоқтатпайды көңіл тоғы.
Өзінде шиле(шел) болып тұрып қалған
Қу жарғақ Төлебайдың атқан оғы.

Ұшырайды көп пәлеге дүние жиған,
Болады мұнан халас нәпсі тыйған.
Басында дүйсенбі күн ат базары,
Аузында дарбазаның (даруазаның)-хазірет Имам.

Медресе- мүфти, қазы, бәрі молда,
Ақ күміс ұстағаны алтын ділда.
Сенбі күн таңертеңгі зиаратқа,
Шайхы молда шат мұратхан жиып Алла.

Тамаша, таңғажайып әрбір жері,
Тарқайды барсаң сонда іштің шері!
Жойбарлық махалласы өңшең қожа,
Ғажап жай-Бұхараның үштен бірі!

Бұхара, қылсам сейіл базарына,
Ерлердің болсам душар назарына.
Басында қолым жайып тұрсам барып,
Хазірет имам Қазыхан мазарына!

Түбінде шынар ағаш екі соқыр,
Тапжылмай, қозғалмастан Дауам отыр.
Менде арман қалмас еді барып соған,
Сүйкенсем сиыр болып болған қотыр.

Басына, құшақтасам барып туын,
Әулие қатар жатқан буын-буын.
Гүл сурех Баһауалдин сейілінде,
Қант салған ішсем дүние хауыз суын!

Бәрі әулие, басында тұрған туы,
Қалмастан барар сонда жасы-қуы.
Ол күнде алаңдатып, әуре қылды,
Ғақылдың көзін шалып нәпсі буы.

Арман жоқ көрсем барып тамашасын,
Басында әр мазардың оқып иасин!
Насихат, мадақлардың сөзін естіп,
Ағызсам екі көздің қанды жасын!

Несіп боп, Бұхараның нанын татсам,
Бүк түсіп, бір хұжырада жалғыз жатсам.
Бұхара- қатқан нанын қорек (хорик) қылып,
Армансыз болар едім аштан қатсам!

Қадамжай-мешіт Махаке- жердің асты,
Ондай жай бұл жаһанда табылмас-ты!
Өң түгіл, түске кірмес мекен жайды,
Барған соң Тәңірім айдап, аяқ басты.

Білдік пе оның қадірін біз ол шақта,
Жүгіріп жүрді көңіл әрбір жаққа!
Айрылмай тіс, тырнақпен жабысар ек,
Кәнеки, бір көрінсе, осы уақта!

Серік болды Ғаділхан деген төре,
Барушы ек атасына сәлем бере.
Үстіне Мерғарабтың шығушы едік,
Жорабай қасапшының қызын көре.

Түн болса, көше-бойы жаққан фонар,
Бихисап толып жатыр тамашалар.
Шахарда ат ұрғаны ғарышқа жетіп,
Жер жарып һу зікірімен диуаналар.

Оянып шошығандай тамам будан,
Жүгіріп жан қалмастан жас пен қудан.
Өтеді он екіде қарилыққа
Балалар құлын жастан сонда туған.

Оқыған Қалам шариф қандай оны,
Сықылды түннің бәрі- қадір түні!
Бар ғұмырыңа татиды қызықтығы
Маер-мазин шарифтің отыз күні.

Нануайлар айғай салып, деп: “Ыстық(ыслиғ) нан!”
Табылып бір көшеден мың түрлі жан.
Окиды қош әуезбен кетіп һошы,
Жұма күн мешітлерде – “мышной-хуан”.

Барған соң мен несіне келдім қайтып,
Сол жайда қалсам не етті топырақ тартып?!
Жүз алтыда Сейітжан мүфти отыр,
Іркілместен саулатып дәріс айтып.

Тұрған жан сондай жайда болмайды тек,
“Бәрі әулие!”- деп сөйле, келтірмей шек.
Көз алдымда елестеп көрінеді
Қос медресе: Зіргіран, мырза Ұлықбек.

Қарайды көрген жандар мойнын соза,
Мас болып, ішкен жандай арақ-боза.
Медресе- “Мырза Ұлықбек” медресесі,
Әулие шарапатлы Хамза қожа.

Алдынан шарт жүгініп алдық сабақ,
Ашылды сонан соң-ақ біздің қабақ.
Төрт ауыз жүрерде айтқан насихаты-
Бізге азық, өмір бойы болды тамақ.

Адам жоқ ешбір осал онда тіпті,
“Ішпей мас, жемей тоқ”- боп, болдық күпті.
Дәріс айтқан пай астана шариф жайда,
Атақты Сыражаддин ноғай мүфти (мүфті).

Алдына шарт жүгініп отырдық біз,
Сондықтан ерте шөкті, мінеки, тіз (тізе).
Көп шыққан хатымгерде өз алдынан
Шәкірті мыңнан аса бірнеше жүз.

Адамы Бұхараның- меруерт, маржан,
Жаманға қат, жақсыға бәрі де арзан.
Аталған “Құдай дат”- деп, Бұхарада
Кіші жүз: Тама, Табын- молда Қалжан.

Уа, дүние, жүріп сонда басқан іздер (ізлер),
Әр жайда қала берген жазған (иязған) сөздер.
“Жалғанда арманым бар!”- дейді ме екен-
Қазы Ғабыд, Шүкірді көрген көздер?!

Алашқа әңгімесін Мәшһүр шашты,
Жері жоқ болған, сірә, аяқ асты!
Жалғыз тоннан жоқ басқа лыпа үстінде,
Отырған леп, род да жалаңаш-ты.

Тауық, кекілік, бөдене, мысық, күшік-
Алдындағы тамағын ортақ ішіп.
Токтылық тонауы жоқ көрер көзге,
Бар жалғанды қолымен өлшеп, пішіп.

Қызметінде жүгірдік құстай ұшып,
Бата берген аяумен мейірі түсіп.
Ерден назар, ұлпат тапқандықтан,
Алты алашқа атандық -“Мәшһүр-Жүсіп”.

Құс салған, аң аулаған, мылтық атқан,
Хақ иадын айтқан құлдар (қыллар) түнде қатқан.
Басында әр төбенің мола болып,
Бәрі де біздей жан ғой солар жатқан?

Ащы менен тұшыны білер татқан,
Күнәға ғапыл пенде күнде батқан.
Бір тынышы жалғыз жанның бұ дүниеде
Дәріс оқып бір хұжырада жалғыз жатқан.

Ермегің еріктірмес кітап қолда,
Сол шығып маталғаның (мұталғаның) болсаң молда!
Молданың сабақ алған бірі болып,
Дүниеден өтіп кетсең, жатып сонда!

Семейлік Фидахметті көзім көрді,
Бастас боп молда Ғали бірге жүрді.
Токбет қажы баласы Жағыпар сабаз
Мерғарабта көп тұрып, сол жайда өлді.

Тарқайтын жолыққанда іштің шері,
Қалмапты замандастың бірде бірі.
Түбі-Уак, хатымгерде Ғабдолуахид
Бұл күнде жалғыз-ақ сол- қалған тірі.

Дүниенің ойға алмастан көбін, азын,
Құдайдың кім тауысар қысы-жазын?!
Оқысам мен әуел Бабайпәре түзде,
Сенбі күн ол ерте таң намазын!

Бір тас жер Бұхарадан- мазар Шәріф,
Тарқаттық бір құмарды үш-төрт барып!
Меркалел қожа, қағба Лабар менен,-
Баршасын көріп қайттық шырқ айналып!

Өлуге, өлмесек те жүрдік таяу,
Ол күнде ойда бар ма бір жанды аяу?!
Қожа Жаһан әулие Ғыхдуанда
Жаз шыққан соң жағалап бардық жаяу.

Бір күні сондай күннің мыңға татыр,
Жастықтың арқасында болдық батыр.
“Шәкірттің перуайы (первыйы)”- деп аталған
Шайхы Ысқақ калабади- о да жатыр.

Онда көп: ноғай, қазақ, сарт пен сауан,
Қайтқан жоқ бұ жалғаннан біздің тауан!
Қадамжай Ғалыхида бір зиарат,
Шайхы Жалал Мағзұм мен ахон Хауан.

Көргенді ғақыл-естен тандырыпты,
Төрт күмбезлі медресе қалдырыпты.
Түрікпен: Ниязғалы, өзі-халфе,
Шаһардың ортасынан салдырыпты.

Түгендеп тауысамыз қай базарды,
Біле алмай, сасып қалдым не жазарды!
Кепхозы Диуанбегі қасындағы
Айтайын медресе Ерназарды.

Ол жайды барып көрген болмайды қор,
Бұркырап жерден көкке атылған нұр.
Бір өзінде тап отыз медресе бар,
Медресе “Жағыфар қожа”, - тағы атағы зор.

“Хиябан көсғынд мыһтыр ғынбыр” - дейді,
“Беделбек, Диуанбегі әм бар!” - дейді.
“Көрхана, Ханақаның есебі жоқ,
Әрбірінде мың, миллион жан бар!” - дейді.

Байлық пен біз бармадық дәулет артып,
Оқыдық құр қол жүріп, мехнат тартып.
Басқа жайдың сопысы, молдасынан
Бұхараның иті мен есегі артық.

Тартқан жан әулиелер – сонда барар,
Шын әулие қайта алмай, жатып қалар.
Көрмегенге сөзім жоқ, өкпе де жоқ,
Көрген жан: “Рас айтады, шын!” - деп, нанар.

Өткен күн, жүрген жерлер ойға түсіп,
“Барам-деп- тағы айналып”, - көңіл көшіп.
Елтімес(естімес) дұғаңыздан қылған үміт:
Құрық-қол, бибзағит Мәшһүр-Жүсіп.

Пірлерден зат едіңіз тиген назар,
Алдың шақар болғанда, артың-базар.
Қасиет көріптіктен пайыз тауып,
Табиб болдың, дауасыз дертті жазар.

Арқаға қайта шықтық аяқ тайып,
Көлден шөлге ұшқандай қанат жайып.
“Бұхарай-Шәріфтің нанын тат!”-деп,
Уыз батаң берсейші бір қол жайып.

1923 ж.

Тұлғалар жыры

Ханымбике

Дүниеде қарап тұрсаң мақұл бар ма,
Көрінер бәрі де ерсі ақындарға.
Мәз болған байы: “Қу бас” – атанғанға
Жазамын әдебиет қатындарға.

Алартып қарауменен бадид көзді,
Махшарда болар қатын қара жүзді (жүзлі).
Қуларға-байға қатын алдырмайтын
Ғибрат қып қалдырайын біраз сөзді.

Араға бал болғанда, жыланға умын,
Жақсы-жаман көретін мен бір тумын.
Азар болса күнәдан пак боламыз,
Шомылдырса қатындар жылы сумен.

Түсейін жұрт көзіне таңдай атып,
Талайдың шек -қарынын жарқыратып.
Хақиқат майданында көзге түспей,
Қалмайын(қалмин) құрғанымен бұғып, жатып.

Айтпаймын төрт-бес қатын алғандарға,
Қанша іздеп таба алмаса, арман бар ма?!
Сілтедім бұл найзамды арнап соған,
Қалшиып бір қатынмен қалғандарға!

Тұтпаған мұсылман боп ислам дінін,
Босқа өткен өз бойының көрмей мінін.
Құдай сөзі Құранға құлақ салмай,
Алумен өмірі өткен қатын тілін.

Білгендер өкпелемес мұндай сөзге,
Қайтейін өкпелесең көңілің өзге?!
Мал шырқы (жырхы) жете тұрып, қатын алмай,
Ерсі боп тұрғандарды айтам көрер көзге.

Бұл күнде ерік-ықтияр бізден кеткен,
Қатын көп: байды уқалап, мыж-тыж еткен.
Алғанмен бір-екеуді мәз боп қалмай,
Төртеуді ал, бозбалалар, күші жеткен.

Біз жүрміз өле-өлгенше дүние-мал деп,
“Қалсын-деп, -артымда мал, өзімді ал!”-деп.
“Ай, пендем, бізден,-дейді,- сұран,-дейді,
Құдайым қашан айтты: “Қаңғып қал!”-деп.

Өзі-жалғыз, өзгені жаратты- жұп:
“Өсіп-өніп, көркейіп, болсын,-деп,-көп!”
Асырап, сақтап күтуші Ием-өзі,
Көбеймек пен мақұлықтың ұнатып құп.

Пендесіне некені (никахды) парыз қылды,
Қашан пенде Аллаға арыз(ғарыз) қылды?!
“Бір қатынмен қалшиып қалмасын!”-деп,
Төртке шейін мойынға қарыз қылды!

Бұйырылды неке (никах) парыз болып Хақтан,
Некелен (никахлан) төртке шейін, бестен сақтан!
Пайғамбар: “Сүннетім”-деп, айтып кетті,
Үмбеттің көбеюін көріп мақтан.

Көп қалған құр алақан бостан-босқа,
Дұшпанға таба болып, күлкі-досқа!
Көрінді хайуанда тек жексұрыны
Күлдей боп семіргенге мәз боп шошқа.

Оқымай жұрттың көбі әми болды,
Әми деген есектің һами болды.
Төртке шейін некені бұйырғаны-
О дағы өсіп-өну камы болды.

Оқығандар ұқпады мұндай сөзді,
Дүниеге күндіз-түні тігіп көзді!
Жалғанда ұқпай, білмей қапы қалған
Тәңірі алдында болады қара жүзді(жүзлі)!

Дария болса, ішінде садап болсын,
Садап қарны інжу мен дүрге толсын!
Ішінде садабы жоқ болған дария,
Ащы су-ұрттап алмас күні құрсын!

Садап болып, ішінде болмаса дүр,
Садап емес, қараңғы қазулы көр.
Иттің көбі болумен соқыр, саңырау,
Көрде жатып: “Тірімін”- деуменен жүр.

Жемісі жоқ ағашты көрсен, терек,
Бір отыннан басқаға сол неге керек.
Теректің сымдай болған бойы құрысын,
Түбінде түк болмайды, болсаң зерек.

Аспанның, қалың бұлт, алды бетін,
Тамшы жоқ бетке тамар, ол- бір түтін.
Түтінде өткен күнің құрысын да,
Бұйырған жеуге қашан иттің етін?!

Нажағай күн жауғанда, бір жарқ етті,
Не түсті саған одан? Өтті. Кетті.
Жарқ еткен бір нажағай болды- дағы,
Тұғырда қалдырмаған бір перзентті.

От өшсе, артта қалсын қызыл шоғы,
Тұтатып ас пісірсең, қарын тоғы.
Артында қалар титтей шоғы жоқ от,
Жалғанда бәрі бір бас: бары-жоғы.

Дүниеқор дүниелігін көреді дос,
Дүниедосқа бұл сөзім келмейді қош.
Қош келмесе, келмесін, сөз айтылсын,
Домаланып бір қаңбақ кетті, қол бос.

Өкпе жоқ үш-төрт қатын алғандарға,
Дүниеде өсіп-өнсең, арман бар ма?!
Құдайдан жарылқасын, игі сын жоқ
Қалшиып бір қатынмен қалғандарға!

Бұ жалған кімге тоқтап тұрақтаған,
Өркім-ак: “Көнбеймін!”-деп, бұра аттаған.
“Қатыннан ұл таппаған әр уақытта
Ешкі артық,- деген сөз бар-лақтаған!”

Бозбала, неден мұндай болдың сорлы,
Құны жоқ қатын алып ешкі құрлы?!
Малынды ертең біреу талап алса,
Болады бұл сөзімнің сол күнде орны.

Онан да беріп өзін ал бір катын,
Ұнатар қатын байдың “Кубас” атын.
Құдайым құр алақан тастамайды,
Сен тұтсаң Хақ пайғамбар шариғатын!

Толуменен бір шыққан сөз жерде қалмас,
Ауызға алынғасын, бір де қалмас!
Байы- “Кубас”, қызы “Кәрікыз” атанған,
Сұрқия қатындар бар- ойына алмас.

Дүниені болғаныңмен қанша қимас,
Көріңе өзіңменен бірге сыймас!
Бәрі бір түспегенге- есіл сөзім,
Көз жасын көл қылумен түскен тыймас!

Ежелден дүние-доспен мен екіұдай,
Көп болған мұндай істер бұрынғыда-ай!
Мен емес қатын ал деп жатқан қақсап,
“Фанху матаб”- деп айтқан Құдай.

Бұйырған сонда бізге Құдай төртті,
Төрттен біреу табуға қылам сертті.
Құдай мырза: сұрасаң, бермей қоймас,
Салмасаң күні бұрын өзін өртті!

Білгенге жазылмастай бұл бір жар-ды,
Керсоқыр білмегенге не дүр шар-ды (пар-ды).
“Бермейді Құдай қайтсін!”-деген бұлар
Мен кепіл береріне, сұрап қар-ды.

Қоректі бір алған соң ит пен хайуан,
Қозғалғысы тіпті келмес жатқан жайдан.
Басыңды тауға-тасқа ұруменен
Сұрашы дамыл таппай бір Құдайдан.

Тіленіп қақсаушыға Құдай ырза,
Бермейтін сараң емес, жұмар (ма) мырза!
Жалқауға жакпайтұғын сөз айтқан соң,
Дейсің...

... Қолқанды көңілдегі алған соң, тын!
Жалғыз-ақ Зікірияның Құдайы ма,
Сұрасаң, береді Алла, сен сондай сен!

... Көз жасың шын жылаумен бетті жауып,
Аласың шын іздесең, жоқты тауып.
Қалғаның қолқа ала алмай Құдайыңнан
Тілеуің кеткендіктен дүниеге ауып.

Тілеуің уыз жаста мал болған соң,
Не пайда малдан саған шал болған соң?!
Сыймайды бір көңілге екі тілек,
Біле алмай не қыларын дал болған соң.

Алады ерте іздеген жоқты тауып,
Жатпастан жұрт берсе, желіп, шауып.
Тұқымсыз қалған жан көп, қарап тұрсаң,
Тілеуі кеткендіктен біреуге ауып.

Қашанғы жасырайын мұны жауып,
Сүт берсем нең бар енді теке сауып?!
Жандар көп құр алақан қалған жайдақ,
Жасында несібесі біреуге ауып.

Қыламын қой сауғандай сөз іреуін,
Тастаймын жарқыратып әрбіреуін.
Есі-дерті біреуге ауып кетіп,
Жандар көп тілемейтін өз тілеуін.

Малдан-жаннан кешумен –тілек алар,
Құдай-мырза: береді, бозбалалар.

Жан аяулы болған соң, мал қадірлі,
Құнды, пұлды қолқадан құры қалар.

Он сегіз мың ғаламның Алла иесі,
Айта берсем, табылар сөз жүйесі.
Дүние ақырет мақсаттан құры қалмақ,-
Бұ дүниенің былғаған бір күйесі.

Дада(зада) болмас, таққанмен оған тұмар,
Көз алдында көрсетсең, көзін жұмар.
Перзентсіз боп өтетін жанның көбін
Ат, бедеуге Құдайым қылар құмар!

Біреу нанбас бұл сөзге, біреу нанар,
Жаман үшін жақсының көңілі қалар.
Мырзалығын Құдайдың айтамын деп,
Өкпелеттім көп жұртты, бозбалалар.

Өкпелесе, қайтейін, шынды айтамын,
Алып, қосып, береке сынды айтамын.
Қырық жыл жүрсе, белбеуде қыры артылмас,
Пышағы жоқ, құр қуыс қынды айтамын.

Мұратқа шын іздеген жеткен екен,
Жеткендер қисса қылып кеткен екен.
Малай, Жәдігер-Жәнібек, Тінібекте,
Айтқожа деген біреу өткен екен.

Құлақ естіп, көрерге көз болыпты,
Екі он “бес”- ердің жасы жүз болыпты.
Жеті атаға жетіліп келгендіктен,
Әңгіме жұрт аузында сөз болыпты.

Айтқожа жігіт екен жұрт ағасы,
Қалмаған ас пен тойдан бір сабасы.
Қатынының аты екен-Ханымбике,
Босанбаған кедейден босағасы.

Төркіні Ханымбике-Бәсентиін,
Елдей есі- екі інісі туған кейін.
Қанамай өз пұшпағы өмірі өтіпті,
Қырық-елу бірсыпыра сол жасқа шейін.

Суырылған, шешен екен, көмей, тіл де,
Кигені-торғын, қамқа, үлде-бүлде.
Ұрғашы онан асар жан жоқ екен де
Екі тап: Малай, Жәдігер деген елде.

Үйге тіреу болғандай бой, сымбаты,
Жынысы әйелдің болыпты бір қымбаты.
Заманында асқан соң қатарынан,
Бұл күнгеше жойылмай қалған аты.

Бәйгі алып отырумен желмей, шаппай,
Мақтау алған ешкімге сарпай жаппай.
Қырық-елуге жеткенше тымырайып,
Бедірейіп тұрып қапты перзент таппай.

Еркекпенен тең түсіп әйел басы,
Көмекейді суырып берген асы.
“Қасқыр ауыз Ханкелді,”- ат атанған,
Бір қадірлі бар екен қайынағасы.

Ханкелді- “қасқыр ауыз” қайынағасы,
Қойлыбай: Шағырайдың бел баласы.
Көшіріп, елді бастап қондыратын,
Білетін шаруа жайын отағасы.

Бір жерде отырғанда тамақ жесіп,
Аузына ет пен пышақ бірге түсіп.
Аузында пышақ барын сонда білген,
Жылт егіп шыққанында ұртын тесіп.

Көшіп, кону қазақта бар ғой бір гөй,
Қондырып тұр ауылды Ханкелді би.
Түйесі ауып қатындар жолда қалып,
Алдымен Ханымбике тігіпті үй.

Қайратын Ханымбике бастай берді,
Оған қару Құдайым жастай берді.
Мейлі он қанат болсын үй, жұмысы жоқ,
Үзікті жалғыз өзі тастай берді.

Жұлқынып Ханымбике тігеді үйді,
Қатарлап біткен жүкті далаға үйді.
Сүйсініп қайынағасы қайратына,
Перзенттің жоқтығына іші күйді.

Айтады Айтқожаны кім шартық деп,
Және айтпас мұның қолы кем, тартық деп.
-Ұл таппаған қатыннан сығыр мұндай,
-Не деп айтқан,-лақты ешкі артық?!-деп.

Қайратын келінінің көріп көзі,
Сүйсінгеннен күйінді қайынаға өзі.
Қатынның құлағына тарс етіпті
Қаңқылдап қайынағаның айтқан сөзі:

-Ешкінің, құны жетпей ,лағына,
Қарашы көз жасының бұлағына!-
Қараумен ажарына жан үндемей,
Сөз болды жаңа естілген құлағына.

Естумен болды қатын-от, жалын, шок!
Бұрын көңілі дүниемен боп жүрген ток.
Таң атып, жұрттың бәрі тұра келсе,
Боп шықты Ханымбике зым-зия жоқ.

Төркіні – Елдай, Мінайыс (мен Ііс) қақ қасында,
Біледі бір кеткен соң жатпасын да.
Көкке ұшты ма, болмаса жер жұтты ма,
Таба алмай жұрттың басы қатпасын ба?!

Төменгі ел, түк қалдырмай жоғарғы өрден,
Өр түгіл, таба алмады қарап көрден.
Алты-жеті ай ақтарып кең дүниені,
Хабар-ошар болмады-ау ешбір жерден!

Қыс пен жаз, дағдарумен бір жыл өтті,
Жан білмеді: бұл катын қайда кетті?
Бір жылдан соң күнбатыс Бұхарадан
Бір хабар өліп-талып зорға жетті.

Біреуден біреу естіп құлақтанған,
Естілген, шын сөздей боп, болмай жалған.
Қожа Баһауалдин мазарында:
“Қатын бар,- деп,- қазақтан қаңғып барған!”

Айтқожа аясын ба: ат-тоны мол,
Қала ма қайынаға мен қайынысы сол?!
Жан қалмай Малай, Жәдігер деген елден,
Жөнелді болуменен бір ауыр қол.

Жан-жаққа арсалақтап желіп, шапты,
Ұзақшыл Құдай ісі қандай бапты?!
Қожа Баһауалдин әулиенің
Қатынды, басындағы, барып тапты.

Шығар ма енді мұндай құрақ, жекен?!
Шықпаса, анда-санда некен-некен!
Жастанып әулиені жатып алған,
Барса іздеп, Ханымбике шаһбаз екен.

Өнменінен естіген сөз өткен екен,
Қайраты хадден асып кеткен екен.
Екі етегін беліне түріп алып,
Жаяу ұшып Бұхараға жеткен екен.

Орта жолда дамылдап ас-су ішпей,
Жалғыз жанның көзіне кеткен түспей.
Пенде қалай жетеді ойға алғанға,
От-жалын боп өртеніп, күйіп-піспей?!

Барса қатын толулы көңілі тойып,
Әулиеге шын ықылас мойын қойып.
-Жеті ұл берді әулие!-деп айтыпты,
Алтауының беріпті атын қойып.

-Ұдайымен туады: Жауғаш, Биғаш,
Оған тете Мырзалы, туар Мырзас!
Онан соңғы: Байгелді, Бостан болар,-
Тұра келді: "Құдайға -деп,- құлдық, бас!"

Ұшырып патша Құдай қалды барған,
Барғандарды қуантып жүрек жарған.
Жауғаш батыр атанып, қалмақта өліп,
Бір өзіне жеті ердің құнын алған.

Биғашы батыр болған онан да асқан,
Бәрі де ер боп туып, ұрандасқан.
Жанайдар ол –Биғаштың немересі,
Бұл күнде сол тұғырды Мейрам басқан.

Тілеген соң көз-жасы болумен сел,
Аямастан Құдайдың бергенін біл!
Әулие атын қойған алтауының,
Тұқымы-осы күнде алты ру ел.

Қоймаған- әулие атын- аты-Байжан,
Аналардай бұл байғұс өссін қайдан?!
Жауғаш, Биғаш тұқымы бұл күнгеше
Қосылады бәйгеге құлын-тайдан.

Айтқожаның баласы- ел- алты ру,
Жау десе, оларда жоқ мойын бұру.
Ханымбике болатын қатын қайда?!
Бар өнері: итше үріп, байды қору.

Есіл уағдам жатыр ма қате кетіп,
Бай пейілден айырылды, бата кетіп.
Тілеу де жоқ, Құдайдан, сұрау да жоқ,
Байы итерсе, былшыып жата кетіп.

Жаны ашып, жойылтпасқа байдың атын,
Алғызса өз үстіне үш-төрт қатын.
Қыл көпірден жұлдыздай ағуменен,
Шауып өтер мінумен пырақ атын.

Неше қатын алса да, тұрса ұнатып,
Бір ауыз сөз айтпаса байға батып.
Шаһидлік дәрежесін бұл алады,
Қозғалмай төсегінен, үйде жатып.

Қатындарға соғады сөздің түбі,
Мал жемейтін: улыкөт-жердің шөбі.
Қазықты қимайтұғын байы өлгенде,
Кесіп алып қалсайшы, иттің көбі!

Жүйрікпін-топта торай шалдырмайтын,
Алдыма жанды қара салдырмайтын.
Дозақы қатындарға мұны айтамын,
Үстіне өлсе қатын алдырмайтын.

Күлікте: Жаңабатыр, Жанақ болды,
Өтеміс әулиелік алған жолды.
Өлгенде, моласының ортасынан
Үстіне екі қайың белгі тұрды.

Мінезі тірісінде қызық екен,
Баскадан шарапаты озық екен.
Күндіз-ораза, түндерде намаз оқып,
Ерте-кеш оқығаны :“Сызық” екен.

Бір күні сахар шақта тұра келген,
Бір ұры жент ұрлауға үйге кірген.
Жент ұрлап жатқанында біле қойып,
Өтекен сол ұрыға :

-Бұл не ?-деген.

-Ей, балам, тойғаныңша жент же!-деген,
-Және де ал бірер күндік азық! –деген.
-Оянса, қатын саған азап салар,
Шырағым, кім болсаң да, епте!-деген.

Ұрыға сөйтіп қылған меһірмандық,
Қылмаған тірлігінде еш жамандық.
Тағы да бір кішкене хикаясын
Кеткен соң еске түсіп жаза салдық.

Қарасу қарағайлы- ел жайлаған,
-Мал сат!-деп, қатын-бала ойбайлаған.
“Керуенге пұл қыдыртқан сатайын!”-деп,
Қосақтап бір -екі қой сонда айдаған.

Жөнелген жаяу айдап сонда зордан,
Сол кезде намаздыгер уақыты болған.

Екі бас намаз оқып тұрған шақта
Кетіпті қасқыр қуып қойды жолдан.

Тұрыпты сонда көңілі малға қызбай,
Сол қарап кеткен қойға мойын созбай,
Бойында шарапаты бар адам екен,
Намазын оқи берген тіпті бұзбай.

Надан жұрт қарап тұрған бұған күлген:
-Намазшыл не еткен адам есер?! – деген.
-Әкетті қасқыр қуып, қырдан асып,
Бере ме- бұған Құдай намаз?! – деген.

Намазын сол асықпай бітіріпті,
Аяндап , кеткен қойды енді іздепті.
Оралып, екі қойға, қосақталған,
Қалыпты қасқыр өліп, есті кепті!

Бостан-бос екі қойы аман тұрған,
Қалыпты қасқыр өліп қойды қуған.
Намаздың шарапаты солайша боп,
Өтеміс сондай үлкен абыз болған.

Тайкелтір би

Сөйлей бер, қызыл тілім, аманыңда,
Тыңдауға болар жақсы, жаманың да!
Қазақ та аз күн қызық көріп еді-
Едіге, Шоң, Торыайғыр заманыңда.

Секербай, өтіп кеткен кеше Боштай,
Көрініп ғайып болған ұшқан құстай.
Жел сөздің тәңірім берген аркасында
Сайрайын бір азырақ тоты құстай.

Алшынбай-Қаракесек- бұлар да өткен,
Керейден Тұрлыбектей сабаз өткен.
Ыбырай Жайықұлы ел Қыпшақтан
Мұсаға Шорманұлы ажал жеткен.

Өтеуден шыққан кеше би Үкібай,
Кім бар қалған қазақтан енді сондай?!
Қазақ аты өшкенше аты сөнбей,
Артылтқан алапатын патша Құдай!

Бұлардың болғандығы бәріңе аян,
Деп пе еді бұл жалғаннан олар таям?!
Айтық-Жайныш айтқаны тура келіп,
Құрт -құмырсқа, арты болған бақа-шаян.

Бұлардың бәрін жұтқан мынау заман,
Сөйлеуге шежіресіз келмес шамам!
Ежен хан өзі түсіп, тағын беріп,
Тайкелтір Ташкентке хан болған бабам.

Безқозы: бәйбішеден бұлар туған,
Қайтеді туысқаннан көңілі суыған?!
Тайкелтір бір анадан жалғыз туып,
Қай жерде кемдік болса, мұны қуған.

Ойлаған сонда жетім: “Кетейін!”-деп,
“Көрінбей-ақ бұл жалғаннан өтейін!”-деп.
“Туысқандық санында болмаса да,
Бір жүріп бұларменен не етейін?”-деп.

Шешесі Бесқозының емшек берген,
Шын иман құтылар ма мұндай ерден?!
-Күн көрсетпес, қарағым, кетсең, кет!-деп,
Анасы тумаса да, бата берген.

Екеуі елден қашып кетті сонда,
Таяғын тәуекелдің ұстап қолға!
-Жүр, -дейді Қожакелді інісіне,
-Тұратын екеуімізге не бар мұнда?

Екеуі елден қашып кетті , міне,
Арада бірнеше күн өтті , міне!
Екеуі бір түйеге мінгесіп ап,
Ташкенттің шаһарына жетті , міне!

Қаланың көшесінде жүрді қалғып,
Көрмеген бір жас бала бұлар таң ғып.
Ежен хан жұртын жинап жатыр екен,
Үш дауды бітіре алмай басы даң боп.

Ханға келіп екі бала сәлем берді,
Заты бөлек екенін хан да білді.
Хал-ахуал көргенін түгел сөйлеп,
Именіп жасқанбастан бала тұрды.

-Жөніңді айт,балаларым, кімсің?-дейді,
Басқа жан көзін салып менсінбейді.
-Түсің қашқан баласың, кемдік көрген,
Қайдан келдің , қай жерден жүрсің?-дейді.

-Елімнен тәуекел деп, шықтым қырлап,
Қолыма емен таяқ ұстап сырлап.
Қол астында Ташкенттің ұрылары
Кетіпті өзім жоқта түйемді ұрлап.

-Бұл жерді қалай таптың, баласың ғой,
Жүректің ағын сөйле, қарасын ғой.
Еліңнің үлкендері таусылған ба,
Бір жерде, балам,өліп қаласың ғой!

-Елімнен тәуекел деп, шықтым сапар,
Малменен біледі деп сізді хабар.
Өзім бала болғанмен, Құдай пана.
Үлкен тапса, астымдағы түйем табар.

Бұл сөзге теріс қарап Ежен күлді,
-Түрі мынау бала, -деп-не еткен тілді?
Елінен бір сұмдықпен шыққан ғой!-деп,
Екеуін Ежен үйге ертіп жүрді.

Екі бала ордаға келді кіріп,
Көз салды ханым сонда о да көріп.
Баланың кереметін білді бұ да,
Басын жуып отыр екен, шашын өріп.

Ханымға қарады да, бала күлді,
Қаңғыған өзі жетім, тастап елді.
-“Жылағанды сорма, күлгенді сор!”-деп еді,
-Айтшы!- деп бұл баланы Ежен ілді.

-Шырағым, көрсіменен күлдің,-дейді
Қызығын бір көрерсің тілдің!-дейді.
-Беталды күлген жоқсың, шыныңды айт,
Ханымның не жұмысын білдің?!-дейді.

-Екі бала ордаға келді кіріп,
Ханым басын жаппады бізден жеріп.
Күлгенімнің мәнісі осылай болды,
Ақ тәнінен алақандай алтын көріп.

-Ай, ханым, мынау бізге қонақ,-депті,
-Жабысқан қара тасқа қына, шөп-ті.
“Елімнен жоқ жоғалтып шықтым”,-дейді,
-Рас па , өтірік пе, сына!-депті.

-Жабы емес, мұның өзі тұлпар екен,
Жетуге жақсылыққа інкәр екен.
Асылы ұл да болмас, қыз да кетер,
Тұяғы тұғырдағы сұңқар екен.

-Ай, балам, мақтағанға аспа!-дейді.
-Ханымның бұл сөзіне таспа!-дейді.
-"Жетімді жеткізем!"-деген Алла
Тағы да бұл шаһардан қашпа!-дейді.

-Еліннен сені қуған басшың оңбас,
Ей, балам, аққа қара ешбір қонбас.
Бұл шаһарда үш қиын даулы жұмыс,
Соны саған қоямын алдына паш.

-Құп, тақсыр, олай болса, ерем!-дейді,
-Не болса да сізбен бірге көрем!-дейді.
-Тағынды астындағы маған берсең,
Иншалла, бұған жауап берем!-дейді.

Ұзатқан қыздай бала жүр танысып,
Екі қошқар сөзбен көп жанысып.
Біреуі: "Алам!",біреуі: "Беремін!"-деп,
Екеуі қылды уағда, қол алысып.

Бұл сөзге жата берді бала тойып,
Ежен хан күте берсін малын сойып.
-Шаһардан жан тастамай, түгел жина,
Берейін қисығыңды қолмен қойып.

Ежен хан ертен ерте жұртын жиды,
Қолына қобыз алып, тартып күйді.
Алтын тағын орнатып, аулақ жерге,
[Ү]стіне отырғызды бала биді.

Тағына мініп алды бала сайрап,
Бар өнер жатқыза ма іштен қайнап?
-Бүгінгі күн-бір жақсы қызық күн!-деп,
Алдына даугерлерді келтірді айдап.

Екі қатын бір балаға талас екен,
Анығы біреуінің баласы екен.
Екі түйе бір ботаға тағы даулы,
Бұл жерін тындап тындап халық сынаса екен.

Бір жігіт бір қызбенен ойнас екен,
Бұл жерін тындап халық ойласа екен.
Қыз байғұс құдай ұрып , буаз болып,
Біреуін күнәлы ғып қоймаса екен.

-Кәнеки, екі қатын, келші!-дейді,
Мен болдым араңызға елші!-дейді.
Біріне -бірі қимаса, бұл екеуі
Қылышпенен бұл баланы бөлші!-дейді.

Біреуі айтты:

-Құп, тақсыр, жарар!-дейді,
-Жұмыс бітсе, көпшілік тарар!-дейді.
-Баланың ғадалатлы сөзі- осы,
Жарымын маған берсең жарар!-дейді.

Біреуі айтты:

-Баланы бөлме!-дейді.
-Қарағым тірі жүрсін өлмей!-дейді.
-Баланы бөлмей, тақсыр, анаған бер.
Біз жүзқара болармыз елге!-дейді.

-Өншейін көрсетемін сөздің салтын,
Қып-қызыл жерде жатыр мұндай алтын.
Баланы қайсысына беру керек,
Тындаушы, азаматтар , айыр паркын!

-Кәнекей, қайда,-дейді,-екі түйе?
 Түйенің жұмысына бар ма ие?
 Адал адам паркын тез айырып,
 Жағайын біреуіне майлы күйе.

Екеуін екі жерге байла!-дейді,
 -Бұл жұмыс біреуіне пайда!-дейді.
 -Ботаны ортаға қой, қылбұрау сал!
 Осындай бір қылайық хайла!-дейді.

Мұнысын жиналған жұрт көрді барлап,
 Мінгізген алтын таққа құдай арнап.
 Қылбұрау жас ботаға салып еді,
 Шыңғырды шыдай алмай бота зарлап.

Оған да отыр халық көзін сүзіп,
 Ежен отыр тағынан күдер үзіп.
 Таппаған түйе орнында тұра берді,
 Тапқан түйе жөнелді жібін үзіп.

-Мінеки, мұны, халық, көрдің!-дейді,
 -Бұзақының тіліне ердің!-дейді.
 -Ана түйе жайымен тұрып қалды,
 Ботаны қайсысына бердің?!-дейді.

-Кәнеки, қыз бен жігіт келсін!-дейді,
 -Ап келші қынабы мен қылышын!-дейді.
 Айырып "ақ-қарасын" бұлардың да,
 -Бастайық бұларға да бір сын!-дейді.

Қынапты қызға берді:
 -Салдырма!-деп,
 -Салдырып, абыройыңды алдырма!-деп.
 Жігітке айтты:

-Салмасаң, сені тартам,
 Қаныңды мына көпке қалдырма!-деп.

Екеуі ұзақ күнге алысады,
Екеуі тұра сала жарысады.
Біреуі салам, біреуі салғызбан деп,
Жиылған жұрт күлкіге қалысады.

Бұларға отыр халық қайран қалып,
Тайкелтір тағында отыр көзін салып.
Екеуі ұзақ күнге төбелесіп,
Отырды бір уақытта әбден талып.

-Кәнеки, бұған жендет келсін!-дейді,
-Ежен хан тамашаны көрсін!-дейді.
Жігіттің жұмысы аққа анықталып,
Тартылып қыз бейшара өлсін!-дейді.

Қыз жағы теріс болып қалды күйреп,
Тайкелтір отыр тағы да ақтан түйреп:
-Алдияр, бұған, тақсыр,біз риза!-деп,
Қыз байғұсты жөнелді бір-ақ сүйреп.

-Қиындар бір қасықтай маған қанын,
Шырқыратып қайтесің мұның жанын? -
Неке қиып екеуін қоя берді:
-Бұзылма мұнан былай, бар,- деп ,-жаным!

Кісі ақылды болмайды жасыменен,
Кей жаман жақын жүрер қасыменен.
Үш жұмысын орнына салып түгел,
Еженнің тағын алып басыменен.

Осылай Тайкелтір би берген бітім,
Елінен қашып шыққан, өзі жетім.
Бесқозының жұмысы себеп болып,
Жеткізген ақырында Күдіретім.

Осындай әр жерде бар иттер(итлер) қапқан,
Ана бөлек болғанмен , бір-ақ саптан.
Шешесі Бесқозының ақырында:
“Балам!”-деп, тумаса да, іздеп тапқан.

Ізбас қажы

Мен өзім үйден шығып Далба бардым,
Ізбасқа жолықпақты ойыма алдым.
Қажы алхырмен жүзін көріп,
Суынан зәмзәм Шәріп ішіп қандым.

Далбаға бара қалдым қадам басып,
Ізбаспен көрісуге амандасып.
Көз көрген бәрәдарлар жоқ болған соң,
Бола алмай бұрынғымдай кеттім жасып.

Сұрадым мен Ізбастан бастан-аяқ,
Қалған жоқ айтпай сөзін менен аяп.
Шыбын жан шықпаған соң келген екен,
Өлуге,өлмесе де, жакын таяп.

Көңіліне білген жанның түсті жара,
Салған соң тәңірім басқа не дүр шара?!
Зырқырап елден бұрын Ізбас келді,
Бөлініп бәйге атындай жеке қара.

-Бас қосып тамам қажы жүрдік ,-дейді,
-Көрмеген тамашаны көрдік!-дейді.
-Ауырып-сырқап, науқасты болыңқырап,
-Есен-сау Мекке барып кірдік!-дейді.

-Қырық бір күн сол Меккеде жаттық,-дейді.
-Бұйырған су мен тұзды таттық ,-дейді.
-Күнге күйіп, жел тиіп, ыстық соғып,
Ауырып, қара ағаштай қаттық!-дейді.

-Үстінде Байтолланың қара жабу,
Байларға рақат екен сонда бару.
Күші жетіп, шамасы келген жанға
Жалғанда зор күшті арман-көрмей қалу.

Байтолла-айналасы мешіт, храм.
Ішіне жұғын болмас жүз мың адам.
Төрт жерде төрт имамның махрабы бар,
Айта алман қалдырмастан түгел тамам.

Мешіттің төбесі ашық, іргесі бар,
Көлеңке шатырлаған түрмесі ("түріп қойған" -
ұғымында- Е.Ж.)бар.
Байтолла ортасында қос төбелі,
Үстінде қара жабу пернесі бар.

Оңтүстік қырық кез жерде -Зәмзәм Шәріп ,
Су іштік тоя,-дейді,-сонда барып.
-Шомылдық, төбемізге құйдық!-дейді,
-Еркімізше кенелдік рақаттанып.

-Ихрам киіп, рида біз байланып,
Жүгірдік Байтолланы жеті айналып.
Зиарат қанша десең табылатын,
Тыныш тауып жата алмадық біз жайланып.

Жүгірдік Сафа,Маруа арасына,
Отырдық алтын науа панасына.
Ауызбен айтып адам тауыса алмас,
Сол жердің көз тойғандай шарасына.

Екі тас ханан менен сонда,- дейді,
-Бос жер жоқ зиараттан онда,-дейді.
-Дегені: "Қатим диуар" -ескі үй-жұрты,
Осылай өз байқауым, молда!-дейді.

-Байтолла айналасы- тастан қорған,
Әр жерде бір-бір сын тас-қада тұрған.
Есіктің биіктігі үш кез жерде
Сөйлесем бір күн, бір түн, айтып болман!

Есігі екі сағат ашылады,
Күйдіріп жын-шайтанды қашырады.
Екі бас кірген адам намаз оқып,
Құдайға құлшылық қып бас ұрады.

Қақ басында Қубайыс деген тау бар,
Соған жиылып барады барша жандар.
Сол жерді көзіменен көрмегендер,
Дариға, іште кетер көп армандар.

Жөнелдік түйе мініп Арафатқа,
Күндік жер екі ортасы жортар атқа.
Түйемен екі күнде әзер жеттік,
Жаңылыс-жазбаған соң бәрін хатқа.

Жолда бар Мұздалифа -таудың бірі,
Күнаның төгілетін сол бір жері.
Жігіттің анасымен зина қылған,
Сол жайда тазаланған күнә, кірі.

Жағалап төрт мешіт тұр, міне бардық,
Бір-бір қой кісі басы құрбан шалдық.
Табан тері сойылды, қол ойылды,
Демейміз сонда-дағы: “Шаршап, талдық!”

Бұрынғы ойға түсті жастығымыз,
Қып-қызыл тастан төсек, жастығымыз.
Білмейміз күннің өткен, өтпегенін,
Кісідей арақ ішкен мастығымыз.

Қой айдап келеді екен бәдәу-араб,
Бір қой алмай қалмайды ешкім қарап.
Шалған соң құрбандығын киім киіп,
Қажылар бет-бетімен кетер тарап.

Сонан соң Мекке келіп жеті айналдық,
Тәспі алып, Құран алып, ыңғайландық.
Жабудан акша беріп, кестіріп ап,
Қайтуға енді ел-жұртқа онтайландық.

Кірекеш-түйе тізген бәдәу-араб,
Жаксысын дені саулар мінер қарап.
-Бармай –ақ Мәдинаға қайтамыз!-деп,
Сол жерде болдық біздер екі тарап.

Исабай шетке шығып, айғай салған:
-Бар ма , -деп, -сірә, үмітің пайғамбардан?!
-Бетіне қиамет күн қарай алмай,
Келіспес шапағаттан мақрұм қалған!

Деген соң айтқанына біздер көндік,
Бір басшы дәліл алып, соңына ердік.
Меккеден он шақырым шыққан жерде
Исабай опат бопты, соны көрдік.

Қылмас па ек артық құрмет білсек, әні?!
Біздерге енді айналып келу кәні?!
Мекке мен Мәдинаның арасында
Қалды,- дейді,- шалқыған диуананы.

Қылған ісін халайық таң көріпті,
Біреу емес, екеу емес сан көріпті.
Сол құдықтың басында тіке тұрып,
Таяғына таянып жан беріпті.

Қорлықпен өтесің бе, дүние бок,
Адамзат- аң: аңсызда ажал-бір оқ.
Сол құдықтың басында тұрып қалған,
Жығылғанын көзінен көрген жан жоқ.

Қолынан қойған жан жоқ жаназалап,
Не кылсын тұрғаннан соң Құдай қарап?!
“Ұры бар!”-деп, өздерін қорқытыпты,
Ащы суға тоқтатып төрт күн қамап.

Ойлайды күші жетсе, жұрт баруға,
Шамасы келсе, ойлайды кім қалуға?!
Қажыларға түрлі айла қылады –міс.
Бәтшағар бәдәуилер ақша алуға.

Түйелер қатар-қатар тізіліпті,
Көздері жол үстінде сүзіліпті.
Мәдинаға таянып барған кезде
Жаябай түйе үстінде үзіліпті.

Апарып Мәдинаға қолдан көмген,
Дүние керек жері сонда- ақша берген.
Айдаболда: Жылқыайдар Майқара ұлы
Жаннатіл Бақияның өзінде өлген.

Ауырып Мәдинада Төлжан қалған,
Малдыбай қайтпастықты мойнына алған.
Мекке мен Мәдинада өлген жанлар
Бар ма екен, уа, дариға, соларда арман?!

Әділше келіп өлген Орынборға,
Ауырып Избас келді әрең зорға.
Жылқыайдар, Жаябай мен Исабайдың
Келмеді бір де-бірі біздің сорға.

Жылқыайдар, Жаябайды топырақ тартып,
Малдыбай келер ме екен, Төлжан қайтып?!
Мінезін бастан-аяқ Исабайдың
Қоймады дамыл-дамыл Ізбас айтып.

Бақтыбай сау-саламат аман келді,
Қаржастан жалғыз барған ол бір ер-ді!
Ауырып-сырқап, науқасты болыңқырап,
Бұқабай өзгесінен шабан келді.

Көп, -дейді, -әңгімесі Бұқабайдың,
Ерлікпен аты шыққан Бақтыбайдың.
Қанжығалы: Тінеке деген қажы
Қасында бірге барған Жаябайдың.

Жарыстан бұл Бақтыбай қашан қалған?!
Байланып жастан аруақ, ат атанған.
“Ерден иман құтылмас,” - деген сөз бар,
Дүниені шашып- төгіп Мекке барған.

Далбадан жалғыз кара Ізбас шықты,
Бір тоға адам еді дінге мықты.
Ерлікпен жапа-жалғыз кетіп еді,
Бақтыбай көп көріпті жалғыздықты.

Жалғыздық жарасыпты бір Құдайға,
Ондай алыс жол түгіл, елде оңай ма?!
Таптан-жеке, рудан жалғыз барған
Не деп айтсаң, жарасар Бақтыбайға!

Сүйіндіктің қасқа мен жайсаңы өлген,
Тілеуін онда өлгеннің Құдай берген.
Артына қарайлаумен дүние тілеп,
Дін-есен Қанжығалы, Керей келген.

Әділше артық екен қара басы,
Мұндағы не бітірді іні-ағасы?!
Оны да өз әлінше мақтап айтты,
Қасында бірге барған Баймолдасы.

Сөйлесе, бәрі шешен тілін безеп,
Бас қосылса, кім қалар бойын тежеп?
Хұсайын, Тәнті, Әкімбек, Мақан мырза-
Баруға енді қажыға келді кезек.

Жата ма Темірболат бармай жайға,
Қажы парыз емес пе екен Молдабайға?!
Қарақозы, Тайкелтір:Елеу, Есбай,-
Бір жұмыс салмағы ауыр түскен байға.

Төрт мырза –заманында төрт үлкен бай,
Бәріне қанат жайған мен сұр(сүр) тандай.
Өзімде жоқ болса да, халқымда бар,
Біреуі апарар,- деп,көңілім жай.

Сұқтанбан: “Соғым бер!”-деп, семізіңе,
Бір мінің жоқ, көз салсам негізіңе.
Өзім шамам келмейді ойланғанмен,
Обалым осы айтылған сегізіңе!

Исламның бес парызы:біреуі-иман,
Жақсы екен жігіттікте нәпсі тыйған.
Қазақта ғазаттық жоқ осы күнде
Қажы бару, Құдай үшін жанын қиған.

Парыздың екіншісі- бес намазың,
Өтеді шолақ дүние: қыс пен жазың.
Ақшаң мыңға жеткенің ұмтылып бақ,
Талпынып әуре болма дәулеті азың.

Мың тұрсын, жеткізіп бақ сегіз жүзге.
Бара алмай қалсаң-дағы күдер үзбе.
Тіпті шамаң келмесе, әуре болма,
Құлшылық жоқ па басқа мұнан өзге?!

Ораза, зекет пенен-екі парыз,
Мойнына құтылмасаң болар қарыз.
Тілеп қал қажетінді тіл барында,
Құдайға өлмей тұрып қылып арыз (ғарыз).

Өлген соң тоқталады, тілек жүрмес,
Мал-жаның кимағанмен көрге кірмес.
Өзіндікі болғанда, қимылдап қал,
Өзіңнен дәрмен кетсе, түк те бермес.

Бірі: қажы-бес парыздың -бай адамға,
Төрт түлік төңірегі сай адамға.
Парыз емес уақа жоқ бармаса да,
Ауқаты аз қолы қысқа жай адамға.

Пайғамбар: “Байлар қажыға жүрсін!”-депті,
“Мені келіп үмбетім көрсін!”-депті.
“Шамасы жете тұрып келмеген жан-
Иа иһу на насараны өлсін!”-депті

Байлар-ау, мен айтайын, ғапіл қалма,
Тоймай ма әлі көзің дүние-малға?!
Құдайдың сүйер досы Мұхаммедтен
Тіл алсаң, қарманып бақ, қарғыс алма!

Пендесі Құдай сүйген қажыға барар,
Қажыға барған күнәдан тазаланар.
Шапағатың қабыл боп жетпіс жанға,
Жеті атаң жетпіс почетіңе жарылғанар.

Құдайым несіп етсін үшбу жолды,
Жеткізгей талап еткен мүмін құлды.
“Ондай жер бұ дүниеде жоқ шығар!”-деп,
Сөйлейді аса мақтап Стамбулды.

-Бас қосып барша қажы жүрдік,-дейді,
- Көрмеген көп қызықты көрдік!-дейді
- Атанған Стамбулда “үштің бірі”,
- Мешітке “Айя софия” кірдік!-дейді.

-Сол мешіт тауда,-дейді,-орнатылған,
-Шеберлеп не еткен ұста оны қылған!
Төрт жүз тірек, тап үш жүз кандилі бар,
Қандиллар орнатылған саф алтыннан.

Алыстан көрінеді мешіт басы,
Заңғар таудай біп-биік мұнарасы.
Терезе есеп санын жан білмейді,
Бәрі есік қатар-қатар айналасы.

Орнатқан бағанасы мрамор тірек,
Баршасын байымдауға зейін керек.
Әр есіктің екі жақ қайырылыста,
Су ағып келіп тұрған екі шүмек.

Шүмегі самауырдай бұрамалы,
Келтірген суды ағызып бір амалы.
Су қай жақтан келгенін біле алмайсың,
Нанбайсың, көрмеген соң, сұрама, әні!

Көрумен аузымыздан су ақты құр,
Сәулесі көңілді ашып жап-жарық нұр.
Жоғары қол жетерлік шақты жерде
Бір шайнек, бір ақ кесе асулы тұр.

Шайнектен ақ кесеге су құйылған,
Ағызып келтірген су бір қиырдан.
Қанша жан ішіп жатыр, таусылмайды,
Барады Құдай айдап, дәм бұйырған.

Түгелдеп айта алмаймын барша қалпын,
Әншейін шет пұшпақтап айттым салтын.
Үш жерден жылан тескен тесігі бар,
Бір табыт:ұзыны үш кез, һәммасы алтын.

Ол күнде көргенменен біздер, әні,
Түгелдеп бұрыштай ғып сөйлеу, кәні?!
Жеті тау бар-бұл шаһар соған сыйған,
“Бес жүз елу бес”, - дейді мешіт саны.

Мешіт көп сан-сапасыз толып жатыр,
Үлгілі хан (сан) өрнекті салған батыр.
Дүние жүзін кезсең де көру үшін,
Сондай мешіт болмайды әуел ақыр.

Ей, молдам, оқымадық сіздей болып,
Жүрмесін надан қаңғып біздей болып.
Бес саусақтың таңбасы бір таста тұр,
Аппақ қарға басылған іздей болып.

Адамзат не біледі, үйде жатса,
Ащы менен тұщыны білер татса.
Не керектің табады бәрін өзі,
Әйтеуір мол боп жүрсе қалтада ақша.

Мәдина, Мекке менен-мүбарак жай,
Шаһар жоқ зейнеті артық Стамбулдай!
Қайда барса қадірлі көрінді ақша,
Барса керек бұл жолға ақшалы бай.

Бір саптияқ /саптыаяқ/ байланып бардық, келдік,
Келген соң аман-есен , жұртты көрдік.
Бұл жолда денсаулық пен ақша керек,
Кәне, біз онан басқа нені білдік?!

Тау тесіп , жол салыпты, біз түнде өттік,
Тау тесігі [бар] екенін білмей кеттік.
“Көк қайда, жер қайда?”—деп, кім ойлапты,
-Жұлдыз қайда кеткен?! –деп, тамаша еттік.

Үркер мен Таразыны бір-ақ көрдік,
Сол қай жақта тұрғанын қашан білдік?!
Итпелеп көрінгеннің соңына ердік,
Деп жүрміз ғой: “Бірталай өмір сүрдік!”

Отырған біз иесі ішер астың,
Кезінде бурыл тартқан сақал-шаштың.
Жері екен баратұғын әдейі іздеп,
Өзіндей уылжыған өткір жастың.

Жазған ғой бір көруді бізге!-дейді,
-Қарт басқан, қалжыраған кезде,-дейді.
-Сөйлеуге дымым құрып қалдым шаршап,
Сөзім жоқ енді айтарлық өзге!-дейді.

Жиылар күнде-күнде жұрт сиязға,
Бар ақшасын төгеді бір оязға.
Орысқа-бар, өзіне бұйырмайды,
Сараң болып барады жұрт ниязға.

Молда бар, мешіт бар деп ойға алмайды,
Ғаріп, пақыр, міскінге көз салмайды.
Жүрген, тұрған жолына бұл орыстың,
Үй басы шығын жинап құр қалмайды.

Дін ісін ойламайды жарлы, байы,
Болмады бұрынғыдай жұрттың жайы.
Бұл орыстың жолына төгіп, шашып,
Таусылды-ау еттен өтіп жілік майы!

Қайтындар бұл пейілден, біздің қазақ!
Тыйышынды мен алмаспын күнде қажап.
Орнын таппай жұмсаған мал-мүлкіңіз
Шаян болып тартқызар өзіңе азап!

Кенге сал пейіліңді, бағың тасар,
Есіңе ал: аш болмасын ғаріп-қасар.
Қолы ашық бұл дүниеде мырзаларға
Ұжмақтан періштелер есік ашар.

Кей адам қонақ көрсе, үйге қашар,
Кім барады бай болмай, болса нашар?
Саранды елден бұрын тамұққа айдап,
Бұқтырып періштелер отпен басар.

Өлең жаздым екі жүз қырық сегіз жол,
Айта берсем, кеудемде мұнан да мол.
Қағазың бір тиындық ділла болды,
Шырағым, енді маған риза бол!

Игібай, жазып қойдым қағазыңды,
Өзің біл- бойыңа өлшеп, көп-азыңды.
Жалғыз маған жүгіңді арта бермей,
Бірдей тарт екеуімізге таразыңды.

Замандас, жаным құрбы, інім едің,
Бір табак қағаз маған беріп едің.
Айтып қой: тағы менде қолқан болса,
Өзің ойға нені алып келіп едің?

Жадыраса ғаріп көңілің жаздай болған,
Айырылған көп тобынан аздай болған.
Біздерден осы күнде не сұрайсыз,
Айырылған ел-жұртынан қаздай болған?!

Айырылған ел, жұртынан біз бір сорлы,
Жас аққан көзімізден біз бір мұңлы.
Бұлбұл құс Гүлстаннан айырылған соң,
Бағасы болмайды екен торғай құрлы.

Үшбу күн:ішім-түтін, сыртым-бүтін.
Ем болар ішсем қанша аққу өтін?!
Қадірлі түп ағашы ұрмақта да,
Апарса басқа жайға болар отын.

Ағайын алыс кетті туысқаннан,
Қадірлес ойнап өскен мың мен саннан.
Тағы да бір Жүсібің (Иосифің) қасірет шегіп,
Түңілген хазірет Жақып(Иаков) мал мен жаннан.

Өсірген желпіп, күтіп ана қайда?!
Әр іске ықтияр жоқ, бір Құдайда!
Жазын-той, қысын- ойын-күлкі қылған,
Мәшһүрдей енді оларға бала қайда?!

Бас қосқан бір төсекте катын қайда?
Ағайын, бір туысқан жақын қайда?
Қандай ұл, қанша дайын қызлар қайда?
Әрқайсы қала берген әр бір жайда.

Жүруші ем қаздай қалқып, елдей көшіп.
Еркелеп ұрттап төгіп, шайқап ішіп.
Замандас, құрбы, құрдас балдан тәтті
Бәрінен бұл дүниенің кеткен кешіп.

Көзінен ғаріплердің ағар жасы,
Ат пенен не көрмейді адам басы?!
Әркім-ақ ғибрат қылып ойлау керек,
Алланың болған дүр деп бірадасы.

Хат-хабар әр тараптан келіп жатыр,
Ажалды әр бір жайда өліп жатыр.
Ойдағы-қырдағының хал—ахуалын,
Ташкентте жатып Жүсіп біліп жатыр.

Арқадан биыл көп жан қажы барған,
Барам деп көбі соны қылған арман.
Құдай мен пайғамбары қалаған соң,
Бұйырып топырағы сонда қалған.

Қызыл тау, Баян аула- өскен жерім,
Кір жуып, кіндігімді кескен жерім.
Қан жұтып, қайғы үстіне қайғы жамап,
Қозғалды оттай қайнап ішкі шерім.

Бұйырған түз нәсібі айдамас па?
Ер жігіт басты өлімге байламас па?
От түсіп, Гүлстаны өртенген соң,
Бұлбұлы Сүйіндіктің сайрамас па?

Сарыарқа, өсіп-өнген жерлерім-ай!
Дін үшін қылған қайрат шерлерім-ай!
Хақ жолға жанын қиып, басын берген,
Шайтанға ерлік қылған ерлерім-ай!

Бірі ата болғанда, бірі-қайын.
Көңілімде сайрап тұрған бәрі дайын.
Әрбірі әр бір жұрттың серкесі еді,
Құдайым жаннат қылсын жатқан жайын!

Қылмайды ешбір арман ол жерде өлген,
Тілегін шаһбазлардың тәңірім берген.
Қылмаңыз олар үшін ешбір уайым,
Ұжмаққа тірі барып, тура кірген.

Айдабол, Күлік, Қаржас- Мақпалым-ай!
Бәйге алып талай тойда шапқаным –ай!
Ерлердің бас қосқан құсасымен
Ел кезіп, диуанадай ақтадым-ай!

Бас қосып өңшең ерлер барғанын-ай!
Қайырын берсін Алла қалғанына –ай!
Амалмен әр бір түрлі әркімді алған
Опасыз пани дүние жалғанын-ай!

Қадірлес қалың ашна, көз танысым.
Ағайын,-бәрі жақын, жоқ алысым.
Мал-жаннан түгел безіп шейіт болған,
Қадірлі өңшең қабылан, жолбарысым!

Әрбірі жомартлықта Атымтай да!
Дүниеге ондай ерлер келмес қайта.
Ерлерден біраз ғана сөз қылайын,
Шарапат барып өлген артық жайда.

Ата дос болғанынан Құдай қосып,
Құйрық пен бауыр турап, төстік жесіп.
Батасы бір-бірінің қабыл болып,
Үбірлі-шүбірлі боп кеткен өсіп.

Бабасы Төлебайға бақ қараған,
Туышты Едіге, Еламан бір анадан.
Тұрсынбай: онан-Бәзіл, Боштай туып,
Уақытында асып өткен хан, қарадан.

Баласы бай Бәзілдің Шегебай-ды
Ерте ойлап, есіне алған бір Құдайды.
Жаннатіл, Бақияға барып өлген,
Жастанып шарапатіл жақсы жайды.

Құран мен тәпсір еді ұстағаны,
Қош көріп молдаларды қостағаны.
Ниеті дін, исламға жақын болып,
Құдайдың жақсы жолға бастағаны.

Жасынан дін ісіне болған мықты,
Ұнатып өзге өнерден молдалықты.
Сарып қып дүние шашып барған қажы,
Билік пен керек қылмай болыстықты.

Қадірлес, халық, ағайын, қарындасы,
Таласып бірдей өсіп- мал мен басы.
“Ойында озған-шында озар,”-деген сөз бар,
Тұрағы пайғамбардың болып қасы.

Қалыпты Байтоллада Шеген жатып,
Алған соң оны Құдай өзі ұнатып.
Жаманға дәнеме емес, жақсыға –арман,
Тұрғанда Хұсайынға қатты батып.

Жүсеке, қажымаңыз бұған жасып,
Кетпесін көңіліңізді қайғы басып.
Жер қараған алдыңызда-көш басшыңыз,
Шапағат барша жанға болса нәсіп.

Уайымсыз болып өткен бас пен малдан,
Түгел боп баршасына дүние-жалған.
Балалар артта қалған қапаланып,
Еш бейнет, қылмаңыздар оған арман.

Тұрады кімнен өтпей дүние-жалған,
Арманын қылып өткен ойына алған.
Олардың өздеріне еш қайғы жоқ,
Қасіреті бізге қиын артта қалған.

Бәйбіше, қамықпаңыз еріңізге,
Асқар тау, биік, заңғар беліңізге!
Ұжмақтан орныңызды даярлапты,
Көшбасшы барып қонар жеріңізге.

Бұл дүние, ол дүниеде паналарың,
Өлмесе қайда кетті бабаларың?!
Өткенге өкінбеңіз уайымын жеп,
Енді аман болсын... балаларың!

Қанша айтып қақсағанмен, алғаның жоқ.
Айырылып жамандықтан қалғаның жоқ.
Қызынды ұлдан артық қылып берген,
Құдайға біле білсең, арманың жоқ.

Талай бай бөк басында өліп жатыр,
Кімнің кім не болғанын біліп жатыр.
“Бірінің-өзі, бірінің көзі жақсы,”
Жан-жақтан балаларың келіп жатыр.

Қасында бір құдасы бірге барған,
Іс еді көптен бері ойына алған.
Еламан: Байжан ұлы- Жүсіп қажы,
Жаннатіл Бақияда бірге қалған.

Бәйбіше, Балғын, бұған налымаңыз
Қайғымен арып, жүдеп, арымаңыз.
“Жалғыздың жары-Құдай,”-деген сөз бар,
Артында Тай бейшара қалған жалғыз.

Бір нәрсе тірлікте көрсен Тайдан,
Жандар көп өсіп -өнген осындайдан.
Құдайдың бір жарылқар күні бар-ды,
Тілей бер күдер үзбей бір Құдайдан.

Олардың жаннат болсын жатқан жайы,
Қосылып пайғамбармен бір құдайы.
Өтіпті Темірболат Ақпан ұлы
Қадірлі Сүйіндіктің құтпан байы.

Бабасы Малгелдіні алаш білген,
Бақ, аруақ Төлебайдан жалғас келген.
“Табылар, бай мақтанса,” - деген- осы,
Жаннатіл Бақияның өзінде өлген.

Өзі еді дәл айтулы қара көктің
Шұбар төс, шынжыр балақ, дегдар тектің.
Кетпеген тұқымынан байлық аты
Шолпанын, ұйтқысы еді Сүйіндіктің.

Ерлерді айт қажы барған дүние шашып,
Балықтан Нами шыққан жұрттан асып.
Жаралған шын –ақ темір, болат екен,
Өліпті байлығына құп жарасып.

Ойға алған өңшең ерлер бір Құдайды,
Өркімге мұндай өлім табылмайды.
“Өлді,-деп,-Мәдинаның жауарында”,
Есігтім Құдияр ұлы Мұсабайды!

Мұсабай-Исабай деп аты шыққан,
Насикат, ғалымдардың сөзін ұққан.
Туысқан, ақыреттік бауыр екен,
Ағасын іздеп барып сол жолыққан.

Жалған деп, күдер үзген бұл дүниеден,
Жай алған ерте барып ол дүниеден.
Өтіпті ақырында коныс қарап,
Бірі-Мекке, бірі-Мәдинадан!

Баянтау, өсіп едім, қаласында.
Арқаның сахара, майдан даласында.
Малдыбай қажы өтіпті деп есіттім,
Мекке мен Мәдинаның арасында.

Ақырет қызығына жүрген тоймай,
Сағынып жүруші едік күліп, ойнай.
Пайғамбар дауазасына ғашық болып,
“Барам!”-деп, жүруші еді, айтып қоймай.

Су ішіп, зәм-зәм шәріп қанды ма екен?
Құдайдың уағдасына танды ма екен?
“Қажыға сіз барасыз ғой!”-деуші едім,
Барғанда бізді ойына алды ма екен?!

Түскенде солар еске сағынамын,
Сағынып, сағынбай да не қыламын?
Кеткенде мінездері түсіп еске,
Айырылып ақыл, естен жаңыламын.

Бір жүрген дін жолында жолдасым-ай!
Тар жерде жолдас болған мұндасым-ай!
Есімнен өзге кетсе, сен кетпейсің,
Бастасым, молда Ғали, құрдасым-ай!

Бұхарда тұрушы едің қағаз жазып,
Сарғайып дін жолында, жүдеп, азып.
Сен кетіп бұл жалғаннан, мен қалғанға,
Білмеймін не қыларым, тұрмын қажып.

Барып ең биылғы жыл қажы қайдан?
Тиетін бір жан едің көпке пайдан.
Күйініп сенің өле қалғаныңа,
Мен тұрмын көңілім тоқтап мұндай жайдан.

Кемелге келіп едің жаңа жетіп,
Бір қазақ не болады сенен өтіп.
Өртеніп өз-өзімнен от боп күйдім,
Қалған соң есіл ғылым текке кетіп.

Есіме, өртенемін, сені алғанда,
Көре алмай кеткен қызық сұм жалғанда.
Еңбегі жаста қылған босқа кетіп,
Бәрінен бұл барғанның сен арманда.

Жоланнан: Мұсабай мен Омар барған,
Арқада қажы бар ма бармай қалған?!
Жаннатіл мұғаллада маупін болып,
Арманы тамам болған ойына алған.

Екі бас барған екен ел-Қаржастан.
Нұсқа боп, жайылған сөз болсын дастан.
“Құтылмас ерден иман,”-деген сөз бар,
Ер еді аты атанған бала жастан.

Жолдасы Хұсайынның -Байқошқар би.
Жасынан қылған өнер, әр түрлі күй.
Күлдіріп ойын сөзбен жүруші еді,
Алыпты ақырында ұжмақтан үй.

Көстеден: баласы мен Шұпан кеткен.
Ер еді құдай үшін мейман кеткен.
Қылған қайыр, ықсаны қабыл болып,
Жаннатіл- Бақияда ажал жеткен!

Қозғаннан: ер Атажан барған екен.
Ерлікпен Құдайды ойға алған екен.
Келді деп естілмейді жазған хатта,
Табылмас өңшең ерлер қалған екен.

Биылғы, өкпеледім, өткен жазға.
Ағайын, енді маған қағаз жазба.
Халкынан Қаракесек: Жүсіп қожа,
Жолдаспен жетпіс шақты барған қажыға.

Бұрын да неше қабат барып еді,
Ойына Хызыр ата дарып еді.
Жолдасы ақыреттік – Ақай қажы
Бұйырып топырақ сонда қалып еді.

Бұл жолда жамиғатын кеткен алып,
Дүниені парһам ұрып, талақ салып.
Жолыққан ақыреттік достасына
Әдейі тірілікте іздеп барып.

Өзі өліп, жамиғаты келген қайтып,
Қаншама қасірет, жапа тартып.
Аты бар, атағы жоқ бықсық байды
Шаршайын қайсы бірін сіздерге айтып.

Кеткенін қажы тәуір көргенім жоқ,
Ұнатып көтеріле барғанын көп.
Ерлердің іске жарар бәрі өліпті,
Кім өліп, кім қалғанын білгенім жоқ.

Ал, енді, қанша айтқанмен, олар кәне?
Мекке мен көріп өлген Мәдинаны.
Дал болып, ойран көңілім сынық болып,
Мәшһүрдің құр шықпаған шыбын жаны.

Келмеген ойға алғанның бір де-бірі.
Қазақтың қасқа, жайсаң кемеңгері.
Шықпаған кеудесінде ыстық жан жүр,
Сөзге ұлы көрініп, көзге-тірі.

Ғам басып тұнық көңіл лайланған,
Ашылмай бақ, талайым жол байланған.
Кісіде суға кеткен ес қала ма? -
Дүниенің зардабымен шыр айналған.

“Мәшһүр” деп, әр баланың қоймас атын,
Алашқа қылған ашна хихаятын.
“Садаға кара ұлын құлдан,” – деген,
Ұл табар буаз болса, сол бір қатын.

Жасынан Жүсіп көнген жоқтығына,
Алданған аз [күн]қарын тоқтығына.
Қарайлап қарға менен ит қалады
Ел көшіп, кеткен жұрттың боқтығына.

Жазғаным осы сөзді бәріңе айтып,
Көбіннің ықыласыңнан көңілім қайтып.
Таппаса керек қылып іздеп біреу,
Бармайды көшкен жұртқа ит те қайтып.

1896 жыл.

Абақтыдағы ишанға

Асалаумағалейкум, дұғагөйім,
Өтініп хат жазайын мұнан кейін.
Бармадық көңіл сұрай, ұяттымыз,
Қағазбен дұғаңыздан мен тілейін.

Баруға мен осынша ой ойландым,
Оқтанып неше мінот/минут/ ыңғайландым.

Жүрекке мүсәпірлік тиген екен,
Дүниенің кәрдабымен шыр айналдым.

Ал хасыл бара алмадық бір сапар жол.
Көр-жермен арқан, жіпсіз байланып қол.
Үміт бар тірліктен көрсек деген,
Ай, тақсыр, көріскенше қош аман бол!

Хабардар зат едіңіз қалдан-халдан,
Судан-пак, ақ едіңіз жауған қардан.
Құданын /құдайдын/ анық сүйген құлы екенсіз,
Болыңыз бұған риза шантан-шандан.

Бұхарай-Шәріфте өсіп едің,
Дүниенің құдық түбін тесіп едің.
Құдайым Сарыарқаға айдап келіп,
Жолбасшы талай жорықта несіп едің.

Ақсүйек ата пірдің баласы едің,
Халфенің дін үйреткен тазасы едің.
Ғалымлық майданында қатар шыққан,
Төртінші, бесіншіге талас едің.

Иншалла, көрісерміз есен-аман,
Жетпеген кәдіріңізге біздер жаман.
Бұл нәубет жақсылардан қалған мирас,
Дұға қыл хақымызға хұтыб/құтыб/ заман.

Жан едің шырын сөзлі, жүзің нұрлы,
Көгерген көлеңкеңде талай сорлы.
Ей, тақсыр, мұбарак бад құтлы/құтты/ болсын,
Хазреті Жүсіптің жатқан орны.

Құдықта Жүсіп нәби қалған еді,
Апарып ағалары салған еді.

Жүгіне ауған түйе байлау болып,
Мысырға құл орнына барған еді.

Көп пұлға ғазиз Мысыр алған сатып,
Көркіне жан біткенді таңырқатып.
Онан соң Зылиқаның жаласымен,
Зынданда он екі жыл қалған жатып.

Зынданда қызыл гүлдей жүзі солды,
Кәмелет әбден жетіп күні толды.
Артылып ақыр/ахыр/ ғиззат шарапаты
Мысырға салтанатлы патша болды.

Жатқанмен алтын жерде кір болмайды,
Жай таспен дүрдің құны бір болмайды.
Үлгілі сөз бұрынғыдан бар емес пе:
“Тікенсіз-гүл, садапсыз дүр болмайды”.

Әуелден болған бар ма күндіз түнсіз,
Ішінде көп тікеннің,-сіз,- бір гүлсіз!
Бағаңыз бұрынғыдан болған қымбат
Садапта болған тұтқын,-сіз-бір дүрсіз!

Береді сүйген құлға бұл пәлені/бәлені/,
Әр түрлі күйге салып тәңірім, әні.
Құдайым рақым қылып аяйды-мыс,
Жан ашып пендесінің көрсе жаны.

Бәрін де пайғамбарлар көрген тартып,
Іс берер сүйген құлға бір сынарлық.
Қазаға-ырза, пәлеге сабыр қылып,
Алыпты сол себепті пайғамбарлық.

Өткізер баз пенденің қинап жасын,
Әр түрлі күйге салып (ғарып) көріп басын.

Пәлені пәле демей “пәлі!”-десе,
Артылтар күннен-күнге дәрежесін/даражасын/.

Аспанда жарықтығы болсын күндей,
Бір бұлт душар келсе, оған меңдей.
Көрсетпей күннің көзін алса тұрып,
Кетеді бары-жоғы болып бірдей.

Сіз сондай күн едіңіз бұлт алған,
Надандар тат боп жұғып кіршік шалған.
Аршыған жауқазындай аппақ болып,
Бұл күнде соның бәрі кетіп қалған.

Уай, таксыр, болып раушан, ашылды ізің,
Таң болып жарық саулап өтіп мұңың.
Бойыңа жаңа келді қамап, қоршап,
Баяғы Бұхарада жүрген күнің.

Бұхара сейіл қылсам базарына,
Ерлердің душар болсам мазарына.
Басында қолым жайып барып тұрсам,
Хазреті имам Қазықан мазарына.

Басында құшақтасам барып туын,
Әулие қатар жатқан буын-буын.
Гүл сұруғы сариф Бахауалдин сайылында
Қант салған ішсем, дүние, хауыз суын.

Несіп боп мен Бұхардың тұзын татсам,
Бүк түсіп бір хұжырда жалғыз жатсам.
Нанын жеп, Бұхараның суын ішіп,
Армансыз болар едім аштан қатсам.

Нән ойлар айғай(салып) салар деп ысқа піс нан.
Табылар іздей берсең, әр түрлі жан.

Оқиды хош әуезбен-кетіп хошы,
Жұмға/жұма/ күн мешітлерде маснаұйқан.

Өткен күн, жүрген жерлер еске түсіп,
Барсам деп тағы айналып көңіл көшіп...

1898 жс.

Мәшһүр Жүсіптің Мәдиге сәлемі

Аман сау жатырмысың, Мәди батыр,
Тұтқын боп бұл түрмеде әркім жатыр...
Жуымас аққа пәле деген сөз бар,
Қалас боп құтыларсың бір күн ақыр...

Жаңбырдай жауа берген көздің жасы,
Ат пенен не көрмейді ердің басы.
Шөп шулап, ағаш шулап сәлем айтты,
Он екі қазылықтың тау мен тасы.

Біз елден шығып едік өткен қыста,
Болмады, оңдалмадық асығыста,
Қағыстық бір-екі ауыз амандықты,
Анадай ат үстінде, тұрып тыста.

Құмарым тарқамады көріп көзбен,
Білмеймін жүргенінді қай түрлі ізбен.
Кіруге қайта--қайта қарауылшы
Қарайды ұрсып-зекіп жаман көзбен.

Бекітіп талай ерді кісендеген.
Сонда да ажал келмей кісі өлмеген.
Басына бір кемшілік түскен кезде,
Рас деп шындығына бір сенбеген.

Жүргенде басы боста жігіттікпен
Кісі көп баратұғын "мен сендікпін".

Жанында жүз бір достан бірі қалмас,
Түсер күн болған күнде бір кемдікпен.

Ақ сұңқар аспандағы түсер торға,
Өрлеген өнерпаздар жығылды орға.
Ес кетіп жан шыққандай іс болғанда,
Құтылып кейбіреулер шығар зорға.

Ниетің болу керек хакқа дұрыс,
Өркіммен жасай берме жанжал ұрыс,
Зынданда жалғыз жатқан сен емессің,
Өр түрлі жақсылар бар қылған қоныс.

Жақсылыққа тырмыса бер, басшы бала,

Қадірін білсең сөздің нұрлы гауһар,
Сырға қыл құлағыңа, әнші бала.

Бұл сөзді айтушы ағаң- Мәшһүр Жүсіп,
Елдей боп қара басы жүрген көшіп.
Сен қадіріне жетпесең болып зайғы,
Жоғалып қалған бір сөз жерге түсіп.

Бұл жерде сен де кәріп (ғаріп), мен де кәріп,
Мойны ұзын алыс жерде жұртым қалып.
Күшім жоқ, ақылдасар кісім де жоқ,
Кететін ерікке қоймай жұлып алып.

Қажымұқан

Орта жүз: Арғын, Қыпшақ, Қоңырат, Найман,
Дүниенің төрт бұрышына қанат жайған.
Арғынның түп атасы-ақын Құтан,
Деушіге: “Ақын болған Мәшһүр қайдан?”

Тапталған талай ақын табанында,
Қаршыға алған, көп жүрген қамалында.
Қажымұқан балуан Мұңайтпасов
Қыпшақтан шықты жарып заманында.

Жігітке кедейлік жоқ дені сауда.
Топ бұзар батыр жігіт қалың жауда.
Бірі-ақын, бірі-балуан, екі атақты ер,
Кез болған душарласып Баянтауда.

Қырық бесте Қажымұқан балуан өзі,
Атына болған қанық дүние жүзі
“Сырттаны мұсылманның”, -деп атанған,-
батырдың сөйлеп өзі айтқан сөзі:

- Құдайдың шын жаратқан бір құлымыз,
“Шын жасалдық”- десек те, көп мұңымыз.
Қарөткелде Сартерек болысында
Алтыбас-Қыпшақ екен ұрғынымыз.

Арғы атамыз- Ақкөбік алып екен,
Алыптығы Алашқа анық екен.
“Қара Қыпшақ -Қобыланды” аты атанған,
Сүттен ақ, айдан аппақ жарық екен.

Тоқсан екі қатынға бір күн жатып,
Ақ көбік судай тасып, шапшып атып.
“Қытай көп пе,-мақал боп,-Қыпшақ көп пе?”-
“Тоқсан екі баулы”,-деп, жүр ғой шатып.

“Керегенің келіпті ұшы көгінен,”-
Деген сөзді естуші ек ертегіден.
Нанар-нанбас болушы ек, таң қалушы ек:
“Болды,-деп,- тіпті өтірік мұнша неден?”

Айран-асыр (хайран-асыр), тамаша, аң-таң қалдық,
Тіл-кілт, сөз- асыл тас, кеуде-сандық.
Қажымұқан балуанды көзбен көріп:
“Бұрынғы сөз бәрі де шын!”-деп нандық.

Шалқасынан жатты да, төсеп төсті,
Кеудесіне қойдырды үш пұт төсті.
Пұт жарымдай бар шығар екі балға,
Ақбота, Субек ұста қандай күшті?!

Кезек-кезек екеуі дүрс-дүрс ұрды,
Жұрт қорқып: “Өліп кетер!”-деумен тұрды.
-Өзінің жаны бар ма, жоқ па?-десті,
Бит шаққандай көрмеді, қырау құрлы.

Пұшпағынан тер ақты ұсталардың,
Ақыл-ойын сандалтты, миы бардың.
“Піл ауыр ма,-дегендей,-зіл ауыр ма?”
Көрдік күшін сол екі жануардың.

Жан бар шығар өзінде толық қорап,
Алған емес ешкімнен сатып, сұрап.
Тұра сала шен темір жуан елі,
Білегіне шырмады бұрап-бұрап.

Қара жерге сонда орын қылған шана,
Екі сабаз атанға парлап қана.
Екі атан титтей қозғап, жылжыта алмай,
Жұрт көзі көрді мұны әбден және.

Іркілмей, тартып жүрген ауыр жүкті,
Атан да қозғала алмай жерге шөкті.
Екеуін тартып қалып, домалатып,
Ұйлықтырып біріне бірін соқты.

Төбесіне үйдірді күйген кірпіш,
Көп болса, он мөлшері, аз болса, бес.
Кірпішті кірпішпенен тарс-тарс ұрып,
Күл-күл ғып күйреттірді бәрін тегіс.

Мойнына темір салды ұзын жұмыр,
Білектей жуан темір, бір жағы қыр.
Екі жақта он-оннан мол жиырма,
Азамат аттай мініп, отырды құр.

-Әуп!-деді балуан Мұқан, көтерілді,
Қырау құрлы көрмеді, түрегелді.
Сом темір қайыспады, иілмеді,
Тұрған жұрт көздерімен көріп білді.

Әуп!- дейді тағы сонда күшін жиып,
Неткен күш бір денеге жүрген сыйып?!
Екі колмен бір мытқып басып қалып,
Жұрт көзіне түсірді доғаша иіп.

Нанбассың, көрмеген соң, бұған енді,
Былғаман жалған сөзге қызыл тілді.
Доғаша игенімен, жай қойған жоқ,
Беліне орап-орап белбеу қылды.

Өзіне бұйым емес оны-мұның,
Бойына шақ келмейді айтқан шының.
Тақтайдан жуан елі көпір жасап,
Астында шалқасынан жатты соның.

Үстінен он бес атты шапқылатты,
Көк арба ат жектіріп, тағы айдатты.
Қазақ ит есі шығып, елтіп кетіп,
Жабыла шауып өтті он салт атты.

Жұртқа айқын: киімі жоқ, жалаңашы,
Ұстаған жоқ қолында темір, тасы.
-А, құдай, сақтай гөр!-деп, тілек тілеп,
Жылады аямпаздар ағып жасы.

Есіл ер ойнап жүрді жаннан кешіп,
“Қазақ туған жұртым!”-деп, өліп-өшіп.
Шөлдеп барып ішермін деген қымыз,
Көп иттер дым қоймапты, ұрлап ішіп.

Опа жоқ бұ дүниенің боқтығынан,
Залал көп-аз күн қарын тоқтығынан.
Осындай ішке сыймас ыза болды,
Бір жанның кісі дерлік жоқтығынан.

Жер жоқ па, сен ойнасаң, Баянтаусыз,
Аз-ақ қалдың өлуге тіпті даусыз.
Құдай сақтап, бір қалдың өлмей аман,
Жерге кеп, ойнаймын деп, бассыз, баусыз.

Күн ыстық, әуе айналып, жерге түскен,
Жай жүріп, жұрт айрылды өң мен түстен.
Көз жасаурап, аузынан ағып суы,
Қатын біткен айырылды ақыл, естен.

Жиылған Баянтаудың тас, ағашы,
Кісі жоқ, кісі дерлік толық басы.
“Мың өліден-бір тірі,”-деген-осы.
Құдайдың бір көрсеткен тамашасы!

Көзге түсіп, толық боп, денесі өсіп,
Бұғақ, әуке салбырап, жерге түсіп.
Қатын біткен көтінде шұбырып жүр:
Екі көзі ішіп-жеп, тамағы ісіп.

Барғанда шімірікпейді бетін басып,
Көзге төтеп берерлік қоржын асып.
Тап ауыздан шығарар бір салса!-деп,
Мәз-мәйрам боп, күлісіп, сықылықтасып.

Қазақша, қара киік еді жылы,
Өтірік тақа құрып, шықты шыны.
Мың тоғыз жүз, жыл еді, жиырма үш,
Июннің он бесі еді, жұма күні.

Кез болып, міне бір, көрдік өзін,
Бұл бір ер түгел кезген дүние жүзін.
“Айкаптан” оқып бұрын көріп едік,
Жаһанша Сайдалының жазған сөзін.

Мың тоғыз жүз, жыл еді, он үшінші,
Ноябрьдің сол жылғы еді бесі.
Теріскей қалада ойын болып,
Бірсыпыра жұрт бас қосты: үлкен- кіші.

Телеграмма, телефонмен хабар шашты,
Әр жұрттан ерлер келді басты-басты.
Ноябрьдің он бесі деген күні
Балуандар топқа түсіп, күш сынасты.

Қиратып, жығып жүрген тамам елді,
Сындырған, бас қосқанда, талай белді.
Алдында патшалардың алған бәйге,
Немістен даңқты балуан Шмид келді.

Ол күнде дүние толық, заман дұрыс,
Қатарға қосқан емес қазақты орыс.
Арқасы жерге тимей тасып жүрген
Балуаны француздың Пьер де Колус.

Кетеді күш танытпай жуық, жатты,
Түге[л] ерлерге тегеуріні тастай қатты.
Аркасы өмір бойы жер көрмеген,
Даңқы зор келген балуан Тигене атты.

Сібірдің бас балуаны Петров келді,
Қақ жарып бәрінің де даңқы жерді.
Казак-орыс балуаны Александр
Первый атқа ілінген бұ-дағы енді.

Болдым деп, қанша болсаң, мазаттанба,
Құдайсыз құр қол күшпен азаптанба!
Жұрт санына кірмеген сүлтік жұрттан-
Бір балуан туған екен қазақтан да.

Әр жұрттың дөкейлері, келді нәні,
Аузына бір алмайтын кәлиманы.
Бұл қазақ - Қажымұқан Мұңайтпасов,
Он сегіз мұныменен болды саны.

Қылмаған кім бар дейсің бізді мазақ,
Өлуге-өлмесек те, қалдық аз-ақ!
Алатау, Қаратаулар бас қосқанда,
Ішінде Қазығұрты –біздің қазақ.

Ұрғыны-ұзын Қыпшак: Алтыбасы,
Туған жері-Қараөткел айналасы.
Мойнында дәл он екі медалы бар,
Отыздың тап өзінде тұрған жасы.

Кавказдан телеграммамен алдырғаны,
Жас науша алты алаштың балдырғаны.
“Бұл бүкіл мұсылманның күштісі!”-деп,
Атағын жұрт аузында қалдырғаны.

Осалы жок, мұнда айтылған бәрі мықты,
Нояндар білмей жүрген желмен ықты.
Шоктығы көтеріліп Мұқан ердің
Түп-түгел түк қалдырмай бәрін жықты.

Шуласты дін-мұсылман жоғары өсіп,
Балуаны бәрін жығып, көзге түсіп.
Баска жұрт жүр ұялып, бетін басып:
“Қазак та жұрт екен!”-деп, күбірлесіп.

Сәтті күн, туған ер ғой, жұлдызда оң,
Тас пенен темір балқып, жібіген тоң!
Бір көрген, мұсылманның батыры ғой,
Баяғы атақты өткен Әліден соң!

Мұндай боп енді, сірә, ер шықпайды,
Надан ит, қанша қақса, сөзді ұқпайды.
Қолына әңгіме “Мес” түгел тисе,
Қиссасы (алапиядан) олимпиадан кем шықпайды.

Тілім –балға, тісім-төс, аузым-көрік,
Қайдан құлақ шығарсам, өзімде ерік,
Мың тоғыз жүз жылында: ол он сегіз,
Омбыда ойын болған тағы серік.

Адамның әр түрлі бар алуаны,
Күйзелткен талай жерде шаруаны.
Күреске сонда келіп түскен екен,
Орыстың “Черная маска” балуаны.

Бетіне киіп жүрген қара перде,
Ежелден болуменен орны төрде:
“Бетімнен бұл пердені сонда аламын,
Жауырыным қара жерге тиген жерде!”

Екеуі бел ұстасып қалған екен,
Оны да шалқасынан салған екен.
Пердесін қолыменен сыпырып алып,
Қыздығын, біздің батыр алған екен.

Алып ұрып, астына бүктеп басып,
Орыс біткен қорыққан-ды құты қашып.
Еркек басын қатын ғып қаратыпты,
Байғұстың жел ашпаған бетін ашып.

Француздың пай тахиты Париж барып,
Сұлтан Ғабда, Хамидтер алдына алып.
Түрік балуаны аталған Халилдерді,
Шалқасынан жатқызған жерге салып.

-Үйірді мені ұршықтай оңай!-дейді,
- Ап кетті қалай болса, солай!-дейді.
-Мен соны күшім асып жыққаным жоқ,
Болысқан сонда маған Кұдай !-дейді.

Мәдине, Құдыс-Шәрип, Мекке барған,
Талай балуан күрескен арабтардан.
Қазақ атын шығарып жеті жұртқа,
Өзгеге қымбат, бұған болған арзан.

Бұл күнде тұрған жасы қырықтан асқан,
Елуге емес әлі аяқ басқан.
Жасасын, ер жасасын, жасымасын,
Жеті ықылымға қазақтың атын шашқан!

1923ж.

Иса Шорманұлы

Аман ба, Сүйіндіктің айналасы?!
Әр жерде ауыр болды қыс шамасы.

Аз ғана қажылардан сөз қозға!-деп,
Қаржастың ортаға алды кәрі-жасы.

Тыңдарлық болса құлақ, сөз анасы,
Мәшһүрден тарайтұғын сөз сарасы.
Шолпаны, ұйтқысы еді Сүйіндіктің
Шорманның, Иса мырза, бел баласы.

Көп қажы Сүйіндіктен былтыр кеткен,
Мекке мен Мәдинеге барып жеткен.
Туған жанның бәріне бір өлмек бар,
Адамның арманы не сол жерде өткен?!

Өзіне түгел болып дүние жалған,
Жолдасын ақыреттік қасына алған.
Қызық-құрмет, мал-жанды керек қылмай,
Дүниені, өлмей тұрып, талақ салған.

Жолдасы Шөкіұлы Сәтбай ер-ді,
Жарасып тел қозыдай бірге жүрді.
Он бес пен жиырма беске бермей кетті
Жетпіс жеті жас пенен сексен бірді.

Малғозы-Алтыбасар және ерген,
Қостас боп, Қозған-Бұқа бірге жүрген.
Ер басына бір-бірден күтуші алып,
Дүниені төгіп-шашып, қызық көрген.

Басшы боп Мұхаммеджан қожа кеткен,
Тілеуі бір он жолдасы қасына ерткен.
Кісі екен айырылмайтын шарапатлы
Топырақ сонан болып, үміт еткен.

Бас болып, қасқа жайсаң елден кетті,
Құдай мен пайғамбарға түзеп бетті.

Ақшамен құстай ұшып қалтадағы
Жайларға көңіліне алған аман жетті.

-Бас қосып тамам қажы жүрдік,-дейді.
-Көрмеген көп тамаша көрдік,- дейді,
-Омбыда оразаның айтын оқып,
“Тәуекел!”-деп, пароходқа міндік!-дейді.

Қазаны откеменің бұрқ-бұрқ қайнап,
Ту тігіп, неше жерден жалау байлап.
Шыққан соң Стамбулдан сегіз күнде
Иамбухқа түстік барып “Иа, Құдай!”-лап.

-Бұл дүние бәрімізден өтер!-дейді,
Өлмей тұрып өкшенді көтер!-дейді.
-Шаһарын Стамбулдың көрмеген жан:
“Дүниеге келдім деуі-бекер!”-дейді.

Шыққан жоқ ешбір шығын, есен-аман,
Бас қосып жүрдік көп боп:жақсы-жаман.
Сәтекең Исакенмен бірге жүрген
Дүние-ай, енді қайда ондай заман?!

Медине күннен түні жарық жанған,
Тұтылып күннің көзі тозақ шаңнан.
Ішінде екі патша төресі бар
Капила Мақпал-Шәріф келді Шамнан.

Медине толып кетті іші-тысы,
Он екі ай жаз өмірінде, жоқ-ты қысы.
Еш титтей арманы жоқ бұл жалғанда
Өткізіп бәрін бастан, көрген кісі!

Мирасы пайғамбардың Мақпал-Шәріф,
Бесігін Фатиманың бірге салып.

Түріктің патшасы-Уәли, Ашшам,
Екеуін келеді екен бірге салып.

Түйенің бесік артқан формы басқа,
Жібек пен толған үсті асыл тасқа.
Шаһарға түйе боздап кіреді екен,
Көздері мөлт-мөлт толып қанлы жасқа.

Келгенде даруазаға шөге қалып,
Жас ағып көзден, басын жерге салып.
Енбектеп тізесімен жер бауырлап,
Кішілік әдеппенен кірер барып.

Мойнын созып, бөксесін кейін тастап,
Ұмтылып, босағаға басын жастап.
Көзінен аққан жасын көрген жанлар
Ес қалмай жылайды екен, көзін жастап.

Шам жұрты зиаратын тамам етті,
Тұрды ма, басымыздан, о да кетті?!
Жиылып тамам қажы ыңғайланды,
Баруға Байтоллаға түзеп бетті.

Қайтпай жүр бұл жалғаннан біздің тауан,
Бастас боп: ноғай, қазақ, сарт пен сауан.
Кісілер тәрбиелі мінетұғын
Ол жақта болады екен тактырауан.

-Жомарт ердің иманы судай тасқан,
Намарттың мұндай жерде құты қашқан.
Түйеге тактырауан мінеді екен,
Ол топта иығы басып, бақыты асқан.

Исекем талап қылып мінбек болды,
Өзгеден артылтуға үшбу жолды.

Төрт түйе жабдығымен түгел алып,
Қолма-қол жеті жүз сом берді пұлды.

Жаратқан, ғашық болып, Иесіне,
Ат, айғыр, арманы жоқ, биесіне.
Керді деп мал қызығын- соны айтыңыз,
Мінген соң тақтырауан түйесіне.

Өзгелерге түйе жоқ, екеу ара,
Бас-басына түйе жоқ дара-дара.
Бір басына төрт түйе жалдап алып,
Көп жаннан озып шықты жеке қара.

Төрт жағында төрт жаяу жалаң аяқ,
Әр жаяудың қолында бір-бір таяқ.
Бір аспазшы, бір қосшы-күтуші алып,
Шашып төкті ақшаны аямай-ақ.

Қонған, түскен жерінде даяр шатыр,
Мұндай бір күн қырық, отыз жылға татыр!
“Қазақтың ханы екен!”-деп, жұрт айтысып,
Мединеден Меккеге келе жатыр.

Байлықпен баршасына жетіп күші,
Он бестегі өңіне келіп түсі.
Исекем Мақпал Шәріф ол Уахишам,
Сол топта көзе түскен үш-ақ кісі.

-Шам, Шәріфтің әскері бізбен жүрді,
Үш патша болып, шаһарға бірге кірді.
Бәдәуидің керуені ол да келді,
Даңғыр-дүңгір думан қып жүрген жерді.

Өткіздік талай күнді біздер бастан,
Есімде жоқ, айтуға, тастамастан.

Өзімізден айрылған жолдастардан
Үш-ақ кісі қалыпты он жолдастан.

Жарастықты сәулет пен жүрген жері,
Болып жүрді сол топта үштің бірі.
Мұнан артық, бозбала, не табасың,
Жалғанда жүргенменен жүз жыл тірі?!

Әрқайсысына әр жерде қаза жетіп,
Өлшеулі, жол үстінде демі бітіп.
Меккеге екі қонақ қалған жерде
Сәтекен “Забғыл”- деген нәзірілде өтіп.

Іш ауру көп қажыны киіп кетіп,
Ішкені ащы су боп, ыстық өтіп.
Бишара Алтыбасар жығылыпты
Жаннатіл Мұғаллаға келіп жетіп.

-Таусылып жолдасымыз түгел бітіп,
Қалжырап, өзімізден дәрмен кетіп.
Ақырып бәдәуиге күж-күж етіп,
Бишара Қозған-Бұқа келді жетіп.

Сәтекен қаза жетіп жолда қалған,
Пайғамбар “Үмбетім!”-деп, қолқа салған.
Көре алмай қалғанына көп өкінді:
“Не қылып, не етіп!?”-деп, көп қылды арман.

-Той еді күнде жүзін көргенім! –деп,
-Жарасып тел қозыдай жүргенім!-деп.
Көре алмай қалғанына көп өкінді:
-Құрысын тактырауан мінгенім!-деп.

-Махаббат екі жақтан табылысқан,
Жок еді татулықтан жанылысқан!

Кісідей бірге туған жақын еді,
Қан төсеніп, қағанақ жамылысқан!

“Бір жерде болмадық!”-деп, қылдық арман,
Бас қосып бес-алтауымыз енді қалған.
Жүз алпыстан-үш жүз жиырмаға-
Исекең бір құл, бір күн сатып алған.

362

Тұрған соң күші келіп, еркі жетіп,
Бұ дүние, уа, дариға, естен кетіп.
Қуантып шатландырды байғұстарды
Күндік пенен құлдықтан азат етіп.

Міне, осы-Исекеңнің қылған ісі,
Қылған жоқ мұнан бұрын басқа кісі.
Есен-сау Арафатта түскеннен соң,
Дерт тиіп, түсі қашып, ауырды іші.

Әр түрлі тірілікте күйге түстік,
Қозғалып көп қажымен бірге көштік.
Қайтуға енді Арқаға даярланып,
Жидахи Мүбәракке келіп түстік.

Зиарат екі шәріф қылып тамам,
Бет қойып енді ел-жұртқа бастық қадам.
Исекең бұрынғыдан шабан тартып:
-Жүруге келмес енді-деді- шамам!

Шамасы келмеген соң, тілін алдық,
Төсегін, тынышландырып, жайлап салдық.
Білуге Исекеңнің халін байқап,
Бөлініп көп қажыдан кейін қалдық.

Ауруы басым болған соң, халі кетті,
Таусылып сегіз күнде демі бітті.

Кеудеден жан шыққанша, тіл байланбай,
Өзіменен өзі айтып, солайша өтті.

Байлықпен алмады ма жұмақ сатып,
Жұрт көзіне бір түсті тандай атып.
Жидахи Мүбәракте мадпұн болып,
Қасында анасының қалды жатып.

Дәулет құс қонып тұрған басында еді,
Жылы-ит: жетпіс жеті жасында еді.
Тіріге-кепіл, өліге ту болатын
Қожасы түнейтұғын қасында еді.

Басшы боп Мұхаммеджан қожа кеткен,
Тілеулі он жолдасы қасына ерткен.
Қырғын көк қырып-жойып аман келді,
Жасынан бас мүжумен күні өткен.

Биылғы, жыл ұмытты, өткен жұтты,
Айрылып отбасынан өңшең құтты.
Отбасынан бір жанды қалдырмаған
Қалайшадан қожекең жолы құтты.

Жаз өтіп, қыркүйекте, болады күз,
Жақсыға осындайда ереді сөз.
Ауылында Әкімбектің душарласып,
Қажыға Мұхаммеджан жолықтым кез.

Осы сөзді қожаға, өзіне айттым,
Сырттан айтпай, туралап, көзіне айттым.
Мұсылманбек әзіл қып айтқан екен,
Мен де сондай бұл жерде өзіне айттым.

Өкінішті жок олардың қалғанына,
Өздері әбден жеткен соң арманына.

“Менің дұғам,-деп айтты-ақыреттік,
Көп тілеулес емеспін жалғанына!”

Іздеп барған мақсаттан құр қалмастай,
Менің дұғам оларға ақ алмастай,
Шек-қарынын аршыдым тап-таза қып,
Дүниеге қайтып келіп, былғанбастай!

364

Ойлап па ек: “Көреміз-деп,- біз бұл елді?!”
Шыбын жан шықпаған соң, дене келді.
Артынан Исекеңнің көп кешікпей,
Бейшара Қозған-Бұқа сол жерде өлді.

Екеуін тынышландырып, жайлап салып,
Аманат қанша қалған пұлын алып.
Бір-екі қалған- құтқан баламенен
Мінеки, өлмеген соң келдік салып.

Баласы Шорман бидің Иса мырза,
Жайылған Мәшһүр аты ойға-қырға.
Жақсының өзі өлсе, аты өлмейді,
Ісіне Исекеңнің болдым риза!

1902 жылы.

Жақып сұлтанға

Арғы атаң мұсылманның (мұшманның) ағаштай-ды,
Қылғаның бір сапар ғамал жанаспайды.
Ту болған Орта жүзге, хан сұлтаным,
Сіздерге хыртиб айтсам, жараспайды!

Қағба[ға] жер ортасы, барар Мекке,
Ойна[п]-тасқан көреді көп мереке.
Сөйлейін Жакып сұлтан атаңызды,
Ту болған Орта жүзге жалғыз жеке.

Уәлихан- Абылайдың бел баласы,
Хандыққа толықсыған сол шамасы.
Аға сұлтан атаңыз болған күнде,
Болып ең перзентінің шын данасы!

Жақсының кім сыймаған панасына,
Мейрамның көзің салдың шарасына!
Ханымның аты кеткен бұл үш жүзге
Елші боп орыс, қазақ арасына!

Атаңа хандық орнап, бақыт қонған,
Дәулет, қыдыр тегіс боп, тамам толған.
Орынбор мен Сібірге хақы жүрген,
Қара түгіл, төре жоқ мұндай болған!

Жаралған топырақтан сол Адам-ау,
Сөйлейтін осы кезде мол шамам-ау!
Шокан, Жақып, Мақы, Махымет (Мұхаммед),
Қозыке, Қоқыш-
Саф алтын, өңшең жауһар ханзадам-ау!

Ғаділдігің Ғұмардай болған дастан,
Үш жүзден атаң Абылай бақытың асқан!
Құқ ал мансап Хадишаның нәмін(зәмін)
Бір-бірден Мұса мырза тұқым шашқан.

Ал, шық, үлгі салған Шорман биім,
Мырзадан толып жатыр көрген сыйым!
Дария Шанжыр, Ғиық қосылған соң,
Сөйлейтін осылайша келді күйім!

Уәлихан басына салған алтыннан тәж,
Орта жүз заманында болыпты мәз.
Шашу берген Шыңғыс сұлтан атаңызға
Патша император билігі князь (кез).

Сібірге западной аты кеткен,
Патшаға жеті ықылымда хаты кеткен.
Машырих-Мағриф пен арасында
Бұхара, Үргеніш (пен) Самарқанд даты жеткен.

Шыңғыс сұлтан даңқы бар ма білінбеген,
Сайрам ғып патшаларға күлімдеген.
Хандағы бақ аруағы үзілмей-ақ,
Келгенше сексен төртке сүрінбеген.

Жамантай- Қарқаралы билеп өтті,
Бөкейхан Кіші жүзде- о да кетті.
Қызыларыстан, Қырымнан бермен қарай,
Атаңа төре, қара- - қашан жетті?!

Сөйлеуге тілге серік, берген көзді,
Өткірдің ғафылымен бастық кірді.
Кеше Мұса бақ қонған заманында
Қаратқан сол аузына Орта жүзді.

Шешеннің сөйлеу керек жөніменен,
Келісер жігіт көркі тоныменен.
Бірің-сұлтан қазақтың, бірің-ханы,
Жарасқан данышпаным соныменен!

Би өткен- үлгі бастан, кеше Шорман,
Бақ-дәулет төрт тарабы түгел толған.
Шаһзада тұқымындай затың бөлек,
Ғаламға Қап тауындай болған қорған!

Арғынды-ай қаздай қалқып, билеп өткен,
Қара қазақ Мұсекеме қашан жеткен?!
Түбінің жұмақтағы жемісіндей,
Сізлерден Мұса мырза тұқым еккен.

Уәли хан алты Алаштан асып еді,
Ғұмардай ғаділдігі басым еді.
Мұса мырза Шыңғыс хан қатар болып,
Ұлпатың өзге жаннан асып еді!

Тобықты -Құнанбайдай шешен ерім,
Сыналған сан жүйрікте кемеңгерім.
Саламат хан ордасын көргеннен соң,
Аз ғана [сөз] сөйлейін, тарап шерім!

Мархабат, сұлтаным-ай, мых боп сәлем,
Көрген соң, жиенлерге тарқап санам.
Шарапат шатлық еткен жамалыңа
Аз ғана жүргізейін қағаз, қалам.

Билеген Қараөткелді қыпшақ-Ыбырай,
Аққошқар, елі Алтайда, паң Сегізбай.
Помощник Көкшетауға болған шақта
Жақыптай ғақылы дана сұлтаным-ай!

Алашқа Жақып сұлтан үлгі салған,
Атасы, ғибрат алып, Шыңғыс ханнан!
Сыйлы (Секілі) хан патшаға болғаннан соң,
Жылына алты жүз сом уәзипа алған!

Сибирский ұлықтар әзірлеткен,
Шоқан төре университет кончать еткен.
Жақып төре помощник болған кезде,
Өріптесін өз тұсында басып өткен.

Жалғанға Аққошқарұлы қанат жайған,
Сүйінген [бір] өзіне Арғын, Найман.
Әлібек, Атығайда, Зілқараұлы,
Патшаның қызметіне олар тойған.

Шар мырза- ел Қыпшақта Ыбырайұғлы,
Государ қызметіне болған ұғыры.
Ішінде төрт облыс бас қосқанда,
Жақыптай қыла алмаған қызмет тұғыры.

Алтын мен күміс медаль қабат алған,
Губернатор ғақылына қайран қалған.
Оязы Көкшетаудың еріп жүрген,
Теңдеспек бұл шолайымда жоқ дүр жалған.

Бұзылмай келе жатыр мінген тағың,
Тамаша болып еді-ау сол бір шағың!
Шоқан, Жақып, Мақы, Махымет (Мұхаммед),
Қозыке, Қоқыш-
Ежелден бөгелмеген бақ, аруағың!

Қазанғап, Арғынғазы-Бәсентиін,
Мен барып бала жастан көрдім сыйын!
Он екі ұран: Алаш боп, бас қосқанда,
Шыңғыстың- алды дария, күнде жиын.

Орынан Жақып төре таймай өткен,
Сібірде жарты патша қызмет еткен.
Қоқыш төре сүт кенже жиенім-ді,
Жігіт жоқ заманында бұған жеткен!

Шығады Мәшһүр сөзі қалай-қалай,
Көруің қайтып келіп екіталай.
Қозғайын ханзадамның бақ аруағын,
Жәрдем бер тіл-жағыма Хақ тағала-ай!

Полковник, һәм доверенный Шыңғыс аға,
Арғынға хандықпенен болдың жаға!
Түспеген тұғырынан ақ сұңқарым,
Тілінен гауһар тамған, ғақылы дана!

Тарқасын біраз ғана іштің буы,
Арғынның еркелеткен жасы, қуы.
Бас қосып Мұса мырза, Шыңғыс сұлтан,
Сібірде дін исламның болған туы.

Өнерге Мұса мырза судай тасқан,
Ғақылы ғылым-өнерден жауһар шашқан!
Төренің жүзін көріп зиаратқа
Жүйрігі Сүйіндіктің қадам басқан.

[Бір] шыққан Сүйіндіктен өнерпазбын,
Көп қылған өнер тілеп жайы бармын.
Кеше Мұса мырзаның заманында
Бәйгеден күнде келген қырғын бозбын!

Бұл Мәшһүр бір көруге қылған талап,
Хан, қараны, төрені жүрдім жанап.
Хазіреті сұлтанның күмбезіндей,
Жаратқан бұл сізлерді Құдай қалап.

Төреде шалқып өтті Қоңыркұлжа,
Оған да құда болған Мұса мырза.
Ханзада, Хайролзас жиенлерім,
Нағашың нимла мен болды-ау дариға!

Көп ізлеп хан ордасын Мәшһүр тапқан,
Сөйлесем, дүр төгілген тіл мен жақтан!
Қоқыш сұлтан, ханзада, жиенім-ай,
Гауһардың шишма майданында қинап аққан.

Мәшһүрді емлес бердің дәміңізге(дамыңызға),
Келген соң іркілмейін, құлазыма!
Тауындай бес қазылық, пана тұтып,
Біз келдік айдап Тәңірі араңызға!

Куандык: батыр өткен Жұман байым,
Мейрамның құп білесіз, айтпай жайын!
Тоқтамыс, Төбет пенен шебер Шаншар
Тамызған Мәшһүр барып, елдің майын!

[Тап]Бүгін болғаным жоқ мұнда келіп,
Сөйледім талай жерде інжу теріп.
Кеше Мұса мырзаның заманында
Сөйлеткен: “Шешенім!”- деп, рұқсат беріп.

Жылында тоқсан бестің Алтай бардың,
Куандык, Сүйіндіктің тобын жардың.
Бак қонған басыңызға, ханзадам-ай,
Қоңырдың таптан тандап қызын алдың.

Сипаты пейіш (биғын) хор жаққан шамдай,
Хамида мұнан артық болсын қандай!
Ханзада, құрбыңыздан асты бағын,
Сүмбіл шаш, қиғаш қасты, жазық маңдай.

Көңлінде ғашық оты барған қинап,
Отырған ақ маралға көзі жайнап.
Жолдасың құтты болсын ақ сұңқарым,
Куандык, Сүйіндіктен алған сайлап.

Бәйгеге алған тұлпарымсың шабысқанда-ай,
Ол-ақ құс, сіз бір сұңқар бағысқандай!
Хан-қара, құрбыласың бола алмаған,
Ел шауып, қыз ататып жарысқандай!

Қалған бір ғажап іс қылдыңыз ойыңа алған,
Куандык, Сүйіндік болып қайран.
Бұрынғы Шаһмарданның жорасындай,
Сіз бір ер –бозбала үлгі салған.

Максатқа ханзадамыз кәміл жеткен,
Төреде жігіт бар ма сізден өткен?!
Қуандық, Сүйіндік боп тамаша етті,
Бабанның кәр аруағы қолдап кеткен.

Ғашықтар жанын қинап қимыл еткен,
Бұрынғы шаһзадалар- бәрі кеткен.
Өзің тендес Сүйіндік мырзалары
Болам деп талпынса да, емес жеткен.

Жолдасың хұп ұнайды, ізлеп тапқан,
Тірлікте не бітірер ұйықтап жатқан?!
Болаттай затың бөлек, құрыш едің,
Қамалға ата-бабаң қарсы шапқан.

Орта жүз кеше атанды хан сайлаған,
Халыққа хакім етіп мыңды айдаған.
Орнында бала сұңқар сүт кенже едің,
Жеті атаң тұлпар мініп, ту байлаған.

Саф алтын, нәсілі болат- шыққан тегін,
Жайылған Орта жүзге үшбу кебің.
Аспаннан бұлт тартқан асқар таудай,
Жұмақта хор ғаламандай тартқан лебің!

Баһадүр, затың бөлек дастаным-ай,
Мехнаттың түбі- рақат, көңілім жай.
Арасын екі елдің көпір қылған,
Естіген жұрт таң қалған арыстаным-ай!

Осылай даңқың барған Орта жүзге,
Тамаша кім іс қылды сізден өзге?!
Ғұмырыңа бір тілеулес дұғагөйін
Риза бол, Қоқыш жиен, енді бізге!

Бісмілла-бұл сөзімнің басы болды,
Екі елу ер жігіттің жасы болды.
Биылғы өткен жаздың ортасында
Мұсаның ат шаптырған асы болды.

372
Сол асқа жақсы келді , жаман келді,
Бай, жарлы, төре, қара-тамам келді.
Арғынның ақсақалы Саққұлақ боп,
Әр жұрттан әрбір жақсы адам келді.

Әкімбек Шідертіні өрлей көшіп,
Тәнтімен мырзалыққа ерегесіп.
Екі болыс: Айдабол, Күлік, Қаржас,
Ас берді Сүйіндік боп басын қосып.

Мұсаның кім таласар бұ шағына,
Ел сыйған, жайса құлаш, құшағына.
Бақтыбай, Мақан, Шоман аулыменен,
Айнала қонып алды ошағына.

Өлеңті, Шідерті мен- елге қоныс,
Мұсаға жан біткеннің көңілі дұрыс.
Ас берді екі облысқа, сауын айтып,
Тік тұрып екі оязнай, он бес болыс.

Жері еді ошақ қазған -“Шүршіт қырған”.
Кім шығар Мұсадай боп енді қырдан?!

Уай, дүние, ырғап-жырғап қайтушы еді,
Қожалар Қаратау мен келген Сырдан.

Сату, сою жағына жарамаспын,
Жолда жатса, бұрылып қарамаспын.
Енесінен түңілген қозыдаймын,
Жынысы әйелге – ит тиген арам аспын.

Жылқыны бауыздады қамап жарға,
Аққан су араласты қызыл қанға.
Омбы, Семей-бір шетін шақырудың
Жіберді Көкшетау мен Қызылжарға.

Қараөткел мен Қарқаралы, Атбасардың
Шақырды почтаменен соның бәрін.
Келгені келді, келмегені қала берді,
Бір үлкен жиын болды сондай қалың.

Қуандық, Сүйіндік пен егіз еді,
Ақылға-Мұса- Арғынның теңізі еді.
Жүз жылқы-алдыңғы аттың бәйгесіне,
Бұйымы жамбысымен тоғыз еді.

Топ болған ба Секербай , Мұса болмай,
Айтқан сөзі әр жерде кисса болмай.
Серкесіз-қой, көсемсіз көш болған соң,
Қалай дәурен сүрерсің құса болмай!

Керейден келген екен Жөкен асқа,
Саққұлақ сексен алты келген жасқа!
Қанша елден қанша жақсы келсе –дағы,
Мұсаның өзге жаннан орыны басқа!

Мұсадай түгел туған жақсы қайда,
Жоқтығың білінеді әрбір жайда.
Хан болып қара басы, дәурен сүрген,
Мұндай ер енді анадан болмас пайда.

Тигізген бірдей қайыр жарлы, байға,
Бола ма тегін адам Мұса жайға.
Онымен бірге туған- Әужан, Иса,
Кіре алмас рұқсатсыз оязнайға.

Бақ, дәулет, ақыл, ғылым-тегіс еді,
Саф алтын, арамы жоқ күміс еді.
Жандарал неше келген князьбенен
Бәрінің құрдасындай біліс еді.

Асқар тау, дұшпан аспас-сары белім,
Айнала көз жеткісіз шалқар көлім,
Көркі едің Орта жүздің шырайындай,
Кешегі туым қайда, қайран елім?!

Көз көрмес, қолға түспес асыл еді,
Басқадан бақ, аруағы басым еді.
Асында кеше Керей: Сағынайдың
Сүйіндік өзге жұрттан асып еді.

Аспай, қайтсін, аз дәурен құрғаннан соң,
Құдай берген дәулетке толғаннан соң.
Жарасып: ишан, кожа, молдасымен,
Секербай, Мұса болып тұрғаннан соң.

Әкімбек төбелесті салып жатыр,
Күнсекей шатырда өліп талып жатыр.
-Керей, саған бұл аз!-деп, кекесіндеп,
Секербай қанша жолды алып жатыр.

Кеш келген Қанжығалы шегіншектеп,
Арғынның көбейтуге тобын жіктеп.
Сакқұлақ айдалаға отырып алды:
-Толыбай, ұрандыға жүз үй тік!- деп.

-Мақтандың байлық айтып, Керей сорлы,
Билігін маған берсең, сол еді орны!
Бір жерге тамам Арғын бас қосқанда,
Жылқын жоқ- жолаушының аты құрлы.

Жалынды Керей сорлы ағатайлап,
Таныдыөзін-өзі, жаңа абайлап.
Әр таптан әр жақсыны соңына ертіп,
Сол асты қылды орнықты Мұса жайлап.

Жұрт көрген сонда Мұса салтанатын,
Көп нөкер қасындағы жамағатын.
Төрт інісі түп-түгел баласымен
Құдай да беріп қойған қолғанатын.

Мұсаға қара қазақ тең болды ма,
Еспсіз ақыл-ойы кең болды ма?!
Секербай -Малгелдінің бел баласы,
Ешкімнен қызыл тілде кем болды ма?

Токтау жоқ, сырғанайды табанымыз,
Құрып тұр бұған айла, амалымыз.
Жүк –тайлаққа, қалғандай ел бойдаққа,
Өлдеқандай болады заманымыз?!

Шорман өліп, жас қалған Мұса бала,
Таласа Шоңмен шықты Боштай және.
Бой жетті ендігінің, ой жеткен жоқ,
Қанша жетті десең де, әлі шала.

Айдаған мың-мың жылқы байлар кетті,
Жылдан-жылдар, айлардан айлар өтті.
Қырық асып, елу барып, не боламыз?
Жиырма, отыз бенен текке кетті.

Дүние қорлықпенен өткенің бе,
Шыныңмен, жиырма бес, кеткенің бе?!
Өлеңменен газетте біз жүргенде,
Аяндап, қырық пен елу, жеткенің бе?!

Мұса өтті, былтырғы қыс-биыл болды,
Тіріде жүрген жері жиын болды.
Күн көрген мәжілісінде қожа, молда,
Кең дүние тарыдай болып, қиын болды.

Жеткізер құдай, пенде қылса талап,
Дүниені кім өткізер қолдан санал?!
Үлгі жол- бұрынғының әрбір ісі,
Кітаптан қалмайды екен жанасалап.

Күні өтті ғапілдікпен пенде білмей,
Не білсін мұндық жайын, басқа келмей.
“Өлі тілін-тірі алмас,”-деген сөз бар,
Сақтанбас ғапіл пенде, көзі көрмей!

Көп шығар әрбір түрлі біздің тұста,
Бірдей бол, шамаң келсе: дұшпан, досқа!
Бір басымда мың ғайып толып жатыр,
Сөйлеймін: болғандықтан- ақылым қысқа!

Аузыма, қайтармаймын, келген сөзді,
Сөйлесін деп жаратқан тіл мен көзді!
Іздесең де, дүниені, таба алмайсың,
Мендей қисық, сынбайтын қатыгезді?!

Парқы бар жақсының да жаманменен,
Ғалым бірдей бола ма наданменен?
Аллаға жағам десең, азандай бол,
“Халыққа жақ, - деген сөз бар,- қазанменен.”

Жүремін қалт-құлт етіп: “Бердіменен”,
Ісім жоқ жақсы-жаман ешкімменен.
Аллаға азаным бар, қазаным жоқ,
Жағамын бүкіл жұртқа мен немменен?!

Парқы бар жақсының да жақсыменен,
Бола ма, балгер бірдей бақсыменен?!
Артымда ненің барын-мен білем бе,
Жамандық -қанша болса, тапшы менен!

Парқы бар жаманның да жаманменен,
Жүйрік ат тең бола ма шабанменен.
Өткіздім мен өмірімді бекер босқа,
Осындай әуре-сарсаң заманменен.

Жүремін шүкірлік қып денім сауға,
Үміт бар-ермеспін деп-нәпсі жауға!
Көзіме айт, сыртыма айтпай, қасың бар ма,
Қылайын білместікке мен һәм тәубе.

Жабысты маған өлең он бес жаста,
Жұрт айтты:

-Не қыласың?-дейді-таста!

Өйткенмен қоя алмадым бір білген соң,
Сотым жоқ қылған жұртқа мұнан басқа.

Хазірет айтты:

-Сенікі өнер!-дейді,

-Әр сөзің әрбір жөнге келер!-дейді.

-Мырзаға жарастықты сөз сөйлесен,

Жұрт бата өлеңіңе берер!-дейді.

Сонымен мен мырзаны қозғадым ғой,
Солардың ынтымағын бұзбадым ғой.
Жүйрікпін: өз әлімше жүгіремін,
Демеймін: "Бүкіл жұрттан озбадым ғой!"

Пайдасыз жұрт нанады өсек сөзге,
Өнер жоқ- жұртта табар онан өзге!
Жетпеген күші аузына қожалармен
Үйінде Баттал мырза келдік сөзге.

Сөйлестік бір-екі ауыз сөздің жөнін,
Жүсіптің кім кеседі қызыл тілін?!
Өзіменен өзі білген әулие ғой,
Біреудің сөйлемек қой біреу мінін!

Тимеймін мен бұл жұртқа тіпті тектен,
Не түсер сақтағанмен, өкпе кектен?!
Жамандап мені барып Мәжи қожа,
Алыпты бір түйені Ақылбектен.

Түйе алмайтын кісі ме жай да барып,
О да жүрген қожадан бүркіт алып.
Баянаула, Қызылтау арасында
Қожа жүрген өсектен көпір салып.

Тере берсек, айтуға сөз де көп қой,
Бұл күнгі қожа, молда-арам шөп қой.
Ақсүйекке өсектің ұнауы жоқ,
Қара қазақ баласы біздерге еп қой.

Менің қанша сотым бар қас көргендей,
Өнер жоқ-ауыз бағып, жай жүргендей.
Бұл қазақтың баласы дуагөйге
Өсек айтпай жүрсе де, ас бергендей!

1885 ж.

Жоқтаулар

Исабек ишан

Бісмілла, сөз бастайын асыл тектен,
Түскендей асыл еді-ау аспан көктен!
Керуендей бұ дүниеге аз күн қонып,
Паниден жақсы, жаман,-бәрі де өткен.

Бір жұрнақ заттан шыққан асыл еді,
Қара түгіл қожадан асып еді.
Өркімнің өз заманына дегендейін,
Тақсырдың шарапаты басым еді.

Өзі-ишан жұрт бастаған, заты-қожа,
Сейітзада нәсілі сондай таза.
Әр түрлі қасиеті еске түсіп,
Қайғымен қапаланып болдым наза.

Жасынан-ақ халыққа пірлік қылған,
Хақлық болса, бас тартпай ерлік қылған.
Нәсілінен сайып келіп әулиелік,
Келгенде отыз беске пірлік қылған.

Пір болып кереметлі жұрт бастаған,
Заманында өзінен жан аспаған.
“Мен, мен!” деген ишандар: “Тақсыр-ай”-деп,
Ешбірі хылап тауып таласпаған.

Шаригаттын жолынан адаспаған,
Дін тұтпаған наданға жанаспаған.
Қырмызы қызыл жібек сықылданып,
Қай мінезі бар еді жараспаған?!

“Өнер алды-қызыл тіл”-шешенім-ай!
Жылжыған жорғадайын көшелім-ай!
“Абылай аспас сара бел”-Сүйіндікке
Пір болып үлгі шашқан көсемім-ай!

Шораның Баязит бастасындай,
Һайбатының Рүстем дастанындай.
Мысалы су хайбатының бек ләззәтлі,
Гүл райхан Бағирамның бостанындай.

хайбатың /айбатың/ бар-ды-әділ Омардайын,
Түзеттің шариғаттың әрбір жайын,
Күндіз-күлкі, түн болса, ұйқы көрмей,
Дін ісін берік тұттың солардайын.

Шыншылық Әбубәкір Сыдықтай бар,
Көрдін бе бір жалғанын, ей, жаранлар?!
“Қолда барда алтынның қадірі жоқ”,
Артынан жұрт /жұайт/ таба алмай болдың ғой зар!

Жомартлығың сахаба Садуақастай,
Би баһа(баға) ол кібірит ақ мәр тастай.
Сүннатын пайғамбардың мағхам тұтқан,
Кәнеки, кім бар еді сонан басқа-ай!

Сөйлеген әрбір сөзің -ғылым, хикмет,
Өзіне тәңірім берген бан минхнат.
Тарикат, мағрипаттан үлгі шашқан,
Құдайға бек лайықты қылып қызмет.

Атасы Мұратқожа әулие өткен,
Бұтақтай бірден –бірге келіп жеткен.
Арғы тегін сұрасаң-Назар ишан,
Тазарып шыққан гауһар асыл тектен.

Туғаннан шариғаттың жолын қуған,
Хақ жолдан талмай, белін бекем буған.
Табылмас дүррі найаб гауһарым-ай!,
Сағадат қандай жақсы күнде туған?!

Пір болып кереметлі шыққан жастан,
Данышпан, ақылды еді жұрттан асқан.
Қанша білмес наданды жөнге салып,
Шешманың толып жатқан көзін ашқан.

Жасынан артық болған алапаты,
Мың сан жанға жеткендей шарапаты.
Өзіне өле-өлгенше жоламаған,
Бал-бакыты сұм дүниенің әр апаты.

Басынан бақ дәулеті көшпей кеткен,
Шырағы жанып тұрған өшпей кеткен.
Қанша жан қастықпенен жабылса да,
Кәпірдің күпіріне түспей кеткен.

Тар жерде жанға сая керектім-ай,
Ақылың мол, күш-қуат білектім-ай!
Басына қандай қысым, іс келсе де,
Саспайтын, асықпайтын жүректім-ай!

Дос тұтқан ғылым білген ғалымларды,
Берік тұтқан ол сүннатын пайғамбарды!
Бойына жуытпаған, жолатпаған,
Мұнафиқ дін тұтпаған залымдарды.

Ықылас берген адамды артық күткен,
Ата-анадан ол артық тәрбие еткен.
Панасына саялап барған адам
Дүние-ақырет мақсатқа бірдей жеткен.

Жан еді шарапатлы даңқы жеткен,
Кәнеки, кім бар еді онан өткен?!

Түрлі ауру, шерменде де, тіпті науқас,
Жазылып сау –саламат болып кеткен.

Тон болған тондырмайтын жалаңашқа,
Ас болған таусылмайтын қарны ашқа.
Арымас ат, жаяуға көлік болып,
Әр мұңлыға ем болған басқа-басқа!

Көзсіз келсе алдына , көзді болған,
Тілсіз келсе, сөйлейтін тілді болған.
Не дегенін Құдайым қабыл етіп,
Мұңлы, кәріп,-алдына бәрі толған.

Саңыраудың себеп болған құлағына,
Ақсақтың дауа болған аяғына.
Жын-шайтаннан құтылып, халас болған,
Өзі түгіл, сүйкенсе таяғына.

Баласы жоқ қатынға бала біткен,
Панасында күн көріп қашқан-жіткен.
Әр мұңлының қажеті рауа болып,
Құдайым дәрежесін артық еткен.

Шаригат, мағрипатын тамам еткен,
Тарикат, хақиқатны жары еткен.
Қол-аяқсыз домалап қалған дертлі
Сау-саламат жазылып тұрып кеткен.

Жан еді ғарызы жеткен Құдайына,
Жарлы болса байыған маңайына.
Бак, дәулет, ырыс, несіп болып еді,
Кәріп пенен ғасердің талайына.

Ғылым хал, ғылым қалыны білген тамам,
Айырған хақ пен батыл, халал, харам.
Ғылымларды қойылған көңіліне
Жігіттер, бар ма енді ондай адам?!

Ашылған кереметпен батин көзі,
Тасқа таңба басқандай айтқан сөзі.
Сүйікті һәм көрікті, жомарт, әділ,
Бар еді келіспеген қай мінезі?!

Дүниенің опасызын көзінмен көр,
Өткен соң ақыр бір күн солардай ер.
Неше сондай ерлердің бәрін жұтып,
Тоймаған сонда-дағы бұл қара жер!

Дүние, опасыз-ақ, жалғаның ба,
Әркімге әр түрлі дақ салғаның ба?
Құдайдан тағдыр болып тәбдилі жоқ,
Осымен өтіп кете барғаның ба?

Дәулет құс қонып тұрған басында еді,
Қырық шілтен ғайып ерен қасында еді.
Сапары бұл дүниеден ақыретке
Қой жылы, жетпіс тоғыз жасында еді.

Айының оразаның бас шағында,
Ауызы берік, қарынның аш шағында.
Зәмзәмнің суыменен аузын ашып,
Жұманын/жұмғанын/өтіп кетті –ау ақшамында.

Жаюлы жайнамазы тұрғаннан соң,
Дүниеде көп жыл дүкен құрғаннан соң.
Зәмзәмнан бір татты да кете барды,
Ол оқып намазшамды болғаннан соң.

Өткені оразаның әуелгі оны,
Бесі ме, алтысы ма, жұма күні.
Хақ иадін нахызға қоймай, бір дәм тынбай,
“Алла,Алла!”-деумен кеткен тілі.

Жастыққа бір қоймастан кетті басын,
Құдайым енді алдынан жарылқасын!
Жан-жақтан халық, ағайын, жұрт жиылып,
Оқыды дүйсенбі күн жаназасын.

Шідерті: аққан суы қайнар бұлақ,
Дүние опасы жоқ, түбі шолақ.
Нәрсе жоқ қолдан келер тіпті титтей,
Жетімдер жасын төгіп, қалды шулап.

Ақкөл мен Жайылмада аз жыл тұрдың,
Пір болып, мүрид бастап, дүкен құрдың.
Әркімнің көңіліндегі датын тауып,
Бір түскен сәулесі едің жарық-нұрдың.

Жаюлы қалды артыңда ақ қағазың.
Иншалла, жан едің Құдайыңа жеткен назың.
Қырық күндей о да жоқтап-аза тұтты,
Окитын бес уақыт жайнамазың.

Көлеңкең түсіп тұрған аймағыңа,
Дұға тиіп тұр еді жан-жағыңа.
Көк пен жер,- олар да аза тұтты ма екен,
Мүминнің қылып дұға аруағына.

Ғазірәйіл алып кетті қарамай-ақ,
Қояды қаза жетсе, кімді аяп?!
Олар да аза тұтты өз халінше
Мүсуәк тасфиқ ұстайтын аса таяқ.

Адасып қалды жұртың бассыз қойдай,
Дүниеге кете бардың көңіл қоймай.
Болжалсыз ажал- тағдыр келіп қалып,
Шарапат дуаңызға қалдық тоймай.

Жоқтайды Қарабұжыр қалпыменен
Әжеке, Дәнен, Тентек халқыменен.
Дүниеден есіл ерім кете бардың,
Бұрынғы ғазизлардың салтыменен.

Бір аз күн Арқаға болдын қонақ,
Дүние, бар болғаның болды-ау сол-ақ!
Әжібайдың алты ұғлы/ұлы/ ықылас берген,
Олар да жоқтайды екен айтып шумақ.

Жолаба-Қыпшақ деген бір рулы ел,
Және Керей, Күрлеуіт,- о да түгел.
Теп-тегіс мүрид болған кемеңгерлер
Қалдық қой тегіс шулап Жайылма, Ақкөл.

Актілес, Сырым,Күшік-Бәсентиін,
Олардан болды ма екен Найман кейін?!
Дүниеден өтті , кетті қайран ерім,
Түзеткен өз әлінше/хәлінше/ діннің үйін.

Ішін ара бас берген: Апай, Бөрі,
Жұқарак Қанжығалы онан гөрі.
Айдабол мен Қаржастан ықылас берген,
Қасқа, жайсан,-не түрлі кемеңгері.

Таусылды, ойлай берсем, менің миым,
Тербетпей аруағынды келмес күйім.
Басшы бол ақыретте баршамызға
Атыңнан айналайын, дұғагөйім!

Қаншама дәурен сүрдік мүрид бастап,
Жылайды бәрі тегіс көзін жастап.
Жұлдыздай Өмірзая туып батқан,
Биопа бұл дүниені кеттің тастап.

Басыннан қозғалмаған бақ талайын,
Қоршаған алды-артыңнан Күн мен Айың.
Пірлерің:Шайых, Баһадур, қолдап Құтыб
Ағылайы Ғалиында болсын жайың.

Білмедік: аз күн тірі жүрмесінді,
Бұл шақта дүние –жүзін көрмесінді.
Дуадан басқа бізде еш нәрсе жоқ,
Білемін қайта айналып келмесінді.

Жар досың көруші еді сізді жандай,
Сұқбатың бек ләззатты халуа балдай,
Орнында -қалды жалғыз Нұрмұхаммед,
Болады заманың да әлдеқандай?!

Жастықпен өтеріңді білмеді ғой,
Мұндай күн, сірә, есіңе келмеді ғой,
Қазық боп, орныңды ұстап, тұра қалса,
Дер едік сонда сізді: “Өлмеді ғой!”

Адасып азған елдің пірі болмас,
Пірсіз қылған амалдың түрі болмас.
О дағы тегін ағаш бұтағы емес,
Әйтеуір тірі болса, құры болмас.

Көрсеткен әр бір түрлі нышананы,
Кереметпен білдірген ишараны,
“Әулие өлік емес, тірік,”-деген,
Қолдай гөр біздей кәріп бейшараны!

Шам сөніп, болды дүние -қараңғы үйдей,
Кеттің ғой бір сұртуге көзге тимей.
Паналап барар жан жоқ жан-жағымда,
Тұрайын бұл жоқтыққа қайтіп күймей?!

Шының ба, бұл кеткенің жалғаның ба,
Қара күн кейінгіге салғаның ба?!
Айырылып дуагәйден құтың қашып,
Сарыарқа, адыра тұл боп қалғаның ба?!

Арқаға Қонырбайдай халфе келген,
Қанша жұрт оған құлап ықылас берген.
Бұйырып Баянтаудан топырағы
Күнінде қаза жеткен о дағы өлген.

Онан соң Жүсіп ишан шыққан заттан,
Шұбар төс, шынжыр балақ зұрпаттан.
Біраз жыл Әмір, Мағрұб үлгі шашып,
Басында бір төбенің о да жатқан.

Әулие Құлболды ишан өткен бұрын,
Не затлар бұл Арқада қылған орын.
Файзолла, Ходайда ишан қабат шығып,
Алған соң кетіп қалды халықтың сырын.

Бір халфе Төртуылдан жұрт бастады,
Қылған ісін хылап деп жұрт тастады.
Қанша ишан, қанша мүрид шықса-дағы,
Бәрі де Ишекемнен бір аспады!

Дұғағөй кемиді ғой әрбір жайда,
Кешегі Сейітқожадай қожа қайда?!
Ишан бар:өзі қажы Бесмұхамед,
Демесең қара қазақ ел-Алтайда.

Өстіп алдап өтеді мына жалған,
Талай жанның көңіліне қайғы салған.
Пір болып, мүрид бастап, ишан болған,
Заттардан енді ойласам : кім бар қалған?!

Бола ма заты қара таза тектей,
Бәрінен- озып шыққан баса көктей.
Енді бізге табылмас сондай ғазиз,
Хазіреті ишан дұғағөй Исабектей!

Көрдiң бе менiң қапа болғанымды,
Айып көрме дым айта алмай тұрғанымды.
Атыңды күйгенiмнен айтып салдым,
Кеше гөр әдепсiзлiк қылғанымды!

Орта жүз, он сан жатқан ел болдың ғой,
“Абылай аспас асқар тау, бел,”-болдың ғой!
Айырылып дұғағөйден құтың қашып,
Сарыарқа –сары дала, шөл болдың ғой!

Жоктайды бұл халқының жас пен қуы,
Едiң ғой тiрiлiкте дiннiң туы!
Құтыбы замананың кеткеннен соң,
Тартылды жердiң шөбi, көлдiң суы.

Табылмас сiздеi ғазиз iздеп емге,
Пiрсiз қалдық, сүйендiк ендi кiмге?!
Бұл заман бұрынғыдан болып өзге
Береке кете бермек күннен –күнге!

Жайылма, Ақкөл менен иесiз қалған,
Дуа қыл Ишекемдi есiңе алған.
Ақкөлдiң әулиелi өз басында,
Тақсырдың ғимаратын жөнге салған.

Медресе, там қасына, мешiт салған,
Бұйырып топырағы сонда қалған.
Жетедi ойына алған мұратына
Әдейi зиаратқа iздеп барған.

Шырақшы орнатулы бастарында,
Ғазиз бар бiз бiлмейтiн қастарында.
Әркiмдi әр түрменен жұбантады
Сұм дүние алдандырып тастарында.

Ишекке өтіп кетті-ау бұ жалғаннан,
Келу жоқ қайта айналып сол барғаннан.
Бір ғазиз енді сондай шыға қалса,
Біз мұндық шығар ма едік сол арманнан?!

Дариға, бұ шамада өттің, кеттің,
Біздей ғапіл сорлыны арманда еттің.
Серкесіз суға түскен қой мысалды
Уа, дүние, әрбір жакқа тентіреттің!

Періште төрт мұқарраб хақихаттан,
Төрт пайғамбар жол ашқан мағрипаттан.
Әбубәкір, Ғұмар, Ғұсман, Ғали
Олар дүр үлгі шашқан тарихаттан.

Шариғаттың төрт имам тұтқан жері,
Түгендеуге керек-ті ердің ері.
Кәміл мүрид етегін тұтпағанның
“Болады,-деп айтады,-шайтан пірі”.

Жол жүрмесең, табылмас саған пайда,
Үйде жатқан адамға келу қайда?!

Басшы жоқ, бастаушы жоқ жүре қалсаң,
Ұры бар жолың тосқан әрбір жайда.

Сол жолда жүрсең, көп-ті қауіп-қатер,
Басшысыз адам қойсаң, басың қатар.
Жетпек түгіл желкеңнен қиыларсың,
Аяғың бір басқанда, қанға батаң!

Дүниеде қуанарсың тапсаң тиын,
Пайда бар, бірақ соған жету қиын.
Шыбын бұрын жете ме, сұңқар –бұрын,
Ол араға жетпейді сенің миың!

Ендеше сен жетесің қалай жүріп?
Ол жерді қойған жоқсың бұрын көріп!
Белгілі көш басшысы болмаған соң,
Адасар көрінген шаң соңына еріп.

Жарандар, олай болса, керек басшы,
Насихат наданға айтқан удан ащы.
Айырылдың көш басшыңнан, ей, халайық,
Кәнеки, адастырмас кісі тапшы!

Қадірі Ишекемнің әркімге өтер,
Жақсыға өтер, жаманның несі кетер?!
Білгенге жара болды жазылмайтын
Оңалып оның орны қашан бітер?!

Құданың таусылмайды қыс пен жазы,
Патшаның қайда жетпес хат, қағазы!
Тақсырдың мыңнан бірін айта алмадым,
Ағалар, айыптама ғақылым азы.

Тұр қолым, айтпа-тілім, тоқта-қалам!
Сен жазғанмен, болмайды бәрі тамам.
Рухына Ишекемнің дұға қылсын,
Естіп бұл сөзімді білген адам.

Рухын ол заты пактің қылдым нұсқа,
Өнерім аз болған соң болды қысқа.
“Теңізден-тамшы, күннен бір зәрре,”-деген,
Жақсылар, мейірбан бол біз байғұсқа!

Бар құдай Ишекеме рақмет етсін!
Бак, аруақ руына қайта бітсін!
“Аз сөз-алтын болғанда, көп сөз-күміс”,
Ақыры осыменен тамам етсін!

Бисмиллә сөздің басында,
Бір меһнат кештім жасымда,
Опасыз дүние осы екен,
Иманы болсын қасында.

Сапар қылды дүниеден
Алпыс алты жасында.
Арманда болды ағайын
Жан тапсырған уақытында.

Халық қамы үшін барды да,
Тағдыры бітті Омбыда,
Шыңғыстан басқа ағайын
Ешбірі болмай қасында!

Халайық, бір сөз қозғайын,
Шариғаттан озбайын,
Асылық сөйлеп, жарандар,
Сүннет жолын бұзбайын.
Қазақтан мың хан болған,
Көргендерге таң болған,
Арманда кеткен кешегі
Ғазиз ерді қозғайын!

Қозғамай қайтіп тұрайын,
Күйікке қайтіп шыдайын?
Айтпастай болмас іс болды,
Қалайша шер қылмайын?
Мен құдайға жылайын,
Сөкпеңіздер жамағат,
Өргеніп ішім барады,
Шығарып лебіз тынайын!

Аз ғана жоқтап сөйлейін,
Арғынның жалғыз шырайын.

Ғазиз рухын, мақшар күні
Шапағатшы қылғай-ды!
Бұл Арғынның ішінде
Бар ма еді мырза пішінді ?!
Айтып бір тамам ете алман,
Қылып бір кеткен ісінді,
Жібектен арқан есілді,
Қалай түйін шешілді?
Сүйіндіктің баласы
Салқынында саялап,
Еркінше шауып кесілді.
Уа, дариға, есіл ер,
Дүниеден көшіп кеткен соң,
Дүниеде ләззат көрінбей,
Сонша бір нәубет кесілді.
Адастым ғой ақылдан,
Жиярмын қайтып есімді?!
Көзімнен аққан қанды жас,
Ертеден кешке ағызып,
Алайын сенен өшімді.
Арғы атасы сұралса,
Ізгі өткен мырза Анай-ды,
Қаржастың қасқа жайсаңы
Анайдан өрбіп тарайды.
Байеке, Күшік атанып,
Қалмаған екен қатардан,
Ұлы атасы би Шорман
Атадан жетім қалыпты.
Ешкімнен ақыл үйренбей,
Өзіне құдай салыпты.
Жасынан кіріп билікке,
Үлгіменен жолды тауыпты,

Аузынан дүрлер төгіліп,
Шамшырағы жаныпты.
Ақылы бір дана- данышпан,
Абзал туған Мүсекем,
Ата-баба аруағын
Бұлжытпай ұстап қалыпты!
Мұса бала атанып,
Он үште орын сайлаған,
Бас қосылған жиында
Бұлбұлдай болып сайраған,
Бұлақтай ағып қайнаған.
Сөйлеген шақта көздері
Шамшырақтай жайнаған.
Дүниеден қашан өткенше,
Басынан бағы таймаған,
Көп мақсаты бар еді,
Халқы үшін ойлаған.
Баяны жоқ сұм дүние
Кімдерге опа ойлаған?!
Халайық, мұным дұрыс па,
Шариғаттан бұрыс па?
Қылықты қыздай мінезі,
Сүйкімді болған жасынан—
Қазақ түгіл бір туған
Атасы басқа орысқа
Айтар бір сөзі бұл еді:
“Жақсылыққа жәрдем бер,
жамандыққа болыспа!”
Ең әуел дуан ашқанда,
Қазаққа низам шыққанда,
Дуан басы Шоң болып,
Би Шорман сұлтан соң болып,
Тайында атқа қосылған,
Айтқан бір сөзі оң болып.

Қатарға кіріп сол жастан,
Құдайым қуаттап ол бастан,
Он төрт жасар күнінде
Сайлаған екен болысқа.
Әзелден арнап жаратқан
Лайықты [са]йлап орынға,
Дабысы кеткен жасынан
Үрім мен Қырымға.
Атасы мен бабасы
Артық бір өткен өзінің.
Сондай бір абзал сабаздың
Артында біздер қалған соң,
Шәжәрәт үшін сөйлемей,
Үндемей қалу орын ба?!
Жасында кірген жарысқа,
Кеткен бір даңқы алысқа!
Бәріне бірдей жаралған
Ағайын, алаш, танысқа.
Ойласам ішім ол түтін,
Қалмады бауырым еш бүтін,
Өртеніп дулап жанады,
Жалыны жүрек шалады,
Құрғақшылық уақытта
От түскендей қамысқа!
Өтіп кетті есіл ер
Ойламаған орында.
Қанша аяулы болса да,
Артық дәурен сүрсен де,
Бұйрық жетсе, ағалар,
Болжалсыз өлім алыс па?
Ілім мен ақыл бойынан
Түгел болып табылған,
Аузында айтар сөзінен
Жоқ еді жері жаңылған.

Медаль мен орден, шен алып,
Патшалық кылыш тағынған,
Хұрметлу бастық-ұлұқлар
Көруге жүзін сағынған.
Неше жүйрік, ділмәрлар
Бетпе-бетке келгенде,
Жалғыз ауыз сөз айтпай,
Бәрінін аузы жабылған.
Жиырма екі жасында
Қазылық үкімін жүргізген.
Парасат беріп құдайым
Ілімдерін білгізген.
Өрбір үлкен ұлұқлар
Құрметіне бек жетіп,
Жоғарыға көрсетіп,
Бір-біріне инғам бергізген.
Жылағандарды уатып,
Қапаларды күлгізген.
Мұхит, дария суындай
Ақылы терең мол еді,
Патшаға ол барғаны
Елу бесінші жыл еді.
Дәл отыз бес жасында,
Хұмайын қонып басына,
Жасауылдық шен алып,
Екі медаль және алып,
Бриллиант жүзік салған,
Баршасы бір жол алған.
Аққошқар, Шыңғыс, Бегалы
Олар да- жүйрік, данышпан,
Тәттімбет, Ыбырай, Секербай
Бірге ілесіп барысқан.
Бәрінің болып көсемі,
Тоқтамыс тілге шешені,

Жақсылық іске бас болған,
Жамандарға қас болған,
Жаяуларға ат болып,
Тарыққанға ас болған.
Андай болып жүрген халық едік
Сарыарқаның жонында
Арамызда низамын
Ең әуел болды жүргізген.
Медресе , мешіт салғызып,
Жақсы молла алғызып,
Наданлықты шет көріп,
Ғалімлік жолын білгізген.
Әрбір жұрттан үлгі алып,
Үйренуге белгі алып,
Ұсталарын жүргізіп,
Көзіменен көргізіп,
“Былай қыл” деп үйретіп,
Шырғадай қылып сүйретіп,
Салтанаттың рәсімін
Ел жұртына көргізген.
Тазалыққа үйретіп,
Былықлықты жек көрген,
Зиян қылмай ешкімге,
Жақсылықты еп көрген.
Қаршыға, бүркіт, ителгі,
Қырғи менен жағалтай,
Лашын, түйғын, тұрымтай,
Тазы мен мылтық, тор мен ау
Аң сайманы бар еді.
Аң аулаудың тарихын
Кемеңгерлікпен үйреткен.
Жиырма тоғыз жасында
Аға сұлтан болғаны,
Құдай берген дәулетке

Толқып әбден толғаны.
Жарастықты дәулетпен
Неше жыл солай тұрғаны,
Қайсыбірін айтайын,
Дүниеде көп-ті қылғаны!
“Жаксы сөз құлак құршы”- деп,
Айыптама, ағалар,
Аз ғана кеңес қылайын:
Абзал да болған мырзадан,
Құдайдың берген бағымен
Пендеден беті қайтпады,
Қашан бір өтіп кеткенше,
Адамға сырын айтпады.
Қанғожа, Абыз төре мен
Патша таққа мінгенде,
Екінші барып қайтқаны.
Сонда бір көзге көрінген,
Жан емес сөзден сүрінген,
Газеттерге басылып,
Шаһарлы жұртқа білінген.
Патша тұрып алдында
Сұраған әрбір сөзіне
Тайсалмай жауап қайтқаны.
Патшаға ауыз тілдескен,
Тең құрбыдан ерте өскен,
Губернатор, бастықлар-
Көрсө, жүзін елтіскен.
Адаммен дұшпан болмаған,
Еш жақсының сөзін бұзбаған,
Сөйлесіп кеткен ұлуклар-
Шақырып бәрі: “Кел!”- дескен.
Өтпейтін дүние бола ма,
Өлмей адам тұра ма?
Бұ опасыз дүниеде,

Ойлап тұрсам, жаранлар,
Мәнгі суын кім ішкен?!
Асыл нұрдан шырағын
Құдайым сүйіп қалаған.
Дәулет құсы қонған басына,
Қыдыр келген қасына,
Есіл бір сондай бекзаттың
Жұрт аузына қараған.
Көркі менен сымбаты,
Ақыл менен ілім, дәулеті,
Баршасы бірдей табылып,
Әр пендеге жараған.
Мінезің еске түскенде,
Оттай болып жанамын,
Өртеніп кетіп барамын.
Айтсандаршы, жамағат,
Қалайша сабыр қыламын?!
Сөйлемей қайтіп тұр дейсің?-
Қайран қалып мен тұрмын,
Айырылып гауһардан.
Қайран бір өткен ғазизім,
Телі-тентек қоймаған,
Билеген қанша елінде,
Хүкімет құрған жерінде,
Айбатлы болған елінде,
Иманы болсын жолдасы!
Айтқаны мен қылғаны
Әмісе келген дұрысқа.
Дүниенің түзіп низамын-
Дуанбасы күнінде.
Сибирияков губерно
Бас қосқан жиын-тойында
Патшаның келіп баласы,
Жиылған Сибирь халқына

Омбының толған даласы.
Қасқа мен жайсаң қалмаған,
Қазақтың сонда жиылған
Түрлі маңғаз – сарасы.
Абзал туған данышпан
Әр түрлі өнер еткені-ай,
Өзі тендес жақсының
Бәрінен озып кеткені-ай!
Байқап тұрсақ жақсылар,
Ақылының данасы,
Бақ берген артық бір құдай,
Бола алмас қазақ енді ондай!
Би шыққан қазы Секербай-
Бәрінің болды басында-ай!
Алтыннан салған жүзіктің-
Мысалы болды тасындай.
Сонда бір қылған өнерін
Айта алман бәрін қалдырмай.
Ұмтылған жастан-өндірден,
Берік болған жібек кендірден,
Сөйлеген шақта халайық,
Аузына қарап телмірген.
Бәйге қара ат үстінде
Неше түрлі ойын етіп,
Өнерін жұртқа білдірген.
Айдынды шалқар теңіздей
Ақылға дана, кен еді,
Қазақтан туды демесе,
Басқа жұртпен тең еді.
Аузына дұға қойылған-
Айтқан бір сөзі ем еді.
Не жақсылар өтпеді,
Не жақсылар кетпеді?
Өзімен тұстас жақсының:

Табылса бірі, бірі жоқ,
Айыпсыз пенде болмайды,
Қай пенде өткен міні жоқ?!
Сондай көбі кім еді
Қатарласқан жақсыда?
Үшбу қазір, жамағат,
Мырзадан асқан кім еді?
Өзгеше туған ер еді,
Халқының қамын жер еді.
Бір бір емес бар еді,
Алаштың ұлы Арғынға
Сасқанда мырза керегі.
Көлеңкелеп отырған-
Құлады түптен терегі.
Ай батқандай қылды да,
Адастырып жөнеді,
Өтер деп пәни жалғанды,
Еш уайым жемеді.
Бұ даланың ұлығы
Шолып өтер жолында
Шақырғанмен барғаны,
Омбыға үшбу жолында
Бұқара халықтың қамы үшін
Сонда болған ұлыққа
Келейін барып деп еді.
Қайтейін тірі тұрмады,
Бір сапар барып келгенше,
Кіре-кіре мал мен бай-
Уандай қылып жөнелткен.
Уа, дариға, есіл ер,
Ілгері-соңғы қазақта
Болып өткен жақсыда
Мұндай хайыр-ықсанды
Онан басқа кім өткен?!

Бұл есіл еске түскенде,
Ішім бір оттай күйеді,
Өзі тірі күнінде қисайғанды түзетіп,
Жығылғанды сүйеді.
Келген бір қожа, молдалар
Сәлдесі кепе оранған,
Қасиеті қардай бораған,
Ілімі тақуа ишандар қайтушы еді
Мырзадан қатарлап айдап түйені.
Біраз ғана сөйлейін,
Асылық қылмай Аллаға,
Жад қылып Жаппар иені .
Жаз жайлауың Шортанды,
Есіл басы қорғаны,
Былырдан бері ойландың -
Омбыға бір барғалы.
Он үштен мырза асқан соң,
Он төртке аяқ басқан соң,
Байлық, бектік, мырзалық,
Моллалық пен тақуалық -
Ешбірі сізден қалмады.
Ғылымның жүрдің жолында ниетің болып:
“Бұхара Шәріп барсам!” - деп,
“Ұстаздан сабақ алсам!” - деп,
“Бір хұжыраның бұрышында,
Отырып жалғыз қалсам!” - деп.
Қайтейін, дүние, опаң жоқ,
Кеше өткен ғазиздің
Ішінде кетті арманы.
Қыс қыстауың - Ақкелін
Ащы судың саласы,
Жай салдырдың кең ғой деп,
Жердің жазық даласы.
Алақаныңда аялап,

Көлеңкенде саялап,
Қанаттыға қақтырмай,
Тұмсықтыға шоқыттырмай,
Еркелетіп өсірдің-
Сүйіндіктің баласын!
Ерте ойландың, бітпеді,
Бітуге сәті жетпеді,
Қуандық пен Сүйіндік,
Егіз туған екі елдің
Қосайын басын деп едің,
Біріктіріп арасын.
Алланың әмірі күшті ғой,
Ажалдың желі есті ғой,
Бұзып кетті дал-дал ғып,
Арғынұғлы Мейрамның
Жел жағынан панасын,
Ел жағындағы қаласын.
Жазылмас көңілім жарасы,
Жан-жаққа, жұртым, қарашы!
Қамқоршы мұндай қорғанды
Қайдан, бір халқым, табасың?!
Дін шырағын жандырдың,
Баяндайын қалаға
Медресе, мешіт салдырдың!
Ғылымға махир молланы
Әрбір жайдан алдырдың,
Бал-шекер тамып сөзіңнен,
Нұр балқып раушан жүзіңнен,
Жұртынның мейірін қандырдың.
Жұрт астым деген жақсыны
Жарыса сөйлеп келгенде,
Ақылынан тандырдың!
Алладан әмір келген соң,
Өлшеулі демің біткен соң,

Опасыз пәни дүниенін,
Пайдалысын бірге алып,
Керексізін қалдырдың.
Халыққа шопан құт болдың,
Хұмайын дәулет құсындай.
Өзгеше туған ер едің,
Басқаға парың қосылмай.
Бар еді кімнің ойында
Омбыға барған жерінде
Болар деген осындай?!
Құдайдың сүйген құлына
Ғазиз бір рухы қосылған.
Ұстазың да қалды дұғағөй,
Омбыдан қоймай алдырған.
Бақыт құсынан айрылған,
Замандас болған тұсыңнан,
Өтіп бір кеткен мырзаның
Иманы болсын жолдасы!
Үш қыз- арка, Көктөбе,
Он екі жақтан қазылық
Ақ ордасы бұзылып,
Кетті ғой қайран құлжасы!
Қайда кетті, жарандар,
Кеше жүрген мырзасы,
Сүйіндіктің тұлғасы?
Шапағатшы пайғамбар,
Достым дегей шарияр,
Өткенге болып медеткер,
Үмбетінді қолдашы!
Мың-мыңнан жылқы айдаған,
Желілеп бие байлаған,
Аюлы, Нияз тауларын
Көктей өтіп жайлаған.
Не жақсымен танысқан,

Қасқа, маңғаз, жайсаңмен
Жас күнінде жарысқан.
Тереннен ақыл ойлаған,
Қылмаған өнер қалмаған.
Жақсылар бас қосқанда,
Алды-артынан тосса да,
Шылбырынан шалдырмай,
Құбылып гүл-гүл жайнаған.
Өтіп кеткен мырзаның
Жер жоқ-ты данқы бармаған!
Дүние, ақырет ісінен-
Қылмаған өнер қалмаған.
Бұхара, Ташкент, Самарқанд,
Үрім менен Ресейде-
Асылы бар ма алмаған?!
Дүние бақытын байқасаң,
Тайы қысыр қалмаған,
Тайлағы бота салмаған.
Ақырет жайын сұрасаң,
Көпке керек жұмыстан,
Қылмаған жұмыс аз шығар-
Көңіліне алмаған.
Бұ опасыз сұм дүние-
Кімдерден дейсіз қалмаған?!
Керекуден жөнеліп,
Әзер деп зорға кеткені-ай!
Ондағы дос – жаран, ағайын
Жібермей құрмет еткені-ай!
Жазмыштан пәрмен болған соң,
Өлшеулі демі біткен соң,
Омбыда жатқан жерінде,
Бұйрықлы уақыт жеткені-ай!
Мінезі жұмсақ мүләйім
Қырмызы қызыл жібектен,

Көңілі оның кең еді
Оралған арал, түбектен.
Жаныма баттың демедің ,
Науқасым қатты демедің .
Ақыры кетті себеп боп,
Қазаға келген сұм дерттен.
Бұ даланың уәлиі
Колпаковский генерал
Тәрбиемен хұрметлеп алған күн.
“Жеткіз”- деп открыто бұйрықпен,
Денесін асыл жөнелткен.
Ұлық та болса, жарықтық:
“жалко”, - деп, аяп иілген,
Қадірін біліп ғазиздің,
Қазақтан бетер күйінген.
Олай-бұлай қалдырмай,
Сол араға қойдырмай,
Тез жөнелткен жеріне.
“Тәңір жарылқасын!”- деп көп айтқан,
Разы болып сүйінген.
Өзгеше болған бағынды-
Айта алмай ондап шамалап,
Жетіп бір келдің тіріндей,
Қақ жарып дуан аралап.
Жолдағы көрген жан біткен
Қозыдай шулап маңыраған,
“Қазақтың ханы кетті!” -деп,
Барша естіген зарлаған.
Жүрген бе екен ханасы
Жол үстінде қамалап,
Ғаріп- қасір, кем- кетік –
Жақсылық кімнен дәме етіп,
Жанға қысым келгенде,
Барар бір қайда паналап?!

Паналап келіп қасына,
Малсыздар байып малданды,
Әркімнің тауып көңілін,
Жоқ қылған дау-шар, жанжалды.
Достары сырттан сүйініп,
Зор қадірін білмеген,
Жандар босқа күйініп.
Сүйіндіктің баласын
Тоздырмай тұрған ісіне,
Сұқтанып әр жұрт танданды,
Әрбір қылған ісіне.
Білдірмей кеттің ішінде,
Көргенінді түсінде.
Келемін деген сөзіңе,
Зар болып басқан ізіңе,
Балалар мен ағайын
Алданып босқа қамданды.
Жан кеткен соң денеден,
Халқына қарай ұшқаны,
Нұр болып қылған амалы,
Хор қызы болғай құшқаны!
Керекуде есітіп,
Хұсайын жолын тосқаны.
Достары қылды шүкірлік:
“Дене қолға тиді!” -деп,
“Кетпеген бақыт болды”- деп.
Асыл туған шаһбазды
Кемітер қандай данышпан ?
Шектім бір мехнат жасымда,
Арылмай қайғы басымда.
Жасынан бірге бастасы,
Тілегі бірге достасы,
Шыңғыс сұлтан қасында,
Тар жерде болды басында.

Қандей халмен өткенін,
Сәхарменен кеткенін,
Жайнамаздың үстінде
Сәждеде демі біткенін
Алшынбайұлы Қақабай,
Ақылын о да жия алмай,
Көзінің жасын тия алмай,
Айтып келді осында.
Бісміллә дәйім сөз басы,
Ағады тынбай көз жасы.
О да осылай сөйлеген,
Жақып еді жолдасы.
Жұман да жазған қалдырмай,
Оның да сөзі осындай.
Әлдеқандай өтті деп,
Қандай халмен кетті деп,
Өткенге қапа болмаңыз,
Иманы деп біл жолдасы.
Сабак алып оқыған,
Періште болсын молдасы.
Қайран бір артық бағланым,
Гинвардың первый басында,
Сәрсенбі күннің бесінде,
Халқының келіп ішіне,
Жерге бір тиді-ау жамбасы!
Сүйегін үйден шығарған
Көтеріп қауым, қарындас.
Енді мұндай асыл зат —
Түгелтіп туған Арғынға
Көрмек түгіл көзіңмен,
Естуіңе табылмас!
Екі мындай адам жиылып,
Көзінен аққан жастары
Бетіне саулап құйылып,

Тегіс бірден шулаған,
Жиылған сонда кәрі-жас.
Жиылған сонша адамның
Бәрінің болып есі жоқ,
Ақылынан айрылған,
Қайғыменен сарылған.
Шыдай алмай зар қылған,
Әмсесінің бәрі мас.
Мереке болды-ау бұл жұртқа-
Денесі өткен ғазіздің
Ұшқандай жетіп келгені!
Тіріден артық болды ғой
Ең аяғы өлгені!
Ілім менен ақыл-ақыл-парасат,
Мінгесіп келген лайықлы
жақсылардың қалпына...
Өлі емес әлі тірідей,
Мырзаның аруақ бақыты
Сүйіндіктің халқына.
Алты жыл бұрын өзінен,
Өтіп кеткен дүниеден,
Қайтыс болған інісі,
Жарасқан ұнап келісі.
Жас күнінен бір болған
Тұрысы мен жүрісі.
Берекелі болғай-ды,
Түзеліп орны тұрғай-ды!
Ожан, Айса мырзалар –
Ендігі қалған тірісі.
Біләл, Жәми балалар,
Көкіректе сана бар,
Жасынан көріп жетімдік,
“Атамыз барда жетім бе ек?” –
Деп қайғырып мұңайды.

“Атажан, кімге тапсырып
Артында мені кеттің?”-деп
Кепішжан қатты жылайды.
Аман болғай хисаби,
Бейіште болғай төсегі,
Қайда кетті, жарандар,
Арғынның жалғыз көсемі?
Мейрамның жүйрік шешені?
Қожа, молда, дұғагөй,
Айтқаны келсін іләйім,
Орны болып аманы.
Дүниенің халі осы ма
Қайда кетті, жарандар,
Сұлтанымыз кешегі?!

1885 ж.

Тайшық Ноғайұлы

Біз келдік аман-есен бес жыл жүріп,
Өткізіп әр нәубетті қолдан беріп.
“Бүгін көрген- таңда жоқ,”-деген заман,
Жолықтық ағайынды жаңа көріп.

Сырдария облысына қайттық барып,
Жол жүріп, келдік жүдеп, ашып, арып.
“Ел жаңа-елу жылда”,- дегендей боп,
Кетіпті бірнеше жан дүние салып.

Кәрі өлсе, арманына жасы жеткен,
Жұмысы бұ дүниеде түгел біткен.
Болған соң Хақтың ісі, еш хайла жоқ,
Арман сол: өліп жастай, қыршын кеткен.

Кәрі өлсе, жылағанның шықсын көзі,
Өлмейтін- патша Құдай жалғыз өзі.

“Жігіт өлсе, асқар тау құлағанымен
Бірдей”, -деп, бұрынғы айтқан бар-ды сөзі.

Қайғы ойлап, жарамайды уайым жеген,
“Бір өлім туған жанға дайын”, -деген.
Кәрі өлсе, айтып тойды жарастықты,
“Жігіт өлсе, киямет қайым!” -деген.

Қалады кімдер кірмей қазған көрге,
Тою жоқ бауыры суық қара жерге.
Бәрі де бұрынғының қақсап кеткен,
Деп айтып: “Жігітлікте өлім берме!”.

Өлім бір-құтқармайтын қанды қақпан,
Тайдырған патшаларды алтын тақтан.
Айырылып қала қапсың, қайран жұртым,
Өзі берік, өзі жүйрік арғымақтан.

Құданың бар ма шара құдіретіне,
Ер еді- жұрт сүйінген келбетіне!
Өлген соң жақсылықтың жаман аты,
Тіріде келіп еді кім бетіне?!

Жасынан жақсылармен жарысқаны,
Дұшпанмен, ерегескен, алысқаны.
Атадан алтау, жетеу туғанменен,
Ішінде болар біреу арыстаны(арысланы).

Бола ма он саусақтың бәрі бірдей,
Жолды алған жүйрік еді бәйгегердей.
Бұл өлім ешбір жанды сау қойма[ға]н,
Талайдың көңілін басып, қылып жердей.

Жарқырап мыңнан шыққан тұлпар еді,
Ішінде ителгінің сұңқар еді.

Сескенген әрбір дұшпан айдынынан,
Көрген де, көрмеген де інкәр еді.

Дұшпанға ерегескен қырындаған,
Алтайда қызыл түлкі қырылмаған.
Жігіттің өзі құрбы- сырттаны еді.
Бір бет алған жағынан бұрылмаған.

Атадан бір ұл еді туған асып,
Үстінен өте алмаған ешкім басып.
Амал не – атқаннан соң ажал оғын,
Сөндірген талай жанның жанған шоғын!

Жүрген жан- бір-біріне аз күн қонақ,
Сұм жалған, болармысың мұнша шолақ?!
Бәріне жан біткеннің... жылдай,
Ешкімге тоқтамайсың қылып тұрақ.

Айтайын қайсыбірін арманының,
Қызығын көріп өткен жалғанының.
Өткенге: иман, ақырет үйін беріп,
Қайырын берсін Алла қалғанының!

Бұл өлім бірдей келер кәрі-жасқа,
Білмейді сорлы пенде келмей басқа.
Өркім-ақ қимасынан айырылатын,
Жан шіркін болған[нан] соң басқа- басқа.

Ана өлсе- қыз, ата өлсе, ұл жетімдей,
Жанкүйер, жақсысы өлген ел жетімдей.
Ата-анасыз пайғамбар болған жетім,
Тәрбие, күшің келсе, қыл жетімдей!

Жетімдік (жетімлік) мирас қалған Мұхаммедтен,
Жасында ата-анасы бірдей өткен.

Сүйер досты, Мұхаммед пайғамбарды,
Айырып ата-анадан жетім еткен!

Хұсайын Боштайұлы

Айтамын әңгіме үшін аз ғана сөз,
Сөйлеуден тіл қалады, жұмылса көз.
Денеден демі біткен уақытында,
Әр адам киіп жатқан үш қари бөз.

Алланың-атқан оқтан-ажалы тез,
Айырылған асылдан(ақылдан) осы бір кез.
Секілді-кен топырақтан алтын кетті,
Ендігі қалғаны не: мыс пенен жез.

Қадірін сол алтынның білмедік біз,
Тіл, айтып, сөз-ғауһарын жібекке тіз.
Атадан мұндай дана туар деме,
Ендігі туған ұлдан күдерінді үз.

Тар болды жүруіңе малдан дала,
Немене қорғаны жоқ тұрған қала?!
Он бестен сол он алты жасқа келіп,
Атанып: “Боштайұлы”, -туған бала.

Таппассың мұндай алтын, іздеп кара,
Көңіліне халық-ағайын түсті жара.
Жүргені біраз күнше тәуір еді,
Ісіне құдіреттің бар ма шара?!

Әулие Төлебайдай болса баба,
Тұқымы дұшпандарға болмас таба!
Өлі аруақ бірден-бірге підия берер,
Қорындай үзілмейтін кара саба.

Екінші: өсіп- өніп Еламаннан,
Шаһизада, кем болмаған төре, ханнан.
Басына жеті атадан бакыт қонған,
Уақытында асып өткен сан адамнан.

Баласы Тұрсынбайдың: Бәзіл, Боштай,
Үшеуі бір ұядан ұшқан құстай.
Екі өсім: мал мен басқа бірдей келіп,
Кенітіп шалқып жатыр сер қоныстай.

Хүсекең онан туған бала емес пе,
Данышпан, дария көлдей дана емес пе?!
“Жалғыз-ақ қожа тумас бұлардан!”-деп,
Айтқаны Мұса мырза бар емес пе?!

Мұсаның үлгісін жұрт көп айтады,
Қайғысын әлі күнге жеп айтады.
Көрмеген сол ерлерді-біз- баламыз,
“Әулие!”-көрген жандар деп айтады.

Бір басы- базар болған: күнде жиын,
Дүниенің төрт бұрышына салып миын.
Атасы басқа жұртқа еш нәрсе емес,
Ағайын, туысқанға болды қиын...

Қамардин хазірет

“Жер”, -деп, атын қойыпты қара жердің,
“Көр”, -деп атын қойыпты қазған көрдің.
Хақтан-жәрдем, пірлерден медет болса,
Мен сөйлеймін аруағын өткен ердің.

Күнәкарлық қылмайын, артық мақтап,
Өз шамамша сөйлейін біраз шақтап.
Ал дегеннен айтуға аузым бармай,
Бой тоқтатып мен жүрдім, әдеп сақтап.

Тіл қисайса, түзетер ақыл тез бар,
Мағқұлатны сезуге көңіл көз бар.
Сөзімнің міні болса, сөкпе, ағалар,
“Кірсіз-Ай, мінсіз-Құдай”, -деген сөз бар.

Сөзімді естіген жан мойын бұрсын,
Бұл сөзім мұныменен тұра тұрсын.
Дат шариф бір ғазизды баян айлап,
Жарандар, қандырайын құлақ құршын.

Медет/мәдит/ қыл, Қадір сұбхан, тіл-жағыма,
Бір дария ағызып ең сол бағыма.
Суалып аққан дария шөлде қалып,
Сөйлейтін келді кезім бұл шағыма.

Бұ қайғы білген жанға кетті батып,
Біздерге күн шығар ма, таң және атып?!
Аузынан дүрлер тамған қайран хазірет
Астында қара жердің қалды жатып.

Көңілім дария болғанда, колым-қайық,
Өз -өзімнен боламын Еділ-Жайық.
Шығара алмай сыртыма тынып жүрдім,
Болмаған соң шәниіне сөзім лайық.

Әр түрлі мен жасымнан кеп шығардым,
Жақсы, жаман демедім, көп шығардым.
Лайық сөзді шәниіне таппаған соң,
Іште шер тарқар ма деп леп шығардым!

Қоймайды тауды, тасты қаптаған сел,
Өлім сондай: баршаны қоймайды, біл!
“Күннен-зарра, теңізден-қытре”, -деген,
Демесек айтып ауыз, келтірмес тіл.

Қара жер қаза жетсе, кімді алмаған,
Дем бітсе, хайла тауып қала алмаған.
Есіл сондай хазіреттен айрылған соң,
Аузымда айтар жұртқа сөз қалмаған.

Суалды Сүйіндіктің аққан суы,
Сонынан еріп еді жасы, қуы.
Кеші хазірет сықылды емес пе еді
Арқада дін исламның жалғыз туы.

Ғұлама бұ дүниенің бір тұрағы,
Аспанның түсті жерге сол бір жағы.
Серіз болыс Сүйіндік ортасында
Сөнді ғой дін исламның шамшырағы!

Ғылымды он екі пән -тамам білген,
Іші-тысын толтырып тәңірім берген.
Шариғаттың шегесі , дін тұтқасы,
Ғұламаның алды еді көзбен көрген.

Ғылымның, Бұхар барып, көзін ашқан,
Ғалым еді алдынан шайтан қашқан.
Баласына үш жүздің даңқы кетіп,
Орта жүзді аралап үлгі шашқан.

Ғылым-сарыф, ғылым-наху,-білген жатқа,
Мантық қалам тыссуыф,- жазған хатқа.
“Ғақайд тыһын,- деп- хикмат молла жалал
Фаайз асул ғылым қыратқа”.

Бұхарада мырза Ұлықбек тұрған жері,
Хатымгер дамолланың болып пірі.
Ғылым ғықа хадиске аққан судай,
Тәпсірге болып басым онан гөрі.

Мерғараб сабақ оқып Көкалдаштан,
Ғылыммен біте қайнап бала жастан.
Бұхарай Шәріфте мәшһүр болып,
Замандас , бастасына болған дастан.

Талай білмес наданды салған жөнге ,
Бірі боп төрт тіреудің ислам дінге.
Алды боп ғұламаның (жамағаның) шыққандығы,-
Сөйлейді Бұхарада әлі күнге.

Білініп дәйек алған Батырханнан,
Жеке қара боп шыққан қанша жаннан.
Несібесін бұйыртып Сарыарқадан,
Еріксіз айдап келтірген күдай маннан.

Әуелі келіп тоқтаған Қоңыркүлжа,
Әр жұртқа ғылым шашып, салған жолға (олжа).
Дария-мұхиттай-шыр айналған,
Болмаған мұндай ғалым осы қырда.

Онан соң тұрған жері- Қыпшақ: Ыбырай,
Ғылымнан артық нәсіп берген күдай.
Советник Тұрлыбектің тірісінде
Неше жыл тұрған мұнда бірнеше ай.

Жиылып сабақ алған Керей біткен,
Атығай, Қарауыл боп құрмет еткен.
Қанжығалы, Қыпшақ пен Қуандыққа,
Он екі пән ғылымнан дін үйреткен.

Жеріне жүрген, тұрған үлгі шашқан,
Шишманың тұнып жатқан көзін ашқан.
Ісі қазақ, үш жүздің баласында
Заманында молда жоқ мұнан асқан.

Жеті дуан үстінен Омбы барған,
Дәреже ,қайда барса, орын алған.
Біреудің себебімен құдай айдап,
Нәсібі мұнан болып келіп қалған.

Ең алғаш қоян жылы келді көшіп,
Ғылымнан берді құдай бізге несіп.
Дін ашылып, мәсәлә, сөз шашылып,
Сүйіндік толықсыды: дәулеті өсіп.

Орнықты Баянаула қаласына,
Жиылды дін іздеген панасына.
Келтірді құдай айдап несібіне
Сегіз болыс Сүйіндік баласына .

Шәкірттер жиылысты әр тараптан,
Үлгі алды: фикке, наху, парсы, арабтан.
Баһырасы жұққан жанға сондай болды,
Көкалдаш, оқығандай, Мерғарабтан.

Келтірді құдай айдап біздің елге,
Кенелді дария теңіз, шалқар көлге.
Өкелген себеп болып Мұса мырза,
Қанша дұға қылсақ аз сондай ерге!

Кіші жүз: Бөкей елі-шыққан тегі,
Таусылмас жүрген, тұрған айтсам кебі.
Асылдан айдап құдай қолға берген,
Ала алмай қапы қалды жұрттың көбі.

Бұхардан екі қайтқан, екі барып,
Жан еді ғылым хикмет кеткен дарып.
Әр түрлі мәселенің көзі ашылды,
Баласы Сүйіндіктің аузы жарып.

Ғұлама мұнан артық болсын қандай,
Көз көрмес, естімеске бұ заманда-ай!
Қырмызы қызыл жібек мінезденген,
Аузынан шыққан сөзі шекер балдай.

Ғалым жоқ мұнан асқан Қараөткелде,
Атбасар, Көкшетау мен қалың елде.
Дариядан есіл сондай су іше алмай,
Құр ерін, мейір қанбай, қалдық шөлде.

Бір дуан оңтүстікте Қарқаралы,
Бар ма, айтшы, мұндай ғалым онда, кәні?!
Теп-тегіс шар тарабы бірдей келген,
Сықылды Имам Ағзам ғылым кені.

Павлодар, күншығыста Кереку бар,
Бес қадам әр жерінде молдалар бар.
Мөлшері білгенінің көрінбеген,-
Дариға, есіл сондай болдық қой зар.

Семей бар, илиада Ертіс басы,
Өскемен таяу тұрған оның қасы.
Болмаған оларда да мұндай ғалым,
Дария еді түпсіз терең жоқ шамасы.

Омбыда екі бастан молда жоқ-ты,
Айтпайды ғалым бар деп онда тіпті.
Ахон бар, Ғабдал,-бәрі Қызылжарда
О дағы бұл кісіні: “Артық!”-депті.

Япырмау, бізді айтсайшы не еткен жаман,
Баһырассыз сондай заттан қалған аман.
Сөйлейді аса мақтап тақырып (тығырыф) қылып,
Медресесі Бұхарада Қарт Рамазан.

Әр жұрттан баһыраланған шәкірті көп,
Көрген жан мойын қойған: “Ғұлама!”-деп.
Дабысын естуменен болып ғашық,
Шақыртқан екі жылдай Қарымсақов.

Су мен тұз тартпаған соң, бара алмаған,
Естумен, көрмей, мейірі қана алмаған.
Асылдан алыстағы әуес еткен,
Біз-ақымақ:жақын тұрып ала алмаған.

Нәпсім жүр надандықтан әлі қайтпай ,
Еркіне жіберген соң басын тартпай.
Күнімде сегіз жасар кез болып ем,
Немене құр қалған соң айтып, айтпай.

Шәкірті әр жерде көп, бәрі молда,
Жұрт аузына қараған, кітап қолда.
“Аңда да жоқ,-дегендей,-данда да жоқ”.
Біз байғұс түк бола алмай қалдық жолда.

Сарыптай сегіз жаста кеттім түсіп,
Оқыдым Мұқтасарға Бидан қосып.
Мұғызы менен зынжыбаны шырых ғабдолла
Білу жоқ кете бердім судай кешіп.

Ғауамал, қауағидны қатар салып,
Фараиз бір жағынан қабаттанып.
Адаб міназара иптіғара
Кафия шамысиадан сабақ алып.

Сол күнде он үш, он төрт- менің жасым,
Отыз-қырық серік (ерік) болған замандасым.
“Темірді қызған күнде соғып” қалмай,
Көрдің бе құр қалғанын сорлы басым?!

Мен неге оқымадым жазы-қысы,
Қалдырған құр алақан хақтың- ісі.
Түсті бұзған шайтандай жолдас болды,
Шайтанның Абиаз атты бір тұңғышы.

Ойласам өткен күнді, болдым құса,
Кебім көп бір басымда үлкен қыса /кисса/.
“Ерден-тұяқ, қылыштан-қияк”, -деген,
Ұл тусан, енді анадан, атаңа ұса/ұқса/!

Келер ме кеткен хазірет енді қайтып,
Тағырығын тауыса алман тілмен айтып.
Дүниеден арманда боп бір өту бар,
Ғам ғыса, шегіп мехнат, жапа тартып.

Салмақты, сабырлы еді-ау қара жердей,
Ала аяқ жұрттан озған бәйге кердей.
Мінезін ғылымы мен лайықты ғып,
Жаратқан тегіс қылып бәрін бірдей.

Пәнлерге: наху, мантиқ- басым еді,
Бір гаухар қолға түспес асыл еді.
Жарасып ишан, қожа, молдасымен
Сүйіндік өзге жұрттан асып еді.

Ғақайды пәнлеріне болып судай,
Ғылымның дариясына қонған қудай.
Жарасқан имамлыққа лайықты боп,
Көтерген хақ пайғамбар (жасын) жасыл тудай.

Пәнлерден ғылым, хикмет баян айлап.
Бірге өскен ғылымменен біте қайнап.
Мынбырда хатпа оқыған хош әуезін
Бұлбұлдай шаманларда тұрған сайрап.

Кітабың қалды артыңда: “Мішкат-Шариф”.
Май қылған мәселенің ішін жарып.
Зар болдық бір сөзіне, енді қайда,
Дал болдық қалып қайран біздер кәріп (ғарып).

Иыдайа Шәріф еді қолға алғаның,
Ғиан Алғынайаға көз салғаның.
Хазіреттен есіл сондай айырылған соң,
Дүние-ай, жаңа білдім шын жалғаның!

Өлшеусіз ғылым берген патша құдай,
Болған соң амал бар ма тағдыр солай.
Тұзых тілох тілхыстан шешуші едің,
Қиынын мәселенің қылып оңай.

Ондай зат құлақ естіп, көре алмас көз,
Ден қойған асқанына бұл Орта жүз.
Әркім өз заманында имам ағзым,
Алдыңнан кеткен емес шешілмей сөз.

Фырайыз несіп алғылым білген тамам,
Болмаған тассуыфқа мұндай адам.
Бәрін де білгенінің баяндауға
Жетпейді мөлшеріне менің шамам.

Көрдің бе, ей, халайық, ақымақ біздей?!
Құр қалған бір асылдан келген кездей.
Татумумма молла жалал зышыларын
Жат айтқан жай әңгіме қара сөздей.

Қызыл гүл көрдім уақытын солғанының,
Дүниенің жоқ опасы толғанының.
Бір алла ақыретте ақырын /ахырын/ берсін,
Жалғанда хиралжиза қылғанының.

Болғанда жаннат бакша жатқан жайы,
Жарылғап фазылы бірлан бар құдайы.
Ғибадат мытғыды қабыл болып,
Көрінген баһыра тиіп сол манайы.

Бал шекер мейірім қанып тата алмадым,
Сөйлеуге қарапайым бата алмадым.
Сықылды айдың көзін бұлт басқан,
Болған соң мен сөйлемей жата алмадым.

Адамның жоқ-ты менен сол жаманы,
Жігіттің қайран жастық бір заманы.
Сөз қылмай мен қалайша тыныш жатамын,
Жұрт асқан есіл сондай ғұламаны.

Жасымнан сөзге ілініп, болдым мазақ,
Көп емес білгенімнің өзі де аз-ақ.
Қандай жан мін табады сондай ерден,
Демесе бар жазығы: нәсілі- қазақ .

Күфайа, парыз ғайын ғылыммен дөп,
Ер еді бәрі тегіс өзінде көп.
Ғылымның фазылатын білдірді Алла,
“Ұғаллам адам алла есама”, -деп.

Адамға періштелер таңырқанды,
Қылмақты оған сәжде мойнына алды.
Мүмкін бе жоқтамаққа ауызға алып,
“Ғылымы он екі пән” деген жанды.

Бар еді есіл ерде әңгіме кеп,
Біз болдық қатты арманда ала алмай көп.
“Уамаен иуеат ал хикме”-құран сөзі,
“Фақаде аутай хиыра кішра”, -деп.